MÓRICZ ZSIGMOND

Un om fericit

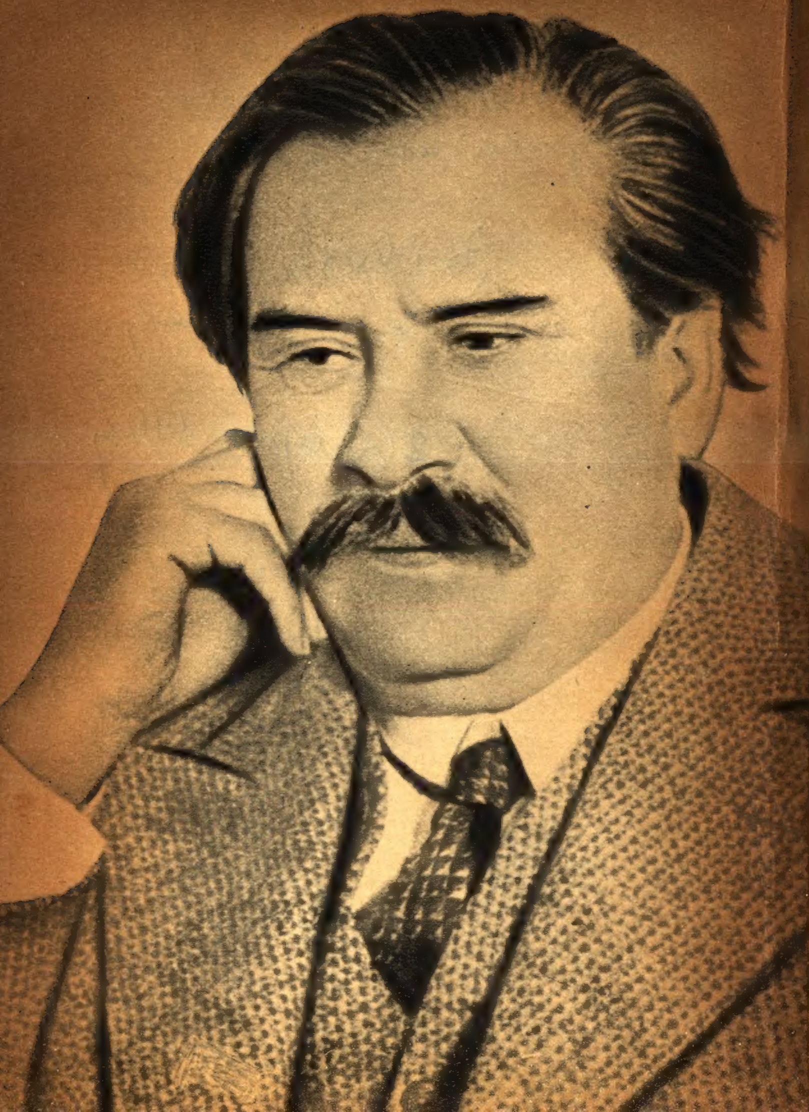

MÓRICZ ZSIGMOND
227
BPT

„Scris în perioada marilor creaţii ale lui Móricz Zsigmond — la puţin timp după *Chef boieresc* şi *Rubedeniile* — *Un om fericit* este... un document realist al vieţii muncitorului agricol de la începutul secolului şi pînă în anii crizei generale a capitalismului. Romanul este construit într-o formulă oarecum aparte: ca şi cum ar reproduce notele stenografice ale unor convorbiri (32 la număr) între autor şi Joó György, ţăran sărac din satul său natal. Fericirea lui Joó György este de fapt fericirea vieţii trăite deplin, fericirea omului de a munci în locurile care îi sînt dragi şi pe care nu vrea să le părăsească, alături de cei apropiaţi. Căci, de fapt, trăsătura cea mai caracteristică a acestui personaj este puternica lui vitalitate, forţa lui fizică şi morală deosebită, ataşamentul şi dragostea de viaţă, manifestate nu în exuberante gesturi exterioare, ci printr-o seriozitate plină de sensuri."

MIRCEA TOMUŞ

Lei 5

MÓRICZ ZSIGMOND

Un om fericit

Roman

1964

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Traducere de *Ion Chinezu*
Prefață și tabel cronologic de *Mircea Tomuș*

Móricz Zsigmond
A BOLDOG EMBER
Regény
ÁLLAMI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI KIADÓ
Marosvásárhely 1957

PREFAȚĂ

Opera lui Móricz Zsigmond constituie, prin amploarea și diversitatea ei tematică, îmbrățișînd aspecte din întreaga viață a Ungariei într-un răstimp foarte îndelungat, prin forța realistă a unei arte viguroase și prin multitudinea genurilor abordate, unul din cele mai importante capitole din dezvoltarea realismului critic în literatura maghiară.

Móricz Zsigmond a îndeplinit în această literatură rolul pe care un Balzac îl are, de exemplu, în literatura franceză, un Tolstoi în cea rusă, un Galsworthy în cea engleză, un Sadoveanu sau Rebreanu în cea romînă. Scrisul său, luat în totalitate, oglindește larg viața unei întregi națiuni într-unul din cele mai critice momente ale istoriei sale, acela legat de impetuoasa dezvoltare a relațiilor capitaliste, de radicala transformare a vieții din întreaga țară. Proza de acest fel poartă în ea semnul major al aspirației spre totalitate, ușurința, și nu numai ușurința, dar chiar intenția programatică, de a parcurge și înregistra artistic toate straturile complexei alcătuiri sociale. O astfel de proză este străbătută în primul rînd de o problematică socială și umană. Realizînd tabloul monumental al unei întregi epoci din istoria unei națiuni, operele de acest fel reprezintă, mai mult decît altele, expresia literară a specificului național, ajungînd să poarte în fața omenirii mesajul spiritual al unui întreg popor aflat pe o anumită treaptă a dezvoltării

sale. Opera prozatorului maghiar Móricz Zsigmond cuprinde în vastitatea sa istoria zbuciumată a Ungariei din momentul în care se destrămau ultimele vestigii ale relaţiilor sociale de tip feudal, pînă aproape de pragul de pe care Ungaria burgheză avea să se prăbuşească. Oraşele de provincie şi tîrgurile uitate, satele şi cătunele, orăşenii şi ţăranii, haiducii legendari, intelectualitatea satelor, preoţi, învăţători, avocaţi, iată mediile şi personajele predilecte ale acestei proze, alcătuind împreună tabloul caleidoscopic al Ungariei pe răstimpul unui întreg secol. În istoria literaturii maghiare Móricz Zsigmond vine să continuie şi să desăvîrşească marea naraţiune epică reprezentată pînă la el de numele pline de rezonanţă ale unui Jókai Mór şi Mikszáth Kálmán.

★

Prozatorul s-a născut într-un sat din partea de nord-est a pustei, la Tiszacsécse[1], în vara anului 1879. Acest an marchează o dată importantă în istoria luptei de clasă din Ungaria. Feudalismul fusese înfrînt. Ultima lovitură o primise prin desfiinţarea iobăgiei. Modul de producţie capitalist se generaliza, prin dezvoltarea industriei, comerţului şi băncilor. Pe scena istorică a statului austro-ungar apare, se dezvoltă şi se afirmă o nouă clasă : proletariatul industrial. În acelaşi timp, prin pătrunderea relaţiilor de producţie capitaliste în agricultură, prin dezagregarea micii gospodării ţărăneşti, se îngroaşă simţitor rîndurile muncitorilor agricoli fără pămînt. Anul 1879 este anul în care se constituie, sub conducerea lui Frankel Leo, un prieten apropiat a lui Marx, Partidul Muncitoresc General. Chiar dacă în anii copilăriei prozatorul avea să fie departe de clocotul marilor oraşe, de locurile unde contradicţiile capitalismului în dezvoltare se manifestau în forme mai tipice, mai pregnante, micul Zsigmond a avut ocazia, de foarte timpuriu, să trăiască în mijlocul unor relaţii sociale nestabile. El a cunoscut, de mic, importanţa deosebirilor de clasă socială şi

[1] Informaţiile referitoare la viaţa scriitorului *apud* Nagy Péter, *Móricz Zsigmond*, Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1953.

avere, a văzut, în jurul său şi chiar în familia sa spectacolul trist al ruinării micilor gospodării agricole în urma ofensivei tot mai susţinute a capitalismului la ţară. Chiar căsătoria părinţilor săi a stat sub semnul diferenţierii sociale. Prăpastia care despărţea pe Pallági Erzsébet de Móricz Bálint o constituiau nu numai cele nouă iugăre de pămînt, diferenţa dintre averile părinţilor, dar mai ales situaţia lor socială deosebită : tatăl era un om de rînd, orfan de mic copil, ridicat la o relativă bunăstare cu preţul unor mari eforturi ; mama, fiică de preot.

Poate că nu se stinseseră cu totul, în familie şi în sat, ecourile acestei căsătorii „nepotrivite", cînd familia Móricz cunoscu o grea încercare. Copilul avea doar şase ani cînd trebui să ia, împreună cu bunica lui, drumul pribegiei, în urma unei afaceri cu o maşină de treierat care adusese ruina şi dezmembrarea familiei. Zsigmond suferă în acel timp de o boală grea. Sărăcia avea, de acum, să stăruiască mult timp asupra casei Móricz. Anii de şcoală se împart în suferinţe de pe urma sănătăţii şubrede, lecturi timpurii, umiliri din cauza condiţiei sociale modeste. Astfel, studiile la gimnaziul din Sárospatak i-au fost întrerupte din cauza animozităţilor pe care le crea acest copil sărac, totdeauna cel dintîi la învăţătură, între odraslele rudelor bogate. Înclinaţia către literatură, născută din primul contact cu proza lui Dumas şi, mai ales cu a lui Jókai e favorizată şi de cunoştinţa cu preotul poet Szabolcska Mihály care i-a fost profesor în clasa a treia la colegiul din Debreţin. Cu Ady Endre, viitorul său prieten, avea să se întîlnească tot în această localitate, dar mai tîrziu, pe cînd frecventa Facultatea de teologie de aici. Părăsind repede această instituţie, Móricz Zsigmond este cuprins de vîrtejul agitatei vieţi gazetăreşti, mai întîi la Debreţin, apoi la Budapesta. Funcţii mărunte, studii de drept şi filozofie, peregrinări nenumărate, mai ales prin locurile de baştină, îi întăresc cunoştinţele asupra vieţii. Întemeierea unei familii, prin căsătoria cu învăţătoarea Holich Eugenia, îi pune dificile probleme materiale. Soţia lui Móricz Zsigmond apare în scrisorile acestuia sub numele de

Janka. Ea avea să-i dăruiască cinci copii: doi băieţi dispăruţi prematur şi trei fete. Cu timpul, prozatorul avea să-şi ridice o casă la ţară, în localitatea Leányfalu, unde se va retrage periodic în refugii rodnice pentru scrisul său. Puterea lui de muncă era uriaşă şi de la această dată înainte viaţa sa reprezintă un exemplu rar de prodigioasă rodnicie literară. Anii care se succed aduc noi şi noi volume. Numai între 1908 şi 1919, în răstimp de unsprezece ani deci, el a făcut să apară un număr de 22 de volume (dintre care 14 de povestiri) ceea ce înseamnă, în medie, cîte două pe an.

Una din trăsăturile cele mai de seamă ale creaţiei lui Móricz Zsigmond o constituie strînsa ei legătură cu viaţa. Cunoaşterea nemijlocită a realităţii a fost, pentru prozatorul maghiar, sursa inepuizabilă a vastei sale opere, principiul generator al artei şi, totodată, criteriul cel mai sigur pentru aprecierea ei. Ieşirile în viaţă cu scop documentar au devenit, în activitatea prozatorului, importante momente de studiu organizat şi sistematic. Astfel, între 1903 şi 1907, făcuse dese călătorii prin satele din regiunea sa natală. Mai tîrziu avea să declare că aceste peregrinări au reprezentat pentru el adevărata şcoală a vieţii. În 1910, împreună cu soţia, întreprinde o călătorie în Europa centrală şi apuseană, vizitînd marile ei oraşe: Viena, Praga, Berlin, Amsterdam, Paris etc. În 1913 străbate Italia. Un an mai tîrziu colindă pe îndelete cîteva orăşele industriale maghiare: Ózd, Rozsnyó, Tatatováros, Vashegy, vizitînd întreprinderi industriale şi mine, interesîndu-se îndeaproape de viaţa oamenilor din aceste locuri. Nuvelele intitulate *Bányajárás (Mineritul)* şi *Bányászlányok (Minerițe)*, precum şi romanul *Jó szerencsét (Noroc bun)* îşi extrag materialul de viaţă din această călătorie. În timpul primului război mondial, deşi din motive de sănătate nu a fost mobilizat, el face cîteva călătorii pe front tocmai pentru a surprinde realitatea aşa cum este, pentru a vedea adevăratele reacţii ale oamenilor în noile condiţii şi pentru a formula o judecată proprie asupra războiului şi semnificaţiilor lui. Cunoaşterea directă influenţează şi în acest caz, în bine, evident, ideile prozatorului. Aprecierea

evenimentelor în adevăratele lor sensuri determină o simţitoare cotitură în concepţia sa despre război. Móricz Zsigmond părăseşte în acei ani, sub impresia celor văzute, unele idei şi atitudini şovine pe care le profesase la începutul războiului, ajungînd să vadă realitatea prin prisma unui umanitarism progresist. Pe plan literar, călătoriile de pe front au avut drept rezultat mai ales povestiri şi reportaje, lucrări ce răspundeau în condiţii optime necesităţii de comunicare rapidă, nemijlocită, a celor văzute.

Amintind atitudinea umanitară a prozatorului maghiar este bine să facem precizarea că nu se poate vorbi totuşi la Móricz Zsigmond de o adevărată conştiinţă politică. Concepţiile sale, caracterizate în primul rînd prin apolitism, cuprind însă cîteva puncte de rezistenţă care îl opun estetismului de orice fel. Móricz Zsigmond se orientează în general spre o artă realistă. Rostul nostru, al scriitorilor, este *„să facem auzit glasul vieţii"*, a declarat el în cunoscuta scrisoare deschisă adresată lui Ady Endre. Concepţia sa despre viaţă, complexă şi contradictorie, s-a format într-un proces îndelungat de căutări. În general, prozatorul este considerat ca un reprezentant al ţărănimii în literatură. La această caracterizare contribuie şi ataşamentul său sentimental, de natură mic-burgheză, pentru viaţa satului (comparabil cu atitudinea poporaniştilor noştri), şi frecvenţa tematicii ţărăneşti în opera sa. Mai mult decît orice însă e justificată o asemenea considerare prin faptul că prozatorul maghiar vedea realitatea prin ochiul ţăranului, se identifica cu el, reprezenta punctul de vedere ţărănesc faţă de numeroasele probleme ale epocii. Aici se află circumscrise limitele pînă la care concepţia umanitaristă a lui Móricz Zsigmond putea să ajungă.

Ataşamentul său faţă de cauza poporului muncitor s-a exprimat cît se poate de clar prin atitudinea avută în timpul revoluţiei proletare maghiare. Alături de ceilalţi intelectuali progresişti ai epocii, Móricz Zsigmond s-a pus, fără rezerve, în

slujba tinerei republici sovietice. Sosit la Pesta, pentru a urmări îndeaproape evenimentele, el desfăşoară o vie activitate publicistică. Face parte din societatea literară nou înfiinţată „Vörösmarty-Akadémia" (Academia Vörösmarty) care reunea pe artiştii progresişti ai epocii, opunîndu-se grupărilor culturale reacţionare şi burgheze, cum au fost „Tudományos Akadémia" (Academia ştiinţifică), „Kisfaludy társaság" (Societatea Kisfaludy) sau „Petőfi társaság" (Societatea Petőfi). În scurtă vreme Móricz Zsigmond întreprinde o nouă călătorie prin ţară, în inima revoluţiei. Se opreşte la Debreţin, Kisújszállás, Kabár şi Balmazújváros redînd ulterior impresiile culese în lucrarea *Népszavazás a földreformról (Referendumul popular despre reforma agrară).* În februarie 1919, împreună cu Krúdy Gyula, Gárdonyi Géza şi Szabó Endre, preia editarea săptămînalului *Néplap (Gazeta populară).* Colaborările lui Móricz Zsigmond au un pronunţat caracter politic. Aici, de exemplu, publică el un articol pe marginea reformei agrare a lui Buza Barna. După instaurarea Puterii Sovietice scrie o serie de reportaje (*Magyarország a béke utján — Ungaria pe drumul păcii; Virág nyilás — Înflorirea* etc.) precum şi articole despre cooperativele de producţie din Somogy. Întreaga lui activitate din această perioadă ni-l prezintă ca pe un sincer adept al revoluţiei.

Sîngeroasa contrarevoluţie maghiară îl găseşte la Leányfalu, unde se retrăsese peste vară. În august 1919 este arestat şi dus pe jos pînă la Szentendre, de unde este eliberat după o săptămînă. În faţa atitudinii ostile a burgheziei şi reprezentanţilor ei, care nu puteau să-i uite participarea la revoluţie, prozatorul se refugiază pentru mai mult timp la ţară, lăsîndu-se copleşit de amintirile copilăriei.

Viaţa lui Móricz Zsigmond, în perioada dintre cele două războaie mondiale, cunoaşte frămîntări şi pasiuni violente. Călătoriile în ţară şi străinătate, în ciuda sănătăţii zdruncinate de o boală grea, neplăcerile familiare, moartea tragică a soţiei, căsătoria cu artista Simonyi Mária sînt evenimente de o importanţă deosebită, cele mai adesea adînc zguduitoare. Şi totuşi, scrisul rămîne cea dintîi pasiune a vieţii sale. Munca încordată

din aceşti ani plini e darnică în rezultate. În 1920 lucra la romanul *Légy jó mindhalálig (Fii bun pînă la moarte).* În 1923 apare culegerea de reportaje *Milyen jók az emberek (Ce buni sînt oamenii)* şi volumul de povestiri din timpul războiului şi din perioada imediat următoare *Egy akol, egy pásztor (O turmă, un păstor).* În 1925 lucrează la romanul *Pillango (Fluturele),* în 1927 la *Úri muri (Chef boieresc).* Abordează şi drama în versuri *(Odiseu, Amor şi Psihe),* notele de călătorie *(Baleset — Accidentul, 1927),* romanul de aventuri *(Ferró mezők — Cîmpuri fierbinţi,* 1929). După 1929, an în care scriitorul împlineşte 50 de ani de viaţă, apar unele din cele mai importante lucrări din opera sa. În 1930, romanele *Forr a bor (Fierbe vinul)* şi *Rokonok (Rubedeniile),* în 1932 volumul de nuvele *Barbárok (Barbarii)* şi romanul *A boldog ember (Un om fericit).* Cu volumul de nuvele *Kiserdei angyalok* proza sa se orientează spre o tematică inedită: viaţa proletariatului. Din anul 1933 datează romanul *Az asszony beleszól (Nevasta obiectează),* iar din 1934 *Jobb mint otthon (Mai bine decît acasă).* În această perioadă începe să lucreze la *Életem regénye (Romanul vieţii mele),* apărut în 1938.

Izbucnirea războiului, venirea la putere a fasciştilor aduc îngrădiri de care activitatea lui scriitoricească se resimte tot mai puternic.

Bătrîneţea scriitorului e dominată totuşi de una din cele mai importante creaţii ale sale. Lucrează acum la o plănuită trilogie despre haiducul Rózsa Sándor, operă în care concepţia sa socială atinge nivelul cel mai radical. În această vastă lucrare îşi expune el ideile şi viziunea asupra revoluţiei populare. Din păcate însă îl surprinde moartea cînd terminase doar primele două părţi ale trilogiei.

Se sfîrşeşte în 1942, în perioada grea şi tulbure a războiului.

★

Spuneam că una din principalele trăsături ale operei lui Móricz Zsigmond este dată de capacitatea ei deosebită de a ne realiza tabloul panoramic al vieţii maghiare din a doua jumătate

a secolului trecut, și pînă după cel de al doilea război mondial. Sînt cuprinse, în romanele și povestirile sale, atît epocile și evenimentele de seamă din acest răstimp, cît și o serie de probleme sociale strict caracteristice vremii: prăbușirea feudalismului, ascensiunea marii burghezii industriale și comerciale, care, în coaliție cu vîrfurile aristocrației ce-și păstrau puterea economică, avea să devină forța dominantă; e oglindită apoi rapida ruinare a nobilimii mici și mijlocii, formarea păturii mic-burgheze de intelectuali și slujbași, la sate și în tîrguri mărunte, viața țărănimii, diferitele regiuni ale țării, cu specificul lor, metropola, orașul și satul. În cadrul acestui cuprinzător caleidoscop, romanul pe care îl prezentăm ocupă un loc aparte. Simpla lui încadrare în scrierile cu tematică țărănească este insuficientă pentru a-l defini. E drept, *Un om fericit* este romanul vieții satului maghiar, dar al unui anumit sat, cel din pustă, punînd în lumină o anumită problematică, deosebit de actuală pentru timpul său: degradarea treptată a gospodăriei țărănești ca urmare a pătrunderii masive a relațiilor de producție capitaliste. Analizînd critic acest roman și folosind masiv termeni și noțiuni de economie politică nu vom încerca niciodată prudența față de o anumită coloratură sociologizantă a exegezei, căci, după cum vom vedea, romanul de față își propune să dezbată el însuși tocmai asemenea probleme.

Scris în perioada marilor creații ale lui Móricz Zsigmond — la puțin timp după *Chef boieresc* și *Rubedeniile* — *Un om fericit* este, în intenția autorului, un document realist al vieții muncitorului agricol de la începutul secolului și pînă în anii crizei generale a capitalismului. Romanul este construit într-o formulă oarecum aparte: ca și cum ar reproduce notele stenografice ale unor convorbiri (32 la număr) între autor și Joó György, țăran sărac din satul său natal. Acesta din urmă își povestește viața, mai bine zis tinerețea, făcînd numeroase referiri la prezent, iar prozatorul ne declară că el n-a făcut altceva decît să înregistreze cu fidelitate convorbirile. Sensul realist, valoarea de document sînt exprimate direct de însuși autorul:

„Ar fi într-adevăr bine, ar fi frumos să cunoști îndeaproape viața unui asemenea om.

Și deodată se risipește toată literatura născută din jocurile fanteziei, din reveriile de cele mai multe ori sterile. Iată că în fața mea apare o frîntură de viață vie. Și deodată simt dorința de a cunoaște, de a înțelege, și de a înregistra viața aceasta...“

Aceluiași principiu al realismului, înțeles ca un comandament de bază al artei sale, i se datorește și tehnica specifică a romanului. Formal, autorul își asumă un rol puțin important în această carte: acela de a stimula narațiunea, de a o întreține și, mai ales, de a o înregistra cu fidelitate. Procedeul se încadrează firesc în creația lui Móricz Zsigmond și aceasta din cauză că prozatorul se dovedește un cunoscător profund al vieții de la țară. Astfel că discuțiile purtate între cei doi pun față în față, pe de o parte, experiența imensă, trăită, a țăranului, iar pe de alta vederile mai clare, mai adînci, ale scriitorului. Este drept însă că, la începutul romanului, autorul se arată, printr-un ingenios procedeu, îndepărtat oarecum de universul specific țărănesc. Amintirile însă i se reactualizează treptat, cunoștințele se desprind de zgura uitării, iar interesul pe care scriitorul ajunge să-l manifeste pentru viața interlocutorului său este și sincer și competent. De aici putem desprinde una din ideile de bază ale romanului, chemarea pe care această carte o adresează tuturor scriitorilor vremii de a se apropia și cunoaște viața țărănimii.

Factura deosebită a cărții are în primul rînd importanță pentru fondul ei de idei, pentru materialul de viață oglindit. *Un om fericit* nu este un roman oarecare despre realitățile de la sat, din timpul Ungariei burgheze, ci un roman care cuprinde și intenționează să facă cunoscut punctul de vedere al

țăranului sărac. Așa se face că această carte nu cuprinde numai relatarea numeroaselor întîmplări din viața unui copil și apoi flăcău de la țară. Se poate desprinde din paginile ei o judecată limpede și hotărîtă : aceea pe care o pronunță, asupra unui întreg ansamblu de probleme sociale și economice, țărănimea săracă din Ungaria anilor de criză. Este o judecată ce cuprinde evidente limite, acelea impuse de situația particulară a păturii sociale respective în înfruntarea de clasă a timpului, dar este o judecată în esență critică, demascatoare a unei întregi orînduiri nedrepte. Povestindu-și viața, Joó György arată cum familia lui și-a pierdut treptat averea, cum pămînturile lor au încăput pe mîna unui reprezentant al burgheziei sătești, chiaburul Pereszlény. Pe cînd eroul cărții era încă abia un flăcăiandru, forțele ostile lui, ostile tuturor țăranilor săraci din sat, s-au coalizat încă o dată pentru a împărți și bruma de pămînt ce mai rămăsese văduvei Joó. Aceste forțe erau reprezentate de moșierul Salánky, de notar, primar, de nevăzuta și neînțeleasa forță a băncii, de chiaburii satului. În naivitatea lui, tînărul Joó îi unea sub aceeași denumire, înfricoșătoare de atunci pentru el, „domnii". Această primă experiență, cînd pămîntul i-a fost luat pentru o vină măruntă, pentru că nu fusese îndeajuns de respectuos cu moșierul satului, avea să lase pecetea de prudență pe întreaga lui comportare ulterioară. Intrat în rîndul proletariatului agricol, Joó György învață foarte de timpuriu cum se stabilește prețul muncii pe piața satului supusă mai ales influenței celor bogați. El afirmă, în această privință, aspirația muncitorilor agricoli spre o retribuire cît de cît onestă. Înclinarea permanentă a personajului lui Móricz Zsigmond spre aprecierea critică a realității prilejuiește o judecată generală asupra „mersului vieții". Această judecată poartă pecetea apartenenței de clasă a celui ce o formulează. În trecut, spune Joó György, la începutul secolului, munca pălmașilor și zilerilor era mai bine retribuită. Șomajul nu se făcea simțit. Era un avînt economic de care puteau profita chiar și cei mai săraci oameni. Cu timpul însă, lucrurile s-au schimbat. De muncit se găsește

tot mai greu, retribuția este din ce în ce mai mică, sărăcia se generalizează. Se surprinde aici, pe bună dreptate, diferența dintre două epoci deosebite ale evoluției capitalismului în Ungaria : perioada dinaintea primului război mondial, de oarecare avînt și relativă prosperitate și epoca de criză cînd viața economică stagnează. Optica specifică țărănimii este însă îngustă. Fără să deosebească adevăratele cauze și proporții ale acestui regres economic, Joó György vede trecutul, copilăria și tinerețea sa, prin ceața înșelătoare a idilismului. Anii din trecut sînt bunii ani patriarhali, iar aspirațiile personajului cărții nu îi depășesc nicidecum. El ar vedea rezolvată problema la modul îngust, prin concesii acordate de către burghezie, avînd ca scop reînvierea și consolidarea micii gospodării țărănești.

Așa după cum spuneam, limitele concepției personajului și în parte ale scriitorului însuși, sînt obiectiv determinate de poziția de clasă exprimată. Altfel, în ce privește alte numeroase aspecte sociale și economice ale mediului rural, nici Joó György și nici creatorul său nu sînt miopi. Móricz Zsigmond a făcut din personajul său un om luminat care, chiar dacă nu are o clară concepție politică, deosebește în multe privințe binele de rău, dovedind o inteligență pătrunzătoare. Nu este nicidecum acest Joó György un țăran înapoiat, strivit de prejudecăți și superstiții. El are o vastă experiență de viață, a cunoscut mulți oameni și multe locuri. La Budapesta nu se simte copleștit, iar în biroul redacțional al cunoscutului său are o sfială ce ascunde politețe, dar nu timiditate. De altfel prozatorul pune pe seama personajului său cîteva interesante observații și formulări teoretice, stînd în deplină concordanță cu caracterul acestuia. De aici o particularitate interesantă a operei lui Móricz Zsigmond : pe alocuri se reface, în această carte, structura economică și socială a lumii descrise cu mijloace din cele mai directe, caracteristice mai degrabă studiului sociologic și istoric, decît beletristicii. Și cu toate acestea, romanul nu are niciodată un ton expozitiv, didactic, întrucît relatările despre care este vorba sînt dovada nu a slabei prelucrări artistice a materialului de

viaţă, ci a modului aprofundat şi serios în care scriitorul şi personajul său judecă realitatea.

Expunînd cuprinsul cărţii din punctul de vedere al personajului său, autorul ne face dovada unei măiestrii deosebite. El păstrează întotdeauna echilibrul între cele două componente, în bună măsură contradictorii, ale relatării : felul de a gîndi şi vorbi, specific ţăranului şi compoziţia artistică a romanului. Căci cartea lui Móricz Zsigmond, departe de a trăda uşurinţă, superficialitate, lipsă de generalizare, se bazează pe o arhitectură solidă, pe o concepţie înaltă. În fapt, prozatorul a efectuat cîteva foarte utile întrepătrunderi : modul de a povesti specific omului simplu a fost încadrat într-o compoziţie riguroasă, după cum cîteva efecte narative sau stilistice de autentică artă se bazează pe utilizarea calităţilor deosebite ale expunerii orale.

Romanul nu deţine o intrigă propriu-zisă, un conflict sau personaje în evoluţie. Este de fapt mai degrabă o dezbatere critică a unor probleme sociale şi umane sub formă narativă, o suită de povestiri din care se reface tabloul vieţii unui sat şi portretul unui interesant şi reprezentativ personaj. Fiecare dialog se constituie ca o nuvelă sau ca o suită de schiţe. Unitatea capitolelor nu este dată neapărat de unitatea de acţiune. În cîteva cazuri hotărăşte în acest sens tonul povestirii, coloratura ei uneori mai lirică, alteori epică. Digresiunea, asociaţia de idei, atît de caracteristice relatării orale, sînt puse aici în slujba dezbaterii întreprinse. Ceea ce urmăreşte prozatorul este să realizeze prospeţime şi căldură, trăsături specifice naraţiunii populare. Fragmentele epice rămîn în memoria cititorului tocmai prin puterea cu care pun în evidenţă faptul trăit în ceea ce are el mai viu şi autentic. O călătorie cu sania, un drum de noapte, un alt drum la pădure, o furtună, o petrecere sînt povestite cu deosebit simţ al realului, în culori autentice şi vii, uneori fără legătură aparentă cu firul narativ, aşa cum le păstrează şi le învie memoria.

Fericirea lui Joó György este de fapt fericirea vieţii trăite deplin, fericirea omului de a munci în locurile care îi sînt dragi

şi pe care nu vrea să le părăsească, alături de cei apropiaţi. Căci, de fapt, trăsătura cea mai caracteristică a acestui personaj este puternica lui vitalitate, forţa lui fizică şi morală deosebită, ataşamentul şi dragostea de viaţă, manifestate nu în exuberante gesturi exterioare, ci printr-o seriozitate plină de sensuri. Discreţia şi surdina ce întovărăşesc prezenţa acestui personaj sînt semne ale unei evidente adîncimi sufleteşti. Pe lîngă acestea, actualizarea fericirii lui Joó György poartă un sens polemic la adresa timpului său. În anii de criză în care apărea romanul, destinul descendent al personajului ridica vălul de pe adevărata faţă a Ungariei burgheze, arătînd ruina şi mizeria ce ameninţau satele în care modul de producţie capitalist pătrunsese adînc şi făcea ravagii. Joó György arătase în această carte că pe ţăranul maghiar îl aşteaptă deposedarea de pămînturi şi declinul social. Sensul acesta, de avertizare, este, de altfel, direct exprimat prin cuvintele personajului însuşi :

„Ţi-am povestit viaţa mea, ca să faci bine s-o scrii la gazetă. Într-un roman. Să se vadă că aşa nu e bine. Că era mai bine mai demult."

Retipărirea acestei cărţi în limba romînă are în primul rînd meritul de a face cunoscută publicului o remarcabilă operă a literaturii realist-critice maghiare. Problematica acestui roman nu găseşte pe cititorul romîn nepregătit. În mare, situaţia agriculturii din Ungaria burgheză a fost apropiată de aceea din Romînia dinainte de Eliberare. Cu impozitele, cu datoria şi dobînzile la bancă, cu chiaburii şi fruntaşii administrativi ai satului, nu a avut de luptat numai Joó György, ci şi ţăranul romîn al deceniilor trei şi patru. Să mai amintim, oare, cititorului romîn că aceştia fuseseră duşmanii cei mai înverşunaţi ai lui Moromete, de exemplu, personaj adînc intrat în conştiinţa publicului nostru, contemporan lui Joó György ?

Prezentul roman al lui Móricz Zsigmond poate prilejui cititorului nostru şi alte apropieri cu literatura romînă, fie prin universul înfăţişat, fie prin unele virtuţi artistice ale prozei. Lumea pustei descrisă aici este apropiată de aceea din unele

nuvele ale lui Slavici. Pătura burgheză şi intelectualii satelor sau micilor tîrguri de provincie pot fi uşor apropiaţi de categoriile corespunzătoare din proza romînească din aceeaşi perioadă. În fine, tenta idilică a cărţii, evidenţiată mai ales în prima ei parte, găseşte o corespondenţă bogată în proza noastră de la începutul secolului, ale cărei rădăcini duc chiar pînă la *Amintirile* lui Creangă şi care se preocupă de înfăţişarea vieţii satului.

MIRCEA TOMUŞ

TABEL CRONOLOGIC

1879 La Tiszacsécse se naşte, la sfîrşitul lunii iunie, Móricz Zsigmond, fiul lui Móricz Bálint şi al Elisabetei Pallagi.

Se constituie Partidul Muncitoresc General din Ungaria, sub conducerea lui Frankel Leo.

1885 Familia Móricz ruinată, se mută la Ptárűgy.

1890 Móricz Zsigmond e înscris la colegiul din Debreţin.

1893 Împreună cu familia, Zsigmond se mută la Sárospatak, unde îşi continuă studiile.

1899 Se înscrie la Facultatea de teologie din Debreţin. Publică în *Debreceni Ellenőr* primul său articol, un studiu despre Schopenhauer.

1900 Pleacă la Budapesta, unde îşi continuă activitatea ziaristică.

1902 E profesor la gimnaziul din Kisújszállás. Din 1903 colaborează la ziarul nou înfiinţat *Az újság (Ziarul)*.

1905 Se căsătoreşte cu Holich Eugenia (Janka).

1906 Moare primul său băiat, Bandika.

1908 În revista *Nyugat (Apusul)* apare nuvela *Hét krajcár (Şapte creiţari)* care-l face cunoscut.

1909 Apare volumul *Hét krajcár*, salutat cu multă căldură de Ady Endre.
În acelaşi an se reprezintă pe scena Teatrului Naţional din Budapesta prima piesă de teatru a lui Móricz Zsigmond, *Sári biró (Notarul Sári)*, scrisă în 1908.

1910 Apare romanul *Sárarany (Aur din noroi)* care deschide o etapă nouă în dezvoltarea romanului maghiar.
Tot în acest an prozatorul face o călătorie prin Europa apuseană.
E ales membru al Societăţii literare „Petőfi társaság" *(Societatea Petőfi)*.

Moare Mikszáth Kálmán.

1911 Scrie romanele *Az isten háta mögött (Un tîrg uitat de Dumnezeu)* şi *Árvalányok (Orfanele)*.

1912 Îşi construieşte o casă la Leányfalu unde se refugiază adesea.
Scrie romanul *A Galamb papné (Porumbiţa preoteasă)* şi *Kerek Ferkó*. Apare volumul *Harmatos rózsa (Trandafir înrourat)*.

1913 Călătoreşte în Italia.

1914 Izbucneşte primul război mondial.

Móricz Zsigmond scrie romanul *Nem élhetek muzsikaszó nélkül (Nu pot să trăiesc fără cîntec)* şi *Jó szerencsét (Noroc bun)*.

1915 Pleacă în Galiţia să cunoască personal realitatea războiului.
Scrie *Mesék a zöld füvön (Povestiri pe iarbă verde)*.
Într-o scrisoare deschisă către Ady Endre îşi exprimă crezul său literar.

1916 Vizita pe front dă roade. În urma acestei vizite, ulterior scrie *Kis Samu Jóska* şi alte nuvele despre război.

1917 Anul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Móricz Zsigmond scrie *A fáklya (Făclia)*.
Se stabileşte la Leányfalu.

1918 30 octombrie. În Ungaria triumfă revoluţia burgheză. În noiembrie se înfiinţează Partidul Comunist Maghiar.

Móricz pleacă la Budapesta, iar apoi la Debreţin. Intră în societatea nou înfiinţată „Vörösmarty Akadémia" (Academia Vörösmarty).

1919 Moare Ady Endre.

În Ungaria se instaurează Puterea Sovietică.

Móricz Zsigmond face parte din conducerea revistei *Néplap (Gazeta populară)*. În articolul *A földtörvény kiskátéjat (Catehismul legii asupra pămîntului)* popularizează reforma asupra pămîntului. După contrarevoluţie, Móricz e arestat şi eliberat la o săptămînă.

1920 Apare romanul *Légy jó mindhalálig (Fii bun pînă la moarte).*

1923 Apare volumul de povestiri *Egy akol, egy pázstor (O turmă, un păstor).*
Scrie un studiu despre Shakespeare.
Face o călătorie împreună cu fiica sa Virág, în Alföld.

1924 O cunoaşte pe actriţa Simonyi Mária cu care se va căsători mai tîrziu.

1925 Se sinucide soţia sa Janka. Móricz Zsigmond călătoreşte cu fiica lui prin Italia.

1926 Se căsătoreşte cu Simonyi Mária şi întreprind o lungă călătorie prin Italia şi Sicilia.
Scrie romanul *Kivilágos kivirradtig (Pînă în zori).*

1927 Apare volumul de povestiri *Baleset (Accident).* Lucrează la romanul *Úri muri (Chef boieresc).*

1928 Apare romanul *Chef boieresc.*

1929 Scriitorul împlineşte cincizeci de ani de viaţă. Scrie *Forró mezők (Cîmpuri fierbinţi).*

1930 În revista *Nyugat* apar romanele *Forr a bor (Fierbe vinul)* şi *Ebéd (Prînzul).* Tot acum apare romanul *Rokonok (Rubedeniile).*

1932 Se tipăreşte romanul *A boldog ember (Un om fericit).*
Apare culegerea de povestiri *Barbárok (Barbarii).*

1933 Scrie nuvelele *Egyszer jóllakni (Să te saturi odată).* Scrie romanul *Az asszony beleszól (Nevasta obiectează).*

1934 Lucrează la romanul *Jobb, mint otthon (Mai bine ca acasă).*

1936 Apare volumul de povestiri *Komor ló (Cal trist).* Scrie romanul *Betyár (Haiducul).*

1938 Apare volumul *Életem regénye (Romanul vieţii mele),* la care lucra încă din 1935.

1939 Izbucneşte cel de al doilea război mondial.

1940 I se încredinţează conducerea revistei *Kelet Népe.* Scrie un roman despre copii *Árvácska (Orfana).*

1942 E atras de spiritişti. Scrie reportaje spiritiste. Moare la 4 septembrie, în timp ce lucra la importanta sa trilogie despre haiducul Rózsa Sándor.

Stăteam la redacţie şi lucram. Munca mea constă în lectura manuscriselor intrate. În cursul unui an ni se trimit la redacţie cam o mie de romane şi nuvele. Cîţi oameni consideră important, necesar, inevitabil să-şi povestească viaţa! E uimitoare dorinţa de comunicare a oamenilor!

Cineva bate la uşa întredeschisă şi un individ cu picioare lungi intră în birou. Zîmbeşte liniştit. Îl recunosc: e consăteanul meu Joó György, mic gospodar din ţara mea de baştină — dincolo de Tisa — cimotie cu mine.

— Bună ziua, nene Zsiga! dă bineţe cu multă cuviinţă.

— Bună să-ţi fie inima, nepoate. Ce vînt te aduce pe la noi?

Zîmbeşte încurcat şi nu găseşte cu uşurinţă cuvîntul.

— Mare lucru mi-am pus în gînd, nene Zsiga, spune apoi, şi parcă ar rîde.

— Ia şezi colea şi spune.

Dă din cap, tot zîmbind, apoi se aşază pe scaun şi iar clatină din cap. N-are înfăţişarea omului care a venit să ceară ceva, ci a unuia căruia îi stă capul la pozne şi ghiduşii. Îşi răşchiră picioarele lungi,

parc-ar şedea la el acasă pe prichiciul cuptoraşului, îşi îndreaptă carîmbii cizmelor, lasă capul în pămînt şi tace.

— Ei, ia o ţigară şi spune-mi ce noutăţi îmi aduci.

Scoate o ţigară din cutia pe care i-o întind, o pipăie cu aere de cunoscător, o aprinde şi mă priveşte ţintă cu ochii-i negri, strălucitori, în timp ce un zîmbet ciudat îi joacă pe umerii obrajilor.

— Iaca, am să-ţi spun ce m-a adus. Am venit la dumneata, nene Zsiga, fiindcă aş vrea să-ţi povestesc viaţa mea ; poate că-i vrea să scrii un roman frumos.

Dumnezeule ! Uite că oamenii nu se mai mulţumesc să vină cu manuscrise la redacţie, îţi aduc întreaga lor viaţă.

Mă uit la omul acesta de pe Tisa. Faţa lui osoasă, uscăţivă, are o expresie prietenoasă. Ce bine trebuie să-i meargă dacă n-a stat pe gînduri să se urnească din cel mai prăpădit colţ al Sătmarului [1], să pornească la drum din fundul acestui judeţ ca să vină la Budapesta, la o rudă demult răzleţită, şi să-i bată la uşa redacţiei numai pentru a-i povesti viaţa ! Cine o fi omul acesta, ce soartă o fi avînd că i-a putut da prin gînd o asemenea ciudăţenie ?

Vreau să schimb vorba şi îl întreb :

— Cum arată holdele ?

Eram în postul mare, cînd gospodarul nu are decît o singură grijă : holda.

Un nor mic îi trece peste frunte. Dă din mînă.

— Despre asta, mai bine să nu vorbim. Ne-a tras pe sfoară. Grîul... nu există... Abia creşte, şi nici preţ nu are. Ce să mai vorbim de viaţa de azi ?

[1] Fostul judeţ Szatmár-Bereg-Ugocsa din Austro-Ungaria, la confluenţa Someşului cu Tisa.

Vreme pierdută... Nu-i chip să trăieşti. M-am gîndit să viu la Budapesta, să cîştig ceva gologani, dar nici asta nu mai merge... Nu mai găseşti de lucru la Budapesta... Mai demult ?... Ehei, mai demult, cînd veneam la Budapesta... Abia coboram în Gara de Est şi o apucam pe strada Rákóczi, că mă şi oprea cîte un şef de echipă : „Hei, tinere, nu vrei să lucrezi ?“ — „Da' cum să nu vreau ?“ — „Păi atunci hai cu mine“... Şi cît ai clipi din ochi, intram în coloană. Şi acum îmi aduc aminte că pe strada Kinizsi am ridicat o casă cît toate zilele. Pînă pe la Crăciun am lucrat vîrtos la ea... Mai demult se bătea lumea pe tine... Acum ?... Iaca, de opt zile-s aici şi am colindat pretutindeni, pe la toate cunoştinţele de altădată : ei bine, toate întreprinderile mari, unde eram ca la mine acasă, s-au dus. Am fost şi la domnu' deputat ; nici dumnealui nu poate să mă ajute... Nu se găseşte nicăieri de lucru... Şi-atunci m-am gîndit să viu la dumneata, nene Zsiga. Cel puţin cu atîta să mă aleg : să-ţi povestesc viaţa pe care am dus-o.

— Cît pămînt ai ?

— Am trei iugăre la Liget [1] şi cinci la Uszka [2]. Pe urmă grădina de nouă sute de stînjeni. Apoi mai am şi o mie două sute de stînjeni de pămînt nefolositor.

— Şi nu poţi trăi din opt-zece iugăre ? Trebuie să vii la Budapesta să cauţi de lucru ?

— Din păcate, n-am altceva de făcut. Pămîntul nu rodeşte.

— Nu ştiţi să vă gospodăriţi, asta e !

A clătinat din cap.

[1-2] Comune rurale care în timpul Austro-Ungariei se aflau în judeţul nord-estic Szatmár-Bereg-Ugocsa.

— Alta-i buba, mă rog... Vremea e de vină. La gospodărit ne pricepem şi noi cît se pricepeau bătrînii de pe vremuri, dar ce folos, dacă pămîntul nu mai rodeşte... Nu mai plouă cu lunile pe la noi. Trece cîte o vară-ntreagă, şi un strop, măcar un strop nu cade de primăvara pînă toamna. Cînd eram copil era apă berechet. Batárul se revărsa în fiecare primăvară şi acoperea toate livezile. Era o rouă ca ploaia şi creştea un stuf de-ţi era mai mare dragul. Se făcea un porumb de se pierdea haiducul prin el de-a-ncălare... Şi ştii că porumbul nu se face decît în anii cînd cîntă broaştele în brazdă... Azi nu mai sînt broaşte, dar nici apă nu mai e. Au abătut-o domnii în altă parte... Nu mai e stuf, nu mai e păpuriş şi nu mai sînt păsări de apă... Pînă şi Batárul seacă în timpul marilor arşiţe de vară şi fundul albiei crapă. Ba, după cîte se aude, azi-mîine pierdem tot rîul, fiindcă cehii vor să-i croiască altă albie, să-l lege cu Tisa undeva mai sus, pe pămînt cehesc, aşa că noi o să rămînem fără un strop de apă.

Mă uit la omul din faţa mea. Capul de kuruţ [1] bătrîn îi cade veşted şi mototol în piept, nasu-i strîmb iese proeminent din faţa osoasă, iar din mustăţile-i pleoştite parcă picură tristeţea. Aşa pleacă în bejenie păsările de apă cînd seacă balta. Şi ăsta şi-a luat zborul şi s-a dus hăt departe, se roteşte deasupra ţării, vrea să-şi facă cuib în altă parte... Şi-a luat lumea-n cap...

— Iar impozitele au crescut de nu le mai poţi face faţă... Şi acuma, de ce crezi că am plecat de

[1] Nume dat ţăranilor romîni şi unguri participanţi la războiul ţărănesc din 1514 de sub conducerea lui Gh. Doja ; apoi nume dat în secolele XVII—XVIII participanţilor din Ungaria şi Transilvania la lupta antihabsburgică, care a culminat cu răscoala condusă de Fr. Rákóczi al II-lea (1703—1711).

acasă ? Fiindcă mi-a luat o vacă şi două junci pentru nişte impozite restante. Dar după o săptămînă perceptorul mi le-a adus înapoi : nu le-a putut vinde. Nimeni nu le cumpără, oricît de ieftin le-ai da. În schimb, eu trebuie să le ţin pînă o să aibă preţ cît de cît. N-am voie nici să le vînd, nici să le tai, trebuie să le hrănesc şi pace. Dar fîn nu mai am şi iarba abia acum începe să crească. Familia e mare, am cinci copii : şapte guri, cu nevastă cu tot. Şi nici tu pîine, nici tu cartofi, nimic ! De-aia m-am gîndit să viu la Budapesta să cîştig niscaiva parale, dar iaca n-am nici cu ce mă întoarce acasă. Şi n-aş vrea să mă întorc ca Telegdi Józsi, care a făcut patru sute de kilometri pe jos.

E pe faţa acestui om ceva ce mă surprinde şi mă emoţionează. Tot amarul acesta fără margini şi-l spune fără revoltă, fără mînie. Nu acuză pe nimeni. Parcă ar vorbi despre evenimente inevitabile. Cum vorbesc plugarii despre vreme, despre urgiile firii. Nu le poate schimba, deci nu-i rămîne altceva decît să le accepte. E liniştea moştenită din moşi-strămoşi, liniştea omului sărac de pe Tisa, a truditorului ce scurmă pămîntul o viaţă-ntreagă.

Ar fi într-adevăr bine, ar fi frumos să cunoşti îndeaproape viaţa unui asemenea om.

Şi deodată se risipeşte toată literatura născută din jocurile fanteziei, din reveriile de cele mai multe ori sterile. Iată că în faţa mea apare o frîntură de viaţă vie. Şi deodată simt dorinţa de a cunoaşte, de a înţelege şi de a înregistra viaţa aceasta care constituie de fapt temelia cea mai fidelă, temelia milenară a întregii lumi maghiare : viaţa unui ţăran.

— Şi cînd ai putea să-mi spui povestea vieţii tale ?

O părere de zîmbet îi flutură pe buze. În momentul acesta faţa lui e într-adevăr ca a unui oştean

bătrîn și jerpelit. Ochii lui mărunți și negri se aprind ca niște licurici, părul căzut pe fruntea-i albă începe să-i fluture. Liniștea profundă și senină a privirii și zîmbetul șăgalnic ce-i joacă în colțul gurii prind strălucire.

Mă privește cu căldură și cu seriozitate.

— Chiar acum, dacă vrei.

— Chiar în momentul ăsta ?

— Da.

— Te-ai gîndit atît de mult la ea ? O ai atît de vie în minte ?

— Da.

— Și de ce vrei să mi-o spui ?

Își lasă capul în piept, zîmbind cu blîndețea unui copil.

— Nu pot să spun altceva decît că, tot timpul cît am fost copil și flăcău, am fost fericit, atît de fericit, cum nu-ți poți închipui. Dar pe-atunci și alții erau fericiți. Mi se părea o lume fericită cum nu s-a pomenit... Acum toți sînt nefericiți. S-a stricat țara asta, trosnește din toate încheieturile. Cum se poate una ca asta ?... Cum de s-a putut strica în halul ăsta ?... Ce-ar fi să se trezească odată tot norodul și să zică : nu e bine, oameni buni, hai să încercăm s-o întocmim altfel. Că așa ar fi cu cale să fie și astăzi : lui Joó György și altora ca el să le priască acasă, în cătunul lor, și-atunci le-ar merge mai bine și ălor mai mari... Care va să zică, nu știu cum să-ți spun, dar grozav aș vrea să-ți povestesc viața mea, care a fost tare, tare fericită.

Ia te uită, omul ăsta e un scriitor ! Un scriitor care nu poate, nu se pricepe să scrie, dar arde de dorul de a povesti.

— Așadar despre fericirea ta vrei să vorbești.

— Da.

E atîta însuflețire și elan în el, încît eu însumi încep să devin nerăbdător. E ca și cum ai pune mîna pe o carte bună și ai simți emoția plăcerii ce te așteaptă, înainte de a o citi.

— Atunci, hai la treabă. Închide ușa !... Așa... Și acum, să auzim... Dar bagă de seamă să nu-mi spui decît adevărul, căci nu mă interesează decît adevărul. Pînă acum n-am așternut nici o minciună pe hîrtie. Așa că dacă ai de gînd să tai piroane, s-o lăsăm baltă de pe acum.

— N-am să-ți spun decît adevărul. Adevărul curat. Obrajii mei n-au roșit niciodată de rușine. Încă nimeni nu m-a găsit mincinos, fiindcă eu socot că omul, fie bun sau rău, fie frumos sau urît, dacă spune adevărul, poate dormi liniștit, iar mie îmi place să dorm. Celelalte... cum o vrea Dumnezeu.

— Dacă-i așa, vorbește...

PRIMUL DIALOG

Joó György își povestește pe scurt toată viața

Pot să spun că toată viața mea am fost fericit; n-am avut niciodată vreo supărare.

Nu aveam decît nouă ani, mergeam pe al zecelea, cînd a murit tata. Încă de atunci am ajuns un fel de mic gospodar în casă, fiindcă lui Gedeon, fratele mai mare, nu-i plăcea gospodăria și a lăsat-o în seama mea. Nu-i plăcea să stea decît prin preajma mașinilor. Nu-i plăcea nici sapa, nici coasa, nu-i plăcea nici o muncă de cîmp. Dar la vremea secerișului și treieratului veșnic îl vedeai plin de ulei: toată ziulica se învîrtea în jurul mașinilor.

Eu eram sprijinul maică-mi. Cu mine se sfătuia, săraca, încă de cînd eram un copilaș de școală, ce să facem, cum s-o scoatem la capăt, pînă și asupra procesului; căci după moartea tatii au tăbărît pe noi răii și pizmașii, și ne-au smuls cu judecata lotul de paisprezece mierțe de la pădure.

Eram orfan și la vîrsta de treisprezece ani am intrat pogănici [1] la curtea boierului Salánky Arvéd. Erau mulți argați la curte și toți mă suduiau, care mai de care mai avan. În fiecare seară mă duceam

[1] Copilandru, argat care mîna boii înjugați la plug.

acasă să mă culc. Am dus-o așa tîrîș-grăpiș pînă la căderea zăpezii, cînd mi-au dat drumul. „Bodaproste — mi-am zis — nu mă mai bag pogănici la curte cît oi trăi."

Iarna am rămas acasă, dar cînd a dat primăvara, un ortac de-al meu, Files Gyuri — care a fost pogănici cu mine la curtea lui Salánky, dar nu l-au mai primit în anul următor — mi-a propus să mergem la Beregszász [1], că acolo se pot cîștiga bani mulți.

I-am spus mamii ce aveam de gînd.

— Dragul mamii — mi-a răspuns ea — ce ți-a cășunat să-ți iei lumea în cap, cînd ai din ce trăi?

Am plecat, totuși, fără știrea mamii. Abia sîmbătă, cînd m-am întors de la Beregszász, a băgat mama de seamă că am trei forinți [2] și șaizeci de creițari în buzunar. Așa că nu i-a mai părut rău, și astfel toată primăvara am lucrat la Beregszász.

În celălalt an un gospodar mai puțin înstărit m-a chemat să-i ajut să-și are niște delnițe pe care le ținea în parte. Numai că de la o vreme mi s-a urît cu trepădatul pe veresie, și mi-am zis: „Cît o să mai ar pămîntul altora? Ia mai bine să mă fac ucenic."

I-am scris fratelui meu Gedeon, la Budapesta, și el a vorbit cu maistrul lui — era tocmai la capătul anilor de ucenicie — iar maistrul i-a spus că mă primește. Mi-a trimis bani de drum, dar mama a început să plîngă, tînguindu-se că a adus opt copii

[1] Numele maghiar al localității *Beregovo* din U.R.S.S. (Ucraina subcarpatică); înainte de primul război mondial Beregovo se afla sub stăpînire austro-ungară.

[2] Orig., *forint* — etalon monetar în Austro-Ungaria. Monetele divizionare erau *coroana* (2 coroane=1 forint), *creițarul* (*krajcár*; 50 creițari=1 coroană), *fillér*-ul (2 filléri=1 creițar) și *pengö* — monedă care din 1925 a înlocuit coroana.

pe lume şi la bătrîneţe n-o să fie cine să-i dea un pahar cu apă. Mi s-a făcut milă de săraca mama şi am rămas acasă.

Stam holtei pe-acasă. Duceam viaţă dalbă, căci am început să mă ţin după codane şi aveam drăguţe multe : una mă lăsa, pe alta o lăsam eu, una m-a înţărcat cu bătaie, alta mă înşela. Averea mi-a fost luată, am rămas sărac lipit, am deschis şi eu proces, l-am pierdut, şi atunci m-am gîndit să-mi încerc totuşi norocul la Budapesta. Aşa am venit aici în toamna lui 1907, la vîrsta de nouăsprezece ani. S-a întîmplat să cîştig bine la început : preţ de-un viţel într-o săptămînă. Pe vremea aceea la noi în sat un cosaş lua un forint douăzeci pe zi, un ziler de rînd, nouăzeci de creiţari, iar aici eram plătit cu un forint şaizeci sau optzeci, deşi nu lucram decît zece ceasuri pe zi.

„Taci că-i bine“, îmi ziceam, şi veneam mereu la Budapesta, în fiecare toamnă. Dar la seceriş rămîneam acasă. Eram chiar fruntaş. Şef de ceată. Cu o ceată de muncitori, mă angajam la seceriş la cîte o curte mare. Eu conduceam pîlcul.

Dar de la o vreme mi-a intrat în cap că ar fi timpul să mă gîndesc la însurătoare. Nişte ortaci de o seamă cu mine m-au chemat la bal la Bökény. Acolo am îndrăgit o fată ; mergeam la ea ades, uneori de cîte trei ori pe săptămînă. Nu era departe ; la un sfert de ceas.

Da' era în sat la noi un meşter zidar. De altfel aşa se şi numea : Kőmives[1] József. Şi avea zidarul ăsta o fată, iar ibovnicul fetei era prietenul meu Csereklye Mihály. Şi iac-aşa, mai cu hîrjoneala, mai cu joaca, fata a născut o fătucă. Mama lui Mihály însă nu s-a învoit la căsătorie, a lăsat să-i fie luat

[1] Kőmives — zidar.

la oaste unicul fecior. Cînd s-a întors, Mihály i-a spus maică-si că o ia pe Kőmives Erzsi. A avut şi proces din pricina ei, pe care l-a pierdut ; tribunalul a hotărît ca el să-i dea un pogon copilului:

— Decît să te însori cu ea, mai bine spînzură-te, i-a spus maică-sa.

Iar băiatul s-a dus în grajd şi s-a spînzurat. Era rece cînd l-au găsit.

În toamna aceea am venit din nou la Budapesta, dar de Crăciun m-am întors acasă. Umblam să mă însor cu tot dinadinsul, fiindcă prin protecţie mi s-a făgăduit un post la Vagons-lits ; de aia trebuia să mă însor.

Într-o zi, cum treceam pe uliţă, mă opreşte baba lui Péter Ignác :

— De ce nu te însori, mă ?

— Am să mă însor. Mai e timp.

— Însoară-te, mă, că azi-mîine moare maică-ta. Nu mai dai cu anii pe acasă. Te pomeneşti că nu vrei să te însori pentru că nu te ia Váradi Piroska, ai ?

Tocmai mă pregăteam să mă duc la bal — că se nimerise să fie bal — şi i-am trimis vorbă Piroskăi să vie şi ea.

Mi-a răspuns că o să vie peste un an.

Mi-a sărit ţandăra : cum, vrea să mă facă să mai aştept un an ? Ştiam pe cine aşteaptă : pe un flăcău de bogătani, unul care era la militărie.

Bine ! Am să-ţi arăt eu că am cu cine juca !

Mă duc aţă la alde Kőmives şi o chem pe Erzsi :

— Hai la bal.

— Nu mă duc, zice, n-am pentru cine.

— Să nu mai pierdem vremea, hai odată, cînd îţi spun.

Şi a venit.

În seara de Anul Nou am peţit-o.

Şi de atunci s-a deschis pentru mine raiul pe pămînt. Chiar în anul acela mi s-a născut o fetiţă ca o ciocîrlie. Nu plîngea fetiţa mea, ci cînta. A fost copil din dragoste.

Da, dar în curînd a izbucnit războiul...

Pînă atunci am avut o viaţă frumoasă. Dar numai atît mi-a fost dat să trăiesc. Despre rest, nu mai face să vorbim.

Joó György se opri din vorbă şi se uită la mine. Mă privea liniştit ca omul care şi-a făcut datoria, şi-a povestit viaţa, şi acum poate muri cu cugetul împăcat.

— Asta a fost viaţa ta ?

— Da.

— Ei bine, acum, după ce mi-ai povestit-o, începe să mă intereseze.

Erau în povestirea lui cîteva fragmente redate cu multă prospeţime şi căldură, care lăsau să se întrevadă că dacă s-ar apuca să-şi istorisească viaţa pe larg, cu toate amănuntele, ar putea povesti şi cu farmec.

— Cîţi ani ai ?

— M-am născut în 1888. Aşa că am patruzeci şi patru, mi se pare. Anul acesta, înţeleg, adică în 1932. Ehei, dacă aş putea să rămîn sănătos şi în putere ca acum ! Dar vezi că ne trecem, îmbătrînim şi scăpătăm.

— Ia stai niţel ! Cum trăieşti acum ? Cît cîştigi pe an şi cît cheltuieşti ?

— Dumnezeu ştie...

— Ia să încercăm să facem o socoteală.

Am luat o bucată de hîrtie şi un creion şi am început să socotim, ca să-i descurcăm niţel viaţa.

— Cît impozit plăteşti ?

— La Liget 58 de pengő, la Uszka 72.

— La Uszka ? Ce cauţi tu la Uszka ?

— Am cumpărat de la un gospodar din Uszka şapte iugăre, aşa că o parte din pămîntul meu e acolo.

— Ce mai ai de plătit ?

— Taxă de păşunat după patru vite, cîte 18 pengő de cap, adică 72 de pengő. Taxă de văcărit — cinci optimi de tain — în total, să zicem, şase pengő ; bani de opinci : 80 de filléri ; o litră de slănină — plătită în bani — după patru capete de vită : 1 pengő şaizeci de filléri ; doi litri de fiertură, iar pentru scroafă un pengő. Întreţinerea vierului : trei cincizeci. Pentru trei iugăre de pămînt pe care îi revendic : 130 de pengő ; pe ăştia nu i-am vărsat încă... Pentru leafa popii : 50 de chile de grîu, 14 chile de porumb.

E un adevărat haos o astfel de viaţă săracă. Ce departe e de condiţiile noastre de trai. Auzi cuvinte pe care nu le poţi înţelege nici în basme : taxă de păşune, capete de vită, cinci optimi de tain, bani de opinci, scroafă, întreţinerea vierului, pămînt pe care îl revendici, leafa popii... În cîteva rînduri, zece noţiuni străine, ce trebuiesc explicate... Iată de ce e greu şi în politică să te ocupi de viaţa oamenilor mici : fiindcă politica e dirijată de pături sociale care nu cunosc aproape nimic din viaţa maselor. Omul de cultură nu se poate orienta decît pe temeiul cifrelor.

Am făcut o adunare şi am ajuns la suma de 343 pengő şi 40 de filléri.

— Şi ce datorii ai ?

— La banca din Sonkád 500 de pengő, la cea din Nyiridháza 1281. La Sonkád plătesc o dobîndă de 70 de pengő, la Nyiridháza 188. Parohiei din Kispalád îi datorez două măji de grîu şi o dobîndă de 50 de chile, bisericii de la noi trei măji şi jumătate de grîu şi o dobîndă de 70 de chile, socotită în bani : 14,40.

— Va să zică dobînzile pe un an fac 272 de pengő. Toate impozitele şi dobînzile la un loc se urcă pe an la 615 pengő şi 40 filléri.

Omul trebuie să plătească, aşadar, în fiecare lună, iarna, vara, cincizeci de pengő peşin.

În felul ăsta am înţeles. În împrejurările de azi chiar pentru un orăşan e o povară să plătească lună de lună cincizeci de pengő. Salariul lunar al unui mic funcţionar variază între 100 şi 200 de pengő. Reţinîndu-se 50 de pengő — pentru impozite, dobînzi şi cheltuieli de regie — s-ar îngreuna viaţa, nu glumă.

— Şi cît scoţi într-un an din pămînt ?

— N-aş putea să-ţi spun.

— Cîţi sînteţi ?

— Am cinci copii. Aşadar cu mine şi cu nevasta sîntem şapte.

— Cît vă trebuie pe un an întreg ? Din ce trăiţi o lună de zile ?

— O lună de zile ?... Pentru o lună de zile ne-ar trebui o majă şi jumătate de grîu. Dar din cantitatea asta se scade morăritul : 21 de chile, şi tărîţa : 50 de chile. Rămîn 129 de chile de făină. Aşa că trebuie să macin două măji. În afară de asta mai plătim doi pengő bani gheaţă pentru fiecare măciniş.

— Şi asta nu e decît făina. Pîinea şi aluaturile. De ce mai aveţi nevoie ?

— De sare. În fiecare săptămînă ne trebuie un chil de sare. Ne mai trebuie şi gaz şi chibrituri.

Celelalte se mai fac. Cartofi. Numai că anul trecut nu s-au făcut. Astă-iarnă n-am mîncat mai mult de o majă și jumătate de cartofi, fiindcă n-am avut... În schimb fasole e destulă, e atît de multă, încît n-o putem da gata, deși zi și noapte nu mîncăm altceva. Varză am avut cît ne-a trebuit. Altceva nu avem. Nu avem nici nutreț.

— Dar cu îmbrăcămintea cum o scoateți la capăt ?

— Pentru îmbrăcăminte nu ne-ajung banii. Mai mult de patruzeci-cincizeci de pengő n-a cheltuit nevastă-mea tot anul. A luat încă din toamnă șapte perechi de încălțări, din care numai trei erau noi, pentru copii, restul cîrpeli ; totuși, s-au urcat la optzeci de pengő. Și-a cumpărat și ea, săraca, o năframă, cu cinci șaizeci.

— Va să zică — încercam să mă lămuresc — într-un an nu consumați mai mult de cinci-șase sute de pengő...

— Cată să știi că nu mîncăm decît ce-i mai rău din ceea ce recoltăm. Restul merge pe impozite și dobînzi. Și nici așa nu putem plăti tot.

Plătește șase sute de pengő bani peșin impozite și dobînzi pe capitalul luat împrumut pentru cumpărarea pămîntului. Ceea ce consumă el, cu familia lui, șapte suflete, se ridică la vreo șase sute de pengő. Are dreptate cînd spune că nu mănîncă decît gunoiul din ceea ce produce. Bucatele mai bune trebuie să le vîndă, ca să poată face față obligațiilor de plată... Chiar dacă nu mă pot identifica cu viața pe care o duce, simt că o duce greu. Într-un an întreg nevastă-sa s-a ales cu o năframă de cinci pengő și șaizeci de filléri și și-a reparat pantofii. O femeie care lucrează din zori pînă-n noapte nu capătă tot anul decît o năframă de cinci pengő, în timp ce el trebuie să plătească șase sute cincisprezece pengő bani gheață. Ajung numai aceste calcule pentru a-ți da seama de viața lor. Eterna ciorbă de fasole... Căci chiar cartofii sînt inaccesibili : o iarnă întreagă șapte oameni nu consumă decît o sută cincizeci de kilograme de cartofi...

Sau poate nu mi-a spus tot ?

— Cît iei de pe urma vitelor, porcilor și a celorlalte ?

— Nimic. Un porc de 185 de chile l-am vîndut cu 125 de pengő. Pe ăl mai mic l-am tăiat pentru noi. Cînd am plecat de acasă mai era un pic de afumătură din el. Acum am avut de lucru timp de o săptămînă, am trimis acasă cincisprezece pengő și i-am scris nevesti-mi să cumpere, dacă poate, doi purcei.

A căzut pe gînduri.

— Ți-am povestit viața mea, ca să faci bine s-o scrii la gazetă. Într-un roman. Să se vadă că așa nu e bine. Că era mai bine mai demult. Ți-am povestit toată viața, fiindcă din ea se vede ce fericit am fost mai demult.

— Viața ta ? Dar crezi că mi-ai povestit toată viața ta ?

— Mai adaugă și dumneata pe unde crezi că lipsește ceva.

— Nu, Joó György, eu n-am să adaug nimic. Acum ai să pleci, dar de cîte ori ai să mai vii pe aici, ai să-mi povestești cîte un crîmpei din ea. Dar cu amănunte, așa cum s-a întîmplat aievea.

— Din cuvînt în cuvînt ?

— Așa. Pentru întîia întîlnire, gîndește-te cum a fost cînd erai pogănici. Dar trebuie să-mi povestești cele mai mici amănunte, tot ce-ți amintești.

— Bine. Cînd să vin ?

— Mîine.
— Nu ştiu dacă pot veni mîine, fiindcă e vorba să găsesc ceva de lucru.
— Mai bine vino aici, cîştigi mai frumos aici cu povestirile tale.
Clătină din cap.
— Nu da vrabia din mînă pentru cioara de pe gard. De vorbit, putem vorbi şi duminică. În timpul lucrului pot să mă gîndesc mai pe-ndelete cum a fost, ce a fost...
— Bine.
Acesta a fost primul nostru „dialog“ despre viaţa lui Joó György.

AL DOILEA DIALOG

în care se arată ce fericită poate fi viaţa unui mic orfan

Cum taica, Dumnezeu să-l ierte, s-a prăpădit devreme, nimeni nu mă mai bătea, afară de domnu învăţător, care m-a snopit de cîteva ori.

Al doilea învăţător, căci întîiul, bătrînul Kallos, nu-şi bătea capul cu noi. Avea o vorbă acest Kallos : pe ţăran să nu-l îndopi cu învăţătura, că-l apucă durerile de cap.

Am umblat şase ani la şcoală, dar n-am isprăvit decît trei clase, căci în fiecare an rămîneam repetent. Nu mă omoram cu învăţatul. La cetit şi scris eram tare, dar nu-mi prea plăcea să socotesc. Îmi plăcea joaca, şi tot atît de mult să stau liniştit într-un colţ şi să ascult vorba bătrînilor, dar îmi ardeau călcîile să aflu unde-i vreun cuib de mierlă.

Eu eram sprijinul mamii, cu mine se sfătuia, săraca, ce şi cum să facem. Şi de acoperişul casei eu m-am îngrijit, la vîrsta de doisprezece ani, căci aşa rămăsese de pe vremea cînd mai trăia tata : cînd ploua, curgea prin acoperiş din toate părţile. Aveam un acoperiş mare, de paie, dar paiele se cam răriseră şi erau mîncate de vite. Da, primăvara, cînd nu mai aveam nutreţ, tata le dădea să mănînce paie din acoperiş. Aşa stau şi eu acum cu cele trei vite aduse acasă de zapciu : le hrăneşte nevasta cu paiele

din acoperişul grajdului. Dar am să-l dreg din nou, colo după seceriş.

Cu un cuvînt, cînd am văzut că ploaia îmi picură în pat, nu i-am mai dat pace mamii pînă nu s-a îndurat să facă un acoperiş nou. Casa noastră e în loc bun, chiar în mijlocul satului, atît numai că s-a cam lăsat în pămînt, că e cu stîlpi, şi cînd bîrnele din talpa casei au putrezit, acoperişul a apăsat puţin cîte puţin stîlpii în pămînt. A trebuit să scoatem cu lopata pămîntul din odaie şi cînd intram trebuia să ne îndoim din şale ca să putem coborî în tindă.

Noi însă ţineam căsuţa în bună rînduială, o măturam în fiecare zi, cel puţin mijlocul odăii, dacă nu mai mult. Se întîmpla, cînd eram grăbiţi peste măsură, să tragem gunoiul sub pat, dar duminica îl scoteam afară. De cele mai multe ori eu măturam, deoarece curăţenia îmi plăcea mult şi atunci. Spălatul ? Fîntînă nu aveam, luam apă de la vecini, dar de spălat mă spălam în fiecare zi, sau măcar mă clăteam pe ochi ; nu-mi plăcea să fiu urduros. Vara ne scăldam şi ne bălăceam în rîu după pofta inimii.

Aşa am trăit cît am fost şcolar. Nu-mi poruncea nimeni, nu mă surchidea nimeni, mama mă iubea, niciodată nu m-a înjurat, decît că era îngrijorată, se temea să nu mi se întîmple ceva. Fratele mai mare Gedeon a plecat de timpuriu de acasă, fiindcă nu-i plăcea munca cîmpului. Cum auzea de sapă, sau de coasă, îl apuca durerea de cap, sau de stomac, dar cînd începea secerişul, nu-l mai puteai lua de lîngă maşină ; toată vara era ca un fochist. Nici el nu mi-a făcut niciodată vreun rău... Ne aveam tare bine.

Al doilea învăţător era unul Piri Márton. Ăsta se ocupa mai mult de mine. Seara şi dimineaţa îi

duceam vitele la păscut. Mă iubea, nimic de zis, dar de cîteva ori tot m-a bătut.

Da, fiindcă avea două fete, Piri Márta şi Piri Évácska. Pe cea mai mare o iubeam mult. Îmi plăcea să mă joc cu ea şi chiar stăteam mult împreună, căci eu mai rămîneam şi după ce plecau copiii de la şcoală. Rămîneam să îngrijesc vitele, şi ne jucam. Ne urcam în podul şurii să căutăm ouă, ne împiedecam unul de celălalt, ne tăvăleam prin fîn. Acolo m-a învăţat să sărut şi pot să spun că treaba asta am învăţat-o mai repede decît tabla înmulţirii.

De altfel, altceva n-am prea învăţat în şcoala aceea.

„Ei, copii — ne spune în săptămîna Paştilor învăţătorul — dacă aduceţi frunze de frag, Márta vă face nişte ouă de toată frumuseţea."

Ne-am dus la cîmp să căutăm fragi, căci erau înfrunziţi, şi am dus un coş de ouă la domnu învăţător. Márta le-a vopsit, că era fată pricepută. Lipea cu albuş de ou frunza de frag pe oul pe care apoi îl muia în roşeală. N-am văzut pînă atunci aşa ceva, căci la noi ouăle se împistreau. Ne-a scris şi numele pe ouă, iar pe cele mai frumoase mi le-a dat mie. I-am făgăduit că o să-i aduc în schimb ouă de raţă sălbatică.

Pe vremea aceea Batárul era mare, avea apă multă şi pe malurile lui se întindea stuful cît vedeai cu ochii... Acolo îi place raţei să clocească. Iar noi, în loc să mergem la şcoală, umblam după ouă de păsări.

Cînd cineva avea norocul să dea de un cuib, toţi tăbăram cu gura pe el : dă-mi şi mie !... Dar de cele mai multe ori ouăle se spărgeau.

Odată s-a nimerit să mă duc la Batár în vinerea-seacă[1]. Am dat de două cuiburi. Într-unul am găsit un ou, în celălalt trei. Ei, iaca patru ouă. În altă parte rața sălbatică își lua zborul tocmai cînd am ajuns acolo. M-am uitat în cuib : cinci ouă, numai că rața le spărsese pe toate cînd se zvîrcolise buimăcită. Totuși, în ziua aceea am găsit vreo șaptesprezece ouă.

Cinci din ele, cele mai frumoase, le-am dat Mártei. S-a bucurat mult. Atunci m-a cotonogit întîia oară învățătorul pentru ea.

Avea Márta o soră mai mică, Évácska, pe care n-o iubeam, fiindcă tare era pestriță la mațe. Mă pizmuia din pricina Mártei. Împrietenindu-ne — pentru ouăle dăruite — Márta mi-a mai dat cîteva sărutări. Évácska ne-a prins și m-a amenințat că mă spune lui taică-su. Am tras-o de ureche, dar bineînțeles tot m-a spus, iar învățătorul m-a luat la refec și mi-a tras o bătaie zdravănă.

Puțin îmi păsa. I-am spus Mártei că e în pădure un ulm în care și-a făcut cuibul o pasăre și o să mă duc să-i iau ouăle.

M-am și dus. Era un copac mare și noduros, cu vreo trei scorburi. M-am urcat în el, și ce să vezi ? O pasăre uriașă a țîșnit dintr-o scorbură. Speriat, am apucat-o din zbor. Am vrut să-i răsucesc gîtul, dar era foarte tare, nu puteam s-o dovedesc. Erau douăsprezece ouă în cuib, dar pasărea se zbătea și mă lovea cu aripile. Au mai venit vreo patru păsări și m-au hărțuit al dracului. Abia am putut scăpa. Mă plesneau cu aripile, să-mi scoată ochii, nu alta ! Nu știu ce neam de păsări or fi fost, poate vulturi

[1] În calendaristica religiei creștine, vinerea dinaintea săptămînii Paștilor.

de cîmpie, că de-atunci n-am mai văzut asemenea păsări cenușii.

Am dus ouăle la Márta, dar nu i le-am putut da decît pe ascuns, fiindcă n-aveam voie să mă întîlnesc cu ea. Era însă o spărtură în podul din dos al grajdului, pe acolo mă urcam, și cînd ajungeam sus, imitam glasul cucuvaiei : cvic, cvic... Márta cunoștea semnalul și se urca și ea. Taică-su și soru-sa habar n-aveau ce bine ne înțelegeam noi acolo, în fîn.

Ce viață frumoasă era, Dumnezeule-Doamne !

Într-o zi am vrut să-i duc Mártei niște vișine. Era acolo, pe malul Batárului, o mare livadă de pomi. M-am urcat în pom și am cules vișine. I le-am dus. S-a bucurat de ele, firește, dar n-am prea putut să stăm împreună, căci a apărut maică-sa și eu am rupt-o la fugă. M-am întors la Batár cu gîndul să mă scald. Acolo, am dat de vreo cinci băieți, printre care : Orbán Gyuri, Krajcár Jóska, Bátor István și nu mai știu cine. În timp ce făceam baie, un bătrîn ne-a furat cămășile.

— N-ai văzut niște cămăși pe aici, moșule ?

— Spuneți-mi cine a cules vișinele.

— Nu știm.

— Atunci rămîneți fără cămăși. Puteți să vă întoarceți acasă goi-goluți.

Noi, zdup în apă. Eu însă am zărit cămășile noastre atîrnate într-un pom. M-am strecurat pînă acolo, mi-am luat cămașa din cracă și m-am îmbrăcat, apoi am șters-o. Ceilalți băieți s-au luat după mine.

Bătrînul era foc și pară și ne amenința că o să ne spună la domnu-nvățător. Noi am aruncat cu pietre după el.

Ne-a pîrît într-adevăr, iar învățătorul m-a poftit frumușel la dînsul în odaie și mi-a tras din nou

un toc de bătaie. Şi Márta a trebuit să stea de faţă, fiindcă s-a aflat că ea a mîncat vişinele.

Pe la Rusalii am scăpat de şcoală, dar pe Márta n-am uitat-o. N-am uitat-o nici toamna, cînd i-am dus o trăistuţă de nuci. Le-am cules din nucul altuia. Culegeam de zor, cînd deodată o babă îl croieşte cu o joardă pe Files Gyuri. Cînd mă uit la ea, cine crezi că era ? Lelea Rezsi, tătăişa naşei mele.

— Aşteaptă, aşteaptă, netrebnicule, că am să te spun învăţătorului !

— Învăţătorul nu-mi mai porunceşte !

Eu însă, într-ascuns, tot am dus nucile în podul grajdului, şi am chemat-o apoi pe Márta cu ţipăt de cucuvaie. A venit fata, i-am dat nucile, dar Évácska a luat scara şi tatăl ei ne-a prins. Fireşte că iar m-a bătut.

„Ei, drăcia dracului — mă socoteam în sinea mea — asta e prea mult."

Pe vremea aceea se culegea porumbul. Ne-am dus şi noi, mama şi cu mine, la cules. Dar n-aveam chef de lucru, căci toate oasele mă dureau. Îmi venea să mă tolănesc în porumbişte, cu ceilalţi băieţi de-a valma.

— Ia veniţi încoace, copii, unde sînteţi ?

Tocmai mă încăierasem cu un ortac, Bátor István. Ne băteam cu bîtele.

M-am întors la mama.

— Mamă, mă duc să mă scald.

— Nu te duce nicăieri, ştiu eu că nu vă mai întoarceţi pînă diseară.

Era cald.

— Mamă, mă duc să mă scald, nu e mare Batárul.

Spuneam aşa doar ca să-i abat teama, căci rîul se revărsase.

M-am dus la tarlaua învăţătorului ; credeam că poate am s-o zăresc undeva pe Márta. Poate că au adus-o la cîmp. Era pe acolo un păr pădureţ, chiar pe malul Batárului, m-am urcat în el şi, în vreme ce culegeam pere, mă uitam s-o văd pe Márta, dar n-o vedeam nicăieri.

Vine o femeie, lelea Ágnes, care stă lîngă biserică.

— Vai, dragu lelii, uite că a năboit Batárul, fă bine şi scoate-mi cînepa.

Mă duc eu aşa într-o doară, dar apa era mare.

— Nu mă bag, că mă ia şuvoiul.

Cînepa femeii plutea, legănată de apă, cu prăjina înfiptă în ea.

— O încingem cu funia.

A fugit după un cîrlig. Am încercat să pescuiesc cu cîrligul cînepa ce se ridica din cînd în cînd la suprafaţă. Numai că funia cu care o cetluisem s-a rupt şi cînepa a început să lunece la vale. Cu chiu, cu vai am adunat-o cumva, dar s-a făcut seară pînă am scos-o la mal.

— Văzuşi, soro ? O custură de băiat şi face mai multă ispravă decît un car de muieri, mă lăuda lelea Ágnes.

Era seară cînd am ajuns acasă.

— Unde ai fost ? mă ia mama la rost.

— Am scos cînepa lelei Ágnes.

Bine ; nu m-a bătut.

A doua zi, dacă nu mă înşel, o femeie, lelea Kis Martella, îmi spune că n-ar fi rău să ne ducem la Fekete Ardó, după mere. Pînă atunci eu nu ieşisem încă din sat decît doar la iarmarocul din Ujlak şi, fireşte, tare mă bucuram, că pot să colind lumea. Fekete Ardó e în alt comitat, e al patrulea sat de la noi şi se află în Ugocsa. Kis Martella ne-a explicat că la Fekete Ardó trebuie să căutăm un cioban care o să ne dea un sac de mere. Să luăm cîte un sac

fiecare — mă întovărăşisem cu un prieten, unul Vastag Ferkó — aşa o să putem aduce cîte zece, douăsprezece chile fiecare.

Nu i-am spus nici o vorbă mamii, că nu m-ar fi lăsat, dar am plecat în zori şi pe la amiază am ajuns la Fekete Ardó.

Ne-am urcat pe deal şi am văzut nişte romîni care fierbeau ceva în nişte oale mari. Ce-o fi în oalele alea? Ne-am apropiat să vedem. În drumul nostru erau vreo trei fîşii de vie, am trecut prin ele şi am ajuns la ei.

Romînii n-au zis nimic.

Abia tîrziu unul din ei ne-a întrebat:

— Ce cătaţi aici, bă?

— Am venit să vedem ce faceţi.

O vorbă n-au mai scos, dar am băgat de seamă că fac magiun de prune. Ni s-a părut tare ciudat, fiindcă la noi prunele nu se fierb în oale, ci în căldări, şi pentru treaba asta se face un cotlon anume. Iar ăştia le fierb la foc de lemne, în oale de lut.

Mă întrebam: „Cum se poate să se deosebească atît de mult obiceiurile oamenilor?"

Vine pîndarul.

— De ce aţi trecut, mă, prin vie? Acuşi vă umflu şi vă duc la Ardó.

Ne-am speriat al dracului.

— Iartă-ne, bade, n-am ştiut, noi ni-s din Liget.

Ne-a mai speriat o bucată de vreme, apoi ne-a spus:

— Hait, ştergeţi-o, şi să nu vă puie păcatele să vă atingeţi de ceva!

Am plecat în căutarea ciobanului de care ne vorbise lelea Martella. Nu era acasă, iar noi am aşteptat de ni s-au lungit urechile. Era timpul prînzului, dar nimeni nu ne-a poftit la masă, deşi nevastă-sa gătise ceva. Kiss Martella ne spusese că o să ni se dea la prînz de mîncare, dar nevasta pîndarului nici că se gîndea la aşa ceva. Am cules nişte prune căzute pe jos, am umblat teleleu de colo pînă colo, ca nişte gură-cască. Era vreme frumoasă şi era frumos pe deal. Pe la noi nu sînt dealuri, numai şes, nu se pomeneşte vie, nu găseşti un singur butuc în tot satul, doar părintele are un umbrar de viţă. Ascultam ciripitul păsărilor, iar eu am meşterit din coji de nucă o jucărie pentru Márta. Eram ca nişte mieluşei ce pasc iarba.

Apoi a venit pîndarul, a răsărit ca din pămînt, ne-a zărit şi s-a apucat să strige la noi.

— Ce mai cătaţi pe-aici, mă?

Va să zică el era ciobanul pe care îl căutam.

Îi spunem îndată că lelea Martella ne-a trimis cu sacul după mere.

— Nu pot să-i dau acum, dar o să-i trimit vorbă cînd oi avea.

„Bine stăm, mă gîndeam. Va să zică pentru asta am bătut atît amar de drum!"

Ne întreabă pîndarul:

— Şi unde vreţi să dormiţi?

— Să dormim? Ba plecăm, orice-ar fi.

— Da, numai că e tîrziu, acuşi scapătă soarele, şi Magosliget e departe.

Dar noi n-am vrut să rămînem pentru nimic în lume şi am pornit în fugă cu sacii goi.

Şi cum coboram pe deal la vale, tot pe sub copaci, căci nu era cărare şi umblam cum pofteam pe pajiştea frumoasă, zărim deodată un măr încărcat. Erau nişte mere de toată frumuseţea. Jóska s-a urcat numaidecît şi a scuturat zdravăn pomul.

Las' că le arătăm noi că n-o să mergem cu mîna goală acasă...

Am umplut sacii cît am putut.

Apoi am dat de un păr frumos. Am cules şi din el.

Dar iată că un om venea de undeva. Ne-am speriat ca de dracu şi am rupt-o la fugă. N-am mai apucat să culegem toate perele pe care le-am scuturat. Numai că omul nu venea la noi, nu pe noi ne căuta.

Pe aproape era şi un petec de vie cu strugu... negri.

— Hai s-o vedem.

Am rupt un ciorchine, dar strugurii erau încă tare acri, aşa că ne-am văzut de drum.

Nu departe am zărit o casă frumoasă, taman în inima unei vii. Se vedea bine printre pomi. Ne-am oprit şi ne-am chiorît multă vreme pe fereastră, şi-am văzut cum stau boierii la masă. Erau vreo cincisprezece, domni, domnişoare, de-a valma, iar noi ne uitam şi nu ne mai venea să plecăm. Nu văzusem pînă atunci aşa ceva, căci boierul nostru, Salánky Arvéd, nu şedea în sat la noi, nu avea castel, satul era plin numai de maidane întinse şi pustii de-ale lui şi de cocioabe vechi pentru argaţi. Căci mai demult satul nu era unde e aşezat azi, ci pe celălalt mal al Batárului, la „Curte" ; numai din pricina inundaţiilor s-a mutat dincoace. La „Curte" şi azi sînt nişte inundaţii de abia rămîne loc uscat de patru mierţe. În sat însă apa nu ajunge niciodată. Castelul Salánky trebuia ridicat pe locul unde se află ograda bisericii, dar n-a mai fost ridicat, decît pentru biserică s-a luat o fîşioară din pămîntul de care am vorbit. Bătrînii spun că pe vremea cînd mai era vechiul castel, clopotniţa se afla dincolo de apă, în matca satului de odinioară. Noi n-am avut aşadar un boier care să şadă între noi şi nu puteam vedea cum trăiesc domnii la ei acasă. Mai era în sat, ce-i drept, un frate de-al domnului Arvéd, unul Salánky Sámuel, dar ăsta — şontorog de un picior — nu mai avea decît o moşioară de douăzeci şi cinci de iugăre. Lumea îi zicea „boierule", dar nu prea trăia boiereşte şi acoperişul casei lui era atît de şubred, încît pisicile intrau şi ieşeau în voie printre şindrile.

Bine trăiesc domnii ! Se plimbau ca păuniţa printre pomii lor frumoşi ! Se vedea cît de colo că n-au lucrat niciodată în viaţa lor, că n-au făcut altceva decît să se îmbrace frumos şi să se îngrijească. Să mănînci bine, să bei bine, să te învîrţi printre femei frumoase : niciodată n-am văzut aşa ceva. Tare mă mai minunam ! Şi Márta e domnişoară. După ce a plecat din sat a umblat la şcoală, iar azi e învăţătoare undeva. Da' eu, cum stăteam acolo, mă gîndeam că nici una dintre domnişoarele astea de neam mare nu s-ar sui cu mine în podul cu fîn.

Era în apropiere o minunăţie de măr, cu nişte mere roşii cum nu mai văzusem niciodată. Am dijmuit şi mărul ăsta, apoi am plecat mai departe, fiindcă începuse să se întunece. Cînd am trecut prin Ardó am văzut nişte femei care pescuiau în Batár. Nu mai văzusem aşa ceva. Auzi dumneata : să umble după peşte, bălăcindu-se toată ziua cu plasa prin apă, nişte femei doar cu poale de pînză pe ele !

Am luat nişte bruşi de jos şi-am zvîrlit după ele. „Vă tragem o bătaie de să ne pomeniţi, diavolilor !" ne-au strigat. Eu mă strîmbam de rîs : ce hal de sărăcie, să se ducă nişte femei la pescuit ! Domn, nu zic, m-aş fi făcut oricînd, dar pescăriţă nu.

Cînd soarele a asfinţit, ne-am speriat şi am luat-o în goană spre casă. Am alergat pînă am obosit ; atunci ne-am domolit. S-a făcut ora zece, poate chiar miezul nopţii cînd am ajuns. Mama mă aş-

tepta în poartă; nu putuse dormi, era foarte speriată:

— Pe unde ai umblat, măi băiete?

— M-a trimis lelea Martella la Fekete Ardó, după mere.

Vai ce speriată era! N-ar fi crezut Doamne ferește că o să ne ducem așa de departe. Bine că n-a știut, căci ar fi murit de spaimă.

A doua zi mătușa Martella a venit după mere. I-am spus că pîndarul nu ne-a dat nimic, ba ne-a și alungat; ceea ce am adus e cîștigul nostru cinstit, l-am furat pentru noi, și din al nostru nu-i dăm nimic.

S-a cătrănit rău și-l suduia pe pîndar cum îi venea la gură.

— Să poftească să-mi mai ceară lemne, că i-oi da eu...

Căci avea lelea Martella o șirincă de vie veche la Ardó, fără un fir de viță, doar cu cîțiva pomi bătrîni. Pîndarul îi ceruse un măr uscat din această vie, făgăduindu-i în schimb un sac de mere, la toamnă. Erau merele pentru care ne-a trimis ea la Ardó.

N-am avut plăcerea să-i cărăm merele în spinare, dar nu ne-a părut rău. La urma urmei, ce ne-ar fi dat? Două-trei mere, cel mult. Noi însă ne-am făcut rost de mai multe. Dar de dus nu ne-am mai dus la Ardó, oricît a stăruit bătrîna.

Eu însă ce am făcut cu merele mele?

Am dus sacul în podul șurii domnului învățător. Dar la chemarea mea de cucuvaie, nu Márta, ci taică-su s-a urcat pe scară.

— Ce cauți aici?

Mi-a tras o bătaie soră cu moartea.

— Crezi că fata mea e de nasul tău? Am să te prind și am să te azvîrl de aici de-ți frîngi mîinile și picioarele și rămîi schilod toată viața.

Săracul! Îmi era milă de el. Era vînăt de mînie, dar nu m-a azvîrlit, am coborît frumușel scara, apoi am luat-o la sănătoasa. În amurg m-am întors pe furiș, dar n-am mai scos glas de cucuvaie, ci am așteptat pînă cînd am zărit-o pe Márta prin curte. I-am aruncat un măr. Și-a ridicat ochii, și-a dat numaidecît seama că eu sînt, și nu peste mult a venit sus. Am mîncat cîteva mere împreună. De atunci nu mai uhuiam ca buha, ci mieunam ca pisicile, dar numai cînd Márta era afară în curte.

Așa viață frumoasă duceam eu ca mic școlar! Ce frumoasă era lumea pe-atunci și cîți copii erau! În fiecare casă cîte cinci, șase; unii aveau chiar nouă copii, ba am cunoscut familii în care erau doisprezece!

Acum nu mai sînt. Degeaba se căsătoresc tinerii, n-au copii. Toți îți răspund, dacă-i întrebi: „La ce bun, pe lumea asta de mizerii?“

Eu tot am cinci prunci, că pe vremea cînd m-am însurat eram tare mîndru și nu știam că vor veni vremuri atît de grele.

Și mai eram și leneș, eh...

AL TREILEA DIALOG

în care se arată cît de minunată și de interesantă poate fi viața unui pogănici

Într-o zi mă aflam în pustă ; eram pogănici împreună cu Krajcár Gábor și cu Orbán Gyuri. Mai tîrziu Krajcár a plecat la Budapesta și s-a făcut vînzător de ziare ; s-a prăpădit în război. Orbán Gyuri trăiește și azi, a luat slujba tătîne-său, e vătășel la primărie. Are o droaie de copii, vreo șapte sau opt ; mereu le încurcă numele.

S-a stîrnit o furtună mare.

A căzut atîta piatră, de ne ajungea pînă peste glezne. Ne-am vîrît capul în pleavă, ca să nu ne omoare. Ei aveau grijă de boi, eu de cai. După arat, vătaful ne-a trecut la cai. Aveam o sută optzeci de cai în grijă. O zi îi păzeam eu, o zi altul, dar nu era nici stăvar, nici vreun alt om de nădejde, nimic. Noi, copiii, atîta tot. Noi trebuia să mînăm de colo-colo herghelia.

În ziua aceea de pomină eram la Győrtelek. Pe-atunci, cea mai mare parte a locului nu era deștelenită, rămăsese imaș. Furtuna a venit pe neașteptate și n-a mai fost chip de scăpare. Am încercat să pun stavilă cailor, dar vremea grea i-a abătut spre moșia lui Bornemissza [1], că nu puteau sta pe loc. Au

[1] Veche familie de nobili din Austro-Ungaria, posesoare de uriașe moșii pe cursul superior al Tisei.

intrat în semănături. Cînd vremea s-a mai potolit, i-am scos de-acolo, așa că stricăciunea nu s-a băgat de seamă.

După furtună ne-am regăsit cu Orbán Gyuri ; eram uzi leoarcă. Ne-am dezbrăcat la piele și ne-am întins rufele pe niște tufe de porumbiele, ca să se usuce.

Atunci, ne-am pomenit că vine jitarul, bătrînul Illyés.

— Ce mai faceți, băieți ?

— Bine, mulțumim, n-avem nici pe dracu.

— Unde vi-s hainele ?

— Le-am pus la uscat.

Era pe vremea pepenilor, dar bătrînul nu ne-ar fi dat pentru nimic în lume mai mult de o jumătate de pepene de cap de om. I-am cerut și-atunci, dar nu ne-a dat decît unul. L-a tăiat în două :

— Luați-l !

Ne-am ales așadar cu cîte o jumătate de pepene. Dar după ce l-am mîncat, iar jitarul și-a văzut de drum, Orbán Gyuri îmi zice :

— Ia să culegem și noi de capul nostru.

Pepenăria era acolo, lîngă colibă. Abia am făcut douăzeci de pași, că am și dat de pepeni. Am luat vreo zece, apoi ne-am ospătat în tihnă.

Nimeni n-a prins de veste.

De atunci a început să mi se coacă și mie mintea și să-mi dau seama cum trăiesc alții. Pînă atunci nu eram decît un copilaș care habar n-are de mersul lumii și trăiește cum dă Dumnezeu, ca un cățelandru în bătătură.

Căci eu m-am băgat pogănici din propriul meu îndemn. Fratele mai mare, Gedeon, s-a dus la Budapesta și s-a făcut ucenic. Aveam un unchi la Budapesta, nenea Bálint. El l-a dus acolo. Într-o di-

mineață, cînd Gedeon era încă acasă, ne pomenim cu administratorul lui Salánky, care a venit să-l cheme la dînsul ca pogănici. Gedeon i-a spus că nu se duce, fiindcă se pregătește să plece la Budapesta, să se facă ucenic. Eu mi-am scos capul de sub pilotă și i-am strigat :

— Mă duc eu !

Și iac-așa m-a luat. Rîdea cu gura pînă la urechi, fiindcă eram subțirel ca un fir de trestie.

— Nu te temi că te ia vîntul ? m-a întrebat.

— Pe mine ? Nu mă ia...

Ne-am înțeles că anul se va socoti împlinit la Sînt' Andrei [1], dar dacă zăpada va cădea înainte de această dată, sorocul se va împlini mai devreme : în prima zi cu zăpadă.

Uneori ieșea la cîmp și boierul cel bătrîn și șontorog, Salánky Sámuel. Pe boierul Salánky Arvéd nu-l vedeam la față, ni-l închipuiam doar ca pe un Dumnezeu care rămîne veșnic nevăzut. Era fișpan, adică prefect la Nagyszőllős. Acolo și locuia. Prin partea locului toate poruncile se dădeau în numele lui. Dar boierul cel șontorog mai ieșea din cînd în cînd.

Avea o mîrțoagă bătrînă și oarbă. A adus-o chiar el la herghelie.

— Puiule, ai grijă de cal ; am să-ți aduc niște piersici.

Mereu îmi făgăduia, dar nu-mi aducea nimic. Iar eu îi îngrijeam mîrțoaga. Într-o zi vine din nou.

— Puiule, să ai grijă de cal, că o să-ți aduc niște piersici.

Și pleacă cum a venit. Începuse să mă cam scoată din sărite cu făgăduielile astea veșnic neîmplinite și, cînd s-a îndepărtat binișor, m-am proțăpit în fața

[1] Ziua de 30 noiembrie.

calului orb și l-am pocnit cu bîta în cap. A căzut la pămînt. M-am speriat, dar n-a pățit nimic ; amețise doar. Mă căzneam să-l ridic în picioare, iar el și-a ridicat ochii orbi spre mine. Mă privea cu atîta tristețe, încît mi s-a făcut milă de el. Nu l-am mai lovit niciodată. Pe nemernicul ăla de bătrîn trebuia să-l pocnesc în cap, nu calul ! De cal nu m-am mai atins din ziua aceea. Nu m-a mai lăsat inima să-l lovesc, cu toate că nu-l puteam suferi. Mi-era milă de el cînd vedeam cum se opintește prin noroaiele adînci.

Dar boierul, parcă simțind că mîrțoaga a pățit ceva, se întoarce, bagă de seamă că mă căznesc s-o ridic în picioare, nu știe însă ce s-a întîmplat și îmi spune :

— Vai, puiule, ai grijă de cal, e foarte simțitor.

Cred și eu ; o fi simțit bîta mea noduroasă. Era o bîtă mare de corn ; am găsit-o în grajd. E bună pentru cai, așa mi s-a spus. Ea era stăvarul. Aveam și un bici strașnic pe umăr, dar bîta era adevăratul meșter.

Mă întreabă boierul :

— Cum te cheamă, fătul meu ?

Îmi părea foarte rău că s-a întors și mă temeam să nu pipăie capul calului și să descopere urmele loviturii.

— Joó György, să trăiți !

— Joó György... — repetă boiernașul. N-oi fi cumva băiatul lui Joó János, care a murit acum cîțiva ani ?... Știi ce om a fost bunicul tău, Joó Mátyás ? A fost nobil, băiete, și avea șase loturi de casă. Ai să vezi că iar se întoarce lumea nobililor, și pălmașii n-o să aibă nici pîinea cea de toate zilele.

Păi nu-i taman așa ? N-a ajuns din nou totul pe mîna domnilor ? Muncitorul nu mai are după ce bea apă ; că și astă-iarnă, cînd i-a scos pe oameni la corvezi, mulți dintre ei n-aveau nici măcar o

bucată de pîine în traistă ; trei zile la rînd a fost un ger... ziua douăzeci de grade, noaptea treizeci. Prefectura a adus, ce-i drept, nişte cartofi din Szabolcs, trei vagoane, care s-au distribuit cu şase filléri chilul. Mamele colindau pe la preot, pe la învăţător, şi cereau împrumut treizeci de filléri, ca să poată cumpăra cinci chile de cartofi pentru întreaga familie.

— Ştii tu că bunicul tău avea şase boi şi patru cai ? Ştii, drăguţule, că bunicul tău şi tatăl tău, cînd era încă flăcău, se urcau toamna pe arie şi nu mai coborau decît primăvara ? Dar cine cîştiga ca ei, cîte trei-patru baniţe de bucate pe zi ? Uite atîta aveau... Asta după ce plăteau pe omul ce lucra la şirele de paie şi pe cel de la vînturătoare, că ei îi plăteau.

I-am răspuns boierului :

— Boierule, cînd eram mic — încă nu umblam la şcoală — aveam în fundul grădinii o groapă. Îmi aduc aminte că odată am căzut în groapa aceea. Era primăvara, cînd încep să orăcăie broaştele în baltă. Ieşiserăm în grădină şi începuserăm să dăm cu bulgări după ele şi deodată bîldîbîc în fundul gropii ; abia au putut să mă scoată. N-am cutezat să mă duc acasă, îmi era frică, şi am stat ascuns sub claie pînă m-am zbicit. N-am păţit nimic, dar mama m-a aşezat în pat şi trei zile nu m-a lăsat să mă scol. Într-o zi a venit tata, s-a aşezat lîngă mine şi mi-a povestit pe-ndelete tot ce mi-aţi spus dumneavoastră acum. Şi mi-a mai spus cum a fost cînd treierau la Salánky Farkas. Într-o zi boierul vine la tata şi îi spune :

— Leagă gura cailor.

Căci treierau cu patru cai şi drept tain fiecare cal avea o baniţă de grîu pe zi. Cum nu puteau fi scoşi timp mai îndelungat din muncă, erau hrăniţi

în pripă cu grăunţe şi îşi vedeau apoi mai departe de treabă. Dar caii mai apucau şi cîte o gură de grîu de sub picior, aşa că Salánky Farkas i-a spus tatii să lege botul cailor. Cît ai clipi din ochi, tata a scos caii din arie şi a pornit spre casă.

Boierul a strigat după el :

— Unde te duci, omule ?

— Ai văzut dumneata, boierule, un om care să nu mănînce cînd munceşte ?

— N-am văzut.

— Apăi şi calul munceşte.

Aşa s-a întîmplat că l-a chemat îndărăt, fiindcă pe vremea aceea nu era încă maşină, ba în multe locuri nu erau nici cai, oamenii lucrau numai cu boi. Aşa mi-a spus tata.

— Da' ai o gură, mă băiete ! îmi taie boierul vorba. Tat-tu a pierdut tot pămîntul pe care l-a moştenit de la tătîne-său. Dacă i-ar fi pus botniţă calului, ar fi rămas pînă-n ziua de azi. Dar nici el nu şi-a pus botniţă, băiete... Şi-a băut toate cele şase loturi de casă.

Nu mai ştiam ce să-i răspund, dar seara, cînd m-am întors, i-am povestit totul mamii.

— Nu-i aşa, dragu mamii. Pămîntul nu s-a dus pe gîtul lui tat-tu... Altfel s-a prăpădit... Boierul Salánky Farkas a făcut ce-a făcut şi bietul tat-tu a fost luat la oaste. Şase ani de zile a lipsit de acasă. În timpul ăsta bunicul tău a murit, iar pămîntul, cînd rămîne pe seama unei biete femei, se topeşte ca gheaţa. Căci gheaţa se topeşte la soare, iar pămînturile le-a cumpărat, pe preţ de nimica, Pereszlényi. Îl ştii pe Pereszlényi, ăla pe care l-a săltat Salánky. Cea mai mare parte din cele optzeci de iugăre ale lui a fost luată din pămîntul lui tat-tu. Şi încă nu s-a săturat. Acum se gîndeşte cum să pună

mîna pe lotul de paisprezece mierţe, din buza pădurii, care mi-a rămas de la săracu tat-tu.

Că pe vremea aceea mama era în proces pentru avere.

Şi aşa s-a întîmplat că boierul Salánki Sámuel nu mi-a mai adus piersici. Dar nu-mi mai trebuiau piersicile lui. Erau destule poame. Era un păr pe unde umbla herghelia. De cîte ori nu ne-am urcat în el! Făcea nişte pere faine!

Mama îmi punea în fiecare zi merinde în traistă. Îmi dădea pîine şi ceapă, uneori şi slănină, cîteodată chiar fiertură într-o ulcică.

Într-o zi, în timp ce mîncam pîine cu slănină, un om vine şi se aşază lîngă mine; era un argat de la curte, unul Gógán Mihály. Se aşază, cum zic, lîngă mine şi se uită cum mănînc.

După o bucată de vreme zice:

— Bă, muceo, dă-mi şi mie o ţîr' de pită.

— N-am decît tare puţină.

— Dar vezi că eu sînt om de patruzeci de ani şi de trei săptămîni n-am mai mîncat pîine.

Eu însă nu voiam să-i dau în ruptul capului, fiindcă mama îmi spusese să am grijă de pîine şi să nu-i dau nimănui.

— Nu cer pentru mine, spune omul. Pentru fetiţa mea, Juliska. Mi-e milă de ea; bietul copil, n-a mai mîncat pită de nu ştiu cînd...

Şi-a pus degetele la gură şi a început să cînte ca din ţiteră. Bătea tactul cu atîta meşteşug, de am rămas cu gura căscată.

I-am dat toată pîinea ce mi-a mai rămas, iar el a pus-o în traistă, apoi mi-a spus:

— Vino o dată pe la noi. Stau în casa de jos a argaţilor, lîngă groapa cu gunoi.

Şi m-am dus o dată pe la ei; acolo locuiau într-adevăr. Nea Gógán avea o droaie de copii. Juliska era cea mai mare dintre ei. M-a întrebat:

— Tu mi-ai trimis pîine?

— Eu. Dar nu ţi-am trimis-o ţie. Nici nu ştiam că eşti pe lume... Tat-tu mi-a cerut.

Juliska m-a îndrăgit foarte tare. Păzea gîştele pe pajiştea din dosul casei; pe acolo ne jucam în voie. Cînd puteam, făceam ce făceam, ca herghelia s-o ia pe acolo... Mă tolăneam lîngă Juliska şi ne zbenguiam, ne tăvăleam prin iarbă.

Pe vremea aceea argaţii trăiau al dracului de rău. Nu aveau nimic, afară de un mic tain. Cei care aveau doi-trei băieţi destoinici o duceau mai binişor, că băieţii aveau şi ei tainul lor, dar cei cu copii mici răbdau de foame de li se lungeau urechile, fiindcă tainul era foarte mic şi, dacă li se dădea la zi întîi a lunii, la două săptămîni nu mai aveau nimic. Am văzut-o o dată pe mama Juliskăi pregătind pîinea pentru cuptor: pusese dovleac în ea, dovleac fiert. Am întrebat-o de ce face asta. Mi-a spus că dovleacul face pîinea mai gustoasă, le place mai mult copiilor, e dulce. Da' alt rost avea dovleacul: ţinea locul făinii, care era pe sponci.

Cîte două familii locuiau într-o singură odaie. Două familii de argaţi într-un capăt şi alte două în celălalt. În mijlocul odăii trăgeau o linie cu creta, şi cînd dereticau nici una din cele două femei n-ar fi trecut cu mătura pentru nimic în lume dincolo de linie. Într-o zi şedeam cu Juliska în casă, fiindcă ploua. S-a întîmplat să intre tot atunci un flăcăiaş din familia vecină; din nebăgare de seamă a trecut linia. Juliska s-a răstit la el:

— Nu intra în casă! Nu intra în casa noastră!

În viaţa mea n-am văzut aşa ceva... În tindă era bucătăria. O vatră mare, liberă, fără coş. Fumul ieşea

cum putea, prin pod. La fiecare vatră găteau două gospodine; mereu se certau. Găteau în vase de lut, la acelaşi foc, şi ţipau una la alta:

— E rîndul meu la gătit!

— Ba al meu!

Era o fetişcană foarte la locul ei Juliska, poate ceva mai mare decît mine. I-am spus ce-am vorbit cu Salánky şontorogul.

— Aştia şi-acum leagă gura calului — mi-a răspuns — ba şi pe-a oamenilor! Dar ai să vezi că se duc de rîpă. E unul care le-a cumpărat moşia. Se duce pe copcă boieria.

Era o codană isteaţă foc. Mult ne-am mai ciupit şi ne-am pupat. Am învăţat-o tot ce am cules anul trecut de la Márta, dar ea a ştiut să mă înveţe şi lucruri noi.

Ei îi duceam tot ce adunam: mere, pere, fructe pădureţe, ce se nimerea. Pe Márta — ce să spun? — am uitat-o. Ce-i drept, nici timp nu aveam să mă ţin de fusta ei. Plecam la cîmp în revărsatul zorilor şi mă întorceam cu noaptea-n cap. Cînd era să mă ţin de ea? Şi pe urmă, mi s-a făcut lehamite de atîta cotonogeală, căci învăţătorul nu voia să-şi lepede obiceiul de a mă plesni de cîte ori mă vedea.

Cînd s-a isprăvit secerişul, am fost pus să mîn caii de la treierătoare. Mînam doi cai, toată ziua. Aştia nu mai îmbucau din grîu, fiindcă grîul era departe; sub copita lor nu mai aveau decît un strat de pleavă pe care îl răscoleau fără încetare.

Şi acolo mi s-au întîmplat fel de fel de boclucuri. O dată biciul, cum plesneam cu el, s-a agăţat de oiştea maşinii, şi maşina mi l-a smuls din mînă. Biciul s-a încolăcit în jurul ei şi praf s-a ales de el. Vătaful a vrut să mă bată. Eu însă am luat-o la sănătoasa şi i-am strigat:

— Dacă mă baţi, nu mă mai vezi pe-aici!

Vătaful nu mi-a făcut nimic, că avea nevoie de mine. Mai era acolo un băiat, unul Nádor István, care avea un obicei tare sucit: prindea şoareci şi le dădea drumul printre roţi. Şoarecele se răsucea şi crăpa. Maşina se astupa, gospodarul se înfuria şi blestema ca scos din minţi. Din cînd în cînd Nádor mai vîra cîte un şoarece sub roată, pînă cînd într-o zi roata i-a apucat mîna şi i-a smuls trei deşte. Era să-i smulgă tot braţul, dar a avut noroc cu mecanicul, care a băgat de seamă. A înfundat repede batoza, a făcut să sară cureaua şi astfel roata s-a domolit şi maşina s-a oprit, dar pînă una-alta cele trei deşte s-au dus. Totuşi Nádor a ieşit un om vrednic şi se pricepe şi azi de minune la vînătoare. Acum e la Farkasfalva, fecior de casă la boierul Szebenyi. Şi Szebenyi ăsta e pe drojdie. O mai duce oarecum, ca dopul pe apă. În tren, cînd veneam încoace, am auzit că nu mai are nici o lăţcaie.

Dar boierul Tolnay? Şi el e lefter. Şi moşia Pereszlényi a ajuns de asemenea pe mîna altuia, a unui negustor.[1] Se duc pe copcă moşierii, deşi nimeni nu smulge mai al dracului bucătura din gura bieţilor argaţi. Azi se zice: reduc cheltuielile, atunci se zicea: nu mai dau. Porunceau oamenilor să lege gura cailor,

[1] După revoluţia burgheză din 1848, în Ungaria, burghezia în plină ascensiune acaparează treptat viaţa economică şi politică. Prin desfiinţarea iobăgiei, moşierii pierd mîna de lucru gratuită a iobăgimii, dar, continuînd să trăiască în lux şi huzur, sînt siliţi să-şi vîndă încetul cu încetul moşiile. De această situaţie profită marea burghezie, industriaşi şi potentaţi ai vieţii comerciale, care cumpără pămîntul. În general acest proces nu a atins însă decît nobilimea mijlocie, deoarece marea nobilime, lăsînd la o parte „demnitatea", a participat alături de burghezie la viaţa economică a vechii Ungarii şi a continuat să deţină o mare putere politică.

iar care se împotrivea era luat la oaste pe şase ani şi în timpul ăsta îi era luată toată averea. Şi ce au dobîndit boierii ? Uite că acum se dau de-a berbeleacul toţi, toţi, unul după altul...

Treizeci şi cinci, patruzeci de forinţi era simbria pe un an a unui argat. La asta se adăugau zece chile de sare, două mierţe rase de zarzavaturi, doi stînjeni de lemne de foc, patruzeci de mierţe de bucate, din care mai bine de jumătate erau proaste. Poftim şi trăieşte din atîta, dacă poţi, cu o familie de opt, zece suflete ! E adevărat că avea omul şi o delniţă de porumb de 1200 de stînjeni pătraţi, gata arată şi semănată. Tot ce avea de făcut era să prăşească porumbul şi să-l culeagă. Curtea se îngrijea să i-l trimită acasă, fiindcă el nu avea vite de jug.

Dar pe atunci eu vedeam lucrurile altfel. Căpătam o jumătate de simbrie şi eram mîndru că primeam şaisprezece forinţi pe an, şase chile de sare şi şase măji de bucate, din care patru de secară şi două de grîu.

Cînd a primit tainul meu de grîu, mama mi-a cumpărat un sumăieş alb ; pe-atunci aşa se purta. Abia a dat toamna, că l-am şi luat la purtare. Ieşeam cu el la cîmp şi eram tare mîndru. În el m-am trezit într-o dimineaţă cînd m-am uitat mirat la lumea din jurul meu. Totul era alb.

Căzuse zăpada.

Măi, ce m-am bucurat ! S-a isprăvit anul. Cu o săptămînă înainte de Sînt' Andrei. Eram liber. Da, zău !

Toţi mă întrebau dacă vreau să mai rămîn. Nici nu mă gîndeam. Nu mă mai duc la boierul Salánky Arvéd, Doamne fereşte ! Ăştia sînt în stare să-mi astupe şi mie gura.

AL PATRULEA DIALOG

în care se arată cum începe să devină om un băietan

Primăvara, un băiat, Files Gyuri, îmi spune :

— Mă, hai să mergem la Beregszász la prăşit, se cîştigă bani buni acolo.

Îi spun mamii.

— Vai, dragu mamii, nu te duce aiurea, doar ai din ce trăi.

Nu i-am mai spus nimic ; am văzut că nu-i place. Era duminică seara. Dorul de ducă îmi dădea ghies. Mîine e luni şi dacă n-am să plec dis-de-dimineaţă, o să rămîn acasă toată săptămîna. Faţa pămîntului se rumenea frumos ; era o plăcere să munceşti ogorul.

„Nu rămîn acasă pe capul mamii pentru nimic în lume, mă socoteam în gîndul meu. Anul trecut aveam tain în toată legea : m-am deprins cu cîştigul. Şi anul ăsta să nu aduc nimic acasă ?..." Gîndul acesta mă rodea, căci anul trecut, cînd eram pogănici, am avut o simbrie de şaisprezece forinţi pe an şi douăzeci şi patru de mierţe de bucate, din care opt de grîu şi şaisprezece de secară. Am mai luat o mierţă şi jumătate de fasole şi o jumătate de iugăr de pămînt pe care mama îl prăşea. Pentru mine era o simbrie tare frumoasă şi ţineam să cîştig cel puţin atîta în fiecare an.

Cu un cuvînt, n-am stat să mă ciorovăiesc cu mama, c-o fi, c-o păţi, căci de pe atunci îmi dădeam seama că n-are rost să te întinzi la vorbă cu femeile. Să faci ce ai de făcut şi basta. Aşa că mi-am aşezat frumuşel sapa sub streaşină. Mă întreabă mama : ce caută sapa acolo ? Avea ochi ageri şi a băgat de seamă, săraca.

— Plec dimineaţă la prăşit, în buza pădurii.

— Vai, dragu mamii, e prea jilav pămîntul, cum o să pleci singur ?

— Ba mai bine mi-ai da nişte pîine, că de plecat tot plec.

— Ba nu-ţi dau nimic, că n-avem. Mîine dimineaţă mă duc la lucru la Fitos Bálint ; au să-mi dea ei. Tu ai grijă de vacă, să-i dai de mîncare ; la amiază am să-ţi aduc şi ţie. Mîncarea-i pregătită, aşa că poţi mînca.

Nu face nimic : dacă nu-mi dă, nu-mi dă. Ştiam că are pîine, dar a ascuns-o.

Mă trezesc înainte de revărsatul zorilor, mă dau jos din pat, mă îmbrac în tăcere, îmi trag cizmele.

— Unde te duci ?

— Ies puţin pe afară, să-i dau vacii să mănînce.

Am ieşit. I-am dat vacii nutreţ. Apoi, cu sapa pe umăr, am pornit la drum.

Am ieşit în uliţă. Dar n-aveam pîine. Cum o să plec la atîta amar de drum ? Nu mai fusesem niciodată la Beregszász, ştiam că drumul pînă acolo se face cu trenul, dar bani nu aveam.

Mă duc să-l iau pe Files Gyuri. Pe uliţă mă întîlnesc cu lelea Julcsa, nevasta lui Paládi Józsi ; mă întreabă unde mă duc.

— La prăşit — îi spun — dar n-am nici un pic de pîine.

— O să-ţi dau eu o ţîr' de pită de mălai.

— Îi bună şi-aşa.

— M-am dus cu ea. Pe drum, îmi spune :

— N-ai vrea să-mi tai... nişte lemne ?

Bine ; îi mărunţesc la repezeală o grămadă de crengi şi de vreascuri, iar ea mi-a dat într-adevăr puţină pîine de mălai, dar atît de proastă, că toată s-a sfărîmat cînd am pus-o în traistă. A trebuit s-o adun şi s-o înfăşor într-o merindare, ca făina. Frumoasă pîine face lelea Julcsa, n-am ce zice !

Apoi m-am dus să-l iau pe Files Gyuri. L-am găsit dormind.

— Scoală-te, mă !

Files se scoală, îşi ia sapa, maică-sa îi pune merinde în traistă, plecăm.

Am mers pe jos. Era pe la ceasurile amiezii cînd am ajuns la Beregszász.

Cum mergeam pe uliţă, ne şi ocheşte un gospodar :

— Nu veniţi la lucru ?

Eu, de colo, îi răspund pe dată, ţanţoş nevoie mare :

— Mergem, bade, dar cît ne dai ?

— Şaizeci de creiţari.

Bună simbrie ! Acasă se dau cincizeci. E bine.

Am plivit pălămidă din holdă. Nu mi-am cruţat palmele, am lucrat în lege. Iar stăpînul m-a îndrăgit, şi chiar din prima zi, la prînz, mi-a dat o bucată de slănină s-o prăjesc. Şi uite-aşa am ajuns să scurg slănina pe pîinea de mălai a lelei Julcsa.

Seara ne ducem la casa gospodarului.

Grajdul era pe aproape ; m-am uitat înăuntru. Vaca — nemîncată. Ce-i drept, nevasta gospodarului era o femeie prăpădită. Am intrat, i-am aruncat un braţ de nutreţ.

Pe neaşteptate, vine stăpînul. Vede fînul sub botul vacii.

— I-ai dat ?... Foarte bine ! Acu, hai să-ţi dau de cină.

O săptămînă întreagă m-a privit, m-a iscodit, punîndu-mi fel de fel de întrebări. I-am spus că anul trecut am fost pogănici cu tain la Salánky ; i-am povestit tot.

La sfîrşitul săptămînii, sîmbătă, îmi spune :

— N-ai vrea să rămîi la mine, copil de suflet ?

Eu, cu mintea mea de copil, nu ştiam încă ce pleaşcă ar fi pentru mine. Avea gospodarul vreo douăzeci şi cinci de iugăre de pămînt şi nici un copil.

— Nu rămîn — i-am răspuns — că mă aşteaptă mama.

Mi-a plătit cît trebuia să-mi plătească. Am luat trei forinţi şi şaizeci de creiţari, adică şapte coroane şi douăzeci de filléri.

Da, dar îmi părea rău să schimb a şaptea coroană — şi n-aveam încotro, căci biletul de tren costa patruzeci de filléri. Mă tot uitam la bănuţul de douăzeci de filléri şi-mi spuneam : „Ce-ar fi, Doamne, să facă pui ?"

— Ce te uiţi aşa la ei ? mă întreabă gazda.

— Îmi pare rău să schimb o coroană de argint, şi cu douăzeci de filléri trenul nu mă duce pînă la Újlak.

— Mă, da' al dracului mai eşti ! Uite, îţi dau douăzeci de filléri, dacă vii şi luni.

Mi-a dat şaizeci de filléri, ca să mă pot întoarce. Bun. M-am dus acasă cu trenul. Iar Files Gyuri n-a căpătat nimic. Mi-a spus că nu mai are de gînd să se întoarcă la gospodarul ăsta.

Ajung acasă şi mama mă ia în primire :

— Vai, dragu mamii, cum ai cutezat să fugi de-acasă ?

— Au mai plecat şi alţii.

Dar a doua zi, duminică, cine era ca mine ? Băieţii mă priveau cu gura căscată. Gedeon era încă tot acasă. Tare greu a izbutit să ajungă la Budapesta.

Ne-am dus la gîrlă, că aşa era el ; se prăpădea după apă. Vara se scălda de cîte patruzeci de ori pe zi. Ajungem la gîrlă şi zdup în apă, după peşti. Eu mă scăldam unde era apa mai mică. Deodată simt că mă pişcă ceva : era o lipitoare.

Gedeon a prins ceva mare. Credea că e şarpe. L-a aruncat pe mal.

— Ia vezi, ce-i ? îmi strigă.

Ies din apă, mă uit la dihanie.

— Nu ştiu ce o fi, are coada lată şi mustăţi mari.

A ieşit din apă.

— E peşte.

Dar nici el nu ştia ce fel de peşte. Era somn.

Apoi m-a prins un rac.

— Vai ! am ţipat cît m-a luat gura şi i-am dejghinat cleştele.

Iar Gedeon m-a păcălit. Deodată parcă l-a înghiţit pămîntul. Eu strigam după el, dar Gedeon nu se ivea de nicăieri. Am căzut în apă. M-am umplut de glod. Şi bătea un vînt tăios de primăvară !... Frate-meu s-a ascuns în holdă, iar eu alergam, ud leoarcă, după el. Rîdea cu poftă cînd a ieşit din grîu, iar eu m-am ales cu o aprindere.

A doua zi nu m-am putut duce la Beregszász. M-am îmbolnăvit rău. A venit şi domnu părinte să mă vadă. După cîte ştiu, nu călca prin ograda noastră decît atunci cînd prohodea pe cineva de-ai casei — cu toate că a păstorit mai bine de cincizeci de ani în satul nostru. M-a cercetat, i-a spus mamii să-mi pună compresă cu apă rece şi nişte lipitori. Voiam să le smulg de pe mine, că mă pişcau îngrozitor. În apă tot o lipitoare mă pişcase, şi n-aveam nici un chef să sufăr şi în pat din pricina lor.

N-am bolit decît trei săptămîni. De-ndată ce-am prins puteri, n-a fost chip să mă mai ţină cineva pe

loc. M-am întors la Beregszász, căci gospodarul de acolo mi-a dat bani şi mă aştepta.

Mă duc întins la el. Omul mă ia la întrebări :

— Pe unde mi-ai umblat, fîrtate, cînd munca era în toi ?

— Nu v-a spus Files Gyuri ?

— Nu i-am văzut ochişorii de atunci.

— Am fost bolnav.

I-am spus tot. I s-a făcut milă de mine şi cîteva zile nu mi-a dat nimic de lucru. Tîndăleam prin preajma casei şi mă jucam cu finuţa lui, Csobák Zsuzsika.

Ne-am îndrăgit, căci mie, fetele, ce să zic, mi-au plăcut toată viaţa. Mă înţelegeam bine cu ele şi nu ştiam cum s-a brodit de chiar atunci nu aveam drăguţă. Unde era fata învăţătorului şi unde eram eu ? Pe Juliska, fata argatului, am uitat-o, iar asta îmi plăcea foc. Şi Zsuzsika păzea gîştele în capul satului, că acolo stăteau ; ieşea din casă şi era la păşune cu cîrdul ei de boboci. Ne jucam cu mare plăcere, prindeam şi cîrtiţe, turnînd apă în cotloanele lor. M-au îndrăgit tare şi părinţii ei. Eram parcă copilul lor şi parcă aveam două case : una la mama şi alta la tatăl meu adoptiv. Căci într-adevăr, stăpînul spunea la toată lumea că a adoptat un băiat şi nici eu nu-i spuneam altfel decît tăicuţă.

Era de lucru berechet, puteam să-i fiu oricînd de folos. Dar începuse să mi se urască cu atîtea drumuri, mai cu seamă că chiar în anul acela acasă la noi se petreceau lucruri mari. Salánky Arvéd s-a dus de rîpă, moşia lui a fost vîndută la licitaţie. De, nu putea trăi fără prefectură şi prea îi plăcea să umble la Budapesta. Iar aici a dat în patima jocului de cărţi şi a făcut o mulţime de datorii noi, care s-au adăugat la cele vechi. Cu un cuvînt, pînă la urmă cele o mie două sute de iugăre s-au dus pe apa sîmbetii. S-a împlinit vorba Juliskăi : boieria nu ţine cît lumea...

Apoi, cînd au venit fraţii Krósz — căci jumătate din moşie o cumpărase un director de bancă, Krósz şi Klán, iar cealaltă jumătate un alt Krósz, proprietarul unui magazin de fierărie din Gyarmat — a început să se simtă mare nevoie de muncitori. Cei doi Krósz se ţineau de capul mamii : „Ascultă, femeie, dă-ne băiatul la muncă". Ei bine, mama n-a mai vrut să mă fîţîi mereu cu trenul ; mai bine să rămîn acasă, zicea, mai ales că frate-meu, Gedeon, a plecat ; s-a dus ucenic la Budapesta.

Aşa stînd lucrurile, mi-am luat rămas bun de la tatăl meu adoptiv, Bognár Imre, şi de la mica Zsuzsika ; a plîns săraca.

Dar la drept vorbind n-am rămas acasă ca să prăşesc la Krósz, ci pentru că era atunci în sat o fetiţă, una Váradi Piroska, de care mă îndrăgostisem lulea. Mi se aprinseseră călcîiele după ea, deşi era o hoaţă fără pereche fetiţa asta şi mereu mă purta cu vorba. Cînd avea chef, se lăsa prinsă şi sărutată, dacă n-o vedea nimeni, dar o dată nu m-ar fi sărutat şi ea, şi totuşi mă prăpădeam de dorul ei.

„Ce bine mi-a mers la Beregszász ! mă gîndeam de multe ori. Acolo eram iubit şi iubeam şi eu. Cine m-a pus să plec, ca să-mi rup cizmele alergînd după o fată cu inima de piatră ?"

A dracului treabă ! Orice-i duceam, era prea puţin. Îşi bătea joc de tot ce-i dădeam. I-am dus pere pădureţe, le-a aruncat în paie, i-am dus flori, le-a dat la vacă, dar vaca le-a mirosit şi nu le-a mîncat, iar ea şi-a rîs de mine : „Nu vezi că nici vacilor nu le trebuie ?" Aşa mă lua totdeauna peste picior.

Pînă la urmă m-am plictisit. Era în vecini un gospodar, Vas Berti. Omul ăsta avea o noră, care-i

era de asemenea vecină, şi avea o fată, una Kovács Mari. Ei bine, am trecut cu arme şi bagaj la Kovács Mari, deşi era mai mare decît mine. Dar era o fată frumoasă, trupeşă.

Acolo mi-am făcut veacul de la începutul toamnei, la Kovács Mari, taman la vremea deşfăcatului. Deşfăcam ştiuleţi şi ascultam seri întregi poveşti, căci era pe-acolo un bătrîn, unul Kovács Zsigmond, care ştia să povestească frumos. Şi mie tare îmi plăcea să ascult. Multe am învăţat din poveştile lui ! Şi azi mai ştiu cîteva dintre ele.

Şi totuşi, mă durea inima cînd mă întîlneam cu Váradi Piroska. Dacă mergeam la biserică, numai la ea mă uitam. Uneori privirile ni se întîlneau. Chiar acolo, în casa Domnului, îşi întorcea ochii în altă parte.

De multe ori m-am hotărît să-i trag o bătaie. Totuşi, chiar să fi avut prilejul, n-aş fi atins-o nici cu degetul. M-am mulţumit să-i spun o singură dată doar atît :

— Piroska, de ce eşti tu atît de-a dracului ?

Ea m-a privit ţintă şi mi-a răspuns :

— Să nu te atingi de mine că-ţi scot ochii.

— Atingă-se Dumnezeu, drăguţul ! i-am spus.

Şi cu asta discuţia s-a încheiat, ea s-a răsucit pe călcîie şi a plecat, iar eu am rămas pe loc, ruşinat, gîndindu-mă că dacă-i trăgeam o bătăiuşcă, era, poate, mai bună cu mine.

Într-o zi mă pomenesc cu altă năzdrăvănie :

— La Krósz, sînt multe de toate... Adu-mi nişte percal de o rochie.

— Să fur pentru tine ? Nu fur, să ştii !

— Dacă lucrezi şi cîştigi aşa de mult la ei, cumpără.

— Eu ? Ţie ? Nu-ţi cumpăr, fiindcă banii pe care îi cîştig trebuie să-i duc acasă, la mama.

— Du-i, mai bine, flori de cîmp.

Tăiasem într-adevăr o dată o tufă de porumbar cînd porumbele erau vinete, coapte, cu gîndul să i-o duc Piroskăi. Apoi mi-am zis că poate o s-o arunce la gunoi, aşa că i-am dat-o mamii.

— Vai, dragu mamii, de ce mi-ai adus-o ? Porumbele astea-s acre.

— Mai guşti şi dumneata cîte o boabă, două, de asta le-am adus.

Eram tare mîhnit că nici mamii nu-i trebuia darul meu.

Totuşi, ea n-a aruncat tufa, ci a împlîntat-o în pămînt şi mi-a spus :

— Cînd o să se coacă, o să ciuguleşti boabele de pe ea.

Aşa s-a şi întîmplat. Ea, săraca, n-a mîncat nici o boabă, eu, în schimb, cînd a început să se vestejească, rupeam cîte o crenguţă şi i-o duceam Mariei Kovács.

Fata s-a bucurat. Pentru mine însă nu era nici o bucurie, fiindcă mereu îmi aduceam aminte că porumbele le luasem pentru Váradi Piroska, care habar n-avea că alta le mănîncă.

Iarna, mama se ducea la şezătoare la alde Mojzes Pál, fiindcă acolo era cald şi aveau lampă în casă, se putea toarce bine. Mă duceam şi eu uneori cu ea. Într-o seară nenea Mojzes Pál îmi spune :

— Ai putea să vii vizitiu la mine, colo la primăvară. Eu în schimb v-aş ara pămîntul. Şi pe al vostru şi ăl de l-aţi luat în arendă.

Căci mama lua în fiecare an în arendă, de la epitropia bisericii, cîte o delniţă pentru porumb şi, cum nu aveam vite de jug, niciodată n-o puteam ara, aşa că plăteam bani grei pentru vite şi plug.

— N-ar fi rău, dragu mamii, îmi spune mama. N-am mai cheltui cu aratul.

— Om vedea la primăvară, îi răspund eu. Mai e pînă atunci.

A venit recrutarea şi Ondódi Jóska a fost luat la oaste. Mi-am pus şi eu flori la pălărie şi m-am luat, cu alţi băieţi de seama mea, după flăcăi, cîntînd: „De jalea voastră, fetelor, şi cerul s-a înnourat..."

Váradi Piroska m-a necăjit şi în ziua aceea: n-a vrut să-mi dea rozmarin, să-mi pun la pălărie.

De Crăciun, Ondódi Jóska s-a întors de la militărie şi a făcut bal la cîrciumă. Bal mare, la care s-a strîns tot satul. Noi, copiii, stăteam pe afară şi ne zgîiam pe la ferestre. Am luat cu fel şi fel de momeli şi cîteva codane cu noi. Se înghesuiau cu nasul lipit de geam, printre băieţi. Apoi ne-am apucat să ţopăim în cerdac şi prin ogradă. Era şi Váradi Piroska printre fete. Am vrut s-o joc, m-am dus la ea şi am chemat-o, liniştit, cuviincios:

— Hai să jucăm.

— Mă doare piciorul, zice.

— Dar adineauri ai jucat.

— Atunci nu mă durea.

— Dar dacă te cheamă altcineva, joci?

— Dacă n-o să mă doară.

Am înţeles care-i buba. Era pe-acolo şi Kovács Mari, dar pe ea, fiind mai răsărită, o luaseră flăcăii în sală. M-am gîndit că dacă iese, am să-i spun că vreau să intru şi eu cu ea la joc.

În clipa aceea iese Ondódi Jóska. Tocmai ne ciorovăiam cu Váradi Piroska.

— Gura, copii! zice Jóska. Apoi a luat-o de mînă pe Piroska.

— Ei, fetiţo, vii la joc?

— O doare piciorul, zic eu.

— Nu mă doare, se grăbeşte să spună Piroska. S-a lipit de Ondódi Jóska şi a intrat în cîrciumă.

M-am supărat foc. Va să zică asta e: m-a dus de nas, că de fapt n-avea nimic.

Am intrat şi eu.

I-am făcut semn Mariei Kovács. A rîs şi a venit la mine.

— Vrei să joci?

— Păi de ce crezi că ţi-am făcut semn?

Aşa că am jucat totuşi alături de Piroska.

Pe la noi e obiceiul ca la sfîrşitul jocului fetele să se strîngă la uşă. Flăcăii stau roată în mijlocul cîrciumii. Cînd lăutarii încep să cînte, feciorul face semn cu degetul şi fata care crede că semnul a fost pentru ea iese din grup. Dar dacă feciorul nu i-a făcut semn ei, o trimite înapoi. Asta e cea mai mare ruşine pentru o fată. S-a întîmplat chiar moarte de om din pricina asta.

Stau şi eu, aşadar, printre flăcăi. N-am ieşit cînd s-a isprăvit jocul, ci am rămas printre ei, deşi, după dreptate, trebuia să plec, deoarece un băieţoi ca mine putea fi gonit oricînd din sală. Dar nimeni nu m-a dat afară.

Ondódi Jóska a început să joace cu o fată mai mare, iar eu am făcut semn spre grupul de fete. Era şi Kovács Mari printre ele, şi Váradi Piroska. Kovács Mari însă stătea de vorbă cu cineva şi n-a băgat de seamă că ei îi făcusem semn, iar Váradi Piroska, gîndindu-se că m-a jignit adineauri, cînd n-a venit să joace cu mine, a crezut că pe ea o chem şi a pornit spre mine.

Atunci mi-am întors degetul de-a curmezişul, în semn că nu pe ea am chemat-o.

S-a făcut roşie ca macul şi s-a întors, ba a şi părăsit balul.

Între timp pe Kovács Mari o luase un alt flăcău. Pe mine mă cam necăjea gîndul că Váradi Piroska

n-o să-mi ierte niciodată purtarea, aşa că peste cîteva minute am ieşit după ea. Nu mai era în ogradă. Cineva mi-a spus că a plecat acasă.

M-am dus după ea, pînă acasă la ei. O întreb pe maică-sa :

— Lele Boris, a venit Piroska ?

— Da, dragu lelii, e dincolo, intră.

Am intrat. Piroska şedea pe prichiciul cuptorului şi plîngea. Cînd m-a văzut, şi-a şters lacrimile şi m-a întrebat :

— Ce vrei ?

— Nu-mi pasă — i-am spus — hai la horă !

— Poate la anul.

— La anul ? De ce vrei să joci tocmai la anul cu mine ?

— Joc cînd n-o să mai fii aşa de mucos.

Îmi scot mica batistă roşie şi îi spun :

— Uită-te şi tu : batista mea e curată.

Îmi ia batista, scuipă în ea şi mi-o aruncă în faţă.

— Ce te-a apucat să scuipi în batistă ? m-am răstit la ea. E o batistă pe care mi-a tighelit-o mama.

— Credeam că ai furat-o de la Krósz.

M-a făcut hoţ, aşa, de la obraz, dar eu am lăsat-o în plata Domnului.

„N-o să-mi mai bat picioarele după ea cît oi trăi !“ mi-am zis. Dar nu m-am întors la cîrciumă ; m-am dus acasă, m-am culcat şi am plîns.

Mă întreabă mama :

— De ce plîngi, dragu mamii ?

— Nu plîng — îi spun — am venit acasă pentru că mi-a intrat ceva în ochi.

— Mai bine zi că *cineva* ţi-a intrat în ochi, băietul mamii. Nu trebuie să plîngi pentru atîta lucru, sînt destule fete-n sat.

N-am mai spus nimic ; m-am întors cu faţa spre perete. Ce folos că sînt mai multe fete în sat, cînd mie nu-mi place decît una ! Nu-i nimic, am să mi-o scot din cap. Acum îmi părea rău că am mers acasă ; trebuia să mă întorc, să joc ceardaş cu Kovács Mari.

Totuşi, nu-mi părea rău că nu m-am întors, căci cine ştie, poate flăcăii nu mi-ar fi dat voie, mie, un ţîngău, să ţopăi mai departe printre ei.

AL CINCILEA DIALOG

în care se arată bătălia iepurelui cu nevăstuica și a vizitiului cu viața

În anul următor m-am tocmit totuși vizitiu la nenea Mojzes Pál.

Mojzes ăsta era un bătrîn cu mustăți negre și pleoștite și avea o patimă: să dreagă ceasornice. Se întîmpla să nu scoată o vorbă două zile la rînd. Dar era om cu scaun la cap. Avea vreo douăzeci, douăzeci și patru de mierțe de pămînt și mai luase în arendă vreo zece iugăre. Își făcea socotelile atît de bine, încît niciodată nu ieșea în pierdere.

Cînd m-am tocmit la el, avea trei cai și doi mînji. Avea și o vacă; o vacă tare bună, care dădea foarte mult lapte. Nu atîta cît vacile de azi, dat tot dădea doisprezece litri. Și ce lapte bun! Dacă-l păstrai cîtva timp, o treime din el se făcea smîntînă.

Nevastă-sa era o femeie cu vorbă mieroasă. Cînd nu-i plăcea ceva, îți spunea atît de dulce, de-ți venea să-ți iei lumea-n cap:

— Vai, puiule, îți place să vezi vaca umblînd prin fîn pînă-n genunchi?

Pe dracu! Cum era să-mi placă așa ceva? Dar o clipă dacă-ți luai ochii de la ea, afurisita de vacă scotea fînul din iesle. Nu-i plăceau decît bunătățile... Afurisită femeie! Mereu arunca vina pe mine. Și pe omul ei îl bătea într-una la cap, dar nenea

Mojzes făcea urechea toacă și tăcea din gură. Era uituc de felul lui și cînd voia cu tot dinadinsul să uite ceva, abia a treia zi își aducea aminte.

Avea un băiat, tot Pál îl chema, dar părinții îi ziceau Pali. Nenea Pali era holtei bătrîn, avea vreo patruzeci de ani, dar nu s-a însurat niciodată, fiindcă maică-sa nu i-a găsit o fată pe potrivă. Omul — ce să facă? — s-a dat la beție și uneori bea de sîmbătă pînă luni dimineața. Cînd se întorcea, luni, în zorii zilei, maică-sa îi spunea doar o vorbă:

— Vai, dragu mamii, ți-ai făcut cheful? Ei, slavă Domnului! Dar acum culcă-te, și vezi să nu te trezești pînă sîmbătă.

Nenea Pali nu se culca; pleca îndată la treabă și se făcea că nu i-e somn.

Pe mine nu prea avea cum să mă vadă, că tot timpul eram la cîmp; dormeam mai totdeauna la cîmp, fiindcă trebuia să stau lîngă cai. Noaptea pășteau cu piedici la picioare, sau priponiți.

Cînd m-au dus întîia dată la pădure — că acolo aveau grosul pămîntului — nenea Pali mi-a spus:

— Ia seama, că acolo e copilul lepădat.

Copilul lepădat... Dumnezeule-Doamne, ce o mai fi și asta? Habar n-aveam.

Eram tare sperios pe vremea aceea, fiindcă nu dormisem încă sub cerul liber. Cînd eram pogănici, seara băgam herghelia în strungă și puteam pleca acasă, unde dormeam liniștit sub pilotă. Da' acum trebuia să dorm afară. Toată ziua mi-a fost frică: ce o să fie la noapte, cînd va veni copilul lepădat?

De ce eram atît de fricos? Fiindcă o dată, cînd eram mai mic — mi se pare că nu umblam încă la școală — cineva m-a speriat al dracului. Mama, tata și frate-meu erau plecați la „Curte" și seara n-au venit acasă. Prășeau în parte o delniță de po-

rumb şi erau zoriţi, nu puteau să-şi piardă vremea pe drumuri. Am rămas aşadar singur în casă, dar m-a apucat frica, am ieşit în poartă şi am început să plîng. Vine lelea Kis Mari, sora naşă-mi, vecină de peste drum, şi mă întreabă :

— Ce ai, copile ?

— Hai şi culcă-te cu mine ! i-am răspuns.

— Bine, dar intră în casă, că uite vin şi eu îndată.

Eu n-am intrat, ci am stat şi am tremurat în poartă pînă ce ea şi-a isprăvit treburile, cu vaca, cu una-alta ce avea prin bătătură. Pe urmă a venit.

— Tot aici eşti ?

M-a dus în casă, mi-a scos cizmele, m-a spălat pe picioare, pe mîini, pe cap, apoi m-a aşezat în pat. Îi umbla gura ca o moară neferecată :

— Cînd eram un pumn de fetiţă, ca tine, părinţii mei au plecat la iarmaroc şi abia a doua zi s-au întors. Eram singură şi plîngeam şi eu în poartă : „Hai, culcă-te cu mine, culcă-te cu mine !“ Vine un moşneag şi îmi spune :

— Vin să mă culc cu tine, dar mai întîi să faci foc şi să încălzeşti nişte apă.

Am făcut un foc zdravăn, am încălzit o oală mare de apă. Cînd totul a fost gata, a intrat moşneagul. Zice :

— Toarn-o în copaie.

Am turnat-o.

— Spală-mă pe picioare.

L-am spălat. Mă uitam la picioarele lui şi i-am spus :

— Vai, ce galbene ţi-s picioarele !

— Galbene, fireşte, dacă am frămîntat atîţia morţi !... Spală-mă pe mîini.

L-am spălat. Mă uitam la mîinile lui :

— Vai, ce galbene ţi-s mîinile !

— Sînt galbene, fireşte, fiindcă am burduşit atîţia morţi !... Spală-mă pe dinţi.

Mă uitam la dinţii lui :

— Vai, ce galbeni ţi-s dinţii !

— Galbeni, fireşte, că mulţi morţi au hăpăit... Hamm, şi pe tine te apuc.

Zicînd acestea, lelea Mari striga aşa de cumplit, de parcă ar fi vrut să mă înghită de-a binelea.

Am scos un ţipăt ascuţit, apoi am început să urlu. Abia a putut să mă mai liniştească oleacă.

Ea rîdea, dar eu n-am mai ieşit la portiţă, n-am mai chemat-o să vină să doarmă cu mine. Din ziua aceea m-am făcut foarte sperios, noaptea nu mai cutezam să ies singur pe afară. Nu prea voiam să se vadă, dar tremuram de frică.

Şi acuma, în pădure, mă întrebam cu groază : „Ce-o să fie dacă vine copilul lepădat ? Cum o fi ?“ N-am cutezat să mă culc jos : m-am întins în căruţă.

Deodată aud nişte mieunături. Sar ca ars. Ascult atent şi încet-încet încep să desluşesc glasul cucuvaiei : cuvic, cuvic...

Am înţeles că în partea locului cucuvaia se cheamă copil lepădat. „Ei, îmi zic, de atîta nu mi-e frică, la cucuvăi mă pricep şi eu“, şi încep să-mi bat joc de cucuvaie : cuvic, cuvic !... Am strigat, am strigat pînă cînd deodată s-a făcut de parcă o fată, chiar Piri Márta, s-a urcat pe fuştei, în podul şurii. O vedeam limpede, parcă ar fi fost de faţă. Era aşa de minunat ! Ne-am şi sărutat, apoi am plîns amîndoi de jale că un tată crud ne-a despărţit pe veci.

Numai dimineaţa mi-am dat seama că totul a fost doar un vis. Mă gîndeam cu tristeţe că niciodată n-o să mai am o iubită ca Mártuska.

Încetul cu-ncetul m-am obişnuit totuşi cu nopţile din pădure. Copacii mari erau aproape, dar nu îndrăzneam să mă duc pînă acolo, noaptea, pe lună, şi îl rugam mereu pe nenea Pali să ne facem culcuşul mai departe de pădure. Da' el nu voia... Îi era dragă pădurea.

Eu n-o îndrăgisem încă, fiindcă una e pădurea şi alta casa cu acoperiş zdravăn şi uscat. În pădure toate crengile, toate rămurelele şi toate frunzele se mişcă şi foşnesc, şi niciodată nu poţi şti ce iese din ea. Nu e uşor pentru un copil crescut în sat, deprins cu patul, să înveţe ce e pădurea.

Într-o zi, tocmai ispråveam prînzul, nenea Pál bătrînul spune :

— Nu mai aveţi nimic pentru diseară. Mă reped pînă-n sat să vă aduc ceva.

Pleacă într-adevăr. Dar iată că trece ziua, se face seară şi el nu mai vine. A uitat să ne aducă de cină şi a luat cu el şi pîinea de mălai (că pe vremea aceea nici gospodarii mai înstăriţi nu mîncau decît pîine de mălai).

Într-un tîrziu, nenea Pali spune :

— Aici nu e nimic de făcut. Mlădiţe de stejar nu putem mînca. Mă duc să fac rost de cină.

A plecat şi el.

Eu m-am întins lîngă car, pe şubă, şi am aţipit. Nu ştiu cît oi fi dormit, ştiu doar atît că deodată nenea Pali s-a întors cu cina. Era o vreme minunată, de sfîrşit de mai, şi nenea Pali întreabă :

— Dormi ?

Eu tăceam chitic.

— Scoală-te şi mănîncă. Eu am să dau o raită pe la cai.

Şi-a luat şi şuba.

Mă căzneam să dezleg ulcica. Cu chiu, cu vai, am izbutit, dar nu ştiu cum s-a făcut că n-am găsit lingura. M-am lăsat într-o rînă lîngă ulcică şi am adormit din nou.

Pe la revărsatul zorilor s-a întors şi nenea Pali.

— Ai mîncat ?

— Ce ?

— Păi văd că ai dezlegat ulcica.

— Nu ştiu, n-am mîncat nimic.

N-aveam cu cine schimba o vorbă şi adormisem. Astfel abia dimineaţa am ajuns să cinez.

Era vreme frumoasă şi totul mergea strună, doar cu un singur lucru nu mă împăcam : pădurea vorbea într-una şi eu nu înţelegeam ce spune. Ba o pasăre ţipa, ba vreo dihanie scotea cine ştie ce glas ciudat. Pe vremea aceea mai erau încă lupi în munţii Maramureşului, iar eu mă temeam că într-o bună zi o să mă trezesc mîncat de lupi.

Şi într-o noapte aud într-adevăr un ţiuit şi un guiţat cumplit.

Sar în picioare. Ce să fie, Dumnezeule-Doamne ? O nevăstuică a tăbărît pe un iepure. Dar iepurele, mare cît un dulău, nu se lăsa. Nevăstuica îi sărise de gît, că aşa are ea obiceiul : apucă puiul de gît, îi rupe beregata, îi suge sîngele, apoi îl părăseşte. Iepurele se căznea s-o scuture de pe el şi îşi înfipsese ghearele în ea, ţiuind îngrozitor. Am înlemnit de spaimă. Pun mîna pe bîta cea mare proptită de loitra carului, ca să fie la îndemînă ziua-noaptea, şi pornesc, tiptil-tiptil, spre ei şi, cînd ajung aproape de tot, îi pocnesc cît pot.

Am avut un noroc porcesc : dintr-o lovitură i-am dat gata pe amîndoi.

Dar n-am îndrăznit să mă apropii mai mult, fiindcă, mai întîi, nu ştiam ce dihănii or fi, dacă mai trăiesc sau nu, şi, drept să-ţi spun, îmi era şi frică să nu sară la mine. Am stat acolo pînă s-a crăpat de ziuă şi a venit nenea Pali. I-am spus de-a fir-a-

păr ce-a fost. Nenea Pali s-a dus la ei, s-a uitat, i-a cîntărit :

— A crăpat şi iepurele şi nevăstuica.

Pe la amiazi, cînd a plecat acasă, a luat cu dînsul şi iepurele. Iar eu îmi făceam socoteala că dacă o să-l frigă, eu n-am să mă ating de el. Nu vreau să mănînc carne de iepure încolţit de nevăstuică. De altfel nu gustasem pînă atunci carne de iepure, deşi am mai prins.

Am prins unul cînd eram pogănici. Stăteam tolănit în iarbă, lîngă herghelie, şi deodată un iepure a ţîşnit nu departe de mine. M-am aruncat asupra lui şi l-am prins. Era foarte tare, abia am putut să-l ţin. Mă uit la dreapta, la stînga, şi-l zăresc, hăt departe, pe Illyés, jitarul. Îi strig că am prins un iepure.

— Să nu-i dai drumul ! îmi răspunde omul.

În timp ce se apropia şi-a scos briceagul, şi cînd a ajuns lîngă mine i-a tăiat gîtul. I-a scurs sîngele.

— Am să-l duc acasă, nevastă-mea o să facă o tocană pe cinste. Am să te ospătez şi pe tine.

Dar nici vorbă să mai dea pe la mine şi nu mi-a dat nici măcar să gust. I-am şi spus, cînd l-am văzut din nou, după o săptămînă :

— Dacă mai prind un iepure, nu ţi-l mai dau dumitale.

A dat din umeri şi a rîs.

Şi-acum mă gîndeam că n-am să gust din iepurele doborît de mine.

Dar seara nenea Pali aduce tocană de iepure pentru cină.

— Poftim !

— Nu mănînc.

Rîde.

— Te temi să nu te muşte ? Ia te uită la mine cum îl mănînc. Eu i-s nevăstuica.

Nevăstuica o aruncase cît colo. Tot nu era bună de nimic !... Da, dar într-o zi nişte păsări mari au început să se rotească deasupra ei, iar eu am intrat la griji : dacă prind gustul acestor locuri şi mă înşfacă într-o noapte şi pe mine şi mă urcă în slava cerului, sau îmi fac cine ştie ce — aşa că am îngropat nevăstuica.

Multe am mai văzut şi am învăţat acolo, în buza pădurii, în cei trei, patru ani cît am arat delniţele lui nenea Pál.

AL ŞASELEA DIALOG

în care se arată că zgîrcitul cheltuieşte de două ori şi leneşul aşijderea aleargă

Nenea Mojzes Pál luase în arendă unul din pămînturi de la biserică, pe celălalt de la înălţimea-sa boierul Kerecsen László. Nevasta acestuia era din familia Salánky, Salánky Polixénia. Anul trecut, cînd Salánky Arvéd a căzut la pămînt, Kerecsen s-a întors acasă în sat. Mai avea o căsulie acolo, locuia în ea pîndarul satului, dar era o cocioabă nenorocită, cu acoperiş de paie, mică de nu se afla alta mai prăpădită în tot satul ; era mai prăpădită chiar decît a noastră. Totuşi înălţimea-sa şi doamna s-au mutat în ea. Pentru o vară. Iar Timpók András, pîndarul, şedea în partea de dinapoi a casei, cu nevastă-sa, lelea Maca. Înainte erau doi bătrîni în casă, acum s-au făcut patru, căci şi domnul Kerecsen era bătrîn şi ieşise la pensie. S-a retras din slujba pe care o avusese la Curtea de Casaţie, unde fusese judecător.

Ciudată făptură mai era şi înălţimea-sa doamna Kerecsen ! O zgîrie-brînză ce nu s-a pomenit !

Ar fi fost în stare să mănînce şi cucută, numai să nu dea bani. Locuiau la Satu-Mare, numai vara şedeau la noi, unde rămîneau pînă cînd începeau ploile. Atunci se întorceau acasă la oraş, iar noi le duceam cu carele cîştigul. Arenda.

Erau boieri subţiri, se îmbrăcau frumos şi duceau viaţă domnească, dar nu le plăcea să cheltuiască. Trăiau acolo, în căsuţa aceea, ca nişte cîrtiţe. Nu făceau, fireşte, nimic. El fuma din pipă toată ziua, dar numai tutun foarte bun. Atîta vreme cît moşia fusese a lui Salánky, cultivatorii de tutun îi alegeau cele mai frumoase foi — inima tutunului, nu alta ! — iar Krosz, cînd a cumpărat moşia, s-a dus în vizită la înălţimea-sa şi l-a încredinţat că tainul de tutun i se va da şi de aci înainte. I-a poruncit cu străşnicie lui nenea Máte Estók, noul îngrijitor al plantaţiei, să aleagă numai lamura pentru Kerecsen, şi ochi de agent financiar să nu vadă ce o pune el deoparte.

Îngrijitorul plantaţiei de tutun trebuia să facă pe contrabandistul, să-i ducă înălţimii-sale pe furiş cel mai frumos tutun, dar nici un agent ce venea în inspecţie nu îndrăznea să calce pragul boierului, să-l întrebe dacă are tutun de contrabandă în casă, deşi uneori răscoleau satul în aşa hal încît un stog de paie, un prosop nu mai rămînea pe loc. Ei, dar înălţimea-sa se bucura de o cinste deosebită.

Doamna avea un obicei sucit : nu purta decît haine liliachii. Avea haine multe, dar toate erau ca brînduşele primăvara. Şi dantelele de pe rochii erau liliachii, pînă şi pălăriile şi panglicile de catifea de pe pălării. Cînd pleca undeva, părea o tufă de liliac urnită din loc. Şi faţa-i era liliachie, nu ştiu ce dresuri şi sulimanuri punea pe ea, dar mă uitam de multe ori cînd treceam pe la ei şi mă întrebam : cum Dumnezeu a izbutit să se dichisească aşa de cumplit ?

Fiindcă treceam adesea pe la ei, cucoana mă iubea grozav. De cîte ori nu m-a tras de păr ! Îi plăcea să se joace cu el fiindcă era zbîrlit, îşi înfigea degetele albe în coama mea şi mă lovea pe obraji cu palma ei mică.

— Vrei flori, Györgyöcske[1] ?

Mie îmi venea să-i spun că aş dori mai degrabă nişte cîrnaţi.

Flori aveam destule de la fete. Rozmarinul nu-mi lipsea niciodată din pălărie. În grădiniţa Mariei Kovács încalte eu am păscut tot rozmarinul. Toate firele frumoase în pălăria mea le înfigea fata ! Cîrnaţi şi fripturi se găseau oricînd în cocioaba boierilor, dar nu m-ar fi îmbiat cu o bucăţică nici să fi văzut că mi se scurg ochii.

Umblam des pe la ei, fiindcă lelea Jusztin, cînd mă dibuia, le trimitea prin mine tainul zilnic. Căci nenea Pál era obligat să le dea tot. Aşa era înţelegerea, ca arenda celor douăsprezece iugăre s-o plătească în porci, şuncă, friptură şi cîrnaţi. Mai trebuiau să dea şi altele : pui, găini, curcani, raţe şi chiar porumbei. Dimineaţa mă înfiinţam la ei să-i întreb ce doresc pe ziua aceea. Ouă, smîntînă, făină, untură, şi ce le mai trebuia. Cu un cuvînt, cămara lor era la nenea Pál. De altfel, lelea Jusztin, cînd îi înfăţişam poruncile cucoanei, avea obiceiul să spună :

— Vai, scumpa mea cucoană, sufletul meu, slavă Domnului că au atîta poftă, Dumnezeu să le ţină pofta de mîncare !

Dar tainul trebuia predat.

Căci în căsulia ei, cucoana nu putea suferi mirosul de mîncare, acolo nu se putea face cămară. Avea o slujnică bătrînă, lelea Penzsi, care punea rămăşiţele într-o ladă mare cu drugi de fier. Cucoana încuia lada, iar cheia o aşeza la loc sigur. De multe ori mîncarea se mucezea, se strica, iar lelea Penzsi clocotea de mînie, căci, cum spunea, ei îi scăpărau ochii de foame.

[1] Diminutiv de la György (Gheorghe).

Odaia în care locuiau boierii era ca o prăvălie frumoasă în care se găsea orice, pînă şi covoare persane. Dar dacă într-o bună zi lelea Jusztin ar fi spus : azi nu vă dau nimic — ar fi murit de foame.

Aşa trăiau cei doi bătrîni în fiecare vară. De multe ori am auzit-o pe cucoană spunînd :

— László dragă, mai trage din lulea ; mă mănîncă ţînţarii.

Drept să spun, tare mă minunam eu de gustul ţînţarilor !

Toamna, nenea Pál mă vede pe uliţă — căci numai primăvara eram vizitiu la el — şi îmi spune :

— Băiete, dimineaţa plecăm la Satu-Mare.

Ştiam ce înseamnă asta : boierii se mută la oraş. Mi se spusese încă din primăvară că va trebui să le duc calabalîcul.

Abia s-a crăpat de ziuă, cînd cineva a bătut în uşă. Am alergat la căruţă.

Cupeul sosise, dar nu şedea în el decît cucoana ; boierul se cocoţase pe căruţa încărcată, ca să nu furăm ceva.

Pornim. La Valea Seacă ne oprim să adăpăm caii. Boierul ne dăduse cinci creiţari pentru rachiu. Cinci creiţari. Pentru doi oameni.

Eram cu nenea Pali. Omul a luat o litră. O litră de rachiu. L-a zvîntat. M-a îmbiat şi pe mine, dar mie nu-mi plăcea rachiul.

— Aşteaptă — i-am spus lui nenea Pali — să vezi cum i-o plătesc boierului !

Cînd am ieşit în şoseaua pietruită, am dat bici cailor. Boierul a început să ţipe ca din gură de şarpe că-i iese sufletul de atîta hurducătură. Las' să-i iasă, pentru cei cinci creiţari...

Cînd am sosit la Satu-Mare, sacii abia se mai ţineau în căruţă. Cînd ne-am oprit, un sac s-a prăvălit la pămînt. Boierul nu l-a văzut, fiindcă se

grăbea să intre. Sacul s-a spart, a curs din el vreo jumătate de mierţă de grîu. O femeie săracă din vecini a alergat în grabă cu un coş, l-a cules de pe jos şi l-a dus. Am astupat sacul cu un şomoiog de paie.

Cucoana se uita pe fereastră — ajunsese de mult acasă — apoi a ieşit să vadă dacă totul e în regulă.

— Coană mare, şoarecele a ros sacul.

— Văleu şi daoleu ! se tînguia şi se văicărea cucoana.

Dar nu i-a dat prin gînd să ne dea o gustare. Ferit-a sfîntul să-şi aducă aminte de aşa ceva ! Ne-a chemat în schimb lelea Penzsi. Nenea Pali n-a venit, ci a întins-o spre oraş. Spunea că vrea să cumpere un ham bun, dar eu ştiam că n-are poftă de masa lor şi s-a dus să mănînce o tocană la birt.

Aşadar, lelea Penzsi mă pofteşte la masă. Aveau mîncare de mere, fără pic de sare în ea. N-am mîncat-o.

— Nu pot s-o mănînc, n-are pic de sare.

— Aşa face cucoana totdeauna.

Noroc că era pîine la masă ; pîinea am mîncat-o. În fundul curţii era o grădină mare. Mă uitam, mă gîndeam cum să fac, pe unde să mă strecor să mănînc nişte mere. Dar cucoana o încuiase, aşa că nu era chip să intri, mai ales că gardul avea sîrmă ghimpată deasupra. Dar nu m-am dat bătut ; m-am uitat, am ochit în toate părţile şi pînă la urmă am descoperit un locşor pe unde obişnuiau să se strecoare oaspeţii nepoftiţi. M-am strecurat şi eu. Am cules o grămadă de mere roşii ; am pus şi în coşul căruţei o traistă plină-plinuţă.

Spre seară a venit şi nenea Pali. Era beat turtă. Am înhămat caii ; am avut noroc : nu mi s-a întîmplat nimic, deşi dădeau al dracului din copite.

Nenea Pali se căznea să se urce în căruţă şi mereu cădea.

— Halal flăcău ! Nu-i în stare să se urce în căruţă.

— Eu ?

Încearcă din nou, îşi ridică piciorul, iar eu îi fac vînt, cade pe paie, se întinde în fundul căruţei şi acolo rămîne.

Eu am scos sacii din cămară. Lelea Penzsi îmi spune :

— Ia-l şi pe ăsta, pentru tine l-am pregătit.

Arunc sacul în căruţă, fără să ştiu ce e în el. Simţeam totuşi că sînt haine, veselă şi altele. Dar mă temeam să nu se uite boierii pe fereastră.

— Nu se uită, n-avea grijă, li-e frică să nu trebuiască să dea bacşiş, m-a liniştit lelea Penzsi.

— Orice ar fi în sac, tot face mai mult decît un bacşiş de trei creiţari, că mai mult nu mi-ar da.

— Dii !... pornim cu cei patru cai. Deodată nenea Pali mă întreabă — că s-a trezit şi şi-a adus aminte :

— Măi băiete, ai mîncat ceva astăzi ?

— Nu mai plec la drum cu dumneata : nici că-ţi pasă ce se întîmplă cu mine.

— Da' coana mare nu ţi-a dat de mîncare ?

— Mi-a dat, dar n-am putut s-o mănînc, era nesărată.

— Ce-aţi avut la prînz ?

— Mere fierte în apă, cu puţin rîntaş.

Nenea Pali rîdea : aşa ceva nici el n-ar fi mîncat... Am ajuns la un fel de rateş [1].

— Opreşte !

A comandat un chil de vin şi slănină cu boia. Am mîncat slănina, iar el a băut vinul. Cînd dăm să ne urcăm în căruţă, numai ce-l aud răcnind :

— Unde-i hamul ?

[1] Han aşezat la o şosea principală.

— N-am văzut nici un ham.

Cu chiu, cu vai a izbutit să mă lămurească oarecum că a cumpărat un ham nou, dar i-a fost lene să-l ia cu el cînd s-a dus la birt, aşa că l-a lăsat la curelar. A trebuit să ne întoarcem cu căruţa la Satu-Mare. L-am căutat pe curelar, dar nenea Pali era atît de beat, încît voia să intre zor-nevoie la tractirul cel mare. Degeaba-i spuneam că acolo n-o să găsim nici un curelar. După multă bătaie de cap l-am găsit, în sfîrşit, pe curelar şi am pus hamul în căruţă. Se întunecase de-a binelea cînd am plecat înapoi, spre casă. Se lăsase o pîclă atît de întunecată, că nu mai vedeam calul înaintaş. Totuşi, după miezul nopţii a dat Dumnezeu să ajungem acasă.

Nenea Pál bătrînul îşi ocăra băiatul cum îi venea la gură :

— Bine, măi porcule, cum ai putut lăsa patru cai pe seama unui copil ?

Iar lelea Jusztin m-a luat din scurt :

— Da' cu sacul ăsta ce-i ?

— Nu ştiu ; lelea Penzsi l-a urcat în căruţă. Nu ştiu ce-i în el.

— Măi, măi, ce suflet de aur ! Ca să vezi... Orice ar fi în el, e un suflet bun, nu ca scumpa noastră cucoană, scoate-i-ar corbii ochii din cap, săraca...

A luat sacul şi l-a dus, aşa că niciodată n-am aflat ce-a fost în el.

AL ŞAPTELEA DIALOG

în care se arată cît de mult poate însemna cuvîntul unui flăcăuaş

În luna mai, cînd s-a isprăvit cu aratul, am scăpat : nu mai slugăream la nenea Mojzes Pál. Ce să zic ? Mi se dusese vestea şi toţi oamenii din sat se băteau pe mine.

Ştiau că-s om umblat în lume : n-aveam decît paisprezece ani şi am fost la Beregszász. Un drum la Újlak, la Tiszabecs, la Milota era o nimica toată pentru mine. Am fost — şi nu o dată — şi la Csécse, ca să nu mai vorbesc de rubedeniile de la Csécse, care voiau să mă oprească cu orice preţ acolo, să lucrez la ei. Nu avea nici un rost să rămîn, cînd aş fi putut merge la Budapesta, dacă, de dragul mamii, n-aş fi părăsit gîndul uceniciei. Aşa că nu plecam decît cel mult pentru cîteva zile, apoi mă întorceam, dar pot să spun că niciodată nu veneam cu mîna goală, ci totdeauna cu traista doldora.

Pe vremea aceea erau mari schimbări la noi. După ce domnul Salánky Arvéd şi-a prăpădit averea, cei mai mari proprietari la noi au devenit cei doi Krósz, sau Kraus — nu ştiu, noi le spuneam Krósz. Unul din ei a cumpărat două sute de iugăre, celălalt, restul de o mie. Krósz cel cu două sute de iugăre locuia

peste drum de noi şi era proprietarul unui magazin de fierărie în Gyarmat [1].

Avea magazinul la Fejérgyarmat, nu putea să vină des la moşie ; în schimb, nevastă-sa îşi petrecea toată vara la noi, şi fratele mai mic avea grijă de gospodărie.

Krósz ăsta cu magazinul de fierărie nu-mi plăcea de loc ; era o matahală de om, negru şi arţăgos din cale afară ; n-am văzut în viaţa mea un om atît de cătrănit, veşnic pus pe ceartă. Îl înjura pe frate-său — vorbeau parcă nemţeşte — făcea spume la gură cînd urla. Fratele mai mic era cu faţa *însemnată*, dracu ştie ce boală avea, că şi degetele îi erau strîmbe. Se dovedea cumplit de hrăpăreţ şi tare strîngător. Cu muncitorii nu-i da mîna să se poarte rău, fiindcă-i era frică. Se temea şi de umbra lui, parcă tot satul ar fi fost plin de hoţi şi ucigaşi, deşi nimeni nu i-a făcut nimic. Pe la noi oamenii nu sînt bătăuşi din fire, doar pe cei de la „hodăi" [2] îi aruncam din cîrciumă cînd se obrăzniceau, şi-atunci nu prea aveam grijă să cadă pe moale. Omul ăsta nu pricepea limba noastră, abia ştia ungureşte, dar de gospodărit ştia să gospodărească bine. Pusese mîna pe pămînturi bune în partea Szirokului. Ce grîne şi ce păpuşoi se făcea pe-acolo pe vremea aceea !

Nu de dragul lui mă duceam eu la lucru, dar avea Krósz cel negru, cel cu magazinul de fierărie, o nevastă afurisit de frumoasă. Ce frumoasă era ! Avea doi ochi negri ca două stele. Şi o piele ca pînza ghilită sau ca mătasea. Era înaltă, aproape ca mine acum. Pe vremea aceea eram aproape cît ea. Venea mereu pe la noi.

[1] Localitate în nordul Ungariei.

[2] *Hodaie (odaie)* — mică aşezare gospodărească izolată de sat, unde, de obicei, ţăranii îşi ţin vitele.

— Leliţă Joó, thă-ne băiatul lucram. El priceputh.

Cam aşa vorbea. Că nici ea nu ne prea ştia limba, dar de zîmbit zîmbea curat ungureşte. Şi cînd zîmbea, oamenii se îndemnau la treabă şi munceau mai cu suflet.

Şi era o femeie plină de bunătate, darnică cum n-am mai pomenit. Seara, cînd mă vedea plecînd, striga :

— Thucem mama un ulcic lapthe.

Adică să-i duc mamii o ulcică de lapte.

Şi făină, şi untură, şi tutun. Aveau şi ei tutun, nu aşa de mult ca celălalt Krósz — numai vreo paisprezece iugăre. Îmi spunea mereu : „Tau eu tabac la tine, nu trebe mergem poiathă".

Căci pe vremea aceea mă dădeam la fetele care lucrau la tutun. Fetele de acolo erau toate frumoase şi vesele şi, cînd lucrau în grajd, mă furişam adeseori între ele şi apoi ţin-te băiete de drăcovenii ! Din porunca lui Krósz tuciuriul, uşa grajdului a fost zăvorîtă, ca nici un străin să nu poată intra cînd fetele întindeau foile de tutun. Eu mă strecuram pe fereastră sau prin podul grajdului. Iar cînd plecam, fetele îmi burduşeau buzunarele cu tutun.

Bine era, Doamne ! Şi cum mai umblau după mine !

Era un vătaf pe-acolo, unul Pamuk István ; venise din Nyirség [1] cu toată familia. În echipă la el lucrau şi copiii fraţilor şi surorilor lui, o mulţime de fete ; băieţi abia unu, doi. Ei, pe toate fetele Pamuk le-am strîns în braţe. Mă zbenguiam cu ele ca mînzul în iarba crudă.

Badea Pamuk — că nene le ziceam doar celor născuţi în sat, unul venit din străini era numai bade — badea Pamuk, aşadar, ţinea să mă înveţe cu orice

[1] Regiune aridă, nisipoasă, din cîmpia Tisei, în nord-estul Ungariei.

preţ să trag din lulea. Eu nu voiam, fiindcă nu-mi plăcea. Şi iată că într-o bună zi, cînd a dus un transport la Gyarmat, mi-a adus o lulea frumoasă de lut. Una din alea cu un ciucure frumos şi cu o ţeve frumoasă de vişin. Dar ce ţeve! Jumătate din ea era muştiuc de os şi lucea de-ţi era mai mare dragul!

Şi astfel, în iarna aceea, de dragul pipei am învăţat să trag din lulea. Totuşi n-am ajuns fumător pătimaş: fumam mai mult ca să fac pe grozavul. Nici azi nu sînt cine ştie ce fumător. Pot să mă lipsesc şi două săptămîni de tutun. Pe-atunci nu fumam decît dacă mă vedea lumea.

Aveau tutun bun, iar mie îmi dădeau inima tutunului. Şi nenea Mojzes Pál fuma tot din tutunul pe care i-l duceam eu.

Şi uite-aşa, trăiam viaţă dalbă, iar de Váradi Piroska nici că-mi mai păsa.

E adevărat că nici ea nu se prea uita la mine. Avea doi-trei băieţi de fiecare deget: se ţineau după ea flăcăuaşii de seama mea, ca dulăii primăvara după cîte o căţea. Oriîncotro o apuca, o grămadă de ţîngăi se luau după ea. De multe ori băieţii se încăierau din pricina ei, dar eu stăteam deoparte şi rîdeam. La ce bun? Sînt destule fete. Am ascultat vorba mamii.

Nu era mare lucru pentru mine o fată pe vremea aceea. Nu erau bune decît de un singur lucru: m-au învăţat să joc bine. Jucam nişte ceardaşuri, acolo în grajd, cum n-am mai jucat mai tîrziu nicăieri — şi pot să spun că am umblat în multe părţi. Am învăţat şi multe cîntece, căci fetele de la tutun erau veşnic cu cîntecul pe buze. Fetele astea se deosebesc de cele din sat, sînt alt soi de oameni, mai slobode la gură şi în purtări, nu-şi prea bat capul cu ce se cuvine şi ce nu, şi fiindcă nu-s din partea locului, n-au rubedenii pe aproape, puţin le pasă ce spun oamenii din

sat despre ele. De altfel, chiar dacă s-ar purta ca Maica Precista, sătenii tot nu le-ar spune decît: ia, nişte fete de la tutun.

Mie nu-mi păsa de gura lumii, îmi trăiam viaţa din plin. Ziua prăşeam la Krósz, iar seara mă zbenguiam cu fetele de la tutun.

Într-o zi mă întorceam singur de la cîmp. Pe drum m-am întîlnit cu domnul Salánky Sámuel.

Mă strigă pe uliţă:

— Ia stai niţel.

Mă opresc, îmi scot pălăria.

— Bună seara, conaşule!

— Măi György, văd că de la un timp te-ai dat dracului.

— De ce, boierule?

— Văd că nu te mai duci la lucru decît la străini.

— Mă duc unde-s chemat, boierule! îi răspund înţepat. Eu nu la străini mă duc, pentru că n-am nimic cu străinii, eu mă duc să lucrez pămîntul. De ce şi-a vîndut fratele dumneavoastră pămîntul?

Boierul mă măsoară din cap pînă-n picioare.

— Va să zică aşa! Ţi-am mai spus o dată că ai limba cam ascuţită, dar acum, de cînd mănînci pîinea ăluia, ţi s-a ascuţit şi mai tare. Nu-i nimic, o să am eu grijă de ea!

— Numai că dumneavoastră nu puteţi să-mi faceţi nimic. La muncă nu m-aţi chemat niciodată; cînd vă păzeam calul, mi-aţi făgăduit nişte piersici şi nu mi-aţi dat nimic.

— Aşa-i, nu ţi-am dat — mi-a spus cu faţa aprinsă — da' o să-ţi dau. O să-ţi dau nişte piersici de o să ţi se strepezească dinţii.

Eu rîdeam pe înfundate. Ce-mi păsa! Iaca, un moşneag cu barbă, un om care nu se sinchisea de nimic, nu vorbea cu nimeni, taman ca o căzătură...

Era ca vai de el şi tot mai făcea gură. Mult îmi pasă ! Mă duc unde mă cheamă, şi pace.

Am văzut că intră la Pereszlényi, iar eu am luat-o spre casă. În drum m-am întîlnit cu Kovács István, fratele mai mare al Mariei. Mi-a spus să mă duc diseară la ei, că o să fie lume multă, se pregătesc de clacă, trebuie să ne înţelegem.

Bun, am să mă duc.

Întîi însă am trecut pe la Krósz ca să le spun ce am făcut. Frumoasa doamnă Krósz îmi zice :

— Bine, phuiule, ducem mami un ulcic lapthe. Estem tare cumsecade, eu iubesc pe ea forte.

Ei bine, mi-a vorbit cineva aşa la Salánky ? Nici măcar nu ştiam dacă există sau nu o cucoană în casa lui Salánky. O dată nu şi-a pus piciorul în satul nostru, o dată n-a binevoit să coboare între noi, iar noi lucram pe spetite pentru ea. Totul era al lor : şuri încărcate, herghelii, moară, făină, bani, iar ei huzureau, erau prefecţi, deputaţi, jucau cărţi, se ţineau de chefuri, nu ştiau nici măcar cum arată sfecla, se mulţumeau doar să mănînce zahărul ce se făcea din ea.

Ajung acasă, îi spun mamii :

— Mamă, boierul Sámuel m-a ameninţat.

I-am povestit de-a fir-a-păr toată tărăşenia. Biata mama s-a speriat.

— Vai, dragu mamii, cine te-a pus să vorbeşti ? De cîte ori ţi-am spus că nu-i bine să te pui rău cu domnii şi cu popii, că ăia nu ţi-o uită niciodată, cum nu uită şarpele cînd i-ai tăiat coada. Va să zică s-a dus la Pereszlényi... Cine ştie ce-or fi punînd la cale... Ce bine-mi părea că de cîţiva ani m-au mai lăsat în pace cu procesul ! Dar acum ai să vezi ce o să iasă din asta. Au s-o ia de la cap, poate că au să mă alunge din sat.

Eu rîdeam de vorbele ei.

— Cum îţi trece prin gînd aşa ceva, mamă ? Nu-s decît un copil, chiar dacă am 14 ani ! Doar n-o să-şi pună mintea, oameni bătrîni ce sînt, cu un copil ! Au destul pămînt. Pereszlényi are optzeci de iugăre, doar nu-l roade pizma pentru un căpeţel de pămînt de paisprezece mierţe şi jumătate.

— Cum să nu-l roadă, dragu mamii ? Nu mai am somn de grija lui. Da' acum să ştii că s-a isprăvit cu noi. Măcar casa de nu ne-ar lua-o.

Săraca, atîta ştia, să se tînguie ca bătrînele : ce-o să fie de noi, ce-o să fie de noi ?...

— Nu te mai boci, mamă, că de mîncat n-o să ne mănînce. Ghiuj bătrîn ! Nu mai are nici dinţi în gură.

— Cum să nu aibă, dragu mamii, cum să nu aibă ? Că domnii ăştia nu rod carnea, ci o mănîncă cu cuţitul şi furculiţa. Cuţitul e Pereszlényi, iar furculiţa, Máriási, notarul.

— Nu-mi pasă, fie ce-o fi, deocamdată trebuie să mă duc la Kovács, fiindcă mîine începe claca, şi eu am să fiu acolo. Dă-mi ceva să îmbuc, mamă dragă, sînt grăbit.

Biata de ea, s-a dus să vadă de cină. Aveam borş de huşte [1] şi un piculeţ de aluat, un fel de turtă. Pînă să aducă cina, eu m-am spălat bine, m-am pieptănat, apoi am plecat.

La Kovács am dat de o mulţime de băieţi şi de fete ; erau de mult acolo. Era şi Váradi Piroska, am zărit-o din prima clipă. De aia mă chemase prietenul meu István : ştia că Piroska o să fie acolo.

Ei bine, m-am făcut că nu-mi pasă că e acolo.

— Bună seara !

Nu-mi răspunde.

— Ţie ţi-am spus !

[1] Tărîţele care rămîn în fundul putinei cu borş după înăcrirea acestuia.

— Ia te uită ! N-am băgat de seamă că eşti aici, binevoieşte să-mi răspundă.

— Bine, m-ai văzut, nu m-ai văzut, nu se face gaură-n cer pentru atîta treabă. Iaca, acuma mă vezi în carne şi oase.

Dar nu s-a supărat, ca altădată, cînd spunea că mă uit de sus la ea şi-i vorbesc în bobote.

— Păi cum să-ţi vorbesc, fată ? Poate ca juzii în faţa lui Pilat [1] ? Sînt om, şi tu la fel, dacă o fi adevărat.

Ţin minte că o dată, cînd i-am vorbit aşa, i-a sărit ţandăra şi m-a lăsat cu gura căscată ! Iar eu mă scărpinam în cap şi-mi ziceam că n-are rost s-o întărît mereu. Căci cum ne aveam noi doi ? Ciudat de tot. Cînd stătea în faţa mea era ca toate celelalte fete, n-avea nimic deosebit. Dar cînd nu era lîngă mine, mă prăpădeam de dorul ei. Uneori îi vorbeam ca şi cum aş fi avut-o în faţă. La prăşit, într-o zi, m-am oprit cu sapa în mînă, o ţineam întinsă în aer, şi-am spus :

— Ascultă, fată, nu ţi-e frică de mine ? Odată am să te prind şi am să te strîng de o să-ţi iasă sufletul. Uite cum am să te strîng de beregată... şi cu o mişcare stîngace am apucat coada sapei.

Ce caraghios ! Noroc că nu m-a văzut nimeni, căci mă prostisem rău, parcă vorbeam cu Piroska cea vie, îi vorbeam tare, mă certam cu ea.

Dar de data asta Piroska... Nu ştiu ce s-a întîmplat cu ea, poate unde a auzit că fetele de la tutun mă au tare drag, deşi alea-s fete mari, de măritat... Cu un cuvînt, se arăta destul de blîndă cu mine.

[1] Adică strigînd cu mînie. Aluzie la legenda biblică, după care judecătorii lui Isus, înfăţişîndu-se la Pilat din Pont, îi cer acestuia, strigînd plini de furie, să-l condamne pe Isus la răstignire.

Era tocmai ce-mi trebuie. Cînd voia, ştia să fie tare plăcută broscuţa asta rîioasă, îmi mîngîia parcă inima.

Şi jucam cum îmi cînta ea.

Ne-am înţeles cu claca. La noi claca se face aşa : cînd o familie nu poate isprăvi singură munca la cîmp pe o bucată de pămînt, îşi adună prietenii şi cunoştinţele şi împreună o dau gata dintr-un iureş, să zicem într-o duminică după amiază. Aşa ne-am adunat şi noi care dincotro, vreo treizeci de inşi, căci Kovács nu numai că nu avea bani pentru zileri, dar chiar ai lui trebuiau să lucreze cu ziua, cu cai şi căruţe pe la alţii. Ce ne-am zis ? Hai să prăşim porumbul omului, că vremea-i a ploaie, parcă, iar buruienile au crescut al dracului. Munca asta se răsplăteşte de obicei printr-un bal pe care gazda îl face la casa lui. Omul aduce lăutari şi putem juca pe săturate.

Dar noi n-am aşteptat să vie lăutarii, am început jocul îndată, acolo sub dud, căci era în sat un băiat, unul Tamburás Jankó — aşa-i zicea toată lumea — cam lălîu, dar ştia să zică de minune din ţiteră. Zdrăngănea Jankó din strune, iar noi ropoteam pe întrecute.

Eu jucam, fireşte, cu Váradi Piroska, dar mereu venea cîte un băiat s-o ceară.

— Ia mai vedeţi-vă de treabă, le spuneam, căci pe vremea aceea încă nu era moda să iei fata din joc, ca acum, cînd numai ce te pomeneşti cu un găligan care-ţi aţine calea şi, cînd joci mai cu foc, hop ţi-o suflă cu un „îmi daţi voie ?..." şi pînă ai zice peşte, ţi-o duce valvîrtej, cum îşi duce vulturul prada.

Iaca aşa s-a proţăpit şi Sarkadi Imre în faţa mea : să-i dau fata.

Pînă să-mi vin în fire, că tocmai jucam o învîrtită, ia-o de unde nu-i, Piroska frămînta colbul împreună cu Sarkadi.

„Stai, fată, că-ţi arăt eu ţie! îmi zic în gînd." Era pe acolo o fetişcană ceva mai tînără ca Piroska, una Kőmives Erzsi. O apuc de mijloc şi mă înghesui printre ceilalţi, cam pe la margine însă, că noi, copilandrii, jucam mai mult pe alături, mijlocul era al flăcăilor.

Kőmives Erzsi era o fetişcană tare serioasă încă de pe atunci. Pe vremea aceea ieşise din şcoală şi era parcă o nevestică în toată legea. Dar nu-ţi prea da mîna să faci drăcii cu ea, că te ţintuia cu o privire de-ţi pierea îndată pofta de glume.

Şi iată că deodată fetiţa asta cît un degetar, Erzsi asta, bagă de seamă că nu joc de dragul ei, ci vreau să-i fac în necaz Piroskăi.

— Dă-mi drumul.

— De ce?

— Nu vreau să mai joc.

— De ce nu?

— Asta nu e bal, aşa că trebuie să plec acasă, e tîrziu.

Se desprinde din braţele mele şi dă să plece.

Mie îmi părea rău s-o văd supărată şi m-am hotărît s-o însoţesc pînă acasă... Da, dar pînă să-mi dea prin cap, Csereklye Mihály, un băiat cu trei ani mai mare decît mine, se şi înfige lîngă ea, gata s-o însoţească.

— Ai să nimereşti acasă, Erzsi? o întreb.

S-a uitat la mine, serioasă.

— Stăm aici, peste drum.

— Ştiu că staţi peste drum, dar eu te-am întrebat dacă ai să nimereşti acasă.

Mihály era mai în vîrstă, ce-i drept nu mai înalt decît mine, dar băiat voinic, vîrtos.

Îmi spune:

— După cîte văd, nu prea ştii unde ţi-i casa. Dacă doreşti, eu te pot pune pe drumul cel bun.

Abia atunci m-am dumirit. Drace! Va să zică fetişcana are un ibovnic. Ia te uită ce devreme a început!

— Nu-ţi stau în cale, mă, nici prin gînd nu-mi trece aşa ceva. Am jucat cu fetişcana asta, de-aia am vrut s-o duc acasă! Asta-i tot.

Mi-a întins mîna şi mi-a spus:

— Nu-i nimic, am s-o însoţesc eu.

— Fie cum zici.

Şi i-am întins şi eu mîna. Am băgat însă de seamă că vrea să mi-o strîngă şi m-am ferit. Mie în schimb nici prin gînd nu-mi trecea să i-o strîng. N-aveam pentru ce. Lucrul acesta l-a înţeles şi el, aşa că a lăsat-o mai moale.

Csereklye a plecat aşadar cu fata, iar eu m-am întors, fiindcă lumea mai juca. Dar ceva mi s-a încuibat cu putere în cap: uite la fetiţa asta, oricît de tînără, e bucuroasă să joace cu mine. Nu m-a părăsit decît cînd a băgat de seamă că-i arunc priviri galeşe alteia. „E ceva aici, mă gîndeam, şi n-o să-mi iau ochii de pe Kőmives Erzsi; poate că-mi poartă gînduri bune. Cum de n-am băgat de seamă? Iar mie — de ce n-aş spune-o? — îmi părea rău că am fost un prost şi n-am băgat de seamă că fetişcana asta ţine la mine."

Mare lucru să simţi şi să vezi că o fată are un gînd bun pentru tine!

Dar şi Piroska a băgat de seamă că pot să-mi petrec şi eu timpul cu altele. A schimbat numaidecît macazul, s-a arătat mai prietenoasă. Chiar ea a deschis vorba:

— Ce-a fost asta? Lăsata secului?

Lăsata secului! M-am legat de această vorbă a ei şi mă gîndeam: „Dă Doamne să o încolţească gelozia, să-mi plătească pentru cît am pătimit! Să plîngă şi ea, dacă eu am fost în stare să plîng pentru o fată."

— Ei da ! i-am răspuns.
— Atunci e bine, zice Piroska.
— Cred şi eu, îi întorc vorba.
Dar deodată îi trece ceva prin cap, se întoarce către Imre şi îi spune :
— E tîrziu, hai acasă.
Zic :
— Nu e nevoie să pui pe alţii pe drumuri ; mai sînt şi eu pe aici.
— Da, dar am fost chemată, se fandosea dînsa cu tîlc.
— Norocul tău că ai fost chemată, i-am răspuns. Cînd ţi se oferă ceva, nu trebuie să refuzi.
— Nu mă prea agăţ de nimeni, spune, luîndu-l de braţ pe Sarkadi Imre şi plecînd împreună cu el.
Ei, drăcie ! Am rămas pe loc ca o mămăligă. Bine-am brodit-o ! Mi-au scăpat din mînă, într-o singură seară, două fete.
Erau destule fete la joc, dar nu-mi ardea s-o însoţesc acasă pe nici una, dacă cele două m-au păcălit în halul ăsta. Am plecat şi eu acasă, să mă culc. N-aveam de mers decît puţin, stăteam la a treia casă.
Mama era încă trează, că aşa avea obiceiul, săraca, niciodată nu se culca pînă nu veneam acasă.
— Vai, dragu mamii, bietul meu copil, ce nenorocire a căzut azi pe capul tău !
— Da... — am murmurat, căci totuşi mă supăra foarte mult că în clipa aceea Sarkadi Imre o îmbrăţişează pe iubita mea. Dumnezeu ştie ce-or fi vorbind. De bună seamă rîd de mine.
Îmi vuia capul, iar inima îmi zvîcnea tare, şi în timp ce mă dezbrăcam, mă gîndeam mereu : „De somn îmi arde mie acum ? Ia să-mi caut mai bine bîta zdravănă de corn şi să mă iau după ei ! Cine ştie cum mă ocărăsc ! Să nu-şi închipuie că mi-e frică, chiar dacă Imre ar fi cu douăzeci de ani mai bătrîn decît mine."

Şi tot zbuciumîndu-mă aşa, mă dezbrăcam cu sîrg.
— Nu uită, nu uită, Doamne fereşte ! Şi mă prind că mîine va fi la notar.
Abia atunci mi-am dat seama că mama era fiartă tot din pricina întîmplării cu boierul Sámuel.
— Dă-l încolo, mamă, i-am spus cu năduf. Am eu alte necazuri pe cap.
Mama s-a oprit în mijlocul odăii ; luna lumina prin fereastra mică.
— Ce necaz mai mare poţi avea, nenorocitule ?... Poate fetele... Nu-s încă de nasul tău. Am să-ţi spun eu cînd ţi-o veni vremea. Dar pînă atunci păzeşte-ţi limba şi bagă de seamă cum vorbeşti cu boierii, că nu ţi-s obiele. Ce eşti tu la urma urmei ? Un copil...
Tare m-am ruşinat de vorbele mamii, apoi am ieşit din casă să văd dacă vaca are ceva în iesle.
Am ieşit desculţ, nu era frig, am îngrijit vaca, i-am aruncat un braţ de fîn sub bot, apoi m-am dus la uluci.
Sarkadi Imre tocmai atunci se întorcea acasă.
„Ehei — mi-am zis — cam devreme. Se pare că Piroska a rămas cu buzele umflate. Cine o pune să se urce în căruţa care nu vrea s-o ia ?"
M-am liniştit, am intrat în casă şi m-am culcat.
Apoi s-a culcat şi mama. Nu mi-a mai spus, săraca, nimic... A văzut că-mi umblă mintea cu sorcova. Iar eu rîdeam cu poftă la gîndul că Piroska îşi mănîncă deştele fiindcă Sarkadi Imre cu siguranţă n-a dus-o decît pînă la poartă, n-a avut cînd să mai stea cu dînsa dacă s-a şi întors. Oare o fi dormind Piroska ? Poate să doarmă ; n-are de unde şti dacă nu m-am supărat pe ea pentru totdeauna.

AL OPTULEA DIALOG

din care se poate vedea cum înveţi să-i cunoşti pe oameni

A doua zi era duminică.

Am grijit vaca, apoi m-am primenit şi eu. Pe vremea aceea încă nu trebuia să mă rad, deşi ici-colo îmi dăduseră tuleiele, dar mi-ar fi fost ruşine să intru cu briciul în ele, deoarece încă mă socoteam copil.

M-am gătit cu gîndul să mă duc la biserică. Mama n-a venit.

— Nu mă duc, dragu mamii, nu vreau să dau faţă cu Domnul, că azi am gînduri negre şi mai am treabă pe-acasă. Toată săptămîna n-am dereticat; am să mătur niţel şi-am să calc albiturile tale.

Ies în uliţă. Din capul de jos al satului veneau prietenii mei Files Gyuri, Bátor István, Nádor István şi Orbán Gyuri. Toţi erau băieţi săraci lipiţi, copii de argaţi; acum slujeau la Krósz şi Klán, fiindcă toate slugile vechiului stăpîn fuseseră vîndute dimpreună cu moşia, iar argaţii pe care-i păstrase noul stăpîn se puteau socoti fericiţi. Totuşi, băieţii erau îmbrăcaţi destul de bine, dar Sarkadi Imre, cînd a trecut prin faţa noastră, nu s-a oprit, fiindcă era băiat de bogătan, tat-su avea treizeci de iugăre. (De aceea i se scurgeau şi Piroskăi ochii după el.) Abia ne-a aruncat, cu jumătate gură, o vorbă, două, şi s-a

dus mai departe, în faţa bisericii, unde stau şi căscau gura băieţii bogătanilor, ei între ei.

Noi ne-am oprit în uliţă şi vorbeam de-ale noastre. Orbán Gyuri îl înjura pe Krósz, pe Krósz bogătaşul, pentru că scotea untul din muncitori şi tăia copacii. Cînd a cumpărat moşia, curtea cea mare era plină de copaci, tot copaci de pădure şi fel de fel de soiuri străine, de lux, fiindcă acolo era vorba să se ridice castelul. Klán, mai ales, îi stîrpea cu o adevărată înverşunare. Curtea ajunsese aproape pustie. Lui Klán nu-i trebuiau copaci frumoşi.

Şi în faţa casei noastre se ridica un stejar uriaş, cu trunchiul numai noduri şi zgîrciuri. Stejarul ăsta nu era ca toţi stejarii şi avea o coroană care acoperea toată casa; cînd ploua, trebuia să toarne cu găleata ca să ajungă cîţiva stropi şi pe acoperişul nostru de paie. De asta a rămas acoperişul multă vreme nereparat: îl ocrotea copacul. N-am fi tăiat stejarul pentru nimic în lume. S-a întîmplat să ni se ofere bani frumoşi, dar oricît de săraci am fost, mama n-a vrut să-l dea cu nici un preţ. Cred că avea vreo mie de ani copacul cela... Nu ne-am fi învoit în ruptul capului să-l taie cineva. Klán, în schimb, îi tăia fără milă pe ai lui.

Băieţii vorbeau şi despre nişte clădiri noi, căci locuinţele argaţilor erau şubrede, aveau pereţii povîrniţi care înăuntru, care în afară. „Dacă se clădeşte într-adevăr, o să fie de lucru berechet", ne ziceam.

Cum stăteam la taclale, iaca vine Pereszlényi. Trece prin faţa noastră, toată lumea îi dă bineţe, dar eu m-am făcut că nu-l văd. Nici nu s-a uitat la noi, nici măcar din cap n-a dat, nici mîna nu şi-a dus-o la pălărie. Ce eram noi pentru el? Ia, acolo, nişte copii.

Mîna însă îi tremura într-una şi capul la fel, parcă veşnic voia să spună „nu".

Zice Kovács István — că între timp venise și el între noi :

— Știți de ce-i tremură mîna lui Pereszlényi ? I-e frică să nu-i fure cineva punga cu bani.

Îl urmărim din ochi și uite că nu se oprește la biserică, ci trece înainte. Unde s-o fi ducînd oare ? Intră la notar.

Dau fuga acasă și îi spun mamii :

— Mamă, a trecut pe aici Pereszlényi, a intrat la notar.

Zice mama :

— Vai, dragu mamii, să știi că pun la cale sfîrșitul nostru.

Dar cum au început să sune clopotele, am ieșit din nou în uliță și ne-am apropiat cu toții de biserică.

Nu chiar pînă la uluci, fiindcă numai feciorii de bogătani se opreau acolo (în timpul ăsta părinții lor se adunau la ușa bisericii și așteptau să poată intra), iar noi, copiii de oameni săraci, căscam gura din dreptul porții lui Krósz, care ședea lîngă biserică.

Apoi am intrat buluc în biserică și ne-am urcat în cor. Dar și-acolo ne-am înșirat numai pe margine. Lîngă orgă ședea învățătorul Piri și cînta. Lîngă el stătea băiatul primarului. Pe vremea aceea era primar Csorba Jósep, vorbărețul. Pînă atunci primarul satului fusese mereu Pereszlényi, dar acum nu-i mai trebuia primăria. Și Csorba era bogătan... Avea șaizeci de iugăre. Csorba ăsta, zis „guralivul", avea doi feciori, unul Józsi, de seama mea, al doilea, Marci, mai mare, om de însurat. Józsi făcuse două clase la liceul din Satu-Mare, dar tat-su l-a scos de la școală, chipurile că nu voia ca băiatul să ajungă om cu carte și să se uite de sus la el. „Are din ce trăi acasă", zicea tat-su.

În cor eu stăteam tocmai la margine, deși nu pe dreptate, fiindcă noi eram nobili [1]. Alți nobili nu erau în sat, decît noi și unchiul Berky Bertalan, care, după bunică, era frate cu taică-meu. Ne țineam noi rude și nu prea, căci ei aveau mai mult pămînt decît noi. Nu prea mult, numai douăzeci și două de iugăre, dar noi nu aveam decît un locșor de paisprezece mierțe și atîta tot, așa că legăturile noastre de rubedenie nu erau mare lucru. Cînd eram mai strîmtorați, mama mergea totuși la ei să ne ajute : cam atîta era tot.

În biserică, fetele stăteau pe scăunelele din fața băncilor. Și Váradi Piroska era acolo. O priveam stăruitor, dar ea niciodată nu și-a ridicat ochii spre mine. O dată însă am băgat de seamă că și-a încrucișat privirea cu Sarkadi Imre. Ei, n-au decît...

Era acolo și Kőmives Erzsi, îmbrăcată cu o rochiță frumoasă, trandafirie, taman ca floarea de măcieș. Părul ei era împletit foarte frumos, cu împletitură măruntă, și în el purta o panglică tot așa de trandafirie. Tare îmi plăcea fetița asta, totdeauna era frumos îmbrăcată.

La noi, biserica fiind foarte mică, fetele nu apucă să șadă în bănci decît după ce împlinesc cincisprezece ani. Într-o parte, cu spatele spre noi, ședeau școlărițele mici, iar pe scăunelele din față, fetele mai mărișoare. Și era bine așa, căci școlărițele din clasele primare nu trebuie să-și ridice ochii la flăcăii din cor.

Toată lumea era adunată în biserică și cînta, cînd deodată a intrat notarul, Máriási, însoțit de Pe-

[1] În vechea Ungarie feudală exista o pătură a așa-numiților nobili mărunți, țărani liberi care își cîștigau diploma de nobil prin răscumpărare (nobili „cu șapte pruni", cu „piele de cîine", etc.). Existau cazuri bizare cînd un țăran liber, sărăcind, ajungea argat, dar își păstra diploma nobiliară.

reszlényi. Erau atît de negri amîndoi, încît se vedea de la o poştă că-s oamenii dracului. Ei n-au cîntat de loc. Au stat tot timpul tăcuţi.

În sfîrşit a intrat şi bătrînul preot, părintele Csordás, care avea vreo şaptezeci de ani. De cincizeci de ani era preot în sătucul ăsta. De cincizeci de ani noi îi dădeam pîinea de toate zilele. Nu mai avea nici un dinte în gură, şi cînd predica nu se prea înţelegea ce spune, deşi avea un glas puternic, gros ; în schimb, în timpul predicii, credincioşii, şi mai ales cei mai bătrîiori, dormeau de minune.

Era acolo şi Piri Márta şi Éva cea mică. Trecuseră vreo doi ani de cînd n-o mai văzusem pe Márta. Crescuse frumos şi purta o rochiţă minunată, de domnişoară. Mă gîndeam : „De-ar da Dumnezeu s-o mai întîlnesc măcar o dată între patru ochi"...

I-am şi spus lui Kovács István chiar acolo, în cor :

— De ce nu-l poftiţi astă-seară şi pe domnul învăţător la joc ?

Mi-a făgăduit că o să-l cheme.

Din clipa aceea nu mă mai uitam decît la ea : la întîia mea iubită scumpă, de care soarta m-a despărţit. Ce-aş mai juca-o, ce-aş mai îmbrăţişa-o dacă ar veni !

După slujbă ne-am dus repede pe la casele noastre, că aşa ne-a fost înţelesul : îmbucăm ceva în grabă şi ieşim la cîmp.

Aşa a şi fost. Am ieşit la porumbiştea lui Kovács douăzeci şi patru de inşi, băieţi şi fete de-a valma, şi cît ai bate din palme i-am prăşit tot lanul. Încă nu se înserase şi eram gata, deşi era o porumbişte măricică, pămînt luat în parte.

Apoi a început jocul în bătătură. Nenea Kovács István a tocmit nişte ţigani lăutari de la Kispalad, trei la număr, care ziceau din diblă — şi ziceau bine, ai dracului !

Cînd a sosit învăţătorul Piri cu cele două fete, jocul era în toi. Doamna învăţătoare n-a venit, ea nu obişnuia să calce în asemenea locuri.

Bineînţeles că n-am cutezat s-o invit la joc pe Piri Márta de faţă cu tatăl ei, că-mi era teamă de o nouă bătaie, dar cînd am văzut-o că joacă şi ea cu unul, m-am dus la ei şi am cerut-o.

A venit numaidecît.

În sfîrşit, am putut s-o îmbrăţişez !

O ţineam ca pe un fir de crin, nu cumva să se frîngă în mîinile mele.

— Ce fată frumoasă te-ai făcut ! i-am spus.

— Am fost urîtă ?

— Da de unde ! Ai fost minunată, ca un vis. Dar ai crescut.

Rîdea cu poftă şi avea un rîs ca gunguritul turturelei.

Vorbeam, iar eu jucam tot mai sălbatic, izbeam cu piciorul în podele, îi arătam ce am învăţat în grajdul cu tutun. Ea rîdea şi-mi spunea că nu trebuie să sar aşa.

— Dar cum trebuie ?

A început să mă înveţe lin, domol ; era ca o floare ce se leagănă pe tulpină.

Ştiam eu să joc şi aşa, şi zău că n-am călcat-o niciodată pe picior. O ţineam strînsă cu un braţ, palma îmi ajungea pînă la sîni. Ea a roşit, dar n-a spus nimic.

— Cuvic, cuvic ! am făcut eu încet.

Márta a început să rîdă. Se întunecase de-a binelea, iar eu aveam grijă să rămîn în cealaltă parte a grupului, nu unde şedea tatăl ei, ca să nu mă vadă.

— Îţi mai cîntă cineva „cuvic, cuvic" ?

— Nu, îmi răspunde rîzînd.

— Dar dacă cucuvaia ţi-ar cînta din nou, i-ai mai înţelege graiul ?

Nu mi-a răspuns nici acum ; a rîs doar.

Eu am strîns-o cu atîta putere, de am crezut că i se rupe şira spinării. Iar ea nu mi-a spus decît :

— Dansează cuviincios.

— Păi asta fac.

Dar simţeam că trupul începe să i se înfierbînte, şi cu o mişcare isteaţă am învîrtit-o pe loc, iar în momentul următor eram lîngă şira de paie, în dos, pe la grajd.

— Ce vrei ?

N-am spus nimic, dar am sărutat-o.

— Vai, Gyurika !...

— Nici un vai ! şi m-am apucat să o sărut mai cu temei.

Biata fetiţă şi-a pierdut puterea, s-a lăsat moale în braţele mele şi a început să mă sărute şi ea, ca în podul cu fîn.

Am prins-o frumos, am lipit-o de mine, tot trupul ei era o flacără. Îi ţineam braţele strînse de nu se putea clinti ; o iubeam atît de mult, încît îmi venea s-o mănînc.

În clipa aceea cineva m-a lovit în cap cu toată puterea.

Mă uit îndărăt : în spatele meu stătea învăţătorul Piri.

Îi dau drumul fetei şi aştept, hotărît să mă reped la el dacă mă mai loveşte. Dar nu m-a mai lovit, a apucat-o pe fată de mînă şi a dus-o cu el.

Nu puteam să-i ajut sărmanei, fiindcă nu aveam nici un drept, dar mi se rupea inima.

În timp ce stăteam acolo, cu privirea pierdută în gol, învăţătorul s-a întors.

— Mă, ticălosule — sare cu gura la mine — ai să ajungi pacostea satului, dar am să vorbesc chiar azi cu notarul să aibă grijă de tine. Ai noroc că nu-s jandarmi în sat, că i-aş pune să te stîlcească în bătăi.

— De ce mă oropsiţi, domnule învăţător ? îi răspund. O iubesc pe fiica dumneavoastră, e un păcat aşa de greu ? Cînd voi fi mare, o s-o iau de nevastă.

— Nemernicule ! urlă învăţătorul, gata să tabere din nou cu ciomagul pe mine.

Pun mîna pe furca de fier rezemată de claie.

— Să nu daţi, că bag furca în dumneavoastră !

S-a oprit.

— Mă ameninţi ? Cu moartea ?

— Eu nu vă ameninţ, dar de ce vreţi să mă loviţi cînd eu nu vă fac nimic ?

— Bine, bine, ai să te căieşti amarnic ! a strigat ; apoi a plecat.

„Ei, Gyuri — mi-am zis — s-a isprăvit cu tine. Toţi domnii din sat îs împotriva ta. Nu i-am făcut nici unuia nimic şi totuşi toţi se năpustesc pe mine."

Dar de ce ?

Fiindcă n-am vrut să-mi plec capul şi să-mi îndoi genunchii. Dacă aş fi sărutat mîna boierului Salánky şi dacă m-aş fi înclinat înaintea lui ca în faţa lui Dumnezeu, cu pălăria în mînă, nu s-ar fi supărat pe mine. Aşa şi cu învăţătorul : dacă nu m-aş fi îndrăgostit de fata lui, dar aş fi trecut zilnic pe la ei, după ce terminam cu şcoala, la tăiat de lemne, la rînitul grajdului, nu m-ar fi lovit niciodată, ba mi-ar fi dat din cînd în cînd şi cîte un ciocan de rachiu.

Dar eu nu vreau aşa ceva, eu sînt om ca şi ei, o iubesc pe fată şi ea mă iubeşte la fel, că dacă nu m-ar iubi, n-ar fi jucat cu mine, n-ar fi venit lîngă claie şi nu m-ar fi sărutat. Sînt sigur că fetiţa cea mică ne-a pîndit şi ne-a pîrît. Dar o să-şi ia şi ea răsplata cuvenită, dacă-mi ajută Dumnezeu.

N-am plecat de la joc, am rămas dinadins, şi după puţină vreme m-am întors şi am chemat-o pe Váradi

Piroska, cerîndu-i-o flăcăului care juca cu ea. A venit. Între timp învăţătorul plecase cu cele două fete ale lui.

— Te-am văzut, îmi zice Piroska.

— Ce-ai văzut?

— A fost bine în claie?

— Dar n-am fost în claie.

Piroska se mulţumeşte să rîdă.

— Ai făcut ca buha?

Aşa am aflat că toată lumea ştia cum o chemam cu glas de cucuvaie pe Márta învăţătorului. N-aş fi crezut că oamenii ţin seama de un fleac ca ăsta şi că tot satul vorbeşte despre el.

— Vino cu mine, am să te învăţ şi pe tine.

Piroska rîdea înainte.

— N-am nevoie de învăţătura ta!

— Păcat... E bună.

Aşa era făcută fata asta: cum băga de seamă că îi plac altei fete, cum se arăta şi ea mai inimoasă cu mine.

Da' mie îmi era tare ruşine că toate fetele ştiu ce fac. Era pe-acolo şi mititica de Kőmives Erzsi; şi ea mă privea cu atîta încruntare, încît îmi ardeau obrajii de ruşine. N-am mai avut chef să joc.

Dar de plecat n-am plecat, de-al dracului.

Cum stam acolo, deodată mă pomenesc cu Kovács Mari, care îmi spune domol:

— Du-te acasă.

— De ce?

— Aşa. Du-te acasă şi te culcă.

— Nu mă duc.

— Du-te acasă, nu ne face potcă şi necaz. Învăţătorul s-a supărat foc, şi tata se teme să nu se ducă la notar, iar notarul o să ne spargă petrecerea, fiindcă nu avem autorizaţie.

— Pentru clacă nu e nevoie de autorizaţie.

— Du-te cu binişorul acasă şi culcă-te. Dar culcă-te, că dacă te culci nu se întîmplă nimic.

În timp ce vorbeam cu ea, deodată îl văd pe István, fratele mai mare al Mariei. Alerga spre noi.

— Vine notarul!

Am priceput în sfîrşit că eu sînt, chipurile, de vină, şi n-am vrut ca băieţii şi fetele să sufere din pricina mea, să se spargă petrecerea, aşa că am sărit pe ascuns peste gard, m-am dus acasă şi m-am culcat.

Mă întreabă mama:

— Ei, s-a isprăvit?

Nu se culcase încă, torcea la lumina opaiţului.

— Mă culc, că mă doare capul.

Mă durea într-adevăr, fiindcă învăţătorul mă lovise cumplit, mai cumplit de cum lovisem eu calul orb; numai că eu am fost mai tare decît calul, n-am căzut lat.

M-am culcat, iar mama mi-a povestit că a trecut pe la noi lelea Kis Mari şi i-a spus aşa: „Guralivul a scăpat undeva o vorbă. Cică în curînd o să ne ia pămîntul din buza pădurii. La anul n-o să-l mai arăm noi. O să fie al lui Pereszlényi."

Ce-i asta? Tot satul e împotriva mea? Ei bine, nu-mi pasă de nimeni, nu sînt încă bătrîn, pot să mă tocmesc oricînd ucenic, dacă vor să mă scoată cu puterea din sat, dar nu plec pînă nu văd cu ochii mei că n-am încotro.

Deodată aud bătăi la geam.

— E acasă fecior-tu?

Era Orbán, vătăşelul primăriei, tatăl lui Orbán Gyuri. Mama i-a deschis uşa.

— Pofteşte în casă.

Omul intră. Mă vede în pat.

— Ce-i, mă? De ce te-ai culcat? mă întreabă.

— Mă doare capul.

— Te doare?

— Mă doare.
— De ce te doare?
— Am băut. Nu obişnuiesc să beau, şi m-a apucat durerea de cap...
Omul a mai zăbovit cîtva timp, pîcîind din lulea.
— Ce te-a adus pe la noi? îl întreabă mama după un răstimp.
— Am văzut că a şters-o de la joc — spune — şi am vrut să ştiu dacă nu i s-a întîmplat ceva, n-a căzut cumva în vreo fîntînă.
— Ce bun eşti dumneata! se minunează mama.
Apoi Orbán a plecat. Mama se topea de recunoştinţă.
— Nu degeaba e tatăl ortacului tău, e tare bun cu tine.
Nu i-am spus ce credeam — de ce s-o mai sperii, săraca — dar ştiam ce fel de oameni sînt copoii ăştia aflaţi în slujba stăpînirii.
Numai că pe mine nu mă trag ei pe sfoară! Sînt şi eu cineva!

AL NOUĂLEA DIALOG

din care se poate vedea că omul poate trăi fericit chiar şi atunci cînd e copleşit de necazuri

A doua zi am fost chemat la notar. Nenea Orbán venise după mine, ca slujbaş al primăriei, dar nu m-a găsit acasă, căci ieşisem la cîmp, la pămîntul lui Krósz, foarte departe, pe Csiklás. I-a spus mamii să fiu mîine dimineaţă la ora opt neapărat la cancelarie.
Seara, cînd m-am întors, eram frînt de oboseală. M-am spălat, am mîncat şi abia atunci mi-a spus mama că dimineaţa trebuie să mă duc la primărie.
— Atunci mai trec pe la Krósz să le spun să trimită mîine pe altcineva în locul meu.
M-am dus şi le-am spus:
— Doamnă, mîine să trimiteţi pe cineva în locul meu la Csiklás, că şi-aşa sînt prea puţini oameni acolo, dar dacă merge cineva în locul meu, ar putea dovedi treaba.
— Dar thu, nu frem mai mult lucrăm?
— Cum să nu vreau! Vreau din toată inima, dar mîine sînt sub porunca domnului notar, trebuie să mă duc la cancelarie.
— Ce frem notharul?
— Nu ştiu ce vrea, dar legea-i mai presus de toate, că şi tata, fie-i ţărîna uşoară, spunea: „Fătul

meu, cînd te cheamă legea, te duci ca din puşcă, aşa să ştii, cu ăia nu-i de glumit".

Da' cucoana, săraca, nu pricepea.

— Glumeştem notarul la tine ?

— Nu ştiu ce vrea, dar vă rog să trimiteţi pe cineva în locul meu la Csiklás, să nu vină o ploaie şi să găsească porumbul nepră şit.

— Phine, phine, dar dacă notarul lasă pe thine, vino numaidecît.

M-am dus acasă, m-am culcat, am dormit zdravăn, că eram frînt de oboseală. Dimineaţa în zori am prăşit cartofii din grădina noastră, ca să-i dau şi mamii o mînă de ajutor, şi la ora opt am fost la notar.

M-am înfăţişat îndată la cancelarie. Am bătut cuviincios la uşă, şi pe urmă am intrat. Guralivul şi notarul erau acolo. Pe vremea aceea notarul lucra singur... Acum are două ajutoare: un notar-perceptor şi un ajutor de notar. Nu ştiu ce-or fi meşterind, că pe vremuri unul singur făcea faţă. Cum am intrat, notarul s-a răstit la mine :

— Aşteaptă afară ! Am să te chem !

Am ieşit şi m-am oprit în cerdac.

Era un cerdac cît o şură. Nu-i de mirare că notarul Gedeon s-a dus pe copcă din pricina lui, că atunci cînd l-a făcut, bietul om nu se gîndea decît la un lucru : să fie mare, frumos, să n-aibă nici un cusur. Dar cînd a trebuit să plătească datoriile, tocmai asta era buba : datoria devenise şi ea mare şi frumoasă. Frumoasă datorie trebuie să-l fi apăsat de vreme ce omul a murit strivit de ea ! În rîndul de jos era casa comunală, în cel de sus locuinţa notarului. În faţa casei comunale nu era decît un fel de şopron deschis. Acolo stăteau şi îşi aşteptau rîndul iarna, vara, în bătaia vîntului, oamenii care veneau să plătească darea sau cu alte treburi, dar locuinţa notarului avea o verandă mare cu pereţi de sticlă, iar în faţă, o mulţime de trandafiri îmbobociţi, pe ici, pe colo chiar înfloriţi. Mă uitam la frumuseţea de trandafiri, la flori, că erau multe straturi de flori, dar pămîntul din straturi era atît de uscat, atît de scorojit, de nu mai avea nici o vlagă. Mă uitam şi mă gîndeam : „Halal de aşa boieri, îşi trăiesc viaţa printre flori, dar un strop de apă nu le dau !" Am stat acolo o bucată de vreme căscînd gura, dar vremea trecea greu, nimeni nu-mi spunea o vorbă, şi atunci m-am gîndit să intru la notar, să-l întreb dacă e voie să stropesc florile, ca să nu stau degeaba.

Intru în cancelarie.

— Domnule notar...

Dar notarul urlă la mine :

— Marş afară !

— Domnule notar...

Se răsteşte din nou la mine :

— Ieşi afară, ticălosule, nu ţi-am spus ? Aşteaptă !

Am priceput că nu se poate vorbi cu el. Stăteam în cumpănă : să ies, sau să-i cer o găleată pentru stropit ?

Şi cum stam acolo şovăind, neştiind bine cum să-i spun ce vreau, sare la mine :

— Tot n-ai plecat ? şi îmi trage o palmă zdravănă.

Am ameţit, dar cum îmi mişcam fălcile, pregătindu-mă să-i spun ce vreau, el îmi mai trage o palmă.

— Vă rog să nu mă loviţi !

Drept răspuns, mă apucă de umăr şi mă împinge pe uşă afară, strigînd ca un scos din minţi.

Iată-mă aşadar din nou în cerdac. Mă scarpin în cap. „Mă, da' nebun mai e notarul ăsta ! îmi zic în sinea mea. Ce să-i fac dacă nu vrea să mă asculte ?" Stau şi mă uit la nişte rîndunele ce duceau noroi

în cioc. Au început să-şi dureze cuib sub streaşină. Bietele rîndunele, bun loc şi-au ales pentru cuib! Ori te pomeneşti că nici lor nu le plac decît locurile boiereşti! Sub streaşina căsuţei noastre nu se aciuiesc, vezi bine, de bună seamă pentru că le-ai putea atinge cu mîna — deşi nimeni nu le-ar supăra nici la noi.

Cum stăteam şi mă uitam la zborul lor săgetat, m-am gîndit: „Ce-mi pasă mie de pandaliile nebunului, dar dacă tot stau degeaba, ia să stropesc trandafirii ăştia!"

Tocmai atunci iese din casă servitoarea.

— Ascultă, Zsuzsi — îi spun, că anul acela slujnică era Kósa Zsuzsi — dă-mi o găleată.

— Pentru ce?

— Vreau să stropesc florile astea, săracele.

Mi-a dat o găleată bună, am scos apă, am dus-o la flori. Mă gîndeam: „Cine ştie cînd o să mai apuce florile astea apă?" — aşa că am săpălugit pămîntul în jurul tulpinelor şi i-am turnat fiecăreia cîte o găleată de apă.

Ce dragi îmi erau trandafirii, cît am dorit să avem şi noi măcar două boschete! Mă gîndeam că o să găsesc eu răsură în pădure, am s-o aduc acasă şi mi-o altoieşte cineva.

Uite-aşa am lucrat pînă pe la amiază.

Atunci a ieşit notarul şi a văzut ce fac. Întîi a urlat la mine să intru în cancelarie, dar cînd a văzut că stropesc florile, a lăsat-o mai domol.

— Boule, pe căldura asta nu se stropeşte.

— Nu e încă aşa de cald, domnule notar; în mai încă nu e cald.

— Bine, spune. Da' vino în cancelarie.

— Vă rog să mă mai lăsaţi puţin, să isprăvesc trebşoara asta.

Săpasem toată grădiniţa, că era plină de buruieni.

— Bine, dar după ce termini, să vii numaidecît.

Vedeam că nu mai e atît de supărat; am isprăvit cu plăcere treaba începută, apoi am intrat.

— Vino ici, în faţa mea!

M-am proţăpit în faţa lui.

— Ce-i poziţia asta? Ce soldat o să se aleagă din tine? Aşa se stă în faţa superiorului?

A trebuit să iau poziţie de drepţi şi să-mi ridic capul spre grindă. Primarul Csorba se uita lung la mine. N-avea pălărie în cap, cum obişnuiesc să poarte primarii chiar şi-n cancelarie. De altfel cu notarul Máriási nu i-ar fi mers, ăsta ar fi fost în stare să i-o doboare din cap, aşa om era.

— Eşti un ţînc afurisit şi răzgîiat, se răsteşte la mine. Se vede că n-ai tată şi n-are cine să te înveţe omenie... Ei bine, o să te învăţ eu cum trebuie să te porţi în faţa domnilor.

— Domnule notar — am încercat să-i răspund — văd eu bine că domnul Salánky m-a vorbit de rău...

— Ţine-ţi gura! Ai noroc că ţi-ai băgat minţile-n cap şi ai stropit florile, ai arătat că mai ai un dram de bun-simţ.

Mă bucuram că n-o să păţesc nimic.

— Dacă vrei să te mai rabd în sat, ia seama să te porţi în aşa fel ca nimeni să nu aibă să se plîngă de tine.

— Domnule notar, eu nu i-am greşit nimănui.

— Ţine-ţi gura cînd îţi spun!

— Dar dacă nu mă simt vinovat...

— Dacă mai scoţi o vorbă, te dau pe mîna lui Orbán, să-ţi tragă douăzeci şi cinci de vergi.

— Mie?

— Ţie, ţie. Oi fi crezînd că m-ai dat gata cu stropitul? Vă cunosc eu!

Am văzut că n-am cu cine mă înţelege. L-am lăsat să vorbească.

Nu ştiu ce avea ; striga din ce în ce mai tare şi pînă la urmă l-a pus pe nenea Orbán Gyuri să mă umfle şi să mă dea afară.

Nenea Orbán se uita la mine cu nişte ochi de parcă ar fi fost gata să mă bată.

Ce aveau, nu ştiu. Mă uitam la ei cu gura căscată. Cînd am ajuns acasă, i-am spus mamii :

— Nu ştiu ce are notarul. I-am stropit florile, şi tot a ţipat la mine.

— Vai, dragu mamii — spune ea — nu vrea să se împace, orice i-ai face ! Vrea să fie mînios cu tot dinadinsul, că mînia îi aduce foloase. Ce poate căpăta de la noi ? Nimica toată. Da' el trebuie să joace cum cîntă ăi mari, că de pe urma lor trăieşte.

Era tocmai la vremea prînzului ; am mîncat o bucătură de pîine cu slănină. Nu prea pot mînca cine ştie cîtă mîncare rece. Şi la cîmp mă îndestulez cu puţin. Mi-am închis briceagul şi am plecat îndată la Krósz, că pierdusem o jumătate de zi, şi tare mă temeam să n-o pierd şi pe a doua.

— Azi nu mergem la chimp, mergem la grădină. Lucrăm, căpăthăm plata tot.

Atunci e bine. Trebuia să sap în grădină. Pămîntul era reavăn, iar eu, atît de furios, că am săpat cu hîrleţul o postată de o zi întreagă. Nu-mi ieşea din minte notarul. De ce s-o fi purtat aşa cum s-a purtat, cînd nu i-am greşit cu nimic ? Un fir de pai nu i-am pus în drum, şi totuşi ţipa cît îl lua gura ! Abia acum mi-a venit curajul : mărunţeam pămîntul de parcă ar fi fost spinarea notarului.

Mama a avut dreptate, dar lucrul acesta nu l-am aflat decît la o săptămînă, cînd poşta ne-a adus scrisoare de la avocat. Ne scria că trebuie să plătim datoriile, altfel pămîntul se scoate la licitaţie.

Ce spaimă pe noi ! Mama, săraca, plîngea de uda pămîntul. „Ştiam, ştiam !" repeta într-una.

Va să zică de-asta s-a purtat aşa notarul ?

I-a poruncit Pereszlényi să-mi bage frica-n oase.

Abia acum ne-am speriat cu adevărat, căci dacă se scotea la licitaţie sfoara de pămînt de paisprezece mierţe, nu ne mai rămînea nimic. Ce să mă fac ?

— Du-te, dragul meu, la soru-ta Eszter.

Aveam două surori mai mari. Una dintre ele, cea mai mare, se măritase cu un gospodar din Nagypalád. O ducea destul de bine, aşa că trebuia să vorbesc mai întîi şi-ntîi cu cumnatul, să vedem ce sfat şi ce ajutor ne dă.

Şi uite-aşa, iar nu m-am putut duce la lucru, fiindcă a trebuit să plec de acasă. Am plecat, şi spre seară am ajuns la Nagypalád. E un sat vestit în bogăţie. Cumnatu-meu tocmai îşi ridicase o casă cu acoperiş de tablă, pe care l-au vopsit în roşu.

— Ai picat taman la timp — zice cumnatul — ia furca asta şi rîneşte grajdul.

Îmi pun la o parte pălăria, bîta şi sumăiaşul alb şi mă apuc să curăţ grajdul. Aveau doi cai, dintre care o iapă cu mînz. Şi mai aveau două vaci, una de fătat, alta cu viţel, un tăuraş de toată frumuseţea. Soru-mea se tînguia : nu voiau să crească boi, n-aveau ce face cu viţelul şi voiau să-l vîndă la măcelar. Era mult gunoi în grajd, n-aveau vreme să-l scoată, că la o gospodărie ca a lor e mult de lucru, iar ei nu ţineau nici vizitiu, nici vreun ajutor.

Căram gunoiul de mi se rupeau braţele, căci voiam să le arăt că ştiu să lucrez. Aveau o mulţime de orătănii de toate felurile : gîşte, raţe, găini. Aveau şi porci, patru porci mari : două scroafe şi doi vieri de îngrăşat, şi şapte purcei. Le mergea foarte bine, se gospodăreau cu pricepere, dar e drept că mun-

ceau de cădeau pe brînci. Aveau trei copii; şi ei începuseră să dea o mînă de ajutor la treburi.

Era întuneric beznă cînd am isprăvit, şi o pîclă de nu ne vedeam vîrful nasului. Am intrat în casă şi ne-am aşezat la cină. Am mîncat mămăligă cu lapte.

Abia atunci m-a întrebat cumnatul (soru-mea un cuvinţel nu mi-a spus) ce vînt mă aduce pe la ei.

I-am spus că notarul vrea să pornească proces, arde-l-ar focul de notar!

— Proces?

Îi povestesc totul: cum m-a oprit Salánky în drum, cum m-a chemat notarul la primărie să mă sperie.

— Am venit la dumneavoastră să-mi spuneţi ce-i de făcut, că mama e tare supărată din pricina pămîntului.

— Eu mi-am luat gîndul de la moştenire, spuse lelea Eszter. De acasă n-am căpătat zestre, m-am măritat cu o lădiţă. Aşa că nu vreau să ştiu nimic. Faceţi ce vreţi. Eu nu cer şi nu dau nimic, îmi ajung pînă peste cap necazurile pe care le am.

Bine stăm!... Cumnatul Gábor tăcea mîlc, o vorbă n-a crîcnit; îşi scurma luleaua şi tăcea. Se vede că nu voia să se amestece în treburile fraţilor.

Apoi ne-am culcat; mie mi-au dat loc în tindă, fiindcă în casa din faţă nu se putea, iar în cea din fund dormeau ei, cinci inşi, împreună cu cei trei copii. Mi-am adus un braţ de paie şi m-am întins în faţa plitei.

Eram toropit de somn şi mă gîndeam că dimineaţa o s-o iau din loc, că aici nu mai am ce căuta.

Dar dimineaţa, cînd m-am trezit, i-am găsit pe toţi în picioare.

— Nu pleca încă — îmi spune cumnatul — dă-ne o mînă de ajutor, avem tare mult de prăşit.

Fie, am rămas şi am săpat toată ziua, în rînd cu ei. Aveau un porumb de toată frumuseţea, dar era atît de năpădit de buruieni, încît a trebuit să-l săpăm bine, aşa că am făcut o îndoită treabă. Atunci încă se putea, că abia începuseră ploile. De altfel toamna li s-a făcut atîta porumb, încît abia l-au putut căra acasă.

N-am vrut să mai zăbovesc, fiindcă mama mă aştepta, şi îmi părea rău să pierd atîtea zile de lucru. Am văzut eu că nu pot scăpa altfel, aşa că, pînă să se scoale ai casei, am şters-o pe întuneric. Am pornit-o spre casă; pe drum însă m-am abătut pe la Istvándi, unde trăia cealaltă soră a mea, căci noi am fost opt fraţi, dar patru au murit de mici; n-au rămas în viaţă decît cele două fete mai mari şi cei doi băieţi mai mici, Gedeon şi cu mine. Dar Gedeon era la Budapesta, aşa că trebuia să mai stau de vorbă doar cu lelea Julcsa.

Csengődi Jozsi, bărbatul soru-mi Julcsa, era argat la moşierul de acolo. Am ajuns la ei pe la prînzul mic.

Julcsa mă ia în primire:

— Vai, ce bine-mi pare că vii! Avem o delniţă de porumb de simbrie, a rămas neprăşită. Hai să mergem s-o prăşim.

Zis şi făcut.

Am plecat numaidecît, dar n-am luat cu noi nimic, fiindcă locul era aproape de casă. În timp ce prăşeam, soru-mea Julcsa vorbea şi se tînguia într-una de viaţa grea pe care o duce. Pe Eszter au măritat-o cu un bogătan, pe ea mama a dat-o pe mîna unui argat de rînd. N-are nici ce mînca, fiindcă pînă să-i vină rîndul la tain, datoriile se

urcă al dracului de mult, şi sacul lor ajunge al altuia.

Am văzut cum trăiesc: ca argaţii de pe moşia Salánky, pe care-i ştiam de cînd eram pogănici. Doar că nu stăteau cu alţii într-o odaie. Moşia era nouă, şi pe moşiile astea se construiau case noi pentru argaţi, cîte o odaie de fiecare familie. Numai că oamenii ăştia nu prea aveau cum să se gospodărească, ca de altfel cei mai mulţi dintre argaţi, că nu aveau aproape nimic. Li se dăduse în grijă o sfoară de pămînt de patru mierţe, pe care-l arau şi-l semănau alţi argaţi de-ai stăpînului; ei trebuiau doar să-l prăşească. Ei bine, l-am prăşit.

A venit amiaza.

— Hai acasă, să îmbucăm ceva, zise Julcsa. Trebuie să le dau de mîncare şi celor mici. Avea cinci copii, care de care mai mărunţel.

Sosim acasă. Nici urmă de mîncare. Păi da, nimeni nu gătise. N-avea pîine, s-a isprăvit. Julcsa s-a dus în vecini, la o altă nevastă de argat, şi i-a cerut un pumn de făină şi puţină pîine de mălai. Terciul fiert din făină l-am mîncat aşa, fără grăsime. L-am mîncat numai fiindcă n-am vrut s-o jignesc pe soru-mea, deşi tare mi se lipea de cerul gurii. Mama îmi făcea altfel de mîncăruri, şi pe urmă noi aveam, oricum, o vacă.

De altfel Julcsa mi-a şi spus:

— Nu eşti deprins cu mîncăruri din astea, nu-i aşa?

— Nu-i rea.

— Cît lapte dă vaca?

Îi spun că dă patru-cinci litri la un muls.

— Dumnezeule! Şi voi doi mîncaţi tot laptele?

— N-o să mai mîncăm multă vreme, că azi-mîine o să ni se ia tot ce avem.

— Cine să vi-l ia?

Îi povestesc totul, dar nu-i mai spun cum am vorbit cu Salánky, fiindcă am băgat de seamă că Eszter mi-o cam luase în nume de rău că am cutezat să vorbesc aşa cu boierii. Iar Julcsa, o biată nevastă de argat, era atît de săracă, încît pentru ea moşierul părea Dumnezeu în persoană. Abia acum înţelegeam ce înseamnă să fii om sărac, căci acasă, chiar dacă nu trăiam în belşug, nimeni nu ne poruncea. Bărbatul ei n-a putut veni acasă la prînz, fiindcă era dus departe, în hotarul comunei Sonkád; nu se putea întoarce decît seara, cu boii. Nu ştiu ce merinde şi-o fi luat, dacă celarul[1] era atît de gol.

Apoi am ieşit din nou la prăşit, să isprăvim, dacă se poate, toată delnicioara. Soru-mea s-a apucat din nou să vorbească; mi se plîngea în fel şi chip. Ce fată a fost ea pe vremea ei şi cum a vîndut-o maică-sa pe nimica! Şi ce rochii avea cînd era fată! Parcă ar fi fost fată de bogătan! Şi în biserică, familia Joó stătea încă în banca a doua, dar acum mama nu mai are voie să şadă decît în a doua din coadă, că după ce s-a reparat biserica locurile din faţă au fost cumpărate de bogătani, iar mama n-a fost în stare să plătească, şi a pierdut locul de nobil.

O ascult cu răbdare pe biata Julcsa şi văd din ce în ce mai limpede că n-am ce aştepta de la ea, că nici singură nu se poate descurca. Nu numai că nu-mi poate da o mînă de ajutor, dar mai degrabă ea are nevoie de ajutorul altora. I-am spus totuşi că o să fim daţi în judecată pentru nişte datorii

[1] Mică încăpere sau simplă despărţitură în locuinţele ţărăneşti pentru păstrarea alimentelor şi a obiectelor casnice.

mărunte rămase de la tata ; ce o să se aleagă de noi, dacă ne ia pămîntul ?

Biata Julcsa, era o femeie de inimă. A plîns în hohote cînd a auzit, parcă ea şi nu mama putea avea cine ştie ce neplăceri de pe urma licitaţiei. Mi-a spus printre sughiţuri :

— Înseamnă că n-o să mai capăt nici de o haină de la mama, deşi cînd m-am măritat mi-a spus că o să-mi dea cîte ceva. Că zestre nu mi-a dat... Dar de-atunci n-am primit nimic, nici măcar un puişor de găină.

Ştiam bine că nu-i aşa, că pe vremuri, cînd trăia tata, Julcsa venea des acasă şi niciodată nu se-ntorcea cu mîna goală. Dar acum, cînd o vedeam atît de nenorocită, n-avea rost să-i mai spun nimic. Nu puteam s-o mîhnesc.

— Bun e Dumnezeu — am zis — o să ne ajute.

Un singur lucru mă întrista : dacă ni se ia pămîntul, pînă la urmă trebuie să mă tocmesc argat undeva.

Aceeaşi soartă mă aştepta şi pe mine : să mă duc cu plugul, să lucrez la un boier oarecare, iar nevastă-mea, dacă voi avea nevastă, să rămînă acasă cu plozii.

Mă gîndeam că poate din pricina asta nu vrea nici Váradi Piroska să fie bună cu mine. I-o fi spus maică-sa să nu-şi mai bată capul cu un nenorocit de sărăntoc de teapa mea, dacă nu vrea să ajungă şi ea la fel. Mi-a venit în minte şi învăţătorul. Îi spusesem că o voi lua de nevastă pe domnişoa
Márta cînd voi fi mare. Cum o să-mi dea de ne-
vastă pe fie-sa ? Ce aş putea să-i dau eu unei f
ca ea ? Să fac din ea o nevastă de argat, ca Julc
Márta e un fel de domnişoară crescută în răs
chiar dacă nu e decît fată de învăţător. Dar ha
zicem că aş avea pămînt, ca Gábor, cumnatu-me

Ea tot nemulţumită ar fi. Să-şi amărască viaţa cu gîşte, cu găini, cu porci, cînd ea va fi dată la şcoală şi o să ajungă cu siguranţă o vrednică soţie de învăţător ? Ce zor ar avea să-şi bată capul cu un pui de ţăran de seama mea ?

Ne-am întors abia seara, după asfinţit, dar jumătate din porumb a rămas neprăşit, căci soru-mea abia lucrase ceva şi mă mai ţinuse de vorbă şi pe mine. Eu luam două rînduri, şi ei nu-i lăsam decît unul, pe care tot eu trebuia să-l închei.

A sosit şi cumnatul Józsi. Era un om mare, roşcovan, tăcut. S-a aşezat pe un scaun, a morfolit bucăţica de pîine de mălai pe care o adusese în traistă, de la cîmp, zdrobită, fărîmiţată. A plimbat-o puţin printre dinţi, a înghiţit-o, apoi s-a uitat în gol ca bivolul, nu mi-a spus un cuvînt, s-a culcat, şi într-o clipă a adormit.

Cum o să mă ajute ăştia pe mine ? Copiii plîngeau, le era foame. Julcsa a plecat undeva, apoi s-a întors, Dumnezeu ştie de unde, cu o ulcică de lapte bătut. L-a turnat într-o strachină, iar copiii s-au luat la bătaie. Păcat că flămînzeau, căci erau copii frumoşi şi sănătoşi.

Am dormit la ei, pe un maldăr de paie aşternute în faţa casei. Ei dormeau şapte inşi în două paturi. Copiii se cuibăreau printre picioarele părinţilor ca nişte căţei printre dulăi.

În zori, cumnatul Józsi s-a sculat, şi-a legat opincile, îndelung şi cu multă grijă, apoi am ieşit împreună. Biata Julcsa m-a însoţit pînă hăt departe. Plîngea şi repeta într-una că n-ar fi crezut să ajungă la asemenea strîmtoare.

Cînd ne-am despărţit mi-a spus :

— György dragă, n-ai cumva un pic de pîine în traistă ?

Am căutat, şi iată că am dat de pîinea pe care o luasem de acasă. Am uitat de ea şi n-am mai mîncat-o. La Nagypalád n-am avut nevoie de mîncare, că mi-a dat Eszter, iar aici, la Julcsa, cînd am văzut atîta supărare, numai la traistă nu m-am mai gîndit. Am scos toată pîinea şi i-am dat-o. Biata Julcsa mi-a sărit de gît, m-a sărutat de nenumărate ori. Apoi ne-am despărţit, şi eu am apucat-o spre casă. Mi-am întors capul de cîteva ori, dar ea nu s-a mai uitat înapoi. I-o fi fost frică să nu-i cer înapoi pîinea, dar mie nici prin gînd nu-mi trecea aşa ceva. Apoi am intrat într-o tufărie şi n-am mai văzut-o pe lelea Julcsa.

Cînd am ajuns acasă, mama m-a întrebat :

— Ei, dragu mamii, ce-ai făcut ?

— Mai nimic, mamă. Eszter mi-a spus că ea nu vrea nimic din moştenire. Nu-i pasă.

— Aşa a fost toată viaţa. Cînd s-a măritat, mi-a spus : „Să nu veniţi prea des pe la noi, fiindcă bărbatul meu mi-a spus că nu-i place să-i tulburaţi fericirea casei". Am fost pe la ea doar cînd mi-a trimis vorbă că aşteaptă un copil, să mă duc să-i dau o mînă de ajutor. Cînd năştea, mă duceam. Dar, şi-atunci, aşa întinsă cum era în patu-i de lehuză, nu se uita decît la un singur lucru : să nu şterpelesc ceva. Dar Julcsa ce face ?

— Nu mă întreba, mamă. N-au ce pune în gură.

Mama a izbucnit în hohote de plîns.

— Doamne-Dumnezeule, de ce a trebuit să se mărite aşa de tînără ? Credea că n-o să mai aibă niciodată peţitori ? Şi ce fată frumoasă era, trupeşă, cu faţa rotundă, o fetiţă nurlie şi drăgălaşă ! Numai că de la şaptesprezece ani o apucase dorul să se mărite cu primul flăcău care-i iese în cale. Józsi ăsta era argat ; din alt sat. A trecut o dată prin

satul nostru, mergea cu carul la Satu-Mare, s-a oprit, şi-a adăpat boii, i-a hrănit, şi în timpul ăsta Julcsa şi-a pierdut capul. A treia zi, cînd s-a întors, Julcsa mi-a spus că se aruncă în fîntînă dacă n-o las să se mărite cu dînsul. „Bine, fată, dar nici măcar nu ştii dacă te vrea !" Ba da, ea ştie, flăcăul i-a făgăduit. Józsi a dormit aici, apoi, după trei săptămîni, cînd s-au cununat, fata mi-a spus : băiat o să am. Fugi de acolo, nebuno, de unde ştii ? Ştiu. Şi a avut dreptate : băiat a făcut. Numai băieţi are.

— Da, cinci băieţi.

— Cinci. Nu mi-a trimis vorbă nici cînd a născut. O singură dată am fost la ea, cînd zăcea bolnavă de aprindere la plămîni. Atunci am văzut în ce sărăcie trăieşte.

— Acum, mămucă dragă, trăieşte în şi mai mare sărăcie. Am fost la ei, am prăşit o zi întreagă, nici pîine nu avea de amiază. A cerut de undeva cu împrumut, ca să nu rămînă de ruşine.

Mama plîngea.

Eu însă i-am spus :

— Nu plînge, mamă. Pămîntul n-o să se vîndă la licitaţie. N-o să-l las din mînă, orice-ar fi. Sînt băiat mare ; o să-l răscumpăr prin cîştigul meu.

A doua zi mama a plecat la avocat. S-a înţeles cu el să plătim dobînzile şi de aci-nainte, numai să nu-l scoată la licitaţie.

Avocatul i-a făgăduit, iar eu, cînd am auzit acest lucru, am fost fericit, nespus de fericit.

AL ZECELEA DIALOG

în care se arată ce poate învăța un copil de la o mamă bună

Întorcîndu-se de la avocat, mama mi-a spus :

— Dragu mamii, nu știu ce-i cu mine, că mă simt tare rău. Mă doare capul, mă dor picioarele, mă dor șalele, toate mă dor. Nu țin eu la atîta supărare. Bagă de seamă să nu-mi aduni jar pe cap, că mă doboară boala. De ce a trebuit să vorbești așa de bățos cu boierul Salánky ? Doamne, Doamne, cît am plîns la avocat ! Credeam că mi se zdruncină plămînii, pînă s-a îndurat de mine, dar pînă la urmă ne-am învoit, Dumnezeu să-i dea numai bine.

Eu tăceam. Sărmana mea măicuță ! Într-adevăr, din pricina mea se îmbolnăvește.

Mi-a gătit ceva de cină și mi-a pus în traistă merindea pentru a doua zi. Vedeam că pune pîine de mălai, și mă scărpinam în cap, fiindcă niciodată nu mi-a plăcut mălaiul. Să dea Dumnezeu să crească porumb pe fiecare colț de stîncă, dar mie să nu-mi facă pîine din el, că pîinea de mălai e moartea mea. De-asta mi-ar fi plăcut așa de mult să mă duc ucenic la Budapesta, fiindcă am auzit de la fratele meu Gedeon că acolo nu-i nici urmă de pîine de mălai.

Mama s-a culcat devreme. Dimineața, cînd am plecat, i-am spus să nu se scoale. De grădiniță o să

am eu grijă și o s-o prășesc cînd oi avea un pic de răgaz. Că, știi, porumbul și cartofii trebuiau bine prășiți.

— Poate că n-o să fiu atît de bolnavă, mă mîngîia.

Am ieșit la cîmp și m-am apucat de lucru. Dar tot timpul mă gîndeam ce-o fi făcînd acum biata mama. Nu se poate să nu treacă pe la ea vreo vecină. Cîte femei n-a îngrijit în viața ei ! Se va găsi de bună seamă cineva s-o ajute și pe ea.

Mă întorc seara de la cîmp și o găsesc ghemuită pe prag.

— Mai ești bolnavă, mamă ?

— Nu știu, dragu mamii, e o boală ascunsă în mine ; nu poate izbucni. Simt dureri în spate, în șale și mai ales în degetele mari de la picioare.

— N-ai stat în pat ?

— Ba da, pînă acum, dar m-am sculat să-ți gătesc ceva de cină.

— Nu-mi trebuie nimic, o să mănînc puțină pîine cu ceapă.

Nu s-a mișcat de pe prag.

— N-a fost nimeni pe-aici ?

— Nu.

— De ce n-ai chemat pe cineva ?

— Pe cine ?

— Dar dumneata ai doftorit pe atîția ; o să se găsească cineva să te îngrijească și pe dumneata, ce dumnezeu !...

— Vai, dragu mamii, dacă am îngrijit pe alții, n-am făcut-o ca să le fiu acuma povară. Fiecare cu necazurile lui.

Am așezat-o în pat. A trebuit s-o iau și s-o port în brațe, n-avea putere să facă nici măcar doi pași. I-am pus cîrpe umede, cum ceruse ea, dar toată noaptea a avut fierbințeală și n-am îndrăznit să adorm. Abia îi puneam o cîrpă, că peste cîteva minute iar ardea. Nu

mă pricepeam la boli, fiindcă nu îngrijisem încă pe nimeni, iar ea era atît de încinsă, că vorbea aiurea. Pe vremea aceea nu știam ce-i fierbințeala. Omul sărac nu se gîndește la boală, el n-are voie să fie bolnav, fiindcă boala costă parale, dar dacă dă peste tine, nu poți cîrti împotriva ei : Dumnezeu a dat-o și trebuie s-o înduri.

Dimineața, în zori, m-am dus la doamna Krósz. I-am spus că mama e bolnavă și că nu îndrăznesc să ies la cîmp. Doamna Krósz îmi spune să plec liniștit, o să treacă ea pe la noi, că mai de folos e ajutorul ei decît al meu.

M-am dus așadar la cîmp, dar toată ziua m-am perpelit. N-am avut chef nici de vorbă. Mă mustram într-una, cine m-a pus să mă rățoiesc la boierul Salánky ? Dacă tăceam din gură, nu s-ar fi întîmplat nimic, n-ar fi sosit nici o scrisoare, mama nu s-ar fi speriat și nici bolnavă n-ar fi.

Seara, cînd m-am întors de la cîmp, era prăpădită. Doamna Krósz trecuse de vreo zece ori pe la ea și, văzînd că febra îi crește, a pus pe nevasta unui argat lîngă ea, iar pe vizitiu l-a trimis cu trăsura la Gacsály după doctorul circumscripției. Doctorul a venit și i-a prescris niște leacuri, iar doamna Krósz a trimis un băiat, călare, de le-a adus de la farmacia din Újlak. Era o alifie galbenă, cu care o ungeau pe biata mamă, de la șale în jos, pe amîndouă picioarele. Nu știa ce boală are, și n-am aflat nici mai tîrziu, dar a ținut foarte mult.

A doua zi îi spun mamii că nu mă duc la cîmp, vreau să rămîn acasă.

— Are grijă de mine nevasta argatului, zicea ea.

Dar tocmai pentru că rămînea cu acea femeie nu îndrăzneam să părăsesc casa : avea mîna cam lungă, nu puteai să lași casa pe seama ei. Ar fi fost în stare să jăcmănească chiar sărăcia noastră. Așa că am chemat-o pe nașă-mea. Între timp, tot satul aflase că văduva lui Joó János e bolnavă rău.

A doua zi au început vizitele. Una aducea un pic de supă, alta mîncărică cu tăiețel. Mama nici nu le gusta ; nu știa ce se petrece în jurul ei. Stăteam de veghe lîngă ea, făceam tot ce mi se spunea să fac, dar nu-i puteam da nici un ajutor.

Nu văzusem pînă atunci nici un fel de boală. Mulți au murit în casa noastră : tata s-a prăpădit în două zile, după el, un frate mai mare, István, s-a înecat în Batár ; era mort cînd l-am adus acasă. Și lelea Emma s-a prăpădit repede. Nu prea aveam răgaz să-i străjuim multă vreme. Dar mama nu se întrema.

A bolit toată vara. Eu n-aveam cum să stau mereu lîngă ea, căci dacă n-aș fi muncit, n-am fi avut ce pune în gură. Acasă am prășit grădina, am prășit și fîșia noastră de pămînt, și pămîntul pe care îl lucram în parte, am făcut tot și lucram și pe la alții, cu ziua. Lîngă bolnavă stătea cînd una, cînd alta dintre mătuși.

A trecut și vara și a venit toamna. Trebuia să culegem prunele. Anul acela prunii au avut rod bogat, am vîndut vreo douăzeci și șapte de măji. Venise și lelea Julcsa s-o vadă pe mama și și-a lăsat la noi băiatul cel mai mare, să ne ajute la culesul prunelor.

— Mai bine nu se făcea nici una — spunea băiețașul amărît — cel puțin scăpam de cazna asta.

— Dar atunci ce-ai mînca, băiețaș ? l-am întrebat. Căci de plăcut îi plăceau grozav.

De la o vreme mama a-nceput să se întremeze, încet-încet. Dar taman atunci ce crezi că s-a întîmplat ? A venit slujbașul primăriei și a adus o scrisoare, cum că în cutare zi casa va fi scoasă la licitație.

Dumnezeule-Doamne, dar asta ce mai e ? Nu făgăduise avocatul că n-o să ne facă nimic ? Alerg într-un suflet la domnul notar, dar în poartă mă opresc.

N-am avut curajul să intru. Ce se întîmplă dacă şi de data asta mă ţine în cerdac pînă la amiază ?

Stăteam acolo ca un pui de bogdaproste şi iată că deodată vine Fitos Bálint, ajutorul primarului [1].

— Ce cauţi aici ?

Îi spun că mama zace şi că am primit o scrisoare lungă cît o zi de post.

— Du-te la domnul notar.

— Nu îndrăznesc.

— De ce ?

— Mi-e frică să nu-mi tragă din nou o palmă.

— Vino cu mine ; am să-i spun eu.

Am intrat, cu multă sfială, în urma lui.

El a trecut în cancelarie, iar eu am rămas în faţa uşii.

Ce au vorbit, ce nu, nu ştiu, dar nu peste mult iese nenea Orbán, slujbaşul primăriei.

— Fă-te încoace, mă !

Intru.

— Domnule notar — încep să spun — am primit o scrisoare lungă, şi mama zace în pat. Nu pricepem cum vine treaba asta cu vînzarea casei, cînd la Újlak domnu avocat i-a făgăduit că n-o să avem nici un necaz.

— Păi nu cu avocatul e bucluc, ci cu impozitul.

— Ce fel de impozit ?

— Ce fel de impozit ? se răsteşte la mine. Nu există decît un singur impozit : impozitul ! Iar taică-tu a rămas dator cu atîtea impozite, că azi nu mai pot fi încasate. Ce credeţi voi ? Că nici impozitele nu mai trebuie plătite ? Pentru stingerea datoriei se scoate casa la licitaţie.

[1] Orig. *albiró* — post în administraţia rurală din vechea Ungarie, ajutor de primar.

M-am întors acasă cu ştirea că impozitele or să ne înghită căsuţa.

Biata mama plîngea în pat. Se întremase niţeluş şi se putea vorbi cu ea. Eu mă mistuiam cu gîndul că şi pacostea asta e din pricina boierului Salánky. Dacă n-au izbutit să ne smulgă pămîntul, ne-au atacat pe altă parte, la casă. Nu degeaba spusese guralivul că n-o să rămînă multă vreme a noastră.

— Dar tat-tu n-a avut decît o datorie de douăzeci şi cinci de forinţi, spune mama.

Eh, în zadar erau numai douăzeci şi cinci de forinţi, cînd noi n-aveam nici douăzeci şi cinci de creiţari în casă. Vîndusem şi vaca din pricina bolii.

Eram mîhniţi din cale afară. Ce-i de făcut ? Nu ştiam... Zilele treceau şi nici un ajutor nu se arăta ; erau tocmai zilele cînd boierul Kerecsen László şi cucoana lui se pregăteau să se mute la oraş.

— Nu mai eşti aşa de vesel ca anul trecut. Ce-i cu tine ? mă întreabă cucoana.

Îi spun că mama zace în pat şi casa va fi vîndută la licitaţie.

— De ce va fi scoasă la licitaţie ?

Îi povestesc totul. Ea îi spune boierului, care o ascultă.

Nu vrea să se amestece — zice boierul — dar nu-i lucru curat. El însă o să cerceteze şi o să afle cum stau lucrurile. A cercetat, într-adevăr, şi după cîteva zile mi-a spus că primarul a făcut o arătare la secţia tutelară a judeţului, înştiinţînd-o că nevasta lui Joó János e greu bolnavă, se poate prăpădi de pe azi pe mîine, iar casa şi pămîntul sînt împovărate de datorii şi, cum ea nu are nici un fel de avere mobilă, nu prea e nădejde să poată plăti vreodată restanţele. De aceea s-a hotărît vînzarea casei prin licitaţie. S-a cerut şi învoirea secţiei tutelare, dar aceasta se codeşte s-o dea, din pricină că pămîntul fusese în în-

tregime al tatii, aşa că a trecut în proprietatea moştenitorilor minori, iar mamii nu i-a rămas decît uzufructul.

— Un singur lucru aveţi de făcut, mi-a spus boierul. Cereţi secţiei tutelare să vă dea mînă liberă să vindeţi pămîntul. În felul ăsta puteţi lua un preţ cu care acoperiţi impozitul şi datoriile, şi astfel casa ar putea fi scăpată.

Îi spun mamii ce m-a povăţuit boierul. Ea a continuat să plîngă. Începuse să se scoale din pat, dar era atît de slabă, încît abia putea să umble. Naşa mea, fiind vară cu Fitos Bálint, a vorbit cu el şi l-a rugat să facă ceva. Omul s-a arătat binevoitor şi a sfătuit-o pe mama să se ducă la secţia tutelară. Nu poate merge altcineva în locul ei ; dacă aş fi major, m-aş putea duce şi eu, dar eu n-am să fiu major decît peste zece ani, şi atîta nu puteam aştepta.

Mama s-a hotărît să plece la drum — şi era drum, nu glumă, căci secţia tutelară era la Careii Mari, aşadar tare departe, mult mai departe decît Satu-Mare. Acolo se afla prefectura judeţului, acolo trebuia să mergem cu necazul nostru. În sfîrşit, cînd s-a mai înzdrăvenit puţin, i-am cerut doamnei Krósz trăsura, iar ea mi-a făgăduit că o s-o trimită pe mama pînă la gara din Nevetlen, ca să poată lua trenul pentru Carei.

S-a urcat biata de ea în trăsură, dar era atît de slăbită, încît a trebuit să mă duc şi eu cu dînsa. Cînd a sosit trenul, cîţiva oameni străini au luat-o de braţ şi au urcat-o în vagon. Da, dar n-avea cum să ştie cînd se va întoarce, şi, într-adevăr, n-a sosit cînd i s-a trimis trăsura la gară, ci cu trenul de noapte. A dormit în gară, la paznicul de noapte, şi a venit a doua zi, cu o căruţă găsită la întîmplare, pînă la Uszka, de unde a făcut drumul pe jos pînă acasă.

Seara, cînd m-am întors de la cîmp, am găsit-o din nou în pat.

Mi-a spus că boierii au fost miloşi cu ea, a sărutat mîna tuturor, pînă şi aprodului, şi astfel i-au îngăduit vînzarea din mînă liberă, iar licitaţia a fost amînată pînă cînd va putea vinde pămîntul din buza pădurii.

Am dat sfoară-n ţară că vrem să vindem fîşia de pămînt. Întîiul care a vrut s-o cumpere a fost guralivul ; ne-a oferit optzeci de forinţi. Nu puteam vinde cu preţul ăsta un pămînt de paisprezece mierţe. Nenea Ábrahám Jósep ne-a oferit o sută douăzeci. Nici cu atîta nu-l puteam da. Pînă la urmă l-a cumpărat nenea Sarkadi Imre cu o sută optzeci de forinţi.

Notarul însă tot a adus comisia. Au venit trei sau patru domni. La noi nu s-a arătat decît unul, ceilalţi au rămas la cancelarie. Ce mai la deal, la vale : au luat cunoştinţă de vînzarea pămîntului şi s-au pus pe socoteli. Pînă la urmă mama a luat numai trei forinţi în mînă, pe care a trebuit să-i dea pentru leacuri, fiind încă tot bolnavă.

Pămîntul ne-a fost smuls aşadar, dar nu Pereszlényi a pus mîna pe el. N-a avut bucuria să-şi bage plugul în cea din urmă sfoară de pămînt a tatii.

Casa ne-a rămas, dar guralivul s-a supărat foc că am vîndut altuia pămîntul şi nu lui. Spunea că dacă i-l vindeam lui, ca primar, ar fi meşterit să ni se dea la mînă cel puţin jumătate din cei optzeci de forinţi, stingînd restul.

Totuna e ; uzufructul era asigurat pe hîrtie şi noi credeam că, cel puţin cît o trăi mama, o să putem folosi pămîntul, dar şi socoteala asta a ieşit altfel, căci nenea Sarkadi Imre nu ne-a dat decît o fîşie de patru mierţe, şi asta în parte. Atît a fost

uzufructul : puteam să prășim porumbul de pe propriul nostru pămînt, împărțind recolta pe din două.

Pînă să se limpezească totul, ne-a apucat Crăciunul. În timpul acesta mama s-a vindecat, slavă Domnului. Era tot așa de sprintenă ca pe vremuri, sau poate chiar mai sănătoasă. Atît numai că nu mai aveam nici o palmă de pămînt, nu mai aveam nici vacă, și astfel așteptam primăvara fără o lăţcaie în casă. Nu aveam decît un porc, pe care l-am tăiat o săptămînă înainte de Crăciun, căci numai pînă atunci ne-a ajuns porumbul ce-l aveam încă pe pămîntul nostru. Nu știam ce o să fie în anul viitor. N-o să avem pămînt...

În sfînta seară mama mi-a vorbit încă o dată de domnul Salánky Sámuel, arătîndu-mi ce greșeală am făcut cînd nu-i dădusem bineţe.

— Să-ți fie de învăţătură, dragu mamii, mi-a spus, după ce am isprăvit cu colindele și cu cetania din *Biblie*.

Eram numai noi înde noi.

— ...Că și calul trebuie să-l iei cu binișorul, dacă-i nărăvaș și dă din copite, că altfel zob îți face căruța, și vaca la fel, dacă nu vrei să dea cu piciorul în șiștarul cu lapte proaspăt și să ți-l răstoarne. Darmite cu boierii !... În mîna lor e puterea, și fie primar, fie notar, fie orice surtucar de pe fața pămîntului, te poate ucide sau învia după bunul lui plac. Sînt și printre ei oameni mai îngăduitori, dar puțini. Mai degrabă să-ți spui că, de vreme ce te afli în fața unui domn, trebuie să stai smirnă și să taci chitic, că domnu-i domn, chiar dacă-i numai cît un ciucalău de cucuruz. Chiar dacă-i mic, are putere asupra săracului. Se poate răzbuna ușor. Doamne sfinte, să te pui în bețe cu un boier mare ca Salánky Sámuel, în mijlocul uliței, tu, un pici... Nu ți-o iartă cît o trăi. Cînd boierul te învrednicește

să te oprească pe uliță, trebuie să-ți scoți căciula, și orice ți-ar spune, n-ai să-i dai decît un singur răspuns : da, să trăiți... Ești destul de mare ca să pricepi atîta lucru și să te păzești. Ai văzut ce belele ne-ai adus pe cap ? Ai asmuțit pe toți domnii împotriva noastră. Și noi sîntem prea mici ca să le putem veni de hac, că legea e în mîna lor.

Apoi m-a învățat așa :

— Ne-au smuls bucățica de pămînt de sub picioare. Ne-au luat vaca. Nu ne-a mai rămas nimic, afară de căsuța asta. Unde vrei să te duci, dragu mamii ? Ce o să se aleagă de tine ? Ai să-ți iei cîmpii ca să nu te încaieri cu domnii ? Dar oriunde te-ai duce, tot în mîna lor ajungi. Domni sînt pretutindeni, și omul sărac numai de pe urma lor poate trăi. Chiar dacă ai învăța o meserie, are să vie maistorul peste tine, iar peste el, zapciii și cei care îi dau de lucru maistorului, și care de asemenea sînt domni. Te angajezi la fabrică ? Și stăpînul fabricii e un domn ! Iar stăpînului îi place să poruncească ; în fața lui omul sărac n-are altceva de făcut decît să tacă. Ce vrei să ajungi ? Haimana ? Că dacă nu te împaci cu domnii, asta te așteaptă : să cerșești pîine de la trecători și adăpost de la căpițele de fîn de pe cîmp. Numai că și stăpînul căpițelor e domn. Domnii și-au împărțit pămîntul între ei, copile. Uită-te la sătucul nostru : o mie de iugăre sînt în mîinile boierilor și abia vreo trei sute în mîinile gospodarilor. Unul singur, Pereszlényi, are optzeci de iugăre. Cum a ajuns la atîta din nimic ? Așa, că s-a priceput să-i tămîieze pe boieri, să-i înșele și să-i fure, iar pe săraci să-i despoaie. Știa să spună de minune „sluga preaplecată a înălțimii-voastre", sau „vă sărut mîinile, preamilostive". Astea trebuie să le înveți. Nu e așa de greu să le rostești. Sînt vorbe

ca toate vorbele, şi ce nu poate rosti gura omenească ? De ce n-ar rosti ceea ce îi este de folos ?

I-am spus mamii că n-are de ce să se supere : sînt voinic, şi cînd voi fi mai mare am să mă prind la orice treabă. Nu mi-e teamă. Dacă munceşti cu tragere de inimă eşti bine văzut. O să mă duc să lucrez la negustori, ăia nu-ţi cer atîtea pupături de mîini.

— Şi negustorii sînt domni, dragu mamii. Au şi mai multă nevoie de munca sărăcimii. Omul sărac nu poate fi osîndit pe cuvîntul unui negustor. Dar de stricat pot să-ţi strice şi ei cînd nu le dai bineţe cu toată cuviinţa. Plouă, să zicem, vreme de un ceas, şi nu se poate lucra : să vezi cum îţi fac pe loc socoteala şi-ţi scad din plată. Trebuie să fii cu mare băgare de seamă, că tare rar întîlneşti un suflet bun ca doamna Krósz.

Astfel mi-a vorbit mama toată seara de ajun. În ziua următoare, prima zi de Crăciun, ducîndu-mă la biserică, i-am zărit pe boieri. Eram în cor. M-am speriat de ei ca de nişte cîini răi. Cum au cutezat să intre în biserică ? Nu se tem de Dumnezeu ? De atunci i-am ocolit cît am putut. Dacă trebuia totuşi să dau faţă cu ei, mă descopeream şi mă sileam să tac.

Aşa am învăţat, la vîrsta de paisprezece ani, cum trebuie să te porţi în lume.

Duminică, la ieşirea din biserică am văzut-o pe mica Márta trecînd în minunata-i rochiţă roz. Era ca un trandafir înflorit din grădina notarului.

De acum însă mie îmi era frică şi de trandafiri. Sînt flori domneşti, nu-s de nasul omului sărac. Trebuie să-i ocoleşti cu mare grijă cînd intri cu carul încărcat în ograda strîmtă. Doamne fereşte să-i apuce boul ! Iaca de ce n-am sădit nici măcar un trandafir sălbatic în grădiniţa noastră, las' să rămînă al domnilor !

AL UNSPREZECELEA DIALOG

în care se arată că nu-i nimic dacă eşti sărac, şi săracul tot pînă dă ortul popii trăieşte

Vreo trei ani de zile m-am dus primăvara la nenea Mojzes Pál, la arat. Ce să zic, au scos şi ei untul din mine, dar nu mi-a părut rău, că de cînd mă ştiu mi-a plăcut să muncesc. Nu mă simţeam bine decît atunci cînd puteam să lucrez în voie şi lumea se bucura de munca mea.

Făceam şi treaba lelei Jusztin, îi hrăneam vaca, rîneam grajdul, scoteam apă din fîntînă şi o duceam la bucătărie ; nu aşteptam să-mi spună, îi făceam tot ce dorea. Mă şi iubea, ce-i drept. Îmi dădea de mîncare pe săturate ; nu-i părea rău. Iar eu eram voios toată ziulica.

Aveam noi acasă o cană veche de porţelan, cu gît lung. În ea ţineam banii. Cînd îi aduceam, mama îi vîra în cană. Niciodată nu ştiam cît avem. Cînd socoteam că s-a adunat destul, îi scoteam şi-i număram. Într-o zi, numărîndu-i, îi spun mamii :

— Mamă, să nu mai ţinem banii. Cu cît avem, putem cumpăra o juncă. Junca creşte, şi pînă la anul se face vacă în toată legea.

— Că bine zici, dragu mamii.

Şi iaca aşa am ajuns să cumpăr o viţea la tîrgul din Ujlak. A fost întîiul tîrg la care m-am dus singur-singurel. Eram tare mulţumit că am ajuns

un adevărat gospodar, că sînt vrednic să mă duc singur la tîrg. Erau la tîrg şi oameni din satul meu. Acolo am dat şi de nenea Bognár Imre, tatăl meu adoptiv de la Beregszász. Omul mă întreabă :

— Ce cauţi aici, la tîrg, piciule ?

Îi spun că aş vrea să cumpăr o viţea de prăsilă.

— Şi ai ochit ceva ?

— Da — i-am răspuns —, dar nu îndrăznesc s-o cumpăr. Hai de-o vezi şi dumneata.

A venit cu mine. Şi ştii ce mi-a spus ? „Ai ales pe cinste, băiete. Din asta iese o vacă..."

Atunci mi-a fost dat să văd cum trebuie să te tîrguieşti.

— Ce vrei dumneata cu copilu ăsta ? se răsteşte nenea Imre la stăpînul viţicii. Vrei să-i vîri pe gît viţeaua asta netrebnică ? Că din asta vacă n-o să se aleagă cîtu-i hău !

— Dacă-i aşa, n-o cumpăra.

— Doamne fereşte s-o cumpăr pentru mine. Dar nepricopsitul ăsta de copil şi-a pierdut capul, săracu, a îndrăgit-o ca pe-o fată. Copilu-i copil, ştii dumneata... Dar nici aşa... să-l duci de nas şi să-l jupoi de bani... Uite ce picioare noduroase are... şi ce urechi mari. Unde mai pui că n-o să aibă toată viaţa coarne ca lumea. Ce fel de vacă a fătat-o ?

Iar omul se jura pe toţi sfinţii că mama viţelei dă şi astăzi douăzeci de litri de lapte pe zi ; viţeaua o vinde numai fiindcă are nevoie de bani pentru impozit.

Şi uite-aşa, tatăl meu adoptiv a mai rupt şaptezeci şi cinci de creiţari din preţ. E şi asta ceva : plata unui pălmaş pe o zi. Ce fericit eram că a fost mulţumit de alegerea mea ! Cînd am luat în mînă ştreangul viţeluşei, îmi venea să-mi ies din piele. O să avem şi noi văcuţa noastră. N-o să trebuiască să mai trăim multă vreme fără lapte, ca nişte cerşetori. Că toată viaţa am avut lapte proaspăt.

— De unde ai avut banii pentru viţică ? mă întreabă nenea Imre.

— I-am cîştigat cu sudoarea frunţii. Iar mama i-a adunat ban cu ban.

— Vrednică mamă ai. Nu trage la răchie ?

— Mama ? N-a băut în viaţa ei nici un strop.

— Dacă-i aşa, se zice că te tragi din spiţă bună. Da' de Csobán Zsuzsika îţi mai aduci aminte ?

— Da.

— Păi dacă te abaţi pe la Beregszász, treci pe la noi.

Ne-am luat rămas bun, iar eu am pornit-o spre casă cu viţeaua.

Ce s-au minunat oamenii din sat cînd m-au văzut cu mîndreţea de viţea ! Ba unii mă şi pizmuiau. Era, ce-i drept, cea mai frumoasă din tot tîrgul.

Şi iaca aşa am prins un pic de cheag. În primăvara aceea mama a pus multe cloşte, am avut o mulţime de pui. Aveam ce vinde tot anul, ori de cîte ori veneau precupeţele să cumpere. Banii iar se adunau şi noi îi puneam din nou în cană, iar eu mă socoteam şi mă întrebam : „Cînd o să avem iară o grămadă bună ?"

Nu mă dădeam îndărăt de la nici un fel de muncă. Îmi spune, de pildă, într-o duminică de vară, după slujbă, nenea Mojzes Jósep :

— Ia ascultă, flăcăule — că, în glumă, lumea îmi zicea flăcăule, deşi n-aveam decît cincisprezece ani — e aici un cioban, mi-a cumpărat oile, o sută nouăzeci de capete, şi vrea să le ducă la Beregszász, dar ar avea nevoie de un ajutor. Plăteşte bine, dacă ai vrea să-l însoţeşti...

— Bucuros, dacă plăteşte.

10

Mă duc la cioban. Era un om cu mustăţi mari, răsucite. Vorbea în graiul din Cîmpia maghiară.

— Vii cu mine la Beregszász ?

— Cît plăteşti ?

— Optzeci de creiţari.

— Pentru atîta nu mă duc.

— Dar cît vrei ?

— Un forint douăzeci.

N-a avut încotro, că nu se găsea altul, aşa că mi-a făgăduit cît am cerut. Ne-am înţeles : cînd ajungem în piaţa din Beregszász, mă plăteşte.

Eram bucuros de drum, fiindcă voiam s-o văd pe Csobán Zsuzsika.

Îi spun mamii să-mi dea repede traista, fiindcă plec cu o turmă de oi la Beregszász. Mi-a pus merinde de drum. Dar ce ? Un călcîi de pită de mălai. Că ştii, altfel era pe vremea aceea. Slănină ? O familie săracă abia dacă avea o jumătate de chil de slănină pe săptămînă. Nu aveam decît pîine de mălai.

Am dat fuga şi am pornit cu oile.

— Sosişi, verişcane ? zice ciobanul.

— Da, bade, hai !...

Ne urnim. Dar în clipa aceea păcurarul zice :

— Ia stai un picuţ, flăcăule, nu cumva se găseşte vreo cîrciumă mai de Doamne-ajută pe-aici ?

— Ba da, peste drum.

A intrat în cîrciumă. Avea o tiugă de un chil, lată cum nu văzusem pînă atunci şi tare strîmtă la gură. A umplut-o pe jumătate.

— Trage şi tu o duşcă.

— Nu beau pentru nimic în lume — zic — mi-e frică să nu mă-mbăt şi să cad în drum.

Am pornit-o agale. Am trecut prin sat. Eu mi-am pus ochii-n pămînt, ca să nu vadă lumea că m-am făcut cioban. M-am bucurat cînd am ieşit din sat,

că atîta timp cît păcurarul zăbovea în cîrciumă, eu trebuia să stau pe loc, lîngă oi. Eram cum spune cîntecul :

Cînd ciobanul bea de zvîntă
Măgăruşul stă să plîngă.

Şi-acum eu eram măgăruşul. Nu m-a făcut mama cioban, degeaba — eram om cu rosturi, sătean, şi săteanului i-e ruşine să se ţie după coada oilor, să umble lela zi şi noapte pe ploaie şi furtună, în timp ce gospodarul aşezat doarme liniştit în patul lui. Ciobanii-s nişte oameni fără căpătîi, nişte sărăntoci de n-au după ce bea apă. Cînd ajungi cioban se cheamă că eşti coada cozilor.

Mergeam, aşadar, încet-încet spre Úszka. Mînam cu grijă turma, să nu se răzleţească vreo oaie. Înaintam cătinel-cătinel. Deodată păcurarul meu zăreşte un alt păcurar cu turma. Îi strigă :

— Hei, cumetre...

Ciobanul iese de sub streaşina colibei, apoi se aşază amîndoi la taclale şi la glume, din cînd în cînd trag cîte o înghiţitură de rachiu din tiuga lată. Abia în capul satului mă ajunge din urmă.

— Ei, verişcane, merg oile, merg ? Nu cumva ştii vreo cîrciumă prin partea locului ?

— Nu ştiu, că satul ăsta-i foarte mic.

— Găsesc eu, nici o grijă, chiar de-ar fi sub pămînt.

A găsit într-adevăr. Şi-a umplut din nou jumătate din tiugă.

Mergem mai departe, păcurarul lălăie un cîntec, din cînd în cînd se îndeamnă şi cîntă mai tare. Ce cîntece ciobăneşti ştia ! Dar iată că nu peste mult zăreşte din nou un păstor cu turma la păscut ; îi strigă :

— Hei, cumetre! Îl cheamă, se aşază la taifas şi golesc din nou tiuga de rachiu.
În sfîrşit sosim la Újlak. Turma se culcă în piaţa tîrgului, iar păcurarul meu se duce la tractirul cel mare după rachiu. Îmi spune în treacăt:
— Măi, ţîcă, uite traista cu merinde, ai grijă de ea. Vezi că se găseşte ceva înăuntru. Cînd te-o păli foamea, mănîncă, de nu ţi-o fi scîrbă.
S-a dus, iar eu am scotocit traista; era în ea friptură şi pîine albă: tocmai ce-mi trebuia. Am mîncat cu poftă şi am băut o duşcă zdravănă de apă.
Într-un tîrziu se iveşte şi dumnealui.
— Ei, verişcane — zice — ia şi tu o gură de rachiu.
— Nu beau — zic — e cald; mi-e că mă poticnesc şi cad în drum.
Cum ieşim din Újlak, dăm din nou de un cioban cu turma.
— Bună ziua, cumetre!
Mă uit mirat. Ce dumnezeu, toţi i-s cumetri? Pe vremea aceea nu ştiam că toţi păstorii din ţară îşi zic cumetre. E mare prietenie între ei. Stăpînul meu le întindea tuturor tiuga lătăreaţă. Pe toţi îi cinstea: nu se lăsa pînă nu-i omenea cu rachiu.
Stăteau de vorbă, iar eu mînam turma înainte. Abia la Bene m-a ajuns din urmă.
— Ia ascultă, mă ţîcă, nu ţi-e frig?
Mi-a pus pe umeri sumanul. L-am îmbrăcat, începusem să mă împac cu gîndul că arăt ca un cioban adevărat. Mi-a îndesat şi pălăria lui în cap, iar el călca alături de mine ca un conte, îngînînd un cîntec.
Cu cine crezi că m-am întîlnit la Bene? O căruţă venea din faţă, iar în căruţă şedea lelea Komáromi Julcsa. Mi-am întors capul în altă parte,

să nu-mi vadă faţa, dar degeaba, lelea Julcsa se uita la oi şi deodată m-a oblicit.
— Tu eşti, György?
— Eu.
— Ce-i asta? Te-ai făcut păcurar?
— Da.
— De cînd?
— De doi ani.
— Şi unde duci turma?
— La Beregszász, iar de acolo la ferma Jánosi.
— Cît o să staţi acolo?
— Nu ştiu; cît o să ţină păşunea.
Glumeam. Iar ciobanul a cumpărat din nou rachiu. Măi, măi, omul ăsta cumpăra rachiu în fiecare sat, şi pînă să ajungă în alt sat îl zvînta, dar de fiecare dată îşi umplea numai pe jumătate tiuga lui de un chil. Cum vede un om, fie şi un trecător oarecare, îi strigă: — „Hei, cumetre!"... — şi îi întinde tiuga.
Deodată îmi spune:
— Ce zici, frăţioare, vii cu mine pînă la ferma Jánosi?
Doamne fereşte, mă gîndeam. Să mă văd o dată la Beregszász, că mai încolo ştiu eu ce am de făcut. Nu mă iau după omul ăsta, ferit-a sfîntul! E în stare să mă izbească în cap cu bîta lui cît o ghioagă şi să nu mă plătească.
Cînd ajungem aproape de Beregszász văd că păcurarul meu abate turma pe un drumeag de cîmp. Îi spun:
— Hei, cumetre, nu ăsta-i drumul spre Beregszász.
— Te plătesc, măi ţîcă. Îţi mai dau o coroană.
— Ba nu mă pot duce, mă aşteaptă măicuţa, trebuie să fiu acasă pînă-n zori, că sînt tocmit cu ziua.

Mă îndrăgise tare păcurarul. Voia să mă tocmească ajutor. Cică am ochi buni și mînă pricepută la oi.

Nu m-am învoit și i-am cerut să mă plătească pe loc, dacă nu mai vrea să intre în Beregszász.

— N-am bani, mi-a spus.

Asta-i omenie? Pentru rachiu are, dar pentru mine nu!

Așa că tot a intrat în Beregszász cu oile. Ne-am oprit în piața mare, oile s-au culcat numaidecît, iar el s-a dus după bani, cum zicea. Se întunecase, era ceasul nouă.

Într-un tîrziu se întoarce.

— Ce zici, vii cu mine, frățioare? O să ai o viață de și stelele au să te pizmuiască!

— Nu mă duc, nene, îi răspund. Mă dor picioarele.

— Bine... Atunci ia-ți banii.

Mi-a dat un forint și douăzeci de creițari.

— Acum poți bea și tu un gît de rachiu.

— Acum da — i-am spus — că nu merg mai departe. Acum pot să beau.

Am băut o gură de rachiu. Ciobanul m-a bătut pe umăr, m-a îmbrățișat, mi-a spus că-s un păcătos fiindcă n-am vrut să rămîn cu el; ar fi scos din mine un cioban de n-aș fi avut pereche de la Vásárhely pînă la Dorogma.

Mi-am luat rămas bun de la el și m-am dus acasă, la alde Bognár, părinții mei adoptivi.

Da, dar abia am apucat să fac zece pași și am amețit. M-am îmbătat criță. Eram beat ca Timpók András la Crăciun. Nu mai știam pe unde umblu, am ieșit din oraș, m-am întors, am făcut un ocol pe după garduri. Am găsit în sfîrșit portița dinspre grădină. Era încuiată. O scutur zdravăn... Nici un răspuns. Nu știu ce s-a întîmplat, că nu găseam clanța; pipăiam țîțîna porții.

Am început să strig, doar o veni cineva să deschidă.

— Cine-i acolo?

— Eu.

— Care eu?

— Nu pot intra.

— De ce?

— E încuiată poarta.

— Aș!... Nu-i încuiată.

Pînă la urmă am găsit ivărul și am intrat. Dar eram amețit și mă clătinam pe picioare.

M-am dus ață la fîntînă și am tras o dușcă bună de apă. Mi-a tihnit.

— Stăpîne dragă — zic eu — azi nu-i de vorbit cu mine, că am mînat oile unui cioban care se duce la ferma Jánosi, dar eu m-am angajat numai pînă aici, la Beregszász; cînd am ajuns în piață mi-a dat niște rachiu și m-am îmbătat așa de cumplit, că nu mai știu dacă-s fată sau băiat. Sînt beat turtă. Mă duc să mă culc în fîn. Dar dimineața să mă sculați, fiindcă trebuie să mă întorc acasă cu trenul de șapte.

M-am urcat îndată în șopronul cu fîn, mi-am făcut un culcuș bun și am adormit numaidecît. Am dormit buștean pînă dimineață. La șase gazdele m-au scuturat din somn. Eram încă tot ca o oaie gălbejită. Vai ce rău îmi părea că băusem! Cine m-a pus, Doamne, cine m-a pus?

M-am dus la pîrîul Vérke; am intrat în apă pînă la gît, m-am spălat, m-am scăldat și m-am înviorat de minune.

Apoi m-am îmbrăcat și am pornit-o ață la tren. Am plecat acasă; de Csobán Zsuzsika am uitat ca pămîntu.

Pînă şi pîinea pe care mi-o pusese mama în traistă am dus-o neatinsă acasă. Pe la prînzul mare am ieşit la prăşit. În drum m-am întîlnit cu lelea Julcsa. Mă măsoară lung din ochi.

— Tu eşti, mă ?

— Eu.

— Da' ce-i cu tine ? Ai gătat cu oieritul ? S-a împlinit anul ?

— Ce fel de an ?

— Păi n-ai fost oier ?

— Neam de neamul meu n-a fost oier.

— Măi, măi... şi eu care credeam că pe tine te-am întîlnit aseară la Bene.

— O fi rătăcit poate sufletul meu pe-acolo !

— Tţţ, aş fi jurat că de doi ani de zile eşti oier.

— Vai, lele Julcsa, te-am văzut şi duminica trecută la biserică, şi am băgat de seamă că te-ai poticnit, fiindcă te-ai uitat în ochii lui Töke Jani.

Lelea Julcsa s-a făcut roşie foc, fiindcă se poticnise într-adevăr, dar nu ştiu de ce.

— Dă-te-ncolo, te-o fi apucat alte alea.

AL DOISPREZECELEA DIALOG

în care se arată ce fericit poate fi omul cînd n-are nici un necaz

După ce am scăpat de avere, am început să trăiesc ca ciocîrlia.

Timp de trei ani de zile n-am mai avut nici un necaz. Mă sculam, mă culcam, aveam ce mînca, ce bea, eram sănătos, aveam de lucru, pe unde umblam toată lumea mă iubea. Ba unii mă priveau cu milă, dar nimeni pe sfînta lume nu mă pizmuia.

Eram tînăr şi vînjos, un flăcăiaş fudul, şi iar nu-mi mai era frică de nimeni. De domni mă mai temeam eu oleacă, dar de alţii ba. Că domnii mai puteau să-mi ia şi dărăpănătura de căsuţă. Poate că cineva o fi pus ochii pe ea — cine anume, nu ştiam, şi nu mă păzeam de nimeni. Uneori mă fuduleam că am putut plăti pe toţi cîţi s-au lăcomit la ultima noastră bucăţică de pămînt şi s-au săturat din truda mea.

Tare îmi plăcea că puteam ieşi din sat. Dacă era vorba de mers la vreun tîrg, de cărăuşie, de o treabă de vizitiu, cine se înfăţişa înaintea tuturor ? Eu. Eram fericit cînd zăream hotarul unui sat străin, cînd vedeam pe marginea drumului nişte copaci cum nu se văd pe la noi. Că la noi, de-a lungul şoselei, nu vezi decît nişte salcîmi prăpădiţi. Dar sînt drumuri, mai cu seamă în apropierea ora-

şelor mari, care au cîte un rînd de duzi de fiecare parte. „Ce rost au atîţia duzi ? am întrebat pe cîţiva. Unde-s orătăniile care să culeagă dudele ce cad din ei ?" Mi s-a spus că-s pentru viermii de mătase, care se hrănesc cu frunzele lor.

Cît mă bucuram cînd vedeam astfel de lucruri !

Am făcut multă cărăuşie cu lemne de foc. Căci pe la noi numai cu numele îi mai spune pădure, copacii au fost tăiaţi demult. Pădurea s-a făcut pămînt de arat, şi ce pămînt, clasa-ntîi ! de aia rîvnea Pereszlényi la partea noastră de pădure, că bogătanul avea acolo pămînt, şi delniţa noastră era făcută parcă să fie lipită de tarlaua lui. Delniţa noastră intra ca un vîrf de cuţit în moşia lui. O crăpa în două, trebuia ocolită roată-roată cînd voia să treacă cu plugul dintr-o parte în cealaltă. Păi da, fiindcă tarlaua lui fusese odată a noastră.

Lemnele de foc se chemau „lemne pe credit" pe la noi, fiindcă se cumpărau pe credit. Se cumpărau de la Herman, din pădurea de la Nagypalád, şi din pădurea de la Vár. Apoi din pădurea de la Salánk. Şi mai aducea lemne şi un negustor, le aducea în gara din Fekete Patak, care se află în judeţul Ugocsa, lîngă Verbőc [1].

Am fost odată, într-o iarnă, cu nenea Pali, în pădurea din Kökönyösd.

Ne-am dus cu sania ; mă luase cu dînsul ca să-i dau ajutor. Aveam încă sumăiaşul acela alb, dar ce folos, că era un ger năprasnic de crăpau pietrele. Soarele strălucea frumos, dar frigul ne seca. N-am fost niciodată friguros, dar bătea un vînt tăios de trecea prin om ca prin sită. Îmi clănţăneau dinţii.

Pe la Nagypalád, nenea Pali mă întreabă :

— Nu ţi-i frig, mă băiete ?

— Ba da.

[1] Defileu în munţii Tatra ; despre *Ugocsa*, vd. nota de la p. 2.

— Atunci hai să bem un ţoi de rachiu.

Am intrat în cîrciumă la Sovány Jóska, am băut vinars, preţ de trei creiţari, nu mai mult, apoi ne-am aşezat din nou în sanie. Cînd colo, frigul mă cuprinde şi mai avan. Dîrdîiam din toate încheieturile. Nenea Pali se uită la mine :

— Şi-acum ţi-i frig ?

— Şi mai tare.

— Atunci coboară din sanie şi vino pe jos o bucată de drum, ai să te încălzeşti.

Mă dau jos, dar mă ţiu de inima saniei.

— Dă-i drumul ! strigă nenea Pali.

Îmi iau mîna de pe el.

În clipa aceea nenea Pali dă bici cailor şi sania o ia razna. Eu strig cît mă ţine gura să nu mîie aşa de tare, că n-o să-l pot ajunge din urmă. Nenea Pali însă nici capul nu şi-l întoarce, mînă înainte, iar eu alerg, plin de năduf, în urma saniei.

M-am încălzit repede. Şi sumăiaşul mi s-a încins. Abia mai puteam alerga prin zăpadă după sanie. Strigam ca un apucat : „Opreşte, opreşte, că de nu arunc şuba".

Şi am aruncat-o într-adevăr.

Asta l-a potolit. S-a oprit, iar eu m-am urcat în sanie şi ne-am văzut de drum.

Am ajuns la Csedreg. Mă uit în dreapta, mă uit în stînga : din case fumul ieşea prin pereţi.

— Ia te uită, nene Pali, ce-i cu casele astea, n-au luat foc ?

— Vezi bine că nu.

Ajungem la cîrciumă. Nenea Pali zice :

— Ia stai niţel. Să ne oprim, să luăm puţin vinars pentru pîndar.

Şi am intrat ca să ne mai dezmorţim. Acolo m-a învăţat nenea Pali ce trebuie să faci cînd te duci după lemne : să-i dai o coroană pîndarului şi puţin

vinars. Dacă i-ai dat, eşti liber să zburzi ; poţi să iei ce lemne-ţi plac.

Ne urcăm în sanie, ieşim din satul cela mic şi nenea Pali îmi spune :

— Acum m-a apucat frigul pe mine, stai să cobor, ţine hăţurile.

Coboară, vine în urma saniei, dar nu lasă mîna de pe ţăpuşă. Îl urmăream cu coada ochiului şi la un moment dat am văzut că omul îşi suflă nasul. Cu o mînă îşi ţinea şuba, cu cealaltă îşi burduşea nasul, aşa că o clipă a trebuit să lase sania şi n-a băgat de seamă ce se întîmplă. Am dat bice cailor, dii !...

Mamă, ce striga după mine să opresc, că de nu mă potopeşte de pe faţa pămîntului !

Nu m-am oprit decît în capul satului, la Kökönyösd.

M-a înjurat de mamă, de tată, cum i-a venit la gură.

A fost o goană pe cinste. Zăpada era bună, drumul bun, sania şuiera, nu alta, şi zăpada scîrţîia.

Altădată argatul lui Krósz bătrînul, Tar Gyula, m-a chemat să mă duc cu el după lemne. Bine, m-am dus bucuros. Mă plătea cu ziua.

Acest Tar Gyula era neînchipuit de friguros ; toată viaţa lui a fost zgribulit. Mereu stătea cu mîinile la subsuori ; mîinile lui erau mereu vinete.

— Vahahaai, ce frig îi, îmi îngheaţă mîinile !

Plecasem cu două sănii, una o mîna el, cealaltă, eu...

Ajungem la pădure. Nu ne-am oprit nicăieri, la nici o cîrciumă.

Iată-ne la ţintă. Îl întreb :

— Ai bani ? Ţi-a dat ceva Krósz ?

— Nu mi-a dat decît atît, cît trebuie pentru lemne.

Fireşte că n-am încărcat căruţele ca atunci cînd mergeam cu nenea Pali, ci mai pe sponci, după porunca pîndarului. Am băgat eu de seamă unde-i buba. Dar mai tîrziu, cînd căram pentru mine, totdeauna îi duceam cîte ceva pîndarului. Unui om al stăpînirii mereu trebuie să-i dai ceva, dacă vrei să-ţi meargă bine. Şi încărcam sania, ce-i drept, după pofta inimii. Alegeam tot ce era mai frumos, mai bun. Încărcam cît putea ţine sania : cîte un stînjen şi jumătate în loc de unul. De data asta însă nu. Lui Tar Gyula puţin îi păsa. „De ce nu mi-a dat stăpînul nici un sfanţ ?“ zicea.

Mergeam spre casă ; vremea se înăsprise al dracului.

— Îngheţăm, omul lui Dumnezeu, zice Gyula. Hai să bem o ţîr' de răchie.

— Din ce să bei ? N-ai bani.

— Las' că nu rămînem nebăuţi.

S-a oprit la uşa cîrciumii lui Sovány Jóska. Am intrat amîndoi.

I-am dat cîrciumarului vreo şase bucăţi de lemne ; ne-a servit într-o clipă.

I-am spus lui Gyula să bage bine de seamă, să nu intre cu caii în sania mea pe lunecuşul ăsta. Era un podeţ prin partea locului ; acolo drumul era anevoios chiar în miezul verii. Gyula mînă caii drept spre mine, sania i se răstoarnă şi lemnele i se rostogolesc în zăpadă.

Eu nu eram decît un muncitor tocmit cu ziua, el trebuia să aibă mai multă minte. Mamă-mamă ce speriat era că trebuie să le încarce din nou !

— Încarcă-ţi-le, că-s ale dumitale ! i-am spus. Eu nu pun mîna pe lemnele astea pline de zăpadă.

Dar mi s-a făcut milă de el, căci era nenorocirea întruchipată. Mi-am întors sania, am tras-o la o parte, ca să n-o izbească vreo căruţă sau sanie ce

s-ar nimeri să treacă pe drum. Apoi i-am ajutat să încărcăm, dar omul nu se mai putea mişca. Şi îi spusesem să bage de seamă ce face, că e curată primejdie să iasă de la căldură la frig, îi degeră mîinile. Şi, într-adevăr, pînă să isprăvim cu încărcatul, i-au îngheţat mîinile şi picioarele.

Eu n-am păţit nimic. Am ajuns acasă teafăr. Mama m-a întrebat dacă n-am răcit pe drum.

— De loc, i-am răspuns.

A doua zi am trecut pe la alde Tar. Am întrebat-o pe nevastă-sa ce face nenea Gyula.

— Vai de capul lui — spune femeia — i-au îngheţat mîinile, picioarele şi urechile.

I se învineţiseră într-adevăr urechile şi arătau ca postavul albastru.

Noi n-aveam lemne. Nu mai era un lemn în pădure ; cu un an înainte tăiasem tot ce mai rămăsese.

Acum nu mai aveam ce tăia. Făceam foc în cuptor cu coceni şi cu paie, dar nu mai aveam nici paie, decît puţine, şi trebuia să le chivernisim cu grijă, fiindcă puteau veni geruri mari. I-am spus mamii că mă duc după lemne.

— Unde, dragu mamii ?

— La Curte.

Mai aveam o săniuţă veche, foarte bună ; m-am înhămat la ea şi am plecat. Am trecut Batárul, era îngheţat de la un mal la altul. N-a trebuit să mă duc prea departe. Erau pe acolo nişte sălcii bătrîne şi luasem cu mine un topor bun pe care-l ascuţisem bine în ajun ; m-am apucat să tai.

Abia am doborît o salcie, cînd mă pomenesc cu un bătrîn care trăia din împletit de coşuri.

— Ce faci aici, mă ?

— Iaca, vreau să duc acasă salcia asta.

— N-ai s-o duci, fiindcă eu am cumpărat tot Batárul. Aici nimeni n-are dreptul să taie nuiele, afară de mine. Tot ce vezi aici e al meu.

— Eu nu tai nuiele, ci toată salcia.

— Totuna-i, las-o acolo.

— Ei, dă-o-ncolo, nu mai fi şi dumneata aşa de rău. Am tăiat-o şi pace, lasă-mă s-o duc.

— Du-te şi taie tufe de porumbe. Îs şi mai bune pentru foc.

N-am avut încotro ; a trebuit să las salcia pe care o tăiasem. Cu cîtă amărăciune am lăsat-o ! M-au trecut toate năduşelile pînă am doborît-o, iar dumnealui mi-a luat-o cum ai lua un băţ de chibrit şi a dus-o acasă. A făcut o afacere bună. Am intrat mai adînc în cîmp. Pe vremea aceea pe răzoarele din miezuină[1] erau încă multe tufe de porumbe. Am căsăpit cît am putut. Am încărcat zdravăn săniuţa şi am pornit spre casă. Dar cînd coboram pe malul Batárului, ca să trec de cealaltă parte, săniuţa mea se dă de-a dura. Ei drăcie, vrea să se zbenguie pesemne. Încarc din nou tufele. Abia-mi mai simţeam mîinile de îngheţate ce erau. Trec rîul şi urc malul celălalt. Săniuţa se răstoarnă din nou. A trebuit să ridic cu braţele toate tufele şi să le încarc din nou.

„Aşa nu merge — mi-am zis — aici e nevoie de o funie tare, ca să pot lega bine încărcătura."

Dar în cele din urmă am dus-o acasă.

— Ce-ai adus, dragu mamii ?

— Porumbe.

— O, dragul meu, nici că se putea lemne mai bune pentru foc !

Multe lemne am cărat eu în iarna aceea de la Curte. Pe-atunci era încă voie. Am ajuns să am

[1] Hat.

atît de multe, că pe Piper, ciurdarul — aveam în sat un ciurdar țigan —, cu lemne l-am plătit. Venise omul să ne ceară drepturile pe care zicea că nu i le-am dat astă-vară... Voia să i le dăm acum, cînd nu avem vacă, decît o sărăcie de vițea! Deodată zărește în curte grămada mare de lemne. Zice:

— Ce bine-i de voi că aveți atîtea lemne! Eu nu primesc nici cu bani.

— Cu bani? Cumpără-le!

— Cum le dai?

— Pentru cinci forinți îți dau toată grămada. Dar pentru vițel nu plătesc taxă de pășunat...

Era ca de un car bun.

Omul s-a uitat, s-a dus, s-a întors, s-a uitat din nou. S-a scărpinat în ceafă și în cele din urmă mi-a spus că nu are decît patru forinți.

— Dă-i încoace.

Așa că le-am vîndut cu patru forinți. Iar el le-a încărcat și le-a dus. I le-a dus un bogătan, pe gratis, dar cu condiția ca vara viitoare ciurdarul să-i țină fără plată două vite în ciurdă.

Ce conta că am rămas fără lemne! M-am dus din nou cu săniuța și am adus alte tufe de porumbe în locul celor vîndute. Atunci se putea; nimeni nu te oprea. Altă lume, altă viață era pe vremea aceea. Azi pînă și cel mai mic colțișor de pămînt își are stăpînul său, iar stăpînul și-l păzește cu atîta străşnicie, încît un fir de ață nu poți scoate de la el. Atunci? Te duceai în Nagypáltag, pe moșia lui Csolnóki, și aduceai cît pofteai. Nu chiar de pe moșia lui Csolnóki, că ăla avea pîndar, dar erau destule pămînturi încă nedesțelenite, de unde puteai lua în voie. Decît că nu te puteai duce cu carul, că te înșfăcau pîndarii obștei.

Era bine pe vremea aceea pe la noi. De lucru se găsea oricînd. La întorsul bucatelor în grînare, la

treierat de trifoi, și așa mai departe. Că nu erau atîtea mașini ca azi.

Aveam mare căutare. Mă iubeau toți cei pe la care lucram. Așa m-a cunoscut și nenea Mojzes Jósep, bogătanul, la nenea Mojzes Pál. A văzut ce pot, că erau neamuri, și în multe locuri pămînturile li se învecinau. Cînd am isprăvit cu aratul, m-a chemat la muncile de vară. Mă duceam bucuros, ori de cîte ori jupîneasa Krósz mă învoia. Dar nu-mi prea plăcea, că nenea Jósep era un cărpănos fără pereche; nu ne dădea nici apă de băut.

Aveam un ulcior mic și burduhos, cu toartă.

— Nene Jósep, mă duc după apă.

— Nu bea apă!

Nu ne lăsa să bem apă. Nici după prînz. Trebuia să ne mulțumim cu o înghițitură.

— Nene Jósep, cumpără și dumneata un pic de rachiu, i-am spus în toiul secerișului.

Ceilalți mă băteau la cap să vorbesc, dar un cuvînt nu îndrăzneau să spună; mă lăsau pe mine.

— N-are acum la cîrciumă.

Dar cînd mă întorceam acasă — aveam drum chiar prin dreptul cîrciumii — m-am oprit sub fereastră și m-am uitat înăuntru: cîrciumarul tocmai turna rachiu în sticla bătrînei Máli. Bătrîna se dusese chiar ea după vinars, că nu mai avea pe cine trimite. Trebuie să știi că erau peste drum de noi două bătrîne: lelea Máli și lelea Bábi și amîndouă trăgeau vîrtos la măsea. În copilărie eram tovarăș de joacă cu nepotul uneia din ele; împreună umblam la școală, așa că, de cîte ori treceam pe la prietenul meu, mătușica venea și-mi spunea:

— Du-te, copile, și adu un pic de basamac.

Mamă, mamă, ce dăndănaie a ieșit din trebușoara asta o dată!

Ce s-a întîmplat? Vine într-o bună zi Misike, nepotul bătrînei Bábi, şi îmi spune:
— Mă, Gyuri, am găsit ouăle: Le-a ascuns bunica într-un coş.
Avea într-adevăr cîteva ouă într-un coşuleţ.
— Hai şi-om merge la crîşmă — zice — să le vindem.
M-am dus cu el. De, minte de copil. Negustorul nu ne-a dat bani, ci acadele.
Colo spre seară, cînd ne jucam mai bine, bătrîna Bábi îmi spune:
— Ştii ce? Du-te cu Misuka şi aduceţi un pic de rachiu.
— Mă duc, lele Bábi.
Lelea Bábi se duce după coş, dar nu peste mult se întoarce într-un suflet.
— Misuka, Misuka, n-ai văzut un coş, copile?
— Nu, bunico.
— Aoleo şi daoleo! se văicărea bătrîna. S-a dus basamacul!
Dar lelea Máli a scris ceva pe un petic de hîrtie, şi cu asta am plecat. Crîşmarul ne-a dat puţin rachiu.
În drum spre casă, Misu îmi spune:
— Hai să bem.
— Nu beau, că se simte mirosul.
— Nu se simte. Eu am mai băut şi nu m-a simţit nimeni.
A băut şi acum, eu însă nu.
A doua zi m-am dus la el să ne jucăm. Ne-am urcat în dud, apoi — nu mai ştiu de ce — ne-am încăierat. Misu s-a dat jos din dud şi a început să zvîrle cu bulgări de pămînt după mine. Pînă să cobor, şi-a adunat mai mulţi ortaci; zvîrleau pe-ntrecute în mine. Le-am zis eu să-mi dea pace, dar cu atît mai vîrtos aruncau în mine.
Deodată pun şi eu mîna pe un pietroi şi îi fac vînt.

L-am pălit pe Misu drept în frunte, deasupra ochilor. I-a ţîşnit sîngele.
Misu a alergat în casă urlînd.
Babele ţipau şi se văietau ca nişte apucate:
— Aoleo, Misuka, sufletul maichii, cine te-a omorît?
— Joó Gyuri m-a lovit.
— Văleu, arză-l-ar focu de blestemat, că a orbit bunătate de copil. Da' las' că-i dau eu lui!...
Eu am luat-o la sănătoasa şi pînă acasă nu m-am oprit. Acolo m-am ascuns în coşarul de porumb.
Numai că au venit şi babornitele, cu slujnica lor, bătrînă ca şi ele. Mă caută în casă, prin ogradă. Tata trăia încă, dar nu era acasă, muncea la cîmp. În sfîrşit, una dintre babe mă ocheşte în coşar.
Au dat fuga după prăjină. Dar, spre norocul meu, toate trei deodată. Şi-au făcut socoteala să mă împungă şi să mă facă să ies.
Numai că eu am sărit din coşar şi m-am căţărat pe claia înaltă de fîn. Cum am izbutit să ajung în vîrful ei nici azi nu ştiu.
Deodată însă se ivesc şi cele trei babornite. Mă zăresc în vîrful clăii. Se sucesc, se învîrtesc de jur împrejur, se chibzuiesc în fel şi chip cum să mă doboare. Dau cu prăjina, dar nu prea ajung pînă la mine. Strigă la mine să cobor.
— Ca să mă bateţi pentru că nu eu am dat cu bulgări, ci ei? Eu n-am aruncat decît o singură dată...
Cînd văd că iar încearcă să mă lovească, mă ridic în picioare în vîrful clăii şi încep să le stropesc cu udul.
Să le vezi cum alergau roată-roată, iar eu mă întorceam după ele şi pînă la urmă le-am alungat.
Au plecat, iar a doua zi eu mă jucam în bună pace cu Miska. De dus însă multă vreme n-am mai îndrăznit să mă duc pe la ei.

O dată însă, uitînd de ce s-a întîmplat, m-am dus totuşi la ele în casă să mănînc jintiţă. Mi-au dat o ulcică mare. Apoi ne-am dus să culegem coacăze. N-am băgat de seamă că Bábi, cotoroanţa de Bábi, s-a furişat după noi şi m-a lovit peste spinare.

Ehei, am fugit mîncînd pămîntul, şi pînă acasă nu m-am oprit.

După cîteva zile, bătrîna Bábi îmi spune:

— Ia vino puţin încoace. Du-te şi adă puţin rachiu.

— Nu mă duc. Dumneata m-ai bătut.

— N-o să te mai bat dacă aduci. Nu-mi place să-l trimit pe Misi, că el îl bea, dar ţie aflu că nu-ţi place.

Atîta m-a bătut la cap, pînă m-am dus şi i-am adus.

Toate astea mi-au venit în minte acum, cînd mă uitam pe fereastră şi îl vedeam pe negustor la tejghea, turnînd ceva în sticla bătrînei. Ştiam că nu poate fi decît rachiu. M-am întors aşadar la nenea Jósep şi i-am spus:

— Nene Jósep, e rachiu la crîşmă.

S-a nimerit să fie şi mama acolo, că îi plăcea să dea pe la casa lui nenea Jósep; de, femeia săracă încearcă să se căpătuiască pe la toate casele.

— Ia-o în braţe pe Zsófika — zice mama — nu vezi că plînge?

Zsófika — azi nevasta lui Pók Pál — era fata cea mai mică a lui nenea Jósep, pe atunci un copil de ţîţă, ce mai... N-am avut încotro, am luat-o în braţe şi o purtam de colo pînă colo prin ogradă.

— Dădăceşte-o, dădăceşte-o! zice lelea Irma, că eu trebuie să văd de cină. Mămăliga e gata, dar n-avem lapte; mă duc să mulg vaca.

În timp ce ea mulgea, eu o plimbam pe mica Zsófi de colo-colo, numai că ea urla din ce în ce mai tare. I-am spus cam aşa:

— ...Mama cui te-a făcut!... Te izbesc de dudul ăsta de praf şi pulbere se alege din tine!

Copilul, parcă ar fi înţeles, tace deodată.

Iese lelea Irma din grajd şi mă întreabă:

— Ce i-ai făcut de a tăcut aşa deodată?

Că plîngea într-una broscuţa aceea de copilă; era tare plîngăreaţă.

A doua zi, cînd ne-am întors de la cîmp, cineva iar mi-o pune în braţe, deşi nu plîngea. Cum mă vede, însă, începe să urle.

— Ce i-ai făcut, mă, că i-e frică de tine ca de foc?

— Nu i-am făcut nimic, ce să-i fac? I-am spus doar atît: Mama cui te-a făcut! Te izbesc de dudul cela de praf şi pulbere se alege din tine!

Rîdea lelea Irma de se prăpădea.

— Văleu, de azi înainte numai pe tine o să te chem s-o dădăceşti!

Dar în săptămîna care-a urmat n-am vrut să mă mai duc la ei. A venit luni, în zori de zi, nenea Jósep.

— Hai, măi băiete, la lucru.

— Nu mă duc, nene Jósep, că dumneata nici apă nu-mi dai.

— Ţi-aş da, numai că tu ai fi în stare să bei o găleată întreagă.

— Cred şi eu, dacă mi-e sete!

— Ei, hai, că-ţi dau cîtă vrei.

— Dar rachiu cumperi?

— Cumpăr şi rachiu.

Rîdea cu poftă, fiindcă ştia că eu nu beau rachiu şi cer doar pentru alţii.

Dar apă nu ne-a dat nici după aceea. Nu ştiu ce dumnezeu avea cu apa. Mereu spunea că muncitorul nu trebuie să bea apă multă, fiindcă se umflă.

Era viaţă frumoasă pe vremea aceea. Toată lumea era veselă.

AL TREISPREZECELEA DIALOG

în care se arată că atunci cînd bagi de seamă că sînt și fete pe lume, nu te mai poți gîndi la altceva

Nu începusem încă să umblu creanga prin sat. Stăteam pe acasă cu mama. Ne învecinam cu Vas și cu un ciurdar sărac, unul Fencák. La nenea Vas Berti mergeam des ; eram silit, pentru că noi nu aveam fîntînă. De cîte ori aveam nevoie de o găleată de apă trebuia să trec dincolo. Era un om săritor. Cînd a murit taică-meu, bătrînul Vas Bálint, tatăl lui nenea Berti, a fost foarte bun cu noi. N-am făcut foc în timpul priveghiului, și mama m-a trimis să mă culc la ei.

— Plîngi, dragul moșului ? m-a întrebat atunci Vas Bálint, bătrînul.

— Plîng, nene Bálint, că nu mai am tată. De-acu n-o să-mi ție nimeni partea ; poate să mă bată oricine.

— Nu te teme, puiule, cît oi trăi, eu o să-ți fiu tată.

M-a culcat în pat, lîngă el, la picioare. Îmi era drag, că era bun. Peste o săptămînă a murit și el. Era cam de o seamă cu tata.

Acuma nu mai aveam pe nimeni să-i țină loc tatii. Și Berti, băiatul lui, era om bun, nimic de zis, dar

tînăr, abia mai tîrziu s-a însurat, la trei luni după moartea tătîne-su. Trebuia să se însoare, fiindcă și maică-sa, lelea Julis, ajunsese ca o umbră, nu mai era cine să ție casa. Nenea Berti a luat-o în pripă pe lelea Kis Emi ; cu dînsa și-a dus traiul, dar nu se iubeau, uneori nu-și vorbeau trei luni de zile la rînd. Totuși, au dus casa împreună pînă cînd nenea Berti s-a prăpădit în război. Se spune că a vrut să moară cu tot dinadinsul, fiindcă n-a avut nici o bucurie în viață. Deși au rămas doi copii după el. Cum se poate ca cineva care are copii să nu iubească viața ? Și nu pricep de ce n-a iubit-o pe lelea Emi, care era o femeie foarte la locul ei, o femeie curată și destul de harnică. Poate unde a luat-o din silă, negăsind altă fată cu care să se însoare.

Sora mai mare a lui Vas Berti, lelea Mári, era nevasta lui Kovács Antal. Ăștia aveau doi copii : István și Mári. Pe fata asta, pe Mári, o iubeam eu, deși era mult mai mare ca mine. Cîtă vreme am petrecut în casa lor ! Iarna, îndată ce se însera, mergeam la ei. Acolo îmi făceam veacul. Strujeam ciucalăii de porumb pe muchea unui cuțit potrivit în dunga scăunelului, sau urmăream ceasuri întregi fusul, cînd Mári torcea. O și sărutam cînd se putea, de la spate, cum fac cățelușii cînd învață cum să se joace cu cățelele. Rîdea, nu se împotrivea, nu era mare lucru ! Mult am mai stat în poala ei !

Într-o zi, prietenii mei îmi spun să nu mai merg la Kovács Mári.

— De ce, mă ?

— Te umpli de păduchi.

M-am uitat apoi mai cu băgare de seamă și am zărit într-adevăr, lîngă urechea ei, o lindină. Din ziua aceea am lăsat-o mai domol cu îmbrățișările, deși n-am luat niciodată nimic de la ea.

Vecinul din spate, Fencák, era văcar la Krósz bătrînul. Tatăl lui, Fencák Márton, fusese tot văcar, văcarul satului. Erau ruşi ; şi credinţa le era rusească. Fencák tatăl se însurase a doua oară, la bătrîneţe. Era la popa rusesc o slujnică, una Katia, pe ea a luat-o. Ca un ţînc neastîmpărat ce eram, am fost şi eu la nuntă. În viaţa mea n-am văzut aşa nuntă săracă. Nu aveau decît un pic de rachiu, iar de mîncare, nici cît ii negru sub unghie. Dar avea omul, din întîia căsnicie, un băiat, tot Márton îl chema. Mamă-sa murise la o săptămînă după naştere, aşa că moaşa îl scălda pe copil. Moaşa trăgea din lulea în timp ce-l scălda, şi într-o zi jarul din pipă a căzut în ochiul copilului, care-a rămas chior.

Pe la ei nu mă duceam, fiindcă nu stăteau pe-acasă, şi erau aşa de săraci, de mă mir că n-au murit. Şi lelea Katia i-a părăsit şi s-a întors la popa rus din Bökény, pe care l-a slujit mai departe. Apoi au ajuns la o hodaie şi au stat acolo vreo şapte ani. Acolo s-a prăpădit bătrînul ! După moartea lui, Fencák Márton chiorul s-a întors şi s-a tocmit văcar la Krósz.

După cocioaba lui Fencák urma un maidan ce ţinea de moşia boierească, dincolo de maidan, şcoala, adică domnu învăţător Piri.

După şcoală şedea Berky Bertalan, neam cu noi, familie de nemeşi. Bunica ăstuia se măritase cu bunicul meu, aşa că, după mamă, nenea Bertalan era frate cu tata. Trebuia să mă duc uneori pe la ei, mă trimitea mama, dar nu-mi plăcea, fiindcă erau tare scumpi la vorbă. Tăceau tot timpul, iar eu şedeam, şedeam fără rost. Nu mă lăsau nici măcar să lucrez. Nu apucam să pun mîna pe ceva, că îndată sărea careva din ai casei : — „Stai pe loc, că verşi ciubărul cu lături !“ Aşa că i-am cam lăsat în plata Domnului. Nenea Bertalan, bătrînul, mai era ce era, dar fi-su

mă privea foarte rece. M-am lăsat aşadar păgubaş ; nu mai mergeam la ei.

Urma la rînd lelea Kánya Lidi, apoi bogătanul Fitos Bálint, ajutorul de primar. Mai departe nu mai cunoşteam bine casele.

Tot pe partea asta, hăt departe, locuia Váradi Piroska, dar de la claca de pomină, de vreo trei ani de zile, n-am mai pus piciorul pe-acolo.

Peste drum de noi stătea lelea Kis Mári, care mă speriase în copilărie cu basmul ei, iar lîngă ea, cele două bătrîne, Bábi şi Máli, apoi lelea Julcsa, nevasta lui Paládi Józsi, care-mi dăduse pîinea de mălai cînd făcusem întîiul drum la Beregszász. După lelea Julcsa urma Klán, care la început fusese cîrciumar, apoi a cumpărat casa asta şi cîteva delniţe pe care le lucra cu zileri. Nici pe la el nu umblam. Lîngă Klán şedea Csorba Jósep, guralivul, mare gospodar, putred de bogat, primarul satului.

De partea cealaltă, înspre biserică, şedea nenea Mojzes Pál, la care am slugărit trei ani de zile la arat.

Lîngă el se află casa notarului Máriási, cu grădină mare, apoi casa lui Onodi Jóska, casa parohială, şi casa lui Mojzes Jósep. Urma apoi un rînd de case mărunte, pe care abia le ştiam.

Da' cît pe ce să uit : peste drum se înălţa biserica, şi în preajma ei se întindea uriaşa curte a lui Krósz, negustorul de fierărie. Curte boierească, mare. Aici trebuia să se ridice castelul.

Cunoşteam, fireşte, pe toţi oamenii din sat, şi cum era să nu-i cunosc, cînd în tot satul nu erau decît şaizeci şi unu de fumuri ? Dar nu-mi băteam capul cu ei, nici ei cu mine. Dinspre partea lor puteam să mor oricînd.

În capul de sus nu-mi plăcea să mă duc, că pe-acolo era curtea cea mare a domnului Salánky Sámuel, cu o grădină de zece iugăre. Tare îmi era

străină, parcă cine știe ce dușmani ar fi locuit în ea. Mai multe cunoștințe aveam în capul din jos, deși acolo ședea Pereszlényi, de care de asemenea mă temeam să nu mă înșface cînd mă zărește. Dar pe-acolo aveam și oameni buni, ca de pildă nevasta lui Péter Ignác, lelea Kis Martella, care mă trimisese după mere și care a păstrat și după aceea prietenia cu mine, sau nenea Kőmives József, a cărui fetiță era Kőmives Erzsi.

Urma un om cu multă avere, Vas Gedu, apoi nenea Orbán Gyuri, și Füles Gyuri, iar mai încolo un șir de căsuțe de oameni săraci.

Mai știu și eu ? Pe vremea aceea satul nostru era atît de mare, că nu-l puteam cutreiera de la un cap la altul.

Într-o zi coseam pe malul Batárului. Eram singur. Pe atunci nu prea știam să cosesc — abia îmi încercam puterile, puțin cîte puțin — și vîrful coasei intra mereu în pămînt. Îmi părea bine că nu mă vede nimeni. Mă cătrăneam, dar și rîdeam de nepriceperea mea. „Eh, o să învăț cu timpul, îmi ziceam, că nu se află meșteșug mai de preț pentru un băiat crescut la țară decît cositul."

Era o vreme frumoasă, de vară, luna iunie, și o căldură de te topeai.

Rîul curgea pe aproape.

Deodată bag de seamă că pe lîngă sălcii se scaldă o fetiță. „Măi, măi — îmi zic — ia să ne uităm nițel la ea."

M-am ascuns într-o tufă și de acolo mă uitam la ea. Era o fetiță frumușică și împlinită, nu-i lipsea nimic.

Mă dezbrac și eu, și, țuști în apă după fetiță. Nu era de la noi, ci din Bökény, satul de pe celălalt mal.

Fata începe să țipe, eu după ea. În sfîrșit, o prind.

— Nu țipa — îi spun — că te bag cu capul sub apă !

Am strîns-o în brațe. Nu voia să se lase, dar am speriat-o că o înfund în apă de se îneacă.

A fost întîia fată pe care am strîns-o în brațe, așa, mai de doamne-ajută.

Mai tîrziu mi-a spus rîzînd că, dacă mă duc în satul lor, o să-i pună pe frații ei mai mari să-mi tragă o bătaie.

Mă descurcam bine în apă. Înotam ca un cățel, dînd din mîini și din picioare.

Dîndu-i drumul, fata a ieșit pe malul celălalt, s-a îmbrăcat, iar eu am trecut dincoace de-a înotul, am ieșit din apă, m-am întins în iarba moale și am adormit.

Dar n-am prea putut dormi, fiindcă mereu mă gîndeam ce bine e că am cunoscut gustul fetelor.

Din ziua aceea n-am mai avut liniște. Ziua-noaptea numai la un lucru îmi stătea capul : cum să fac să-mi găsesc o drăguță.

În sat la noi nu îndrăzneam ; mă temeam să nu dau de vreo belea. Fetele clevetesc și-s lăudăroase. Ce mă fac dacă tatăl, fratele sau rubedeniile vreuneia mă prinde și mă bate de mă lasă lat ? M-am perpelit așadar, făcînd fel de fel de planuri, pînă ce am auzit de la nenea Kőmives József că la Forgolány se zidește o casă mare. El a umblat s-o ia în antrepriză, dar n-a izbutit. Spunea însă că acolo o să fie nevoie de multe brațe de muncă.

Sîngele clocotea în mine. „Fie ce-o fi, am să mă duc la Forgolány, poate-mi dă de lucru acolo — îmi ziceam — și o să-mi găsesc și o drăguță frumoasă."

Într-o duminică seară îi spun mamii :

— Mîine dimineață plec la Forgolány.

— Pentru ce ?

— La muncă. Se clădeşte o casă mare şi mi-a spus nenea Kőmives Józsi că acolo-i de mine.

Mama nu voia să mă lase, fiindcă era şi în sat de lucru destul.

— Ce-s nebun, să lucrez pentru şaizeci de creiţari, cînd acolo iau mai mult ?

M-am ţinut tare, aşa că pînă la urmă a trebuit să mă lase. Am plecat.

Am ajuns la Forgolány. Am trecut de-a lungul satului şi am dat de casa care se construia.

— Aveţi nevoie de muncitori ?

— Da.

— Atunci iată-mă.

— Bine.

N-am mai stat să întreb cît îmi plătesc. Am lucrat toată săptămîna.

A fost bine. Căram pietre pentru temelie, vălătuci pentru pereţi. Seara stăteam de vorbă cu lumea. Cineva mi-a spus că e în sat un fierar, un meşter foarte bun, care ştie să facă topoare minunate. M-am dus la el, l-am întrebat dacă n-ar vrea să-mi facă o bărdiţă bună. „Cum să nu ?", zice omul — dacă-i duc o coasă, că din coasă se face bărdiţa cea mai bună, adică tăişul bărdiţei.

Şi în timp ce stăteam de vorbă cu jupînul fierar, iată că din casă iese o fetiţă. Era parcă tocmai pe gîndul meu : cu ochi negri, şi o chema Etelka.

„Taci că-i bine — îmi zic în gînd — de fete n-o să ducem lipsă pe-aici."

M-am pus pe treabă cu tot dinadinsul. Voiam să le fac tuturor pe plac, dădeam o mînă de ajutor fierarului, i-am hrănit purceii, i-am scos apă pentru vacă. Iar meşterul m-a îndrăgit numaidecît, că era mare lucru să ai un ajutor de nădejde. Mi-a spus să mai trec pe la el.

Toată noaptea n-am putut dormi, numai la Etelka mă gîndeam. Dacă m-ar săruta măcar o dată !... Ca fata de la Bökény. Asta era dorinţa mea cea mai arzătoare.

În seara următoare, după încetarea lucrului — că zidarii nu se zoresc atîta ca ţăranii, aşa că la ora şapte, încă pe lumină, munca lor încetează — mă duc iar la fierar şi încep să scot din nou apă din fîntînă.

Vine fata şi rîde de mine.

— Ce rîzi ? o întreb.

Rîdea înainte, fără să-mi răspundă.

— Nu rîde, că acuşi am să te scald în albie.

— Nu sîntem la Bobotează.

— Dacă nu sîntem, o să fim.

Şi iac-aşa ne-am pomenit sporovăind. Îi umbla gura ca o morişcă, dar ochii îi erau ca jarul din vatra lui taică-su. Că am aţîţat de multe ori cărbunii pentru ăl bătrîn !...

În seara următoare am pus mîna pe ea. Am strîns-o bine, nu m-a văzut nimeni. Ştiam să mă port cu fetele. Am avut de-a face cu ele, am învăţat mult, mai ales de la Piri Márta şi, mai mult încă, de la Gogán Juliska, la hodăi. Ştiam că lucrul de căpetenie e să îndrăzneşti.

Fierarul era bucuros cînd vedea că mi se scurg ochii după fata lui. Mă iubea omul, ce mai la deal, la vale. Mi-a şi spus o dată că mă ia ucenic.

— A — i-am răspuns — nu mă fac ucenic la un fierar de la ţară, că dacă-i vorba să fiu ucenic, mă duc la Budapesta ; acolo munceşte de trei ani de zile şi fratele meu Gedeon, care-i ucenic ; azi-mîine iese calfă.

Şi răspunsul ăsta i-a plăcut meşterului.

— Ai dreptate — zice — nu face să te speteşti pentru ţăranii ăştia, că ăştia îţi cîntăresc fierul, îţi taie din preţ, nu le place să plătească fierarului.

Ce-i drept, trăiau destul de sărăcăcios, după cîte vedeam.

Pînă una-alta, s-a împlinit săptămîna, îmi cer plata, şi ce să vezi? mă plăteşte cu cincizeci de creiţari pe zi.

— Ei, drăcie! m-am speriat. Dacă nu m-am tocmit de la bun început... Aşa păţeşti cînd îţi stă capul la fete: ţi se lasă mintea-n cizme!

— Nu mai vin să lucrez la dumneavoastră — i-am spus zidarului — dacă plătiţi aşa de puţin.

— Dar cît vrei?

— La noi se plăteşte şaizeci de creiţari; aici, că-s între străini, nu pot lucra sub şaptezeci.

— Bine, săptămîna viitoare o să capeţi şaizeci.

— Prea puţin, că eu trebuie să vin de departe, şi vin pe jos.

— Lasă, vino, că o să vedem noi, spune meşterul. Mă iubea şi zidarul, fiindcă nu trăgeam de timp, ci munceam, de parc-aş fi muncit pentru mine. La mine n-avea nevoie să strige: „— Adu mortar!“.

Cînd zidarul avea nevoie de mortar, eu eram demult acolo. Ba mă ţineam şi de capul ortacului, ca maistrul să n-aibă de ce striga. Maistrul m-a şi luat lîngă dînsul. Dar de dat, nu mi-a dat mai mult. „Mai e vreme, poate săptămîna următoare“.

Am înţeles. N-o să mai vin şi gata.

M-am dus la fierar să-mi iau rămas bun, că eram hotărît să nu mai vin. Dar în timp ce-am început să-i vorbesc de despărţire, faurul îmi spune ca din întîmplare să-i aduc coasa, că îmi face o bărdiţă cum n-am văzut de cînd sînt.

— Nu ştiu dacă mă lasă mama.

Cînd m-am întors acasă, i-am spus mamii cum am fost tras pe sfoară.

— Dacă eşti un prost... Cine te pune să te duci la Forgolány cînd găseşti de lucru şi aici? Ţi-ai mîncat toată agoniseala.

Da, era adevărat, numai că eu, parcă mi-a intrat un spin în picior, nu mă puteam ostoi. Mereu mă gîndeam — şi numai la asta mă gîndeam — că dacă o hărţui o săptămînă de zile, Etelka se înmoaie şi îmi dăruieşte dragostea ei. Nici bărdiţa nu mă lăsa în pace. Am scotocit podul, am cătat printre coasele vechi şi ştirbe ale tatii şi am pus la o parte una, cu gîndul să o iau cu mine dimineaţa.

Iar mamii i-am spus că trebuie să mă duc totuşi, fiindcă am găsit la Forgolány un fierar care îmi face o bărdiţă cum n-am văzut de cînd sînt.

— Şi cît cere?

— N-am întrebat.

— Păi atunci nu pleci, că-ţi ia tot ce cîştigi o săptămînă întreagă.

— N-are să-mi facă una ca asta.

Cu un cuvînt, n-avea cu cine vorbi; degeaba mă certa că mi-am pierdut capul, eu o ţineam morţiş:

— Bine, mamă, dacă dumneata nu-mi dai pîine, mă duc cu pîinea mea.

Aşa că biata mama — ce era să facă? — tot mi-a dat merinde de drum. Dar m-a întrebat:

— Nu cumva o fi vreo fată la mijloc?

— Vai, mamă, ce-aş putea eu face cu o fată de pe acum? Pînă să mă însor, mai va.

— Păi atunci tune dracu în pielcuţa ta, că nu mai pricep ce ai.

Nu-mi păsa ce-mi spune, am plecat.

A doua zi, pe-nserat, eram la fierar. Am fost primit ca unul de-ai casei. Pînă şi nevasta fierarului, deşi femeie tristă, a rîs cu poftă cînd m-a văzut

că scot apă din fîntînă. Iar Etelka chicotea de-mi zburda inima sub buzunarul sumăieşului.

Tare frumos a trecut săptămîna. Etelka se arăta tot mai drăgăstoasă. Mergeam în grădină să culegem vişine. Pot spune că le-am cules cu temei, dar fata nu s-a supărat de loc.

Numai că fierarul nu pusese încă mîna pe coasa mea. Cică mereu avea altă treabă. A sosit şi sîmbăta, şi coasa stătea tot cum o adusesem de acasă.

— Jupîne, ce se aude cu coasa mea ?

— Da ce, săptămîna viitoare nu ne vedem ? Tot n-ai acum lemne de spart acasă.

— Dar tare mi-ar plăcea să mă mîndresc în sat la noi cu bărdiţa.

— Lasă că am să ţi-o fac. Cînd te întorci, va fi, poate, gata.

Închipuie-ţi că sîmbătă am luat tot şaizeci de creiţari pe zi. Eram cătrănit, fiindcă lucrasem şi mai avan decît săptămîna trecută. Ce mi-a spus însă zidarul ? Că la el aşa-i obiceiul. Să înaintezi încet, ca să ajungi departe. Dar să viu, că săptămîna viitoare mă va plăti cu şaptezeci.

— Nu mai vin, arde-ţi-ar focul toată clădăria !

— Nu spune una ca asta, băiete, că te zidesc în perete.

Am avut ce auzi de la mama, pentru că lucram, chipurile, de pomană ! Sîntem în miezul verii, şi eu îmi pierd vremea lucrînd pe la străini. Din ce o să trăim la iarnă ? Omul sărac vara trebuie să-şi cîştige pîinea pe care va mînca-o la iarnă.

Dar putea să-mi spună orice, că luni dimineaţa iar mi-am luat traista, şi tunde-o, băiete, pînă la Forgolány nu m-am oprit. Zburam, nu altceva. Numai la Etelka mă gîndeam. M-aş fi dus, poate, şi fără plată, că mai erau încă vişine în pom.

Ce zile minunate ! Şase săptămîni am bătut drumul la Forgolány, pînă s-au isprăvit lucrările şi s-a gătat casa. Îmi părea rău că n-a ţinut mai mult, căci în ultimele două săptămîni luam optzeci de creiţari pe zi, iar de hrană nu trebuia să mă îngrijesc, fiindcă seară de seară mîncam la fierar, iar la prînz zidarul mă poftea întotdeauna la gulaş. De trei săptămîni eram oaspetele lui, şi totuşi mă plătea cu optzeci de creiţari.

Iar cu Etelka, ce să zic ? Amîndoi credeam că numai lopata groparului o să ne despartă. Ne iubeam ca doi porumbei. Dacă ea alerga spre dreapta, eu după ea, dacă eu o apucam spre stînga, ea se ţinea după mine. Ne înţelegeam aşa de bine ! Ne săltau inimile de bucurie şi de plăcere.

Într-o dimineaţă de luni am plecat la Forgolány. Eram singur, nu aveam la mine decît o sapă proastă. O luasem ca să mi-o ascută fierarul. Totdeauna duceam cîte o unealtă la reparat, totdeauna mi-o făcea, şi niciodată nu-mi cerea nimic. Rîdea cînd îl întrebam ce am de plată.

— O să-ţi arăt factura la urmă.

Sosesc la Forgolány. Era ultima săptămînă. Îl întreb pe fierar dacă e gata bărdiţa.

— Uite-o colo, răspunde rîzînd. Încearc-o. Izbeşte-o în butucul nicovalei.

O izbesc, n-are nici pe dracu.

Era pe acolo, la gard, un stîlp vechi de stejar cu un nod mare. Ei, fierarule, acu te-ai ars. Izbesc cu bărdiţa în stîlp, sare gura bărdiţei.

Fierarul ia bărdiţa, o cercetează, o împlîntă în butuc.

— N-are nimic — zice — am să-i pun de două ori atîta oţel.

A călit-o din nou. A doua zi, pe seară, trec pe la fierar.

— Ei, jupîne, gata bărdiţa ?
— Încearc-o !
O izbesc în butucul nicovalei : nimic, o izbesc în stîlpul de stejar, ies scîntei, dar n-are nici pe dracu. Am spintecat tot stîlpul, bărdiţa n-a păţit nimic. Aveam o bărdiţă cum nu văzusem în viaţa mea, adică am avut pînă mi-a furat-o cineva.
Toată săptămîna m-am hîrjonit cu Etelka. A plîns, biata de ea, cînd mi-am luat rămas bun.
Am întrebat pe fierar cît îi datorez.
— Uite ce e, îmi spune. Pe la voi se face mult tutun. Adu-mi, cînd mai treci pe aici, o legătură de tutun.
— Bine, jupîne, am să-ţi aduc.
Am dat mîna ca oamenii şi l-am întrebat :
— Îmi dai voie s-o sărut pe Etelka ?
— Dacă vrea şi ea...
— Vrei, Etelka ?
Dar Etelka n-a scos nici o vorbă, ci mi-a sărit de gît şi m-a lins ca un viţeluş.
Aşa a fost la Forgolány.

AL PAISPREZECELEA DIALOG

în care se arată că fieştecare trăieşte cum poate, nu cum ar vrea

În primăvara următoare iar m-au chemat, dar nu m-am mai dus la plug la nenea Mojzes Pál. Doar n-o să muncesc pămîntul veşnic pentru alţii.

Şi pe urmă prea mă ţineau de scurt, iar eu aveam destulă minte ca să nu mă las dus de nas cum ar fi vrut ei. Primăvara, îndată ce se muia vremea, trebuia să fiu la ei şi să lucrez pînă la sfîrşitul lui mai, taman ca un om în toată legea, sau ca un ziler. Nu era chip să răsuflu mai slobod, să mă joc, să lipsesc o zi, pentru nimic în lume. Asta nu le plăcea. Iar de plătit, nu plăteau în ruptul capului nimic. Ziceau, chipurile, că ne ară pămîntul. Dar ce pămînt aveam ? Grădina, că atît ne-a mai rămas. Şi un iugăr, din averea bisericii. Atîta preţuia munca mea de două sau trei luni de zile. Doar atît că, în zilele cînd se duceau la iarmaroc, o luau şi pe mama. Şi ne aduceau acasă recolta. Cum însă nu mai aveam nici pămînt, la ce să mai robotesc ? A, se pricep bogătanii să stoarcă sufletul dintr-un flăcăiaş ! Aşa învaţă băiatul, zic dumnealor. O fi, numai că ajunsesem şi eu să văd că aşa nu e bine.

Şi pe urmă nu-mi mai plăcea să merg pe la ei fiindcă nenea Pali se însurase cu Kerekes Fáni.

Asta l-a dus în mormînt pe tatu-său, Mojzes Pál, bătrînul. S-a topit şi s-a sfrijit în primăvara aceea, de mama zicea mereu: „Nu apucă pîrga!" Şi n-a apucat-o.

Nenea Pali era al treilea bărbat al lelii Fáni. Pe la noi nu se obişnuia ca o femeie văduvă să umble dintr-un bărbat în altul. Dar vezi că lelea Fáni a dat încă din fetie cu piciorul în şiştar, a făcut un copil cu Csorba Marci, feciorul lui Csorba Jósep, guralivul.

Kerekes era vecin cu Csorba. De mici, copiilor le plăcea să se joace împreună, dar bătrînii nu se puteau suferi şi ar fi fost în stare să se ucidă.

De ce? Fiindcă nenea Csorba Jósep avea şaizeci de iugăre, iar Kerekes nu avea decît treizeci şi patru.

Dar Csorba Jósep, guralivul, se trăgea doar dintr-o familie de ciobani. Tatăl lui, Csorba Márton bătrînul, pe care nu l-am mai apucat, că l-au omorît cu bîta mai demult, era încă oier.

Îşi făcuse averea pe moşia lui Salánky, din furtişaguri. Cei mai buni şi mai frumoşi miei îi aduna în turma lui; boierului nu-i lăsa decît ciurucurile. Aşa a strîns o mulţime de avere, că pe vremea aceea fiecare fir de lînă era aur în mîna unui oier bun. Cînd s-a însurat, guralivul a făcut un ospăţ ca-n basme. Numai din neamurile de oieri a poftit treizeci şi trei de familii. Dar cînd era ospăţul mai în toi, s-au pomenit cu o mulţime de jandarmi, care l-au înhăţat şi l-au dus. A stat mult în temniţă, nu s-a putut dovedi vinovăţia lui, dar pandurii l-au bătut atît de crunt, încît de aici i s-a tras moartea, zice-se, la scurt timp după ce a ajuns acasă. Totuşi, a avut încă răgazul să cumpere, cu bani grei, moştenirea unui Salánky, cincizeci de iugăre. Căci mai era un Salánky, unul care moştenise cincizeci de iugăre în hotarul satului; întocmai ca boierul Sámuel şi coana Polixénia. Ei bine, Salánky ăsta şi-a vîndut partea de moştenire hoţomanului de oier numai ca să facă din Csorba un domn taman pe măsura verilor lui. Guralivul a mai adăugat apoi zece iugăre la moşia tătîne-său. Aşa a ajuns să aibă şaizeci.

Ce n-ar fi dat nenea Kerekes Imre să vadă că fata lor, Fáni, izbuteşte să pună mîna pe Marci! Dar tatăl flăcăului zicea că mai degrabă îl omoară decît să-l vadă vizitiu la un gospodar cu numai treizeci de iugăre. Că la bogătanii ăştia ginerele e socotit doar ca un vizitiu, doarme afară, în grajd. Ei bine, feciorul lui n-o să doarmă în grajdul lui Kerekes.

Căsătoria aşadar nu s-a făcut, dar Fáni credea că tot se va face ceva dacă ea va şti să se înţeleagă cu Marci, aşa că a rămas însărcinată şi i-a făcut un copil. În zadar, însă, că guralivul tot nu şi-a dat băiatul.

De ruşine, Fáni s-a măritat apoi în alt sat, la Tiszabecs, cu un flăcău dintr-o familie bună, unul Bimbó Pista.

La rîndul lui, nenea Kerekes Imre a răspîndit vorba prin sat că el a fost cel care nu s-a învoit în ruptul capului ca fiica lui să se mărite cu fiul unui cioban cu pieptene în cap, că Csorba Márton bătrînul purta încă un pieptene de os în hălăciuga de păr ce i se revărsa pe umeri, pe cînd tatăl lui, adică al lui nenea Imre, fusese încă prin patruzeci şi opt gospodar în lege, dovadă — răboajele ce încă atîrnă, pînă-n ziua de azi, de grindă. Şi tot aşa spunea că va ajunge neapărat primar — nu se poate altfel — cînd Pereszlényi se va lăsa de slujbă. Dar la alegeri a ieşit biruitor guralivul, a fost ales primar, şi asta a înveninat şi mai tare duşmănia. Atunci s-a măritat lelea Fáni cu Bimbó Pista.

Dar n-a stat mult la Tiszabecs. Degeaba s-a mutat dintr-un sat mic într-unul mare. Şi degeaba a intrat

în vestita familie Bimbó, că alde Bimbó erau pe drojdie, iar Bimbó Pista bea de stingea ; chiolhanurile i-au înghiţit şi ce le-a mai rămas din avere. Lelea Fáni s-a întors după o jumătate de an ; zestrea s-a dus, fireşte, pe copcă. Plecase cu copilul şi s-a întors tot cu el. Atunci a ieşit cîntecul :

Pe sub garduri, pe răzor,
Fáni alerga de zor ;
Bimbó Pista după ea,
Cu căpăstru-n gît fugea.

Dar degeaba cîntam noi de căpăstru-n gît, că omul n-a venit după ea. S-a iscat un proces mare ; alde Kerekes n-au mai văzut nici un sfanţ, iar Bimbó Pista a plecat în America, aşa că praf s-a ales din zestrea lelei Fáni.

Nenea Marci se lăuda că are s-o facă de rîs pe Kerekes Fáni pentru că a plecat din sat. A făcut-o, într-adevăr, turnîndu-i încă un copil. Lelea Fáni se bucura, crezînd că de data asta nenea Marci o s-o ia. N-a luat-o, şi Fáni s-a măritat a doua oară — de data asta cu un argat rus, unul Murza Gergő. Nenea Marci spunea că nu se lasă pînă n-o altoieşte de douăsprezece ori pe Fáni. Femeia şi-a căutat un ajutor. Era pe vremea aceea la nenea Abráhám Pál un vizitiu rutean, de credinţă rusească, o matahală de om, cumplit de puternic. Pe ăsta l-a luat de bărbat, cu gîndul de a-l răpune pe Csorba Marci. Aşa s-a măritat a doua oară, cu doi copii, lelea Fáni.

Da, dar pe cît era de tare Murza Gergő, pe atîta era de papă-lapte. Sălta pe umăr un sac de grîu ca nimica, dar stătea ceasuri întregi cu ochii pierduţi în gol ; un deget n-a ridicat vreodată asupra cuiva. Era un om bun, săracu, bun şi moale ca o mămăligă. Lîngă el a învăţat lelea Fáni să înjure. Că foc şi pară îi ieşea din gură, de te încrîncenai cînd o

auzeai ! Nu se sfia să meargă de-a lungul uliţei, să se oprească taman în capul satului şi să strige cît o lua gura :

— Gergő... mă, Gergő, hai acasă, lua-te-ar dracu să te ia !

Căci Murza Gergő avea darul suptului. Era în stare să dea pe gît cîte o jumătate de vadră pe neclintite. Cîteodată lelea Fáni îl aducea acasă beat mort, ţinîndu-l de ureche.

Apoi, primăvara, pe vremea cositului, Murza s-a prăpădit dintr-o vătămătură. Ridicase, din rămăşag, un trunchi de copac în căruţă, se rupsese ceva în el, şi a murit cît ai clipi din ochi, la coasă. Fáni a rămas aşadar văduvă.

Îndată după moartea lui Murza, nenea Mojzes Pali se căsători cu ea. Lumea spunea că s-a grăbit ca nu cumva Fáni să apuce să mai facă un plod cu Csorba Marci. Zicea lumea despre ea că nu face copil cu nici un bărbat de-al ei, fiindcă numai pe Csorba Marci îl iubeşte.

Mai mare ruşine nu se putea, din care pricină Mojzes Pál, bătrînul, a căzut la pat.

Nu mai era un om tînăr nenea Pali : avea vreo patruzeci de ani. N-am priceput niciodată cum l-a putut orbi Dumnezeu în halul ăsta. Tătîne-său era fiert şi tare supărat, şi într-adevăr n-a mai apucat Anul Nou ; s-a stins pe la culesul viilor.

În primăvara aceea nu m-am mai dus să lucrez la ei, deşi lelea Jusztina mă ademenea, de cîte ori mă vedea, cu fel de fel de vorbe dulci. Nu m-am dus, am început să muncesc de capul meu.

Viţeaua creştea frumuşel. Mama o îngrijea şi o răsfăţa ca pe o domnişoară şi nu-şi lua ochii de la ea. Se topea de fericire că a apucat să mai vadă, biata de ea, o coadă de viţică în bătătură.

Iar eu lucram la Krósz. Abia acum am prins cu adevărat gustul hîrjoanelor cu fetele de la tutun. Multe ceasuri fericite am petrecut cu ele în grajd sau în grădina din spatele grajdului, sub tufele de alun ! Ce vremuri frumoase, Doamne, ce vremuri !...

Pe atunci în tot satul era belşug de tutun. Din cînd în cînd apăreau agenţii de la fisc şi răscoleau satul casă cu casă, căutînd tutun de contrabandă.

Într-o zi ne pomenim cu lelea Emi, nevasta lui nenea Vas Berti, urmată de o femeie.

— Hai, măi György, şi dă-i amărîtei ăsteia albia de rufe ; omul meu e plecat de acasă şi eu nu i-o pot da, că m-am apucat de frămîntat...

— Bucuros, lele Emi, de ce nu ?

Trec la ei, mă duc întins la şopron, că acolo era albia. O ridic şi văd sub ea o grămadă mare de tutun.

Cum o văd, arunc repede o mînă de paie peste ea, ca să n-o vadă femeia care stătea gură-cască pe aproape. Era nevasta unui argat de la curte.

Seara se întoarce nenea Berti ; îi spun, făcîndu-i cu ochiul :

— Nenea Berti, am găsit nişte tutun.

— Unde, mă ?

— Nu-ţi spun ; poate că ştii de el, poate că nu ştii... În ograda dumitale.

— N-am ştire de nici un fel de tutun.

— Păi atunci să-l împărţim. Juma-juma.

— Bine.

I l-am arătat. Era sub albie. Habar n-avea cine l-a pus acolo.

L-am împărţit frăţeşte. Şapte chile el, şapte eu. M-a rugat să i-l dau tot, că eu tot nu fumez.

— Nu se poate — i-am răspuns — i-am făgăduit de mult cuiva.

„O să-mi prindă bine la Forgolány", mă gîndeam, că nu mă învrednicisem încă să-i duc fierarului tutunul pe care i-l făgăduisem.

Duminica următoare m-am îmbrăcat frumos şi mi-am luat traista rămasă de la tata. Era o traistă de dimie, încă în bună stare. Mi-am luat în spinare şi o a doua traistă — una de pînză. Încăpea tot tutunul în ele.

Am plecat la Forgolány. Am trecut peste apa Batárului. La Csatóháza mă întîlnesc nas în nas cu doi oameni de la fisc.

— Ce duci acolo, Joó György ? întreabă unul.

— Tutun, răspund eu.

Amîndoi au izbucnit în rîs.

— Lasă că vă prindem noi o dată ! zice unul din ei.

— Ia dă-mi un foc, îmi spune celălalt.

— Îmi pare rău, nu pot să vă dau, fiindcă eu nu fumez, zic.

Ce mai tura-vura : mi-au dat drumul, nici prin gînd nu le-a trecut să-mi miroasă traista, deşi pe la noi mergea vorba că omul fiscului simte de la un kilometru mirosul tutunului de contrabandă. Ei bine, nu-i adevărat, altfel cei doi agenţi ar fi bănuit ceva.

Am ajuns la Forgolány vesel nevoie-mare. Mă duc la fierar. Acolo era petrecere mare. Întreb ce este. Închipuiţi-vă că era tocmai logodna Etelkăi.

Am picat tocmai la timp, ce să zic.

Îl întreb pe fierar de ce se grăbeşte aşa de tare să-şi mărite fata, că n-are nici şaptesprezece ani.

— Asta-i rostul fetei — îmi răspunde — s-o dai cînd ţi-o cere cineva.

I-am spus apoi în taină că i-am adus tutun.

— Bine-ai făcut, fătul meu — zice — că nu mai aveam nici de o lulea. Nunta asta m-a secat, şi mai

e pînă să fie gata toate zorzoanele miresei. Era să mă las şi de fumat, ca să mai fac economie.

A ascuns tutunul în atelier, sub cada cea mare. I-am spus:

— Numai să nu păţeşti ca ăla de-l ascunsese întîi.

I-am povestit cum am dat de tutun.

Rîdea.

— Pe mine nu mă leagă nimeni de gard. Şi-apoi cine să caute în făurărie?

— Tăicuţă — că aşa-i ziceam pe vremea aceea — fă bine şi trimite-o un pic pe Etelka încoace, aş vrea să schimb cîteva vorbe cu ea.

— Bine, fătul meu, am să ţi-o trimit.

Am rămas în atelier, şi după cîtva timp iată că vine Etelka.

— Ce vrei?

Am îmbrăţişat-o cu gingăşie, am sărutat-o, apoi i-am spus:

— Etelka, n-aş vrea să te întreb decît un singur lucru: mai sînt vişine în pom?

Biata fată mi-a spus că n-a vrut să se mărite; a fost dată unui flăcău de la ţară, un mocîrţan pe care îl ia de silă, fiindcă taică-su e bătrîn şi i-au slăbit puterile, îl dor picioarele, şi nu cutează s-o mai ţină acasă, că cine ştie ce o să se mai întîmple.

Era atît de frumoasă fata, parcă şi făurăria prinse a scînteia, şi chiar fierul parcă se înmuia de privirea ei fierbinte. Toată făptura ei se topea de gingăşie, şi nu se ferea de loc, nu-şi păzea vişinile. Iar eu, cu sărutări spornice, am cules frumosul pom. Se lăsase lînced pe cada întoarsă cu fundul în sus.

Apoi am vrut să plec, dar ea nu mă lăsa. Mă ruga din toată inima să mai stau: se simte aşa de rău între oamenii ăştia!

Am rămas. Lumea bea rachiu, dar ai casei ştiau că mie nu-mi place băutura asta, aşa că mi-au adus o sticlă de vin. Sorbeam din cînd în cînd cîte un păhărel.

Am stat acolo pînă spre seară. Atunci s-a ivit în prag fierarul.

— Ia vino puţin încoace.

Am ieşit, m-a dus în făurărie.

— Unde-i tutunul, nenişorule?

Ei drăcie! Tutunul nu mai era sub cadă.

Am aflat pînă la urmă că o fată şi un flăcău intraseră în atelier, unde se zbenguiseră, fireşte, şi ei. În focul hîrjoanei au răsturnat cada şi au dat de tutun.

Cătrănit din cale-afară, meşterul a plecat cu un coşcogea baros spre casa lor, iar Etelka a venit după noi, întrebînd mereu:

— Ce este? Ce s-a întîmplat?

— Vino, vino, să-ţi arăt ceva, i-am spus, apoi i-am explicat ce a fost sub cada cea mare. Biata fată a început să plîngă.

— Vezi de ce fel de oameni o să am eu parte?

— Nu plînge — i-am spus — că pe mine degeaba m-ai aştepta. Au să mai treacă vreo şapte ani pînă m-oi putea însura. Iar tu te-ai ofili pînă atunci, draga mea.

Încercam s-o mîngîi. Ea s-a lăsat pe nicovală şi iar am sărutat-o... Apoi mi-am luat traista din cui, că o lăsasem acolo, în atelier, şi-am pornit spre casă, cu sufletul plin de năduf.

„Dumnezeule-Doamne — mă gîndeam — ce ţi-i şi cu soarta fetelor! Ce noroc că nu m-am născut fată! Acum şi pe mine m-ar mărita mama, dacă m-ar cere cineva. Dar aşa, pot să-mi trăiesc cum vreau viaţa frumoasă de flăcău, care de-abia acum începe."

Mama se mira că m-am întors aşa de repede.

Eu însă nu m-am întins prea mult la vorbă; tăceam, copleşit de durere.

— Spune-mi, ce-a fost la Forgolány, nu-i aşa că e o fată la mijloc?

— Da, mamă, dar nu mai e fată, că e mireasă; azi a avut logodna.

Mi-a dat de mîncare, dar n-aveam nici o poftă. N-aş fi crezut că o să-mi pară aşa de rău de fata aceea cu ochii negri.

— Nici eu nu aveam decît şaptesprezece ani, dragu mamii, cînd m-am măritat. Trebuia să mă mărit, nu-mi da mîna să scap un astfel de noroc. Eram oameni săraci, şi pe deasupra eu eram şi orfană. Apoi s-a întîmplat să vină un om de neam, taică-tu. Pe vremea aceea mai avea şi ceva pămînt, deşi Pereszlényi îl despuiase. Mai avea totuşi o tarla de nouăzeci şi şase de mierţe. E adevărat că era înglodat în datorii, fiindcă a stat şase ani în cap la oaste, şi în timpul ăsta datoriile au sporit... Cînd m-a adus aici, se revărsaseră apele aşa de tare, de nu se putea umbla pe drumul de ţară; am venit peste arături, unde malurile erau mai înalte. O săptămînă încheiată a ţinut ospăţul, şi iaca, s-au împlinit treizeci şi şase de ani de cînd ispăşim pentru el, trăind ca în postul mare.

Începu să plîngă, iar eu o ascultam în tăcere.

— Vai, prin cîte mi-a fost dat să trec! spune. Cînd a murit tata de holeră... îmi aduc aminte — parcă ieri s-ar fi întîmplat — eram o fetiţă de nouă ani. Mureau oamenii ca muştele, în fiecare casă era cîte un mort. Bietul tata era ţîrcovnic, dar cum Csécse e un sat foarte mic, el trebuia să tragă şi clopotele. Bîntuia molima, şi el umbla cu părintele Nyilas la îngropăciuni. Cînd au ajuns la Magos József, abia a putut intra pe uşă, în tindă. La drept

vorbind nici n-a intrat, oamenii au trebuit să scoată mortul în ogradă. Eu, cum îţi spuneam, eram un nod de fată şi nu-l puteam urma decît de departe pe tata, iar frate-meu Bálint nu avea decît trei ani şi îl purtam în braţe.

Mama ne-a zărit, s-a făcut dunăre, săraca, şi ne-a alungat acasă. I-a strigat şi tatii:

— Să nu bei, Mihály!

— Aş! îi răspunse tata. Nu strică. De-abia trebuie să bei, că-i holeră.

Se întoarce de la înmormîntare, apoi pleacă cu mama la prăşit. Colo, după amiază, îl apucă holera. Mama îi spune:

— Eşti bolnav, Mihály, du-te acasă, ai lucrat destul.

— Nu-s bolnav de loc.

— Ascultă ce-ţi spun: du-te acasă!

Tata era o fire veselă, cu lipici. O ciupeşte pe mama de obraz şi-i spune:

— Dacă s-o întîmpla să mor, să te măriţi, auzi?

— Vorbeşti prostii, îi răspunde mama. Nu eşti în toate minţile. Dar pleacă odată. Nu vezi că mă încurci? Vreau să mai prăşesc un rînd.

În sfîrşit, tata a plecat încet; l-am văzut smulgînd un fir de grîu şi sfărîmînd spicul în palmă. Se uita cum se împlineşte bobul. Eu cu frăţiorul meu Bálint am rămas la cîmp. Ne jucam, că altă treabă nu aveam, iar cei mari prăşeau de zor. Seara, cînd s-a întunecat, am pornit şi noi acasă, căci mama trebuia să mulgă vaca.

Da, dar tata, cînd a sosit acasă, n-a mai putut intra pe poartă. Era mai la o parte o portiţă, pe acolo a intrat. Şi acolo s-a prăbuşit, lîngă nuc.

Am ajuns şi noi acasă. Mama a deschis poarta şi am intrat în ogradă.

— Mihály, Mihály! strigă mama.

Tata nu răspunde.
— Pe unde umblă omul ăsta ? Doar știe că trebuie să mulgem vaca.
Aveam o vacă cu nărav : dădea din picior și n-o puteai mulge decît dacă o legai. Tata îi lega piciorul din față de cap. Așa că în seara aceea n-am putut s-o mulgem.
Între timp au sosit și oamenii care săpau la noi. Au trecut prin grădină, au dat de tata, acolo sub nuc.
L-au ridicat și l-au adus în casă.
Cînd l-a văzut cum îl aduceau, bunica s-a speriat.
— Vai de mine și de mine, ce-i cu tine, Mihály ?
— S-a isprăvit cu mine, nu știu ce am.
L-au întins în pat, și cît ai bate din palme tot satul știa ; știi doar ce mic e Csécse.
A doua zi i-au adus leacuri. Bietul de el spunea mereu :
— Nu-mi trebuie ! Nu vreau să mor !
Toți îl îndemnau care mai de care : „Ia-le, ia-le, dragul meu, ai să te faci bine".
Tata i-a spus mamii, în glumă :
— Văd că vrei să scapi de mine...
— Vai, sufletul meu, mi-aș da viața pentru tine, dar ia-le.
— Le iau, dacă îmi spui cu cine vrei să te măriți.
Iar mama s-a prăbușit peste el și plîngea de uda pămîntul de îndurerată ce era. Căci tare se iubeau, și nu-i de mirare, că om ca tata mai rar : toată lumea îl iubea, mereu și oriunde găsea o vorbă de duh, era bun ca pîinea caldă, niciodată n-am auzit din gura lui decît „sufletelul meu", „îngerașule"...
În cele din urmă a înghițit bietul de el doftoria, dar a spus numaidecît :
— Femeie, de-acu s-a isprăvit cu viața mea.
Așa a murit.

I s-a dat otravă. Era o doftorie albă, ca laptele. Fierbea cu clăbuci. Asta se dădea atunci oamenilor betegi de holeră. Socoteala era așa : ori alungă boala din el, ori se prăpădește, să nu dea boala și altora.
Așa s-a stins bietul bunicu-tău. Ce omuleț drept și curat a fost ! Ca o apă curgătoare. Ca frățiorul meu, Bálint, care suferă și se zbate și astăzi la Budapesta cu nepoata popii Nyilas, pe care a luat-o de nevastă. Și cu o droaie de copii.
Bietul frate-miu ! Nici el n-a mai dat pe-acasă de atunci. Am fost o dată la Csécse. Bálint era încă mic pe vremea aceea, dar a venit cu mine. Avea doi boi mari. Ce boi, Dumnezeule-Doamne ! N-am mai văzut boi ca ăștia prin părțile noastre ; nici boierul, cît era el de boier, nu avea așa ceva. Aduceam niște porumb și cartofi ; mama, săraca, ne-a dat un car întreg. Bálint mîna boii ; mergea pe jos, alături de ei. Eu ședeam în car, îi atingeam din cînd în cînd cu sfîrcul biciului și strigam cea și hăis.
— Ia nu mai striga atîta — zicea Bálint (că și lui îi plăceau glumele ; parcă-l auzeam pe tata, săracul) — acuși vine lupul și te papă.
Am sosit acasă și n-avea cine să ne deschidă poarta. Tat-tu era bolnav : avea fața spuzită de brîncă.
Bálint a pus rînduială în toată gospodăria, că era harnic foc și de ispravă ce nu s-a pomenit. Abia a treia zi a plecat cu boii lui cei mari.
Astfel cisluiam cu mama, rîzînd și plîngînd.
Ce-mi dă deodată prin gînd ?
— Spune-mi, mamă dragă — o întreb — dacă aș fi fată, cu cine ai vrea să mă mărit ?
— Fugi, mă, zărghitule — îmi răspunde — parc-ai fi bunicu-tău. Numai la drăcii îți stă capul !

AL CINCISPREZECELEA DIALOG

în care se arată că vaca cu nărav n-are decît un singur leac : trebuie vîndută, iar junca frumoasă trebuie cumpărată

Mama a răsfăţat vaca noastră atît de mult, încît nu mai era nimic de făcut cu ea. Chiar după ce a avut primul viţel, dădea din picior, împungea, sărea, într-un cuvînt nu putea fi lăsată în seama unei femei bătrîne. Şi ce frumos crescuse ! Avea nişte picioare de ar fi putut face treaba unui bou. Pe vremea aceea era mare ruşine să ari cu vacile : abia în timpul războiului s-au învăţat femeile şi cu treaba asta.

Într-o zi veneam de la cîmp tocmai la vremea mulsului. Călcam repede, mă gîndeam că mama o să aibă, poate, de furcă cu Joiana.

— Uite cum m-a sîngerat, şi îmi arată mîna plină de sînge. Vaca n-o lăsase să se apropie, dădea mereu din coarne şi pînă la urmă a împuns-o.

Mi s-a făcut negru înaintea ochilor. M-am repezit la vacă.

— De-asta te-a crescut mama, blestemato ? De-asta ţi-a dat din palmă păsat cu sare şi te-a ghiftuit cu toate bunătăţile ?

Mama i-a luat apărarea.

— Nu oropsi biata vită, i-o fi de gonit.

— Abia deunăzi a fătat ; s-o apuce de pe acum ?

În noaptea aceea m-am gîndit multă vreme ce să fac cu ea şi am luat hotărîrea s-o vînd.

I-am spus mamii, dar îi părea tare rău s-o vîndă.

— O să se facă o minune de vită — zicea — e tînără încă şi o să mai crească, ai să vezi.

— Nu-mi pasă, orice ar fi, i-am răspuns. La ce să mai crească ? Să ajungă cît o biserică ? Azi-mîine n-o să mai încapă în grajd, ba o să-i căşuneze să ia în coarne toată casa. O vînd, să ştiu că...

— Abia i-am înţărcat viţelul, de asta-i aşa de zănatică.

— Fie, mai aştept cîteva zile, pînă aflu cînd o să fie zi de tîrg prin apropiere. Dacă nu-şi bagă minţile-n cap, la tîrg cu ea ; o vînd.

— Dar nu şi viţelul. Să-i păstrăm soiul. Poate că viţelul n-o fi aşa de al naibii.

Am întrebat apoi pe unii, pe alţii, la cîmp, unde o să fie mai curînd tîrg de vite. Mi s-a spus că la Nagypalád, marţea viitoare.

„Joiano, atît ţi-a fost dat să trăieşti !... O duc la tîrg — mi-am zis — şi dacă nu găsesc alt cumpărător, o vînd unui măcelar." N-am spus nimănui de ce nu mă împac cu ea, căci — cine ştie ? — poate o cumpără cineva din sat... Să-şi mai amărască şi alţii zilele cu ea.

Lumea ştia că e o vacă frumoasă, bine legată, o femeie mi-a şi spus în taină că nenea Sarkadi Imre ar vrea s-o cumpere. De la o vreme voia o vită ca a noastră, fiindcă ale lui toate sînt sterpe. Femeia umbla pe la Sarkadi.

— Bine — i-am răspuns — dacă poţi s-o vinzi, ai un dar frumos de la mine.

Duminică, femeia a stat de vorbă cu nenea Imre, iar acesta m-a întrebat dacă vaca e într-adevăr de vînzare.

— Cu preţul cuvenit.

A rîs. O să vină s-o vadă.

Luni n-a fost acasă, a venit marţi, în zori, să vadă mulsul de dimineaţă. Afurisita, parcă s-a pregătit de paradă, chiar în ziua aia. Cînd a văzut că e şi un om străin, a început să joace ca un flăcău la cîrciumă. Biata mama s-a lovit din nou din pricina ei. Nenea Imre rîdea.

— Nu-mi trebuie nici în ruptul capului, băiete. Asta nu-i vacă, ci balaur.

A plecat, iar eu am rămas cu vaca.

M-am apropiat de ea, am bătut-o pe grumaz, i-am vorbit omeneşte.

— Hăi, Joiano, hăi. Ce vrei ? Cu mine vrei tu să te prinzi ?

Nu ştiu ce avea, ochii-i erau parcă plini de sînge, şi s-a repezit la mine să mă ia în coarne.

Asta le întrecea pe toate ; mi-am ieşit din fire.

— Hăi, Joiano, ţi-a sosit ceasul. Te duc la tîrg.

Intru în casă, îi spun mamii să-mi dea straie curate, că plec la tîrg.

Mă primenesc, scot vaca din grajd, dar vaca era turbată, nu alta. Din întîmplare, chiar atunci trecea văcarul prin faţa casei ; scotea cireada la păşune. Joiana a căpiat de-a binelea. S-a repezit la mine, m-a lipit de stejarul din curte, mi-a făcut ferfeniţă pantalonii, era să-mi rupă o coastă, sîngeram. Un crac de pantalon s-a dus.

Îi trag o bătaie zdravănă, o leg de o cracă a stejarului şi îi strig mamii să-mi aducă repede pantalonii de toate zilele. Nu aveam decît două perechi : unii de duminică, alţii pe care-i purtam în zilele de lucru. Aşa am plecat la tîrg, cu nişte pantaloni soioşi.

Abia am lăsat-o ceva mai slobodă, că vaca a apucat-o spre gardul viu, a trecut prin el, eu fuga după ea ; am căzut pe burtă, în şanţ.

Am apucat-o de bot şi i-am vîrît ştreangul în gură.

— Stai, mîncate-ar lupii ! În ograda mea nu-ţi mai pui piciorul !

Fata domnului părinte, domnişoara Málcsi, o fată bătrînă, stătea în poartă. Cînd m-a văzut, a strigat speriată :

— Las-o, György, că te omoară.

Aş, cum era s-o las ?

M-a dus într-o fugă nebună pînă la Cser. Parcă era necuratul, nu alta. Am alergat alături de ea de era să-mi dau duhul.

Apoi s-a liniştit. Am ajuns la tîrg, şi, minunea minunilor, vaca s-a îmblînzit ca un mieluşel. Am vîndut-o pe loc cu nouăzeci şi cinci de forinţi. Nici nu visam să iau atîta bănet. Mă gîndeam la cel mult optzeci şi cinci, nouăzeci, dar aş fi dat-o şi cu şaptezeci şi cinci.

Eram plin de bani şi mă bucuram din toată inima.

Mă întîlnesc cu Péter Ignác şi mă roagă să-i dau împrumut zece forinţi, că vrea să-şi cumpere un purcel şi nu-i ajung banii. Apoi Tamburás Jankó, să-i dau cinci forinţi, că vrea să-şi cumpere un suman şi n-are destui bani.

Dar eram păţit. Dacă le-aş fi dat, puteam să alerg mult şi bine după bănişorii meu. Nu le-am dat. De cînd cu procesul, m-am făcut mai al dracului. Am învăţat să nu mai fiu mînă spartă. Trecusem de şaptesprezece ani, mergeam pe optsprezece ; am început să judec ca un om în toată puterea. Ştiam prea bine că oamenii ăştia săraci sînt bucuroşi să ceară, dar nu să plătească. Ce greu mi-a fost să zic nu, mai ales întîia dată ! Ei, dar cînd am stat şi m-am gîndit că acasă lada-i goală şi că cinci forinţi şi zece forinţi sînt o sumă mare pentru mine... Aşa că oamenii şi-au văzut de drum, supăraţi foc,

se înțelege. Cum nu ? Nu eram decît un țîngău și mă arătam atît de al dracului...

Am plecat spre casă. Da, numai că, de vreme ce mă găseam la Palád, m-am gîndit să trec și pe la lelea Eszter. N-am mai fost pe la dînșii de cînd îi întrebasem de moștenire. Cine știe ? — poate o să afle că am trecut pe aici și o să creadă că-s supărat, deși numai la supărare nu mă gîndeam. Fieștecare își știe necazul. Poate o fi avînd și Birta Gábor, de prea mult bine.

Erau acasă.

— Ce vînt te aduce pe aici ?

— Am fost la tîrg.

— Ce-ai cumpărat ?

Le-am spus ce-am pățit cu Joiana.

Dar am fost atît de nătîng, că am uitat să-mi măsor vorbele, și le-am spus cît am luat pe vacă.

— Bine de voi — zice lelea Eszter — trăiți ușor. Puneți sutarele pe muche, că sînteți numai doi și n-aveți nici o cheltuială. Maică-ta abia dacă pune ceva în gură, nu face risipă, iar tu mănînci pe unde muncești. Și îți rămîne toată averea. Da' eu n-am luat nimic de acasă.

— Vai, lele Eszter — i-am răspuns — dumneata te plîngi, dumneata care ești nevastă de bogătan ?

— Și ce-i dacă-s nevastă de bogătan ? Mă zbat de dimineața pînă seara, trudesc pe deșelate. Atîta pămînt, atîtea vite și orătănii, și copiii ăștia... toate-s pe capul meu. Focul iadului : asta e viața mea !

Totuși, cu totul altfel vorbeau acum cu mine — și asta fiindcă n-am venit să le cer ajutor și aveam bani în buzunar. A trebuit să le povestesc de-a fir-a-păr procesul ; le-am spus că pămîntul ni l-au luat, praf s-a ales din prețul lui, și pînă acum am plătit treizeci și șapte de forinți camătă.

— Te pomenești că se alege om din tine, mă băiete, mă lăudă lelea Eszter. Ți-aș spune eu o vorbă. E aici o fetișcană, una Sárosi Annuska, fata unui gospodar mai mic ; ar fi bună pentru tine. E tînără încă, te-ar aștepta.

— Vai, lele Eszter, nu vezi că-s cu niște pantaloni ca vai de lume ? Cum o să mă duc la fete în halul ăsta ? Și-ar bate joc de mine.

— Nu e din alea, mă. Vin eu cu tine.

Mă lua în rîs.

— Te fasolești de parcă tu ai fi fată de pețit, că numai alea se smeresc așa. Nu-i nici o rușine, băiete, așa se cuvine. Cînd ai o vacă nărăvașă nu te duci la tîrg decît în straie ponosite. Nu la pantaloni se uită fata, ci la ce-i sub ei. Nu coșul e lucrul de căpetenie, ci ouăle din el. Iar părinții ei, cînd or afla de ce ești în straie murdare, o să te îndrăgească și mai mult.

Eu însă nu m-am dus. Ce-a făcut, ce-a dres lelea Eszter nu știu, vorba e că a chemat-o pe Sárosi Anna : cică avea să-i spună ceva.

Și fata a venit. Măi, tare mi-a plăcut de cum am zărit-o ! Era bălaie, iar eu cu fete bălaie n-am avut de-a face pînă atunci, că toată viața am iubit numai oacheșe. Asta însă era o bălaie care mi-a plăcut grozav.

I-am și spus pe loc :

— Ai părul galben ca aurul.

Fetița avea fața lunguiață, pielița albă și ochii albaștri, albaștri ca cicoarea. Rîdea cu atîta poftă, că umerii mici i se înălțau pînă la urechi, și chiar pieptul îi sălta cînd rîdea, dar totul îi ședea de minune.

Iar lelea Eszter a fost destul de isteață ca să ne lase singuri.

— Mai staţi de vorbă, eu am treabă pe afară. Haideţi, copii, ajutaţi-mi să strîngem puişorii ăştia, că-i ia uliul.

Îndată ce am rămas singur cu Annuska în odaie, am prins curaj.

— Va să zică aicea staţi, Annuska ?

— Da, răspunde fata rîzînd.

— N-ai ieşit încă din sat, nu-i aşa ?

— Nu încă.

— Ei, vezi, eu am umblat mult. Am fost în Bereg, în Ugocsa, în oraşul Satu-Mare. Am trecut prin pădurea de la Kökönyösd şi am fost şi la Fekete Ardó. Nici nu mai ştiu pe unde am umblat în viaţa mea. Am fost şi aici la Nagypalád de cîteva ori.

Annuska rîdea într-una.

M-am întors spre ea :

— Annunska, aş vrea să te întreb ceva, dar aşa, între noi.

— Ce ?

— Ai ibovnic ?

Văleu, ce a roşit fetiţa ! Ca un bujor. Şi-a pus în pămînt ochii ei frumoşi, albaştri, şi şi-a întors faţa de la mine.

— Nici n-ai avut ?

Flutură din cap.

Am îmbrăţişat-o cu gingăşie.

— Dar pe mine m-ai primi ?

Nu s-a desfăcut din braţele mele, am înţeles că nu i-e silă de mine.

Atunci am şi sărutat-o puţin, dar cu multă grijă, să nu sperii păsărica.

Ne-am apucat să sporovăim cu atîta foc, încît n-am mai băgat de seamă cînd a intrat lelea Eszter.

Dar ea a văzut că stăm gură-n gură. Rîdea.

— Annuska — spune deodată — ştii ce fecior e frăţiorul ăsta al meu ? Singur a adus la tîrg o vacă

de-a lor şi a vîndut-o, fiindcă avea draci. Dar ştii ce afacere a făcut ? O sută de forinţi are în buzunar !

Puţin îi păsa Annuskăi ; ea îşi sumeţea într-una umerii pînă la urechiuşe, parcă ar fi gîdilat-o cineva, şi rîdea mereu.

Cînd a ieşit lelea Eszter, i-am spus :

— Să ştii că lelea Eszter a glumit. N-am mai multe vaci ; n-am avut decît una singură. Şi pe asta am vîndut-o fiindcă avea într-adevăr pe dracul în ea. Astăzi m-a lipit de stejarul cel mare, că avem în curte un stejar mare cum n-ai văzut de cînd eşti. Ăla-i un copac ce ajunge pînă la cer, de poţi intra uşor drept în rai. Şi mi-a rupt pantalonii, de aceea a trebuit să-i iau pe ăştia de toate zilele.

Totuna era ce spuneam, ce îndrugam. Mititica rîdea mereu. Era tînără şi puţin îi păsa dacă am sau nu mai multe vaci, mai multe straie.

Şi mie îmi era totuna. Şedeam lîngă fetiţă cum şezi pe vreme de ger lîngă foc. Eram fericit în inima mea că am găsit o astfel de uşurare în viaţa asta grea. Căci fetiţa aceea era ca o tufă de rozmarin. Numai mireasmă şi frunzuliţe frumoase. Era zveltă, împlinită de pe atunci, purta o bluziţă frumoasă, cu dantelă albă.

Am pipăit dantela pe piept.

— Dumneata ai făcut-o, Annuska ?

Mi-a făcut semn, rîzînd, că da.

Mi-am lăsat mîna pe pieptul ei. Simţeam că sînii au început să i se rotunjească frumos ; nu s-a supărat, nu mi-a îndepărtat mîna de pe sînii mici.

Am sărutat-o din nou. Apoi am întrebat-o :

— Dar dumneata nu vrei să-mi dai o sărutare ? Una mică de tot, cum îşi dau porumbelul şi porumbiţa.

Şi-a tras capul la o parte şi n-a vrut să-mi dea.

Aşa că numai eu o sărutam pe mititică. Se ascundea pe sub mîna mea cum îşi ascunde o păsărică ciocul sub aripă.

Intră lelea Eszter.

— Ei, György, nu te lăsăm să pleci; rămîi aici la prînz, apoi ieşim puţin la sapă, iar diseară o să mergem la Annuska.

— Nu pot merge, lele Eszter; nu se poate în halul ăsta.

— Ei, asta-i acum, o să spună Annuska acasă de ce eşti aşa.

Annuska rîdea şi tăcea.

Lelea Eszter intrase să-i dea de ştire fetei că a venit cineva s-o ia acasă.

Fetiţa a şi rupt-o numaidecît la fugă, şi fugea cum n-am mai văzut pe nimeni fugind, parcă fiecare părticică din ea alerga. Era ca o floare mică purtată de vînt.

— Va să zică rămîi, György?

— Păi da.

Dumnezeule-Doamne, cînd mă gîndesc cum s-au purtat cu mine rîndul trecut! Parcă ar fi avut dureri de măsele!... Iar acum parc-aş fi crăişorul Arghir întors acasă...

Seara ne-am dus la Sárosi.

Am văzut dintr-o ochire că nu-s cine ştie ce bogaţi, dar aveau doi cai destul de buni. Chiar atunci îi deshămaseră şi îi duceau în grajd.

Avea Annuska un frate mai mare, Ignác. Părea un băiat cumsecade, era ceva mai vîrstnic decît mine, dar n-avea înălţimea mea. Nu erau oameni înalţi, nici tată-său, nici maică-sa. Dar se arătau foarte primitori.

— I-e ruşine frăţiorului meu — zice lelea Eszter — că poartă straie de toate zilele. Dar de ce? Fiindcă au o vacă afurisită, dă cu piciorul în şiştar, adică aveau. Era dată dracului. A adus-o la tîrg, şi băiatul şi-a cruţat straiele mai bune. A vîndut vaca şi a luat un preţ pe cinste!...

Soru-mea mă scotea din răbdări. Parcă am fi avut cine ştie cîte vaci acasă, şi cine ştie cîte straie, cînd nu aveam decît pantalonii de pe mine. Şi cum Annuskăi apucasem să-i spun adevărul, mă gîndeam ruşinat că ea m-o fi dat de gol. Ce-or fi crezînd oamenii ăştia despre mine?

Dar nu voiam să mă plîng. De altfel nici n-aş fi apucat, fiindcă lelea Eszter devenise deodată atît de vorbăreaţă, încît nu era chip s-o oprească nimeni. E adevărat că nu despre mine vorbea, ci despre rapiţa lor, despre varza mîncată de buburuzele cu pete roşii pe spate şi despre altele de felul acesta. Eu şedeam ca un mut.

Annuska şedea de asemenea tăcută. Se ghemuise pe scăunelul de lîngă lăicer şi împletea nişte pănuşi de porumb. Or fi avînd o sfoară de vie, că numai viţa se leagă cu pănuşi. Dar nu se prea îndemna la treabă, că de cîte ori îşi ridica ochii la mine, rîdea. Îşi sălta umerii, îşi lăsa capul în pămînt şi rîdea.

Gazdele au adus vin şi am băut cu toţii. Ar fi fost un vinişor destul de bun, dar avea şmeac[1] de butoi.

Am stat destul de mult acolo cu lelea Eszter, deşi ştiam cîtă treabă are şi că pe copii n-avea cine-i culca. Dar parcă nu pentru mine am fi stat, ci pentru ea. Vorbea, vorbea de-ţi venea să crezi că a început deodată să curgă din ea tot ce adunase în guşă de vreo două săptămîni.

În sfîrşit, mă ridic, le spun că vreau să ies să văd pe unde-au ajuns stelele, şi cînd trec pe lîngă Annuska, îi fac cu ochiul să mă urmeze.

[1] Gust.

Fetiţa era deşteaptă foc, a priceput, şi după puţin timp a ieşit şi ea în curte.

Ne-am oprit sub dud. Am apucat-o îndată de mijloc şi am ridicat-o în aer. Am învîrtit-o roată-roată de-i flutura rochiţa.

— A fost bine ?

Rîdea.

— Bine.

Apoi am apucat-o din nou, am ridicat-o pînă la înălţimea gurii şi am sărutat-o apăsat, de era să se înăbuşe.

— Vai, ce al naibii eşti ! spune. Pe dumneata ar trebui să te vîndă la tîrg.

— Pe mine ? Cine să mă cumpere şi pe mine ?

Rîdea ; parcă o gîdila cineva.

— Dumneata m-ai cumpăra ? o întreb.

— Eu n-am nouăzeci şi cinci de forinţi, îmi răspunde.

— Şi cînd te gîndeşti că ai avea de plătit o sută de forinţi, nu nouăzeci şi cinci. Vaca e nouăzeci şi cinci ; taurul e mai scump.

Rîdea cu toată făptura ei şi nu putu îngăima decît atît :

— Taur...

— Nu mă necăji — îi spun — că te împung.

A rupt-o la fugă. Ne-am fugărit cîtva timp, nu prea mult, mi-era să nu bage de seamă cei din casă ce se petrece pe afară şi să-şi închipuie cine ştie ce blestemăţii. Dar îmi mai făceam şi socoteala că peste cîţiva ani aş lua-o de nevastă, aşa că trebuie s-o cruţ.

Cînd am prins-o, s-a făcut că se împotriveşte, dar am îmbunat-o cu cîteva sărutări. După un scurt răstimp am intrat iar în casă. Întîi eu, apoi, după cîteva clipe, Annuska.

Dar, n-aş putea să-ţi spun cum, deodată am uitat că mă găsesc pentru întîia oară în casa asta şi mă trezesc spunîndu-i Annuskăi :

— Nu mai lucra atîta, fato, că-ţi strici frumuseţe de deşte.

S-a făcut o scurtă tăcere. Pînă şi lelea Eszter s-a uitat la mine. Unde am scrîntit-o ?

Am roşit şi eu ; m-am atins de ceva ce nu era, poate, decît un vis. Apoi am început să mă port ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

După puţin timp îi spun fetei, dar de data asta mai hotărît :

— Annuska, dă-mi un pahar de apă !

Îmi răspunde rîzînd :

— Doar nu ţi-o fi sete după vin ?

Oho, e ceva cînd şi fata îţi vorbeşte ca unui prieten.

Tatăl rîdea, maică-sa voia s-o apere. Încă n-o învăţaseră că fata, şi chiar femeia măritată, nu se cuvine să tutuiască pe un flăcău. Mica Annuska însă a vorbit după îndemnul curat al inimii ei.

Şi cu băiatul m-am împrietenit foarte tare în seara aceea ; n-am avut timp să stăm mai mult de vorbă, dar vedeam că e bun cu mine, cum eram de altfel şi eu cu el.

A doua zi, în zori, cînd eram gata de plecare, el a înhămat cei doi cai şi m-a dus pînă dincolo de Kispalád, pînă la hotarul judeţului. De acolo am întins-o pe jos pînă acasă.

Doamne, ce voios eram ! Mă socoteam un om cu rost în lume. Aveam o drăguţă cum nici prin vis nu mă încumetam să-mi doresc.

I-am şi spus mamii :

— Mamă, am vîndut vaca.

— Bine, dragu mamii, ai vîndut-o bine ?
— Da. Am luat nouăzeci şi cinci de forinţi... Dar mai sînt în vorbă pentru o viţică, pe care-mi stă capu s-o cumpăr.
— Iar eu ţi-am cusut o pereche de nădragi noi în locul celor rupţi de vacă.
— Bine, foarte bine ; n-am avut zi frumoasă ca asta în viaţa mea !

AL ŞAISPREZECELEA DIALOG

în care se arată că nimic nu ţine o veşnicie, nici chiar credinţa fetei

Deodată m-am făcut flăcău mare. De, dacă aveam, în taină, mireasă ! Capul mi-l sumeţeam mai altfel, şi altfel îmi legănam şi paşii. Aveam optsprezece ani — e adevărat că abia intrasem în al optsprezecelea, dar mă ţineam ca şi cum l-am împlinit. Un flăcău de optsprezece ani poate umbla la horă, iar dacă are patalama de la militărie se poate şi însura. Chiar patalama nu puteam căpăta, că n-aveam pe ce. Căci un asemenea act nu i se dă decît unuia care are bunăoară treizeci de iugăre, e orfan de tată şi trebuie să ţină singur gospodăria, are şi o mamă bolnavă, aşa că-i silit să se însoare. La aşa ceva nu mă puteam gîndi şi nu m-am gîndit niciodată. De altfel, nici eu nu voiam să mă însor prea devreme ; nu-mi trăisem încă viaţa.

Dar de fericit eram fericit.

Mergeam pe uliţă, fudul nevoie mare, de nu mai ştiam dacă păşesc pe pămînt sau umblu prin aer. Mă întîlnesc cu domnul Grünfeld, vechilul lui Krósz bătrînul. Zice Grünfeld :

— Ştii să coseşti, György ?

— Eu să nu ştiu ?

— Să treci pe la mine, ia-ţi doi ortaci şi intraţi cu coasa în Garázda.

Hm, Garázda. E o iarbă acolo... Tocmai o văzusem deunăzi ; să tot coseşti la ea.

— Cînd vă găsesc, domnule administrator ?

— În fiecare seară, dar cît mai repede. De pildă, astă seară.

— Bine, am să fiu la dumneavoastră.

M-am dus seara, cînd colo dau de treizeci şi patru de oameni. Ei drăcie, ăştia toţi vor să cosească cu mine ? Am înţeles apoi că administratorul are nevoie de patruzeci de oameni. A treia parte din iarba cosită era partea lor, asta a fost tocmeala. Am rămas cam plouat : nu eu eram antreprenorul, am fost primit doar de milă în ceată, căci, ca să fiu drept, nu mă puteam măsura cu oamenii în toată firea, care coseau de zece ani, ba unii chiar de douăzeci.

M-am împăcat cu gîndul că la urma urmei nu sînt flăcău decît acasă ; aiurea, în lume, sînt doar un flăcăiaş. Mi-era şi frică de ce o să se întîmple : dacă scap vîrful coasei în pămînt şi ortacii au să rîdă, ba, fuduli cum sînt, poate mă şi alungă dintre ei ?

Am ieşit în Garázda. Nu era o luncă pe care s-o dovedească doi-trei oameni. Era loc pentru treizeci şi opt de inşi, că atîţia ne adunaserăm. Nu lipseau decît bogătanii cei mai mari, dar era acolo şi Sarkadi Imre şi fratele mai mic al lui nenea Ábráhám Jósep.

Am tras la sorţi şi am fost repartizaţi cîte cinci-şase inşi într-un pîlc. În pîlcul meu, în frunte era badea Gulácsi Jóska. Îl urmam eu.

Ne-am luat fiecare locul şi ne-am pus pe treabă. Pînă aici totul a mers strună.

De pe atunci eu mă pricepeam să bat coasa. Mă învăţase încă bietul nenea Mojzes Pál. Mă ocăra cumplit cînd n-o băteam cumsecade. Bietul nenea Pál ! El a fost adevăratul meu dascăl ! Cîte lucruri bune nu m-a învăţat !

— Cînd ari, sau semeni, sau coseşti pe pămîntul cuiva, nimeni nu te întreabă cît ai lucrat, ci doar atît : cine a lucrat aici ? Şi dacă lucrul e de mîntuială, te mai întreabă : drace, se poate şi aşa ?

Îmi cerca din cînd în cînd tăişul şi-mi spunea :

— Cum poţi cosi cu o asemenea custură ? Uită-te la a mea. Cînd o împlînt în iarbă şi culc pologul la pămînt, mă rotesc din călcîi.

— Frate-miu, cum o ciocăneşti, aşa coseşti, mă învăţa.

Şi tot el îmi spunea :

— Un lucru să ştii : cînd o baţi, să loveşti cu ciocanul în acelaşi loc.

Cînd mi-am ascuţit întîia dată coasa, m-a urmărit din ochi.

— Trebuie să ştii să-ţi baţi coasa cum ai pricepe scrisul şi cititul.

Aşa că ştiu să bat coasa. Şi azi mai ştiu. Cînd sînt acasă, eu o bat şi pe a cumnatului. Cînd şi-o bate singur, nu poate lucra cu ea. Că şi ăsta-i un meşteşug cu multe chichiţe.

Mă ţineam binişor, dar eram ca strîns în chingi. Căci al doilea cosaş e tras de cel de dinainte şi încolţit de trei-patru inşi din urmă. Trebuie să aibă mare grijă. Nu poate rămîne în urmă, dar nici buzna nu poate da peste cel din faţa lui. La coasă nu poţi dormi, trebuie să fii treaz, nu ca la biserică. Şi coasa trebuie să alunece neted ca briciul, căci altfel buruienile ţi-o ştirbesc, ţi-o fac fierăstrău, seceră, şi nu mai e bună de nimic.

Înaintam frumos, ca trenul. S-au făcut semne, ca să păstrăm linia dreaptă. Unii au mai scrîntit-o, dar ceata noastră mergea înainte ca o apă revărsată.

Două săptămîni încheiate a ţinut cositul, căci între timp a plouat trei zile în şir.

Atunci s-a întîmplat nenorocirea cu Paládi Gyuri.
Eram la prînzul mic şi el şedea liniştit printre noi. Unii îl întrebau, în glumă :

— Nene Gyuri, nu vrei un gît de rachiu ?

Întrebarea era cu tîlc, că nenea Gyuri se prăpădea după rachiu.

Paládi ăsta era un om care se îndeletnicea cu tot felul de vrăjitorii. Ştia să descînte, să lege, să dezlege, cunoştea, după cîte am auzit, fel de fel de taine, călărea pe vaci şi pe mătură. Mare meşter în farmece de dragoste, se pricepea să împreune oamenii sau să-i dezbine, sădind dragoste sau ură în sufletele lor. Cu un cuvînt, umbla cu vrăjitorii.

Eu n-am văzut nimic din ştiinţa lui, dar moartea i-a fost năprasnică.

Cînd ne-am ridicat, după prînz, şi ne-am dus fiecare la brazda lui, el a spus că-l supără în burtă nişte junghiuri afurisite şi mai stă să se odihnească puţin. Nu făcea parte din pîlcul nostru, ci din cel de alături, şi i se dăduse locul cel din urmă.

Deodată oamenii încep să-l strige :

— Hei, nene Gyuri, ce tot mocoşeşti acolo ? Tot te mai doare burta ?

Dar locul unde prînzisem era foarte departe, nu se auzea dacă a dat sau nu vreun răspuns.

Din pîlcul lor făcea parte şi Krajcár Gábor, prieten cu mine încă de cînd fusesem pogănici ; rămăsese ultimul în rînd. Ei bine, a dat o fugă să vadă ce este.

Se întoarce cu sufletul la gură :

— Dulăii negri au început să hămăie la nenea Gyuri.

Am alergat într-acolo toţi, din toate părţile. Krajcár Gábor se jura pe toţi sfinţii că trei dulăi negri au răscolit praful din jurul lui nenea Gyuri, ridicîndu-l pînă-n slava cerului.

Ne-am speriat. Trebuie să fie nişte cotoroanţe de vrăjitoare în chip de dulăi ; auzisem o dată că nenea Gyuri s-a certat cu vrăjitoarele şi le-a gonit. Acum se răzbunau.

Ajungem la nenea Gyuri, ne uităm la el, zăcea întins pe pămînt, nu mai arăta a om, se învineţise de te apuca groaza cînd te uitai la el. Nu înţelegeam ce s-a putut întîmpla ; tot omul era o vînătaie neagră.

Cîţiva au alergat după vechil să-i spună că nenea Gyuri e pe moarte. Iar vechilul a dat poruncă să se pună caii la căruţă şi să fie dus în grabă la doftorul din Gacsály. Dar pînă să ajungă la Gacsály, departe, omul a murit. Am auzit că sîngele curgea gîrlă din el, încît n-a rămas decît jumătate din om.

Nu ştiu ce a fost, cum a fost, dar cînd am ajuns la faţa locului n-am văzut nici urmă de cîine. Nu era nici un fir de iarbă răscolit. Spuneau unii că vrăjitoarele au puterea să netezească locul unde au făcut stricăciuni. Asta ca nimeni să nu poată desluşi urmele paşilor lor.

Pierzîndu-l pe bietul nenea Gyuri, numărul cosaşilor s-a împuţinat. Nu mai eram decît treizeci şi şapte.

De cîştigat însă am cîştigat frumos la cosit. Cînd mi-am vîndut partea, am luat optzeci şi şase de forinţi. Eu n-aveam nevoie de fîn, căci ce-i trebuia viţeluşei noastre ? Aveam destul porumb de nutreţ. Aveam destul de mult, încît i-am spus mamii că mă gîndesc să cumpăr doi viţei ; într-un an de zile se fac boi în toată legea.

Am şi cumpărat la tîrgul de vite din Újlak doi tăuraşi foarte frumoşi. Semănau ca două picături de apă. Iar din banii luaţi pe fîn mi-au mai rămas douăzeci şi trei de forinţi.

I-am pus în puşculiţă, adică în ulcica de porţelan, alături de ceilalţi.

Da, dar cînd am isprăvit cu întrecerea la cosit (căci am uitat să-ţi spun că mă luasem la întrecere cu nenea Galácsi Jóska ; el se lăuda că n-am să fiu în stare să cosesc o rîpă cu pipirig ; am ras-o toată fără să mi se poticnească măcar o dată coasa, drept care am cîştigat de la el preţul a zece litri de rachiu), bătrînul Galácsi mi-a spus :

— Hai la bal, am să-ţi plătesc rămăşagul diseară.

Căci după coasă s-a făcut bal la cîrciumă.

Aşa că m-am dus la bal.

Acolo am dat de o mulţime de fete şi flăcăi, dar eu nu eram în apele mele. I-am cerut lui Sarkadi Imre şargul, ca să mă duc la Nagypalád. Imre mi l-a dat cu dragă inimă, fiindcă la bal era şi Váradi Piroska şi era bucuros să nu rămîn acolo. Deşi pentru mine Váradi Piroska nu mai însemna nimic. Ce-mi mai păsa mie de ea, cînd inima îmi bătea pentru fetiţa bălaie ? Ce era pe lîngă ea Váradi Piroska ?

Am încălecat şi am pornit spre Nagypalád în trap domol, ca să nu-l ostenesc prea tare.

Nu era încă prea tîrziu şi mă gîndeam să mă duc de-a dreptul la alde Sárosi.

Am coborît de pe cal. Aveam o pălărie frumoasă şi flori la pălărie. Purtam pantalonii buni, veneam doar de la bal. Te pomeneşti că n-o să mă mai cunoască, mă gîndeam : nu mai fusesem pe acolo de cînd îi făcusem curte în straie ponosite.

— E acasă Annuska ?

— Nu-i acasă, îmi răspunde o babă.

— Şi unde e, mă rog, sîmbătă seara ?

— E la bal la Sovány Jóska, acolo s-a dus, cu maică-sa.

Ştiam cine e Sovány Jóska. Mai ţineam minte cîrciuma cea mare unde cumpărasem rachiu cu nenea Pali, cînd am fost după lemne în pădurea din Kökönyösd.

— Bine, am să mă duc după ea.

Era cu frate-său şi cu maică-sa.

Jucau afară în curte. Acolo încropiseră o sală, din crengi, un fel de şopron cu frunziş.

Lume peste lume ; balul era cu intrare.

Am cumpărat un bilet, a fost destul de pipărat, m-a costat o coroană. Bal domnesc, de.

Am intrat în curte. Lăutarii cîntau de zor. Eu mă uitam la cei care jucau. Mă uitam, mă uitam, dar, pe ea n-o vedeam nicăieri. Erau multe fete ; unele jucau. Nu se afla printre ele. Şi nu era nici printre codanele ce căscau gura pe la gard. Unde o fi ?

Apoi am zărit-o pe maică-sa. Şedea cu celelalte babe pe buşteni, că erau nişte trunchiuri de copaci îngrămădite într-un colţ al ogrăzii.

Dar nu m-am dus la ea, deşi eram curios unde o fi fata. Îmi spuneam că dacă mă-sa-i aici, şi ea trebuie să fie pe undeva pe aproape. L-am zărit şi pe frate-său, dar nu m-am arătat nici lui. O să mă vadă el, dacă o vrea.

Dar deodată mi-am adus aminte de ceva. Cînd îi făcusem cu ochiul, fetiţa a înţeles numaidecît ce vreau. E cam zurlie Annuska mea, îi place s-o ia razna. Aşa că am început să mă uit prin preajma clăilor, căci avea cîrciumarul vreo trei clăi mari în ogradă.

Aşa zău.

Şi iată că deodată îi aud rîsul mărunt, ca un clinchet de clopoţel. Mă apropii pe furiş şi deodată văd că odorul meu pentru care am făurit atîtea visuri pînă şi ziua-n amiaza mare, vrăjit de gustul şi de mireasma ei, fetişcana mea se lăsa strînsă în braţe de un flăcău, taman cum o îmbrăţişam eu atunci seara, în ogradă la ei, sub dud.

Bine stăm, n-am ce zice ! „Ei, frate — îmi zic — mi se pare că de-acum am să uit sărutările tale gingaşe."

Mă uitam la ei, dar parcă erau niște oi încinse, nu vedeau, nu auzeau nimic. Gungureau, nu glumă. „Ei — îmi zic — nu mai am ce căuta aici ; te pomenești că au să mă ia la ochi." Am plecat, rușinat că am stat acolo, și m-am întors să văd jocul.

Nu peste mult s-a întors și fetița cu flăcăul ei ; jucau în fața mea.

„Ei bine, n-o să plec pînă nu mă vede", mi-am zis și mă uitam mai departe la fată. Juca și rîdea, dar rîdea tocmai cum îmi rîsese mie : chicotind și ridicîndu-și umerii pînă la bărbie.

Deodată se uită la mine. Se uită și nu mă vede. Hotărît lucru : nu mă recunoaște.

Mă trag mai aproape.

Mă privește iar, dar mintea-i era în altă parte, habar n-avea de mine, nu asculta decît ce-i șoptea flăcăul la ureche. Era un flăcău voinic, cu mustăți mari.

Îi fac un semn cu degetul.

M-a văzut, o clipă m-a privit cu luare-aminte. Dar se juca o învîrtită, așa că n-a prea avut răgaz să mă privească pe-ndelete. Mă uitam să văd dacă se lasă dusă.

Ei, drăcia dracului, de cînd mama m-a făcut n-am pățit așa ceva : să mă lapede de la inimă în halul ăsta o fată !

Taraful a încetat, fetele s-au desprins din joc și au început să se retragă. Annuska s-a dus la maică-sa, apoi a arătat cu degetul spre mine.

Deodată aleargă la mine și îmi spune să mă duc la maică-sa.

— De ce ?

— Vrea să-ți vorbească.

— Mamă-ta ?

— Da.

— Mie ?

— Dumitale, dumitale.

Va să zică a uitat că mă tutuia.

— Spune-i maică-ti că, dacă am venit, pentru tine am venit, tocmai din al patrulea sat, călare. Dar acum plec.

— Unde ?

— Acasă, drăguțo.

— De ce ?

— Mă așteaptă cineva.

— Cine ?

— Și la noi e bal. Fetele stau și așteaptă ; cum să petreacă dacă n-are cine le juca ?

— Dar atunci tu de ce ai venit ?

„Aha : *tu*... va să zică mă tutuiești".

— Pentru tine. Dar, după cîte văd, ai cu cine juca.

— Vai — zice fata — ăla nu mă ia ; are și logodnică.

Asta-mi mai lipsea... Va să zică de asta sînt bun, să mă însor ca un prost ?

— Da' să te hîrjonești nu e rău, ai ?

— Ia mai taci din gură.

— Acolo, printre clăi...

Roșește fata.

— Dumneata m-ai învățat.

— Păi, drăguțo, n-am să mă omor să te dezvăț. Dă-i înainte, dacă-ți face plăcere.

Am ciupit-o de obraz, am atins-o ușor cu palma și am lăsat-o cu gura căscată.

Am încălecat și am plecat spre casă.

Tare mă supăra că m-a făcut de rușine în halul ăsta. Nu meritam așa ceva, că din seara cînd am cunoscut-o tot timpul m-am gîndit la ea ca la un înger drag cum nu mai e altul pe pămînt.

„Ce să-i faci ! Am ajuns să cred și eu că nu te poți bizui pe cuvîntul unei fete frumoase. Că fata frumoasă e slobodă să facă ce poftește. Toată lumea

caută să-i intre în voie, toată lumea îi spune vorbe dulci, că frumusețea e rîvnită de toți bărbații. De unde să știe o fată frumoasă pe cine să creadă dintre atîția lingușitori ? Fiecare vrea un singur lucru de la ea. Cum să ghicească fata care i-e hărăzit cu adevărat ?

Frumoasă a fost și Etelka și mă iubea cum își iubește turturica soțul și totuși s-a măritat cu altul. De atunci poate că are și un copil cu el.

Așa că, dacă stau și mă gîndesc, de fapt n-am voie să oblig o fată să mă aștepte și nici să mă dau legat pe mîna ei. Cine știe care e făptura hărăzită mie de bunul Dumnezeu ? Săraca, dacă o fi să se mărite cu mine, nici măcar să-i povestesc cîte am făcut pînă-n ziua nunții n-aș avea curajul.

Dar oare ea o să îndrăznească să-mi spună prin cîte a trecut ?"

Mi se urca sîngele la cap cînd mă gîndeam că poate o dată și o dată va trebui să iau o fată care a schimbat priviri galeșe, s-a îmbrățișat și dumnezeu știe ce o mai fi făcut cu altcineva. „Dar dacă am sărutat ochii și gura atîtor fete, nu încape îndoială că și ceilalți băieți au făcut la fel cu celelalte fete.

Unde e așadar roua pe care voi scutura-o primul de pe trandafir ?"

Biciuiam calul de nu mi-a trebuit pînă acasă decît jumătate din timpul cît făcusem pînă la Nagypalád.

Am dus calul acasă la Sarkadi, în grădină, l-am frecat cu un șomoiog de paie, l-am priponit între ceilalți și am ascultat o bucată de vreme cum ronțăia iarba crudă. Ferice de el ; dar eu, eu ce să fac ?

Să mă întorc la cîrciumă, la joc ? Sau să mă duc, mai bine, acasă, să mă culc ?

Poate că așa ar fi fost mai bine, dar cine face numai ce e bine ? M-am dus la bal.

Întîia ființă pe care am întîlnit-o a fost Váradi Piroska.

— Cum ? Te-ai și întors ?
— De unde ?
— De la Nagypalád.
— De unde știi ?
— Ciripeau și vrăbiile.
— Îndrăcite vrăbii mai sînt pe aici !
— De ce ai venit ?
— Să-ți spun ?
— Da.
— Mi-am adus aminte de tine.

Piroska a strîmbat din nas ; nu credea.

— Poate nu crezi ?
— Nu.

Am privit-o drept în ochi, cîinește.

— Vino puțin lîngă clăi și am să-ți dovedesc.

Și-a întors ochii de la mine și s-a răcit ca un sloi de gheață. Ah, ce haină știe să fie o fată chiar cînd tace !

— Piei din fața mea ! zice.
— Ascultă, Piros — îi spun — tare te înșeli.
— Cum adică ?
— Așa, că o să plîngi după mine, cum am plîns și eu după tine.
— Cînd, mă ?
— Cînd am plîns eu ? Cînd credeam încă în tine și în dragostea ta... Și cînd o să plîngi tu ? Cînd o să mă pierzi pentru totdeauna. Că dacă te porți așa, la asta ajungi.
— N-am nici în clin, nici în mînecă cu tine.
— Ai. Dacă vrei să știi, tocmai cu altul nu ai nici în clin nici în mînecă, dar cu mine da ! Că pot umbla după tine oricîți, nu le trebuiești decît puțină vreme. Dar dacă te-ai lega cu mine, n-aș mai umbla teleleu prin lume, ci aș rămîne pe loc și aș zidi cuibul.

La aceste cuvinte Piros a tăcut puţin. După cîte vedeam, a luat în serios cuvintele mele. Sînt sigur că nimeni nu i-a vorbit pînă atunci cu aşa tărie.

Dar şi eu m-am speriat: „abia acum cîteva minute îmi spuneam cu hotărîre că n-am să mă leg şi uite ce uşor mi-a scăpat o cerere în căsătorie".

În clipa aceea a ieşit Sarkadi Imre. Cînd a văzut-o pe Piros stînd de vorbă cu mine, a rămas cu gura căscată.

— Cum, mă, eşti acasă?

— Da.

— Cînd ai sosit?

— În clipa asta.

— Şi de ce ai venit?

— Aşa... Mi-am adus aminte că o dată avem şi noi un bal în sat, m-am întors şi am venit acasă.

Piros stătea cu ochii pironiţi în botul pantofilor şi îşi frămînta batista. Imre era ca năuc şi se uita cînd la fată, cînd la mine.

— Ia ascultă, mă — îmi spune apoi apăsat — ştii bine că eu sînt mai mare decît tine!

— Ştiu.

— Tu eşti un mucos pe lîngă mine, iar eu la toamnă plec la armată.

— Da.

— De aia zic...

Şi nici una, nici două, o apucă pe Piros de mijloc şi intră cu ea în vîrtejul jocului. Da, dar Piros şi-a mai aruncat privirea înapoi şi se uita la mine de parcă ar fi zis: Nu te necăji, cu ăsta joc, şi-atît, dar de iubit pe tine te-aş iubi.

Dar nu le mai credeam pe fete. Învăţasem în ziua aceea că orice fată poate juca cu orice flăcău, chiar cînd flăcăul are logodnică. Şi îmi ajungea această învăţătură.

M-am aşezat la o masă şi m-am apucat să beau. Vin. Am băut întîi o jumătate. De rest nu-mi mai aduc aminte.

Atunci am început să comand ţiganilor. N-aveau voie să cînte decît ce le porunceam eu.

Sarkadi Imre făcea la fel.

Mă gîndeam că n-am cuţit în tureatca cizmei, că pînă atunci nu obişnuiam să port briceag, deşi mi se părea că de data asta o să mă încaier pe viaţă şi pe moarte cu Sarkadi Imre.

Acu-i acu, să vedem care pe care! Şi deodată apare, ca din pămînt, Kőmives Erzsi. S-a oprit în faţa mea şi mi-a spus, cu ochii ţintă la mine:

— György...

— Ce vrei?

— Maică-ta e bolnavă.

— Bolnavă?

— Stătea în portiţă cînd am trecut prin faţa casei voastre. Mi-a spus: Mă simt tare prost, fata mea. Iar băiatul ăsta al meu, György, nu-i acasă. Nu-mi place că s-a dus la bal chiar astăzi.

Mi s-a potolit sîngele. Dacă mama e bolnavă, se schimbă povestea.

Mă uit la ochii fetei: nu şi-i pune în pămînt, m-am încredinţat că nu minte.

M-am întors şi am pornit spre casă.

Din cînd în cînd mai auzeam cîte un crîmpei din cîntecul lăutarilor şi mă gîndeam că dacă fata asta, Kőmives Erzsi, a minţit, am să mă întorc şi am să pun pe fugă toată ceata de lăutari, am să sparg contrabasul.

Dar cînd am sosit acasă, mama era încă trează. Stătea la masă şi citea din *Biblie*.

— Eşti bolnavă? o întreb.

— Ţi-a spus fetiţa?

— Dumneata i-ai spus?

— Da, dragu mamii, cine era să-i spună ?
— Păi atunci de ce nu te culci ?
— Îmi era frică singură.

Am mai stat puţin aşa, nehotărît ; nu ştiam ce să fac.

Apoi mi-am trîntit pălăria de masă.

M-am culcat, m-am întins în aşternut. Eh, toată lumea asta nu face o ceapă degerată ! Într-o cîrciumă joacă una din ibovnicele mele, în altă cîrciumă joacă cealaltă ibovnică. Fiecare cu altcineva, iar eu alerg după cai verzi pe pereţi.

M-am întors cu faţa către perete. Am adormit.

A doua zi aş fi dormit pînă la amiază. Dar mama m-a trezit din somn.

— La muncă, băiete ! Cine-i fecior noaptea să fie şi ziua !

AL ŞAPTESPREZECELEA DIALOG

în care se arată cîte buclucuri are un bărbat din pricina femeilor

La drept vorbind cu Sárosi Annuska nu aveam nici în clin, nici în mînecă. Am sărutat-o o dată. Ce-i un sărut ?

Totuşi, nici o fată din lume nu m-a făcut să sufăr şi să mă amărăsc atîta ca mica Annuska.

Fata asta drăgălaşă îmi răsărea în minte totdeauna, ca şi cum eu aş fi fost vinovat, şi ea n-ar fi purtat nici o vină. De frumoasă era frumoasă, nimic de zis, dar altfel decît celelalte fete frumoase. Era nevinovată ca mieluşelul nou născut, sau ca floarea de gherghină. Îşi deschidea ochii şi începea să rîdă. Şi rîdea de orice. Oricine îi spunea ceva, ea rîdea, dar atît de zglobiu, ca floarea de clopoţel primăvara, în iarba verde.

Îmi era şi milă de ea. Că spusese că eu am învăţat-o. Dar ea nu spunea asta ca fetele prefăcute care n-au altă grijă decît să găsească un răspuns cît mai tăios, ca Váradi Piroska bunăoară, care avea o limbă atît de ascuţită, că puteai şti de la început, cînd spunea ceva, că spune numai ca să-ţi întoarcă vorba pe dos, ca totdeauna ea să aibă dreptate.

Dar cînd îmi aminteam de glasul dulce al Annuskăi, de felul în care-mi spusese : „dumneata m-ai învăţat", îmi dădeam seama că nu era nici o

trufie, nici o făţărnicie în el, nu era decît adevărul curat ca mierea strecurată. Puteai să-l sorbi cum sorbi aerul curat dintr-o grădină cu flori.

De ce a trebuit să mă port ca un sălbatic cu ea, s-o rup îndată la fugă ?

Dacă rămîneam, era mai bine, şi uite de ce : întîi că n-o ceream în căsătorie pe Váradi Piroska. La o adică şi Váradi Piroska a rămas la bal şi a continuat să joace cu un alt flăcău, ba Dumnezeu ştie cu cîţi ! S-a lăsat ciupită, strînsă în braţe. Dar în viaţa mea n-am crezut o vorbă din ce mi-a spus Váradi Piroska. La drept vorbind niciodată nu mi-a spus că mă iubeşte. În viaţa ei n-a spus aşa ceva, dimpotrivă, mereu îmi arăta că nu mă are la inimă. Dacă din cînd în cînd se arăta mai drăguţă cu mine, o făcea doar din lăcomie, ca să mă vadă şi pe mine înnebunit după ea. Cine ştie dacă n-o rămînea de toate căruţele ? De ce să nu aibă o rezervă ? Un nebun cinstit, care să nu ştie să spună decît că vrea să-i făurească un cuib.

Cum stăteam cu Piros ? Cînd eram cu dînsa era ca orice fată, nu mă durea capul de ea, dar cînd n-o vedeam o înjuram într-una, o blestemam şi o ocăram. Eram amărît ca oţetul stătut.

Iar dacă era să aleg între cele două, mica şi drăguţa Annuska sau Váradi Piros, nu eram în stare să mă hotărăsc. Cînd mă gîndeam la mica şi buna Annuska, mă ruşinam. Eu am supărat-o, eu am jignit-o. Fiindcă am învinuit-o de ceva ce ei nici prin gînd nu-i trecea, nu putea să-i treacă. Că, la drept vorbind, ce ştiu eu ce au vorbit acolo, lîngă claia de fîn ? N-am auzit decît rîsul mărunt, ciripitul ei, şi mi s-a urcat sîngele la cap, dar de ce anume rîdeau, nu ştiu. Poate că nu vorbeau decît despre lună, despre cornul strîmb al lunii. Că Annuska era în stare să rîdă de orice, iar un flăcău în toată

legea, cu logodnică, nici vorbă să spună ceva rău unei fetiţe. Dacă e logodit...

Iar ea mi-a spus că flăcăul n-o ia de nevastă. Mi-a spus atît de sincer, de parcă s-ar fi jurat. Nu mi-a ascuns nimic. Şi-un orb ar fi văzut că n-a avut nici un gînd rău cu flăcăul acela, căci dacă ar fi avut, n-ar fi încercat să mă oprească la ei. Toate acestea dovedesc că Annuska nu e una din alea care ştiu s-o scalde în fel şi chip.

De cîte ori nu m-am gîndit să mă duc încă o dată la ei ! Nu m-am putut hotărî. Noaptea îmi făceam planul să plec duminica viitoare. Cu ce motiv să mă duc pe la ei ? Numai la asta mă gîndeam. Ba într-un rînd i-am şi spus mamii că vreau să plec la lelea Eszter, şi tot n-am plecat. În ultimul minut găseam totdeauna o pricină care mă împiedica să plec în ziua aceea.

Am înţeles că nu e uşor să ghiceşti gîndurile fetelor. Şi nu poate fi lucru uşor să trăieşti o viaţă întreagă cu o femeie. Căci dacă nu te poţi descurca într-o daraveră măruntă ca asta, cum o să poţi afla adevărul în atîtea încurcături ce se pot ivi după căsătorie ? Aşa ceva trebuie să fie între nenea Vas Berti şi nevastă-sa, leliţa Emi, o femeie atît de drăguţă, cu care bărbat-su, totuşi, o vorbă nu poate schimba. Sînt buni amîndoi, buni ca pîinea caldă, dar nu se pot înţelege, măcar că mănîncă împreună, dorm împreună, şi au şi copii.

N-am izbutit să aflu ce taină poate fi între ei, dar uite că nici eu nu m-am mai putut întîlni cu Annuska, deşi doream s-o văd şi poate că dorea şi ea. Şi doar n-a fost cine ştie ce jignire. Din fericire, nu i-am spus nimic urît. Şi totuşi, am priceput că e cu neputinţă să mai dau ochii cu ea.

Multe lucruri mari se pot isca din pricini mărunte. Am văzut o pildă grăitoare tocmai atunci.

Ţi-am mai vorbit, ţii minte, de Ondódi Jóska, flăcăul la a cărui recrutare horisem pe vremuri, ăla de luase la joc pe Váradi Piroska, pe vremea cînd venise acasă de la militărie. Ei, cînd a scăpat din armată, omul s-a însurat cu o fată din Bökény, una Madár Juli.

După un an de căsnicie, Ondódi ăsta a plecat în America, a stat acolo doi ani de zile şi s-a întors. Lucrase în mină şi asurzise.

Ei bine, la puţină vreme după întoarcere, omul şi-a alungat nevasta.

Tot satul spunea că a alungat-o fiindcă femeia îi furase nişte bani.

La noi în sat nu s-a întîmplat poate niciodată ca un om tînăr să-şi alunge nevasta. Şi cum şi-a alungat-o Ondódi pe a lui! I-a aruncat şi boarfele una cîte una în uliţă. Biata femeie, a trebuit să-şi tocmească o căruţă ca să-şi ducă mobila acasă la părinţi.

Şi uite că la cîteva zile după ce am păţit ce am păţit cu draga de Annuska, maică-mea e chemată la bătrîna Ondódi, care căzuse la pat. Iar mama s-a dus, că asta era treaba ei: oricare se îmbolnăvea, numai ea se ducea să o îngrijească.

Seara mă întorc de la muncă. Mă spăl pînă la brîu, mănînc, în timp ce mama umbla de colo pînă colo, fără a scoate o vorbă. O întreb:

— Ce ai, mamă? Iar eşti bolnavă?

— Nu, dragu mamii, nu-s bolnavă, dar s-a întîmplat o mare nenorocire.

— Ce dumnezeu?

— Nu cu noi, dar cu săracul Ondódi Jóska. A murit mamă-sa.

— Se întîmplă, zic eu. Toţi o să murim o dată.

— Alta-i buba, dragu mamii... Ţi-aş spune, dacă n-ai duce vorba mai departe.

— N-am să spun nimănui.

— Pe patul de moarte bătrîna a recunoscut că ea a furat banii aceia, nu noru-sa.

Dumnezeule-Doamne! Am rămas cu gura căscată. Va să zică asta e! Şi biata femeie a suferit degeaba. Negru suflet a avut bătrîna, de n-a mărturisit de la început!

— N-a putut muri pînă n-a spus adevărul.

Mă gîndeam: „Ce-o să facă acum Ondódi Jóska?“

Am întrebat-o pe mama:

— Şi nenea Jóska ştie?

— Ştie.

— Şi ce-a zis?

— I-am spus să se ducă după nevastă-sa. S-o aducă la înmormîntare.

— Şi el?

— Mi-a spus că nu se duce. Nu mai vrea s-o vadă.

— De ce?

— Fiindcă-i bărbat.

— Ei şi?

— I-e ruşine.

Am înghiţit în sec. „Toţi bărbaţii or fi la fel? Te pomeneşti că şi eu.

Şi mie mi-e ruşine că am jignit-o pe draga mea Annuska. Şi n-aş mai cuteza să dau ochii cu ea. E veche povestea“.

Din fericire eram atît de prins cu lucrul, încît nu prea aveam răgaz să-mi bat capul cu fetele. La dragoste te gîndeşti mai cu seamă cînd trăieşti tihnit, mănînci bine, dormi bine. Dar pe vremea secerişului nimeni nu are poftă să alerge după fete. Îţi pare bine cînd, seara tîrziu, poţi să te trînteşti pe pat.

Într-o zi, fratele mai mic al lui Krósz, cel cu magazinul de fierărie, mă tocmeşte împreună cu alţii să-i facem cruci, ne dă zece creiţari de fiecare cruce

şi cîte o jumătate de litru de rachiu la zece cruci. M-am înţeles cu tatăl lui Files Gyuri, Files-ciungul ; nu era încă bătrîn, avea doar 35 de ani, Gyuri era întîiul lui copil. Am lucrat cu omul ăsta ciung — că la mîna stîngă nu avea decît două degete, pe celelalte i le retezase maşina. Făceam cîte treizeci, treizeci şi cinci de cruci pe zi şi căpătam belşug de rachiu.

Doar într-o singură privinţă era mai rău să lucrezi la alde Krósz : nu ne dădeau de mîncare, fiecare muncea pe traista lui. La bogătani era mai bine, că ei ne dădeau masă la prînz şi la cină. La prînzul mic de asemenea ne dădeau nişte bucăţi zdravene de slănină şi, cui îi plăcea, lapte în ulcele mari. În schimb, bogătanii plăteau mai nimic. Cît lucrai trăiai bine, dar la urmă te alegeai cu cămara goală. Mie nu-mi convenea o astfel de tocmeală. Eu trebuia să scot parale din fundul pămîntului, fiindcă totdeauna aveam ceva de plătit. Nu ştiu cum, necum, dar datoriile rămase după tata nu se mai sfîrşeau, iar eu jinduiam să văd şi ceva spor în bătătură. Aveam din nou în grajd o viţică frumoasă şi doi tăureni ; nenea Sarkadi Imre, bătrînul, îi jugănise. Ce mîndreţe de boi o să iasă din ăştia ! Voiam să lucrez şi să cîştig ceva cu ei chiar din primăvara următoare. Am cîştigat ceva parale, grîu şi altele în vara aceea ! La asta mă gîndeam, nu-mi ardea de fete.

Aveam şi o bucată de pămînt în parte, un iugăr, pe care îl luasem din fosta noastră avere, în buza pădurii, apoi încă un iugăr şi jumătate din averea bisericii, pe care-l prăşea mama dimpreună cu o bătrînă — căci o ajuta o bătrînică, una Csuka, o femeie săracă şi bună ca pîinea caldă. Prăşeau împreună şi mama îmi spunea mereu :

— Prăşitul să-l laşi în seama noastră. Tu să-ţi vezi de treabă.

Bătrînele prăşeau, iar eu mă înhămam la muncă grea, cîştigam de două ori cît lelea Csuka. Îi plăteam ziua destul de lesne.

Ce frumos cîntau cele două bătrîne, parcă le-aud şi-acum :

Turnule înalt din Csécse,
Mi se prinde pleasna-n tine...

Căci satul natal, Csécse, trăia şi a trăit adînc în inima mamii, pînă la moarte : acolo şi-a petrecut copilăria, Csécse era dragostea ei.

Pe vremea aceea s-a părăduit şi averea fostului notar, Gedeon. Tot, pînă la cea din urmă bucată, a ajuns pe mîna străinilor.

Notarul Gedeon, care-şi durase o casă înaltă, avusese un frate mai mic, unul Gedeon Aladár. Aladár ăsta s-a îndrăgostit de bucătăreasa lor şi şi-a vîndut partea de avere lui Krósz. După ce şi-a vîndut averea, s-a gospodărit împreună cu văduva fratelui său... Pe-atunci mai avea destulă avere. La împărţeală, lua fiecare cîte 21 de măji de grîu, başca celelalte. Mai tîrziu Aladár a plecat de la noi din sat şi s-a aciuit pe lîngă contele din Salánk ; erau un fel de vechil şi trăia cu Hitves Juliska. Aşa a pierit urma familiei Gedeon. Şi ce domni mari erau în copilăria mea !

Unul după altul se duceau de rîpă pe vremea aceea domnii din părţile noastre. Excelenţa-sa Salánky Arvéd nu mai avea după ce bea apă. Se spunea că la Budapesta trăia într-o sărăcie lucie, nimeni nu-i dădea un sfanţ. Şi cîte ospeţe n-a făcut, ce de boieri n-a săturat cu mîncare şi cu băutură cînd era prefect. Şi boierul Sámuel numai cu nu-

mele mai era moşier ; altul ţinea sacul : băncile şi avocaţii.

În anul acela şi-a petrecut şi ilustrisimul domn Kerecsény László cea din urmă vară la noi. Era bătrîn, prăpădit, i se urîse, nu mai avea nici un chef să vie în sat, să se amărască toată ziua în căsuţa mică împreună cu ilustrisima sa nevastă liliachie ; bucăţica de pămînt ce-i mai rămăsese a cumpărat-o Krósz, bătrînul. Cît l-a blestmat nevasta lui nenea Mojzes Pál pentru că nu le-a vîndut lor sfoara de loc, că şi ei i-ar fi plătit cît Krósz ! Dar după ce-i murise bărbatul, lelea Jusztin îmbătrînea văzînd cu ochii, iar pe noru-sa n-a putut-o îndrăgi cucoana : prea sărea mereu cu gura. Nu le-a dat lor pămîntul, fiindcă se temea că niciodată n-o să vadă banii.

Dar şi Krósz bătrînul şi-a prăpădit averea. Nu-i plăcea gospodăria. Fusese director de bancă, iar vechilii îl furau pe-ntrecute. Moşia i-a cumpărat-o un negustor polonez din Munkács. Ăsta nu ştia o boabă ungureşte, dar se gospodărea aşa de bine, că avea buzunarele doldora de bani.

Pe vremea aceea numărul familiilor nou venite în satul nostru s-a ridicat la nouăsprezece. Cîtă vreme moşia era a familiei Salánky nu era decît una singură : a băcanului.

Atunci mi-a fost dat să văd că nimic nu-i asmuţă pe oameni atît de mult unul asupra altuia ca averea. Şi, totuşi, cum se lăcomesc cu toţii la ea !

Cînd s-a vîndut moşia lui Salánky, au cumpărat şi cîţiva gospodari din sat. Dar se vede că era blestemată, că toţi cîţi au cumpărat au ajuns la sapă de lemn. Oamenii cumpărau pe datorie. Se băteau pe pămînt, iar băncile dădeau bucuros împrumuturi. Ce folos, însă, dacă din pămînt nu puteai scoate cametele şi cheltuielile. Nu ajungea din recoltă.

Era o lume pidosnică, parcă pămîntul ar fi vrut să-şi scuture din spinare noroadele. I s-a urît pămîntului de atîta lume bezmetică şi voia o lume nouă. Nici un gospodar nu mai putea fi sigur c-o să rămînă în picioare. Pe unii dintre ei îi aşteptau cîte trei licitaţii.

Şi uite-aşa s-a ruinat pînă şi bătrînul Krósz. Toată moşia lui a trecut în proprietatea băncii, apoi pe mîna unui avocat, doctorul Mayer din Szalka, cu titlu de cheltuieli de judecată. Avocatului însă nici prin gînd nu-i trecea să facă agricultură şi mereu vindea cîte o bucată din moşie. Dar ăsta avea alt cusur : îi îmbia, îi îndemna pe oameni să cumpere, dar cînd cineva voia să cumpere, se răzgîndea, şi îndată urca preţul.

Şi cum nimeni nu se mai ocupa de moşie, se fura ca-n codru. Pereţii se scorojeau, se năruiau, iar el o ţinea una şi bună :

— Nu face nimic, preţul pămîntului urcă, doar n-o să-l vînd pe nimica toată.

Fratele meu Gedeon a venit acasă pentru recrutare ; a venit s-o vadă şi pe mama. Era un tînăr cu mustăţi mari. Ce s-a mai mirat lumea cînd a sosit ! Toţi voiau să-l vadă. Avea haine frumoase, şi cravată, iar în cravată, un ac de aur. Toţi spuneau : ăsta da, a avut rost să se ducă ucenic la Budapesta. Iaca, s-a ales domn, nici nu mai stă de vorbă cu nişte pîrliţi de săteni. Nici cu fetele.

Şi frate-miu Gedeon a rămas tare mirat de schimbările ce s-au petrecut de la plecarea lui.

— Aţi mai pomenit aşa ceva ? spunea într-una. Ăsta nu mai e satul în care m-am născut şi am copilărit eu.

I-am spus că poate și eu aș face mai bine dacă m-aș duce cu el.

— Lasă, frățioare — zice — n-ai de ce să vii la Budapesta. Nu e pentru tine. Rămîi acasă, cine știe ce noroc are să-ți dea Dumnezeu ; o să te însori cu o fată de bogătani și o să fii fericit toată viața. Și eu eram cît pe-aci să mă însor deunăzi la Satu-Mare. Puțin a lipsit s-o iau pe Tatár Juliska. E o fată frumoasă, o minune, ce-i drept, și-acum mă mai gîndesc s-o iau. Tatăl ei a holteit împreună cu tata. Numai că eu nu vreau să cumpăr tot ce ar trebui să aducă ea zestre. Dacă aș fi sătean, ar fi bine, aș fi fericit cu ea, am trăi bine. Și tu o să trăiești bine cu o Juliskă din astea, așa că rămîi acasă, frățioare.

Nu voia în ruptul capului să mă duc și eu la Budapesta, nu știu de ce. Toți cîți au plecat din sat vor același lucru : cei care trăiesc la țară să rămînă mai departe niște mocofani. Ei nu s-ar mai întoarce pentru nimic în lume, dar pe cei care s-au împotmolit în glodul de la sate nu-i lasă să iasă din el.

Eu mă simțeam bine acasă, nimic de zis. Pe de altă parte, mama îmbătrînea cu fiecare zi și avea tot mai multă nevoie de ajutorul meu. Totuși, cîteodată, mă durea inima că trebuie să prășesc și să cosesc mereu pe pămîntul altora. N-o să mai ajung eu la pămîntul tatii și al bunicului, cîtu-i hăul ! Degeaba a fost al nostru cîndva. N-o să-l mai pot lua în stăpînire niciodată.

Iar dacă mă încumetam să mă gîndesc la vreo fată de bogătan, zău că nu știam nici măcar cum să mi-o închipui. Prea sînt eu neînsemnat pentru o fată bogată, că alea se umflă în pene și nici nu mă văd. Chiar și Váradi Piros, măcar că n-au decît vreo două iugăre de pămînt, se uită de sus la sărăcia mea. Cu toate că bătrînul Váradi are mai multe datorii decît fire de păr în cap. Darmite bogătanii...

Mă durea inima și după Annuska mea cea dragă, cînd îmi aduceam aminte de ea. Nu e cine știe ce bogată, dar ar fi fost bună pentru mine. Și ar fi adus și ceva zestre. Cred că ar fi avut o moștenire de vreo șapte iugăre — și uite că am scăpat-o și pe dînsa.

Dar, fie ce-o fi, sînt încă tînăr, mai am trei ani pînă la recrutare.

AL OPTSPREZECELEA DIALOG

în care se arată că şi cîinele învaţă ceva din bătaie, numai omul nu

— Frăţioare — îmi spune frate-meu Gedeon, seara, cînd ne-am întors acasă din sat şi am rămas singuri cu mama — frăţioare — zice — la recrutare am făcut cunoştinţă cu un domn tînăr şi foarte vrednic, conţopist. E un fel de ajutor de băgător de seamă la Cărţile Funduare, vreau să spun că se pricepe la tot ce este în legătură cu aceste Cărţi... I-am povestit de-a fir-a-păr cum i-au smuls mamii perna de sub cap, cum v-au mîncat ticăloşii ăştia pămîntul de patrusprezece mierţe... Ei bine, omul m-a ascultat pînă la capăt şi apoi mi-a spus că pămîntul nu e încă pierdut... Trebuie văzut pe al cui nume e trecut în Cărţile Funduare, fiindcă el nu poate fi luat cu una cu două din mîna minorilor. Pămîntul trebuie să fie pe numele nostru, adică pe al mamii pentru uzufruct, pe al lelei Eszter şi al lelei Julcsa, ca majore, apoi pe numele meu şi al tău, ca minori... Lelea Eszter, după cîte ştiu, n-are nici o pretenţie la moştenire. Ea va trebui aşadar să ne dea o scrisoare precum că renunţă la orice drept din partea tatii şi a mamii. Tot aşa trebuie să dea o iscălitură şi lelea Julcsa. Atunci pămîntul rămîne al nostru, adică al meu şi al tău... Iar noi, frăţioare, o să facem proces... E limpede ca bună

ziua, de vreme ce pe minori nu-i poţi scoate din drepturile lor. Sarkadi Imre, lua-l-ar toţi dracii, şi-a scos de atunci cel puţin de trei ori cei o sută optzeci de forinţi. Patruzeci de forinţi pentru un iugăr de loc e jaf în toată legea. Dacă n-ar fi recoltat anual decît cinci măji de iugăr şi tot fac, socotind maja cu opt forinţi, patruzeci de forinţi în cap. Au trecut trei ani de zile şi el a ridicat an de an această sumă, pînă la ultimul creiţar... Crezi că asta nu se ia în considerare la Tribunal? Mergem la sigur, frăţioare. Chiar Szobotka Mihály, cu care am stat de vorbă, se angajează să ducă la bun sfîrşit procesul ăsta. Omul lucrează la Cărţile Funduare din Satu-Mare, unde locul nostru este întabulat, şi a şi scos un extras din Cartea Funduară.

Zicînd acestea, nenea Gedeon şi-a scos din buzunarul dinăuntru portofelul, iar din acesta o foaie cu pămîntul nostru de la pădure. Şi cu degetul pe hîrtie mi-a arătat că pămîntul e şi azi încă pe numele lui Joó János şi al copiilor lui minori.

Mama tăcea, iar eu mă gîndeam că de bună seamă Sarkadi Imre va crede că l-am dat în judecată pe tat-su numai fiindcă vreau să mă răfuiesc cu el pentru Váradi Piroska.

— Dar, dragu meu — zice mama — noi am vîndut de bunăvoie pămîntul lui Sarkadi Imre şi el ni l-a plătit în regulă.

— Ai luat ceva la mînă, mamă?

— Da, dragu mamii, am luat trei forinţi. Restul, domnii l-au socotit în impozite şi cheltuieli.

— Ei vezi? strigă Gedeon. Asta e! Dumneata n-ai luat nimic. Ţi-au mîncat toată averea. Asta nu poate rămîne aşa. Pe vremea aceea noi eram copii, nu ne puteam amesteca în treburile acestea, dar acum sîntem oameni în toată firea şi nu ne lăsăm drepturile.

— Eu unul nu fac proces, zic eu.

— Nu faci proces? răspunde Gedeon. Nu? Şi de ce nu faci? Oi fi avînd atîţia bani de te poţi lipsi de averea părintească?

— Dacă vrei, n-ai decît să te judeci, zic. Eu nu mă amestec. Îmi ajunge. În copilărie cutezam să mă pun de-a băţa cu domnii. Am tras destule ponoase. O singură dată nu i-am dat bineţe boierului Salánky Sámuel: n-au trecut nici trei luni de zile şi tot pămîntul nostru a fost scos la licitaţie. Nu mai vreau un nou proces.

— Mă, ce ţăran ticăit! spune frate-miu Gedeon. Nu fi prost, înţelege-mă, că o dată vîndut, pămîntul e trecut pe numele cumpărătorului. Dar pămîntul nostru nu e întabulat şi nici nu va fi întabulat pe numele lui Sarkadi decît din ziua cînd tu vei împlini 24 de ani şi vei semna învoirea de întabulare. Dacă am ţine seama numai de faptul că aţi vîndut pămîntul cu condiţia ca uzufructul să rămînă al mamii, şi tot ar fi de ajuns: ei bine, ce uzufruct i-a dat Sarkadi Imre? Nimic. Uzufructul de a lua în parte un iugăr din propriul ei pămînt. Asta e uzufruct? Păi asta îl poate căpăta de la oricine. Nu-i nici un chilipir... Uzufruct ar fi — şi aşa glăsuieşte şi contractul — dacă mama ar avea tot folosul pămîntului pînă la moarte şi l-ar lucra ca pe al său. El nu trece în proprietatea lui Sarkadi Imre decît o dată cu moartea ei; numai din acest moment poate el să-l are şi să-l semene cum vrea, dar pînă atunci n-are ce căuta acolo. Iar dacă n-a respectat toate acestea, atunci nici Dumnezeu nu poate împiedica legea să-i ia pămîntul, şi asta fiindcă n-a respectat contractul, ci l-a călcat în picioare. Ştii ce înseamnă să calci în picioare un contract? Ei bine, în cazul nostru avem a face cu aşa ceva.

Mă uitam cu mirare la frate-miu Gedeon. Măi, măi, ce avocat s-a făcut la Budapesta! Numai că eu mereu mă gîndeam că dacă am vîndut o dată pămîntul, şi de trei ani de zile altul îl ară şi îl samănă, noi nu mai avem nimic cu el, iar dacă le-aş intenta proces, ăştia m-ar mînca fript.

— Ţie ţi-e uşor — i-am răspuns — că mîine pleci la Budapesta şi trei ani de zile iar nu mai dai pe-acasă. Dar eu rămîn aici şi nu mi-e totuna dacă tot satul mă ia în tărbacă pentru că am pornit proces pentru pămîntul pe care l-am vîndut şi care mi-a fost plătit în contul impozitelor şi datoriilor. Pe mine n-o să mă mai pălmuiască notarul!

— Să te pălmuiască? Să nu nu te laşi, frăţioare, spune Gedeon. Să nu te laşi, şi dacă îndrăzneşte să te lovească, să treci prin sufletul lui, să treci prin sufletul oricărui notar pe care-l întîlneşti în viaţă. Cum îndrăzneşte el să lovească pe un cetăţean de la ţară, usca-i-s-ar mîna!

— Eu nu fac proces, i-am răspuns. Nu fac şi pace. Nu ştiu dacă procesul e drept sau nu, dar nu fac proces.

Fratele Gedeon s-a apucat să-mi explice iar, arătîndu-ne cîtă dreptate avem; procesul nu poate fi pierdut, Szobotka Mihály i-a arătat lămurit. Dar eu nu m-am lăsat convins şi mi-am păstrat părerea că cine vrea proces, n-are decît să-l facă, eu unul însă nu fac nimic.

— Bine — îmi spune în încheiere Gedeon — dacă nu vrei, nu faci. O să fac eu.

— Poţi să faci, dar un lucru îţi spun. Dacă se lasă cu bucluc, pe mine să nu mă băgaţi la cheltuieli, că eu nu plătesc. Îmi pare bine că am început să mai scap de datorii. Că de atunci am plătit pentru stingerea dărilor rămase de la tata, în primul an cincizeci de forinţi, în al doilea patruzeci.

Am cumpărat o viţea, am vîndut-o cînd s-a făcut de un an, am rămas cu o viţeluşă mai mică, apoi am cumpărat doi tăuraşi, aşa că la anul o să am doi boi în lege. Hrană avem, haine avem, unelte avem, am dres acoperişul casei şi grajdul, nu mai vreau datorii noi şi nu vreau să plătesc cheltuieli de judecată, fiindcă tu n-o să fii aici, un sfanţ nu i-ai trimis mamii de cînd ai plecat, trăim şi ne descurcăm în sărăcia noastră cum putem. La judecată nu mă duc. Nu mă duc nici în ruptul capului.

— Vai — face Gedeon — ce ţăran căpăţînos te-ai făcut, frăţioare dragă. Dacă nu vrei, nu te duce, nimeni nu-ţi spune să te duci. Eu mîine am să trec pe la lelea Eszter, o s-o pun să iscălească hîrtia şi intentez procesul. Szobotka Mihály îmi face totul pentru un chil de vin. Aranjez eu totul.

Mama, săraca, o ţinea mortiş că ea a vîndut pămîntul şi din moment ce l-a vîndut, cum să aibă obraz să i-l ceară din nou lui Sarkadi Imre ?

Nu înţelegea săraca de ea că i-a fost asigurat uzufructul şi n-avea contract la mînă, căci contractul era la Secţia Tutelară, iar al doilea exemplar la Sarkadi Imre.

Se crăpa de ziuă cînd am închis ochii.

Dimineaţa frate-miu s-a dus pe jos pînă la Nagypalád. Spunea că se duce la lelea Eszter.

Dar nu mă puteam împăca de loc cu gîndul unui proces. Ne omoară notarul. Cum ar fi cu putinţă să cerem înapoi pămîntul pe care l-au vîndut la licitaţie şi pe care Sarkadi Imre îl ară de trei ani. I-am spus şi mamii.

Ea însă mi-a răspuns aşa :

— Dragu mamii, Gedeon nu mai e un copil, e un domn de la Budapesta, se învîrte printre ei şi cunoaşte vizuinile lor, că vulpea are două ieşiri, dar legea are mai multe. Cine ştie dacă n-a dat de vreuna din care va răsări adevărul ?

Din cuvintele astea am văzut cît de mult i-ar place şi mamii să avem din nou pămînt.

N-am mai scos un cuvînt despre proces.

Să-l facă dacă vor.

În săptămîna aceea aveam de lucru pe spetite. Săpam via. Frumoasa doamnă Krósz voia să planteze viţă nouă, şi se ştie că pentru viţa-de-vie pămîntul trebuie întors la adîncime de şaizeci de centimetri. Krósz voia să sădească viţa încă din toamnă, aşa că trebuia să ne grăbim. E adevărat că munca era destul de bine plătită. Au făgăduit un forint douăzeci de creiţari, taman ca pentru o zi de cosit. Dar trebuia să lucrezi pe deşelate. Domnul Krósz, pirpiriu cum l-am pomenit, mai trăia încă şi bolea într-una, dar îşi lua un bastonaş scurt de fier în mînă, şi mereu se plimba sau şedea pe movilele din faţa noastră, înţepînd pămîntul, ca să se încredinţeze dacă e săpat la adîncimea cuvenită. Partea mea era, dar a celorlalţi nu totdeauna, căci cum se depărta micul Krósz, cum îi rasoleau cîte o postată întreagă. Doar n-o să-şi împlînte bastonaşul în fiecare urmă de hîrleţ.

Seara, cînd soseam acasă, eram ca un cal vlăguit, leoarcă de sudoare ; am slăbit de numai pielea şi osul au mai rămas din mine.

A treia zi frate-miu Gedeon s-a întors.

— A dracului s-a făcut lelea Eszter ! zice. M-a scos la prăşit două zile în şir. Fir-ar a dracului să fie de sapă, nu mai pot de şale. Ce vrei, am pierdut deprinderea. Toate oasele mă dor.

Rîdea, dar îşi pipăia într-una şalele.

Iar eu mă uitam la el : „ehei, frate-miu, ce-ar fi fost dacă rămîneai acasă şi toată viaţa ar fi trebuit să prăşeşti ?“

— Dar pînă la urmă a iscălit scrisoarea, spune Gedeon.

— Şi ce zice de proces ? întreabă mama.

— Doar n-oi fi crezînd — rîde Gedeon — că i-am vorbit de proces. Că dacă îi spuneam, n-o iscălea. Dumneata ai nevoie de pămînt, nu Eszter, că Eszter are destul, nu poate dovedi să-l muncească. Nu i-am suflat nici o vorbă, i-am spus că hîrtia are alte rosturi : dacă o mai fi ceva de plătit pentru proces, ea să fie lăsată în pace. În cele din urmă s-a dat pe brazdă şi a iscălit.

— Da' Julcsa ?

— A iscălit şi ea. Ce ştie Julcsa despre lume ? N-are în cap decît droaia de copii. Mi-a scos din pungă doi pengő şi cincizeci, abia mi-a mai rămas cu ce să mă întorc la Budapesta, iar dacă îmi cheltuiesc toţi banii pe-aici, nu ştiu unde mai găsesc măcar zece creiţari.

S-a scărpinat în vîrful capului.

— Nu te scărpina atîta, băiete — îi spune mama — că îţi cade părul şi rămîi chel.

Gedeon rîdea.

— Lasă, mamă, că am destule griji ; dacă nu chelesc din pricina lor, n-o să mai chelesc niciodată.

Eu mă uitam lung la el. „Ce griji poate avea omul ăsta ? Trăieşte boiereşte, ca maistorii, lucrează încet, se gîndeşte mult, dar eu n-am răgaz să mă gîndesc. Eu, cînd lucrez, trebuie să dau vîrtos cu tîrnăcopul şi lopata".

— Şi tu, fraţioare — se întoarce către mine rîzînd cu poftă — ce te-ai mai gîndit în legătură cu procesul ?

— Eu nu mă gîndesc — i-am răspuns — eu mă culc.

— Bine, culcă-te, dragă frăţioare, spune, încruntîndu-se, fratele Gedeon. O să aranjez eu cu procesul, iar tu ai să te bucuri de pămînt.

M-am culcat şi am şi adormit într-o clipă. Habar n-aveam ce o să facă, ce o să dreagă.

În seara următoare am auzit că domnul părinte a fost pe la noi. Ce-o fi vrut ? Să-i facă o vizită lui Gedeon. Atît.

Domnul părinte i-a făcut o vizită lui Gedeon ? Păi atunci şi soarele poate să răsară la apus. N-aş fi crezut niciodată ca domnul părinte, care nu intră în casa ţăranului decît cînd e chemat la capătîiul unuia care trage să moară, poate veni să ne vadă, aşa nitam-nisam. Începusem să cred că Gedeon s-a făcut într-adevăr domn, că domnii l-au primit între ei. Ce să-i faci, e om învăţat, a învăţat o meserie şi, oricum, altfel vorbesc domnii cu unul ca el.

De mult nu mă mai interesa dacă mai sînt sau nu mai sînt domni pe lume. De cînd îmi dăduseră lecţia aceea usturătoare nu mă mai gîndeam la ei, singura mea grijă era să mă păzesc, să nu mă mai muşte încă o dată. Cînd vedeam pe unul dintre ei, mă dădeam la o parte, m-aş fi ascuns şi în gaură de şarpe. Mi-au luat toată moştenirea părintească, un pămînt de trei iugăre şi jumătate, numai pentru că nu i-am dat bineţe unuia dintre ei...

L-au luat, să le fie de bine. Preţul l-au trecut în contul impozitelor, a cheltuielilor cu comisiile. N-am avut bucuria să mă folosesc de ultima bucată de pămînt a tatii. Doar atît, că în fiecare an nenea Sarkadi Imre îmi dădea un iugăr în parte. Mă bucuram şi de atîta, că de cîte ori începeam o postată cu sapa, mă gîndeam că-mi glăsuieşte pămîntul bunului meu tată, al bunicului sau al cine ştie cărui străbunic. Puteam să iau pămînt în parte de la oricine şi oriunde, dar iugărul ăsta îmi dădea cu totul

alte bucurii. Cînd prăşeam pe pămîntul bisericii, nu mă gîndeam decît la recolta viitoare. Dar dacă cineva mi-ar fi luat şi acest iugăr părintesc pe care îl lucram în parte, m-aş fi îmbolnăvit, poate, fiindcă mi s-ar fi dat să înţeleg că n-am voie nici măcar să mă ating de pămîntul strămoşilor mei, că am ajuns o lepădătură de cîine rîios, căruia nu-i este îngăduit nici măcar să miroasă locul pe care tatăl meu a fost stăpîn.

Dar dacă preotul cel bătrîn a venit să-l vadă pe Gedeon, înseamnă că avem totuşi un temei de încredere în viitor, poate că domnilor le pare rău că s-au purtat atît de hain cu noi. Mă tot gîndeam, cine ştie dacă nu s-or fi vorbit între ei şi au găsit că nu trebuia să ia pămîntul de la biata văduvă a lui Joó János, că mai e şi tinerelul ăsta, Joó György, săracul. Nici ăsta nu trebuie oropsit, că azi-mîine îl vezi bărbat în toată firea.

Frate-meu a mai petrecut o seară cu noi. Cînd m-am întors a doua zi de la cîmp — veneam de la săpatul viei — el stătea la masă şi cerceta diploma de nobil a familiei noastre.

Această diplomă stătea închisă veşnic într-un toc de lemn roşcat. Se spunea că era din piele de cîine şi avea o pecetie de ceară roşie, mare cît pumnul, închisă într-o cutie mai mică ce atîrna de un şnur gros. Era frumoasă, nu avea nici un cusur. Nu putea fi atinsă de umezeală, fiindcă era aşezată totdeauna în sertarul cel mai bun. De citit nu puteam s-o citim, fiindcă era scrisă pe lătinie, dar atîta am putut desluşi că Mihael Joó a fost numele strămoşului care o căpătase de la „*Nos Leopoldus Rex...*“ [1]

— O iau cu mine şi o duc la Budapesta, îmi spune Gedeon.

[1] Noi, regele Leopold... (lat.)

— O duci ?

— Da. O duc la Muzeu, s-o evalueze.

— La ce ?

— Ca să ştim cît preţuieşte, mă, prostule. Poate că o să ne dea iar pămînt.

Treaba asta nu-mi plăcea de loc.

— Vai, dragu mamii — se amestecă în vorbă şi mama, care băgase de seamă că nu-mi place hotărîrea lui Gedeon — cum o să-ţi dea ? N-o să-ţi dea nici un ban. A spus şi domnul părinte, încă demult, că nu se mai dă nimic pe hîrtiile astea. Ele sînt doar o cinste şi atît.

— Bine, o să vedem, mamă, spune Gedeon rîzînd. Nu cumva îţi pare rău după ea... De altfel, după vîrstă, am dreptul la ea.

Asta mă supăra şi mă amăra. Începeam să pricep că nici Gedeon nu se deosebeşte de ceilalţi domni. Ia cu japca tot ce e mai bun.

M-am culcat. Facă ce-o vrea. N-o să mă iau de piept cu el.

Mama, săraca, nici ea nu îndrăznea să se împotrivească, gîndindu-se că — cine ştie ? — poate Gedeon are să aranjeze ceva să-i redea bucăţica de pămînt, dar dacă îl supără, nedîndu-i patalamaua tatii, omul poate nu-şi va mişca nici degetul cel mic.

Eu mai aveam de săpat o săptămînă întreagă şi trebuia să mă cruţ, că eram încă prea crud pentru o muncă atît de aspră. Nu era uşor să răscoleşti pămîntul tare ca piatra, să-l ridici de la o adîncime de şaizeci de centimetri. Şi trebuia să ne grăbim, că jupînul se ţinea de capul nostru. „Daţi-i zor, daţi-i zor, că acuşi vin ploile !“

Mi-am luat rămas bun în zorii zilei de la Gedeon. Era încă în pat. Nu se scula niciodată înainte de opt ; eu însă eram în picioare de la patru, că trebuia să văd şi de grajd, să rînesc, să dau vitelor de

mîncare, apoi purceilor, să pregătesc totul pentru restul zilei, ca mama să nu aibă prea multă bătaie de cap. În grajd nu ardea decît un opaiţ mic; la lumina lui lucram pînă cînd se lumina de ziuă şi puteam pleca la munca cea grea. Mai va pînă o să mă bag din nou la o asemenea treabă. Că era greu, într-adevăr, să izbeşti toată ziua cu cazmaua în pămîntul tare şi vîscos ca răşina. Nu mai plouase de mult şi pămîntul era ca stînca, ba mai rău, că nu crăpa, ci se lipea de cazma.

Seara, cînd m-am întors, m-am trîntit pe scăunel; n-aveam chef să mă mai spăl.

— A dus-o? am întrebat-o pe mama.

— Da, dragu mamii. Mi-a spus că dacă o are, mai lesne o să-şi facă drum printre domni. Are de primit o comandă mai mare de la un boier şi ăla i-o dă mai bucuros dacă-i poate arăta patalamaua.

Parcă toată căsuţa noastră s-a făcut deodată mai mică. Mi s-a părut goală, deşi n-a dus nici patul, nici masa, nici lăicioara cu spetează de sub fereastră. Totuşi, parcă ar fi stors toată vlaga din odaie. De-acu toată viaţa noastră era ca o scorbură, ca un copac găunos. De ţinut se mai ţine în picioare, dar întîia furtună îl poate doborî.

„Greu a fost, Doamne! Şi măcar săpatul ăsta afurisit de s-ar isprăvi".

A doua zi era sîmbătă. Sîmbăta e zi de plată la cancelarie.

Dar de la început mi s-a părut suspect că n-am fost chemaţi toţi deodată, ci unul cîte unul. Eu am intrat al treilea sau al patrulea.

Înăuntru era domnul Krósz.

Se uită la fiţuică şi spune:

— Zece coroane şi optzeci de filléri.

Numără pe colţul mesei zece coroane şi optzeci de filléri.

Îi spun:

— Ce-i asta, boierule?

— Plata dumitale.

— Ce fel de plată?

— Ce fel de plată? şi începe să ţipe. Plata dumitale pe o săptămînă. Cîte zile ai avut?

— Şase.

— Păi atunci, cu o coroană optzeci de filléri pe zi, face zece coroane optzeci. Nu ştii să socoteşti?

— Dar cum socotiţi dumneavoastră? Cît socotiţi pe zi?

— O coroană optzeci de filléri.

— Nouăzeci de creiţari?

— Da.

M-am uitat lung la omul negru şi spătos.

— Aşa? Atunci puneţi-i şi pe ăştia înapoi la grămadă, că mie nu-mi trebuie.

— De ce nu-ţi trebuie?

— Fiindcă nu m-am înhămat la pămîntul ăsta clisos pentru nouăzeci de creiţari. Mi s-a spus că o să primim un forint douăzeci, ca la coasă.

— Numai că preţul cositului a scăzut. De-aci-nainte o zi de coasă va ajunge la nouăzeci de creiţari.

— Nu ştiu la cît va ajunge, fiindcă n-o să mai cosim cine ştie ce anul ăsta. Cît va fi în anul viitor, o să vă spunem la anul. Poate că nu un forint douăzeci, ci un forint cincizeci. Dumnezeu ştie.

— Ei, ia-ţi banii!

— Ăştia nu-s banii mei. Eu am de luat şapte forinţi douăzeci. Sau, dacă pricepeţi mai bine aşa, paisprezece coroane patruzeci.

— Ţine-ţi gura, nu urla, şi ia-ţi banii! striga la mine.

Mă uitam la găligan. Uite-l cum îşi dă arama pe faţă. Vrea să mă înşele.

Nu-mi era de cele trei coroane şaizeci de filléri, că nu trei coroane şaizeci făceau darurile pe care timp de trei ani le-am primit de la nevastă-sa, ci de zece ori pe atît, sau poate şi mai mult, şi n-am uitat de asemenea că, atunci cînd mama a fost bolnavă, a trimis trăsura după doctor la Gacsály şi tot cu trăsura a trimis-o cînd s-a dus la avocat. Cum n-am uitat nici laptele şi făina şi tot ce am căpătat pentru mama. Numai că ajutorul ni l-a dat femeia şi nu omul ăsta. Ştia el prea bine că nimeni nu şi-ar fi împlîntat cazmaua în pămîntul lui uscat pentru nouăzeci de creiţari. Roboteşti de te ia dracul, şi la plată dumnealui umblă să te tragă pe sfoară...

— Uite ce e, boierule: eu nu mai spun nimic. Puneţi banii înapoi lîngă ceilalţi şi să vă dea Dumnezeu numai bine.

Începe să boscorodească pe nemţeşte cu frate-su, apoi mă opreşte:

— Ia aşteaptă puţin, Joó György. Îţi ridic plata cu zece creiţari. Ai să iei un forint, din moment ce nenorocitul ăsta de frate-meu v-a purtat cu vorba.

— N-am nevoie, boierule. Ori mă plătiţi, ori rămîneţi cu Dumnezeu. Un om sărac poate să-şi ţină casa şi cu mai puţin.

Nu m-a lăsat să ies. S-a proţăpit în faţa mea — era cu o jumătate de cap mai înalt decît mine — dar noroc că nu mi-am pierdut cumpătul, că altfel îl pocneam de-l doboram grămadă ca pe un taur, chiar dacă ar fi fost să crăp.

— Pricepe, măi omule — îmi zice — că la treaba asta lucrez numai în pierdere. Aşa n-are rost să mai gospodăresc.

Şi urla ca scos din minţi că a pierdut atîta şi-atîta la tutun, la impozite, la camete.

— Ce vină am eu? Plata n-a fost făcută după tocmeală.

Dacă-i aşa, el lasă totul baltă, pleacă din sat şi nu se mai întoarce niciodată, că noi îl despuiem de tot ce cîştigă cu negoţul. Nu şi-a deschis prăvălie ca s-o nenorocească cu satul nostru.

— Ce zbieri aşa, domnule? i-am spus. N-o să mă îmbogăţesc cu cei treizeci de creiţari ai dumitale! Ţi-i las toţi. Cucoana a fost totdeauna bună cu mine şi n-o să mă supăr pentru atîta treabă. Rămîneţi cu bine!

— Aşteaptă!

Începe să sporovăiască din nou cu frate-său. Vedeam că-l suduie de mama focului; şi ochii i se roşiseră. Iar celălalt se ghemuise ca un arici şi-i răspundea cu ciudă, de parcă îl înţepa cu ace.

Deodată îmi spune liniştit:

— Bine, dumitale îţi plătesc suma întreagă. Poftim paisprezece coroane optzeci de filléri, dar te rog să nu le spui celorlalţi.

— Dacă mă plătiţi, n-au decît să se lupte şi ceilalţi pentru drepturile lor, am zis.

Mi-a dat banii, iar eu i-am luat, i-am pus în buzunar. Am ieşit, dar îmi ardeau obrajii.

Paládi Estván s-a luat după mine.

— Cît ţi-a dat?

— Dar dumneata cît ai luat?

— Zece coroane optzeci de filléri. Tu?

Nu puteam să mint.

— Păi cît mi se cuvenea.

— Şi cît ţi se cuvine?

— Şapte forinţi douăzeci.

— Mie mi-a dat cinci forinţi şi patruzeci de creiţari.

A înjurat cumplit. Auzi dumneata, să tragă pe sfoară pe un om bătrîn ca el!...

I-am spus:

— Fiecare să lupte pentru dreptul lui.

Zicea că se duce şi-i spune ce are de spus.

— Du-te.
S-a întors, dar n-a cutezat să intre. A stat ce-a stat în fața porții, apoi a plecat cu pași grei.
Dar în noaptea aceea în curtea lui Krósz ăl bătrîn s-a aprins o claie de fîn. De la claie a luat foc grajdul. Abia au putut fi scoși caii. Eram și eu pe acolo, am alergat să sting focul. L-am stins; n-a ajuns pînă la casă.
Era dimineață cînd am isprăvit.
Mă întreabă Krósz, ăl cu magazinul de fierărie:
— Ce crezi, cine a pus focul?
— Nu știu, boierule, de unde să știu?
— Toți sînteți înțeleși, zice.
— Eu nu știu nimic.
— Nici nu bănuiești?
— Nu, domnule. Aseară m-am dus acasă și m-am culcat, fiindcă eram foarte obosit. Pot să vă spun că în viața mea n-am fost așa de obosit ca azi-noapte. E al dracului de greu să întorci pămîntul ăsta uscat.
A doua zi au venit jandarmii.
Era duminică, toată lumea ședea pe acasă. Era o zi frumoasă. Zi cu soare, zi de toamnă blîndă. Prin aer se legănau fire de funigei. Era prin octombrie. Eu tăiam dovleci pentru vițel, cînd a intrat plutonierul de jăndari.
— Bună ziua!
— Bună ziua, domnule plutonier!
Mama a înlemnit de spaimă. Niciodată n-a fost un jăndar în casa noastră.
Intrăm în casă, dă să intre și ea, dar plutonierul îi spune:
— Nu te teme, lele, nu-ți mănînc băiatul, vreau numai să stau de vorbă cu el.
Vorbea atît de blînd, încît mama s-a mai potolit.
Intrăm. Plutonierul se așază.

— Dumneata ești Joó György?
— Da.
— Spune, dumneata îi faci curte Annuskăi Sárosi?
Simt că roșesc.
— Am fost o dată pe la ei.
— La bal tot dumneata ai fost?
— Da, eu.
Plutonierul rîde.
— Păi să știi că eu am fost acela care stătea de vorbă cu ea printre clăi.
M-am uitat la el. Flăcăul de atunci nu era jăndar.
— Eram în civil, adăugă plutonierul.
„Asta da, se poate. Că era unul tot așa de mustăcios".
— M-am însurat de atunci. Am luat pe vara Annuskăi, pe Surján Julis.
— Da...
— Am auzit că ai venit călare, dar n-ai zăbovit decît puțin; te-ai întors și ai plecat. Uite, eu am venit aici, la dumneata, numai ca să-ți spun că nu i-am făcut nimic fetiței. Am stat de vorbă cu ea fiindcă era lucru hotărît că o să-mi fie cumnată. Mă interesam de Julis.
A tăcut puțin.
— Aud că a fost pe acasă fratele mai mare. Ți-e frate bun?
— Da.
— Și aud că a dus diploma de nobil.
— Da.
— La ce?
— Vrea s-o ducă la Muzeu, s-o examineze.
— Aha.
Jăndarul și-a răsucit o țigară. Mi-a întins și mie tabachera și s-a mirat că eu nu fumez.

I-am spus că pufăi şi eu din an în paşti, că am căpătat o pipă în dar, numai că nu-mi place gustul tutunului.

— Măcar că e lucru bun, să ştii, spune. Nici Juliskăi nu-i place că-s fumător, dar trebuie să fumez, fiindcă am serviciu greu, drumuri multe pe jos.

Mă uitam la jăndarul ăsta. Nu văzusem încă niciodată mai de-aproape un jăndar. Era ca un copil mare şi gras, deşi avea mustăţi mari şi pumni mari, gata-gata parcă să lovească.

— N-ar fi nici un necaz, zice jăndarul. Alta-i buba : Julis nu capătă nimic atîta timp cît părinţii ei sînt în viaţă. Lasă că n-au prea vrut să mi-o dea, fiindcă eu nu pot să stau acasă, să-i ajut, că alţi copii nu au, aşa că toată grija gospodăriei rămîne în seama lor. Dar eu nu pot părăsi jandarmeria. Atunci seara am fost îmbrăcat civil, fiindcă m-am dus la bal pe ascuns, n-am vrut să bată la ochi. Şi apoi nici feciorilor nu le place să vadă un jandarm printre ei ; ei cred că vine în calitate oficială, ca om al legii, şi se duce dracului toată voia bună. Şi nici nu e voie să te duci la bal. Să nu-ţi pierzi autoritatea.

Aşa vorbea jăndarul. Încetul cu încetul m-am obişnuit cu el. Nu-mi mai era teamă. Om e şi el.

Mai degrabă m-am aprins cînd a amintit de mica şi draga Annuska. Uite că nu m-a uitat, după cîte se vedea.

— Ei, am plecat, spune jăndarul şi se ridică. Apoi adăugă : Să vii o dată şi dumneata la Nagypalád, dar într-o zi cînd oi fi şi eu pe acasă. Aşa ar fi bine.

Cînd a dat să iasă, m-a întrebat :

— Spune-mi, frăţioare, nu cumva ştii cine-a aprins claia lui Krósz ?

— De unde să ştiu, domnule plutonier ? Eu eram mort de oboseală. Am muncit din greu la vie, am

venit acasă după ce am primit banii, m-am culcat şi am dormit buştean pînă cînd mama a zărit prin geam vîlvătaia. Atunci am sărit în picioare şi am alergat să sting focul.

— E adevărat că au fost ceva încurcături cu plata muncitorilor ?

— E adevărat, dar eu nu pot zice nimic. Pe mine m-a plătit în regulă.

— Dar cine n-a fost plătit ?

— Nu pot şti, că fiecare a fost plătit chilin [1], care cum a ştiut să lupte cu ei.

Zîmbeşte.

— Nu vrei să-i faci rău nimănui. Fie şi-aşa. Văd că eşti băiat cinstit şi de omenie. O să-i spun Annuskăi. Ce vorbă îi trimiţi ?

— Mă închin de sănătate, am spus, cu obrajii aprinşi.

Jăndarul mi-a întins mîna, apoi a ieşit pe uşă.

— Ei, leliţă — i-a spus mamii — vezi că nu ţi-am mîncat băiatul ?

— Vai, domnule jăndar, sînt femeie măritată de treizeci şi şase de ani, dar în casa noastră nici un jăndar nu şi-a pus încă piciorul.

Jăndarul rîdea.

— Iar în casa mea în fiecare zi intră cel puţin unul, zice în glumă. Şi, totuşi, nevastă-mea nu se sperie. Ba, dimpotrivă, o apucă spaima dacă două zile la rînd nu vine s-o vadă jandarmul.

A plecat.

Jăndarii n-au putut să afle nimic.

Eu însă ardeam din pricina Annuskăi.

---

[1] Deosebit.

AL NOUĂSPREZECELEA DIALOG

în care se arată că procesul nu e pentru cei ce nu știu să jure decît o singură dată în viață

Nu-mi place să mă gîndesc cîte necazuri a avut mama, cît a suferit din pricina acelui proces păcătos.

Prin noiembrie am primit prima scrisoare care ne înștiința că nenea Gedeon a făcut într-adevăr primul denunț. Ne scrisese de altfel și el că l-a făcut și o liniștea pe mama că totul va merge strună, dar hîrtia oficială n-a sosit decît pe la mijlocul lui noiembrie.

Mama era atît de emoționată, încît nu mai putea dormi și nici să stea liniștită. Umbla de colo-colo toată ziua, se frămînta, săraca, frîngîndu-și mîinile: ce-o să creadă lumea despre ea ? Deși mereu se ruga: ajută-i, Doamne, lui Gedeon, să izbutească...

Dar așa e de cînd lumea : omul sărac mai lesne suportă să piardă decît să-și caute dreptatea. Că de omul sărac, jupuit de bogătani, tuturor li-i milă și pînă la urmă el însuși se împacă cu gîndul că dreptatea lui s-a pierdut. E ca și cum ar fi pus mîna pe cine știe ce avere care îl liniștește, și dacă i se reține din simbrie, dacă i se ia totul, i se fură boarfele, i se prăpădesc găina și vaca din bătătură, îi arde casa, cu un cuvînt, dacă i se întîmplă vreo nenorocire, cu cît e mai mare această nenorocire, cu atît poate să se plîngă mai mult, jeluindu-se în tihnă, dînd frîu liber veninului ce i s-a adunat în gușă. Iar lumea îl mîngîie, îl mulcomește : bun e Dumnezeu, o să-i pedepsească pe cei răi, fiecare are să-și ia răsplata, că va fi altfel pe lumea cealaltă : acolo săracii vor fi bogați, iar bogații vor arde în focul gheenei. Biete cuvinte care au totuși darul de a-l liniști pe omul sărac. Iar omul sărac găsește noi puteri să trudească, să se chinuie, să sufere. Și cum n-ar găsi, cînd vede că toată lumea e binevoitoare cu el ?

Da, dar acum noi am trecut la atac și bogătanul Sarkadi oprea lumea pe uliță : io-te la sărăntoci, ce mai vor și ăștia ?... Că doar el a cumpărat cu bani gheață sfoara de pămînt care tot era scoasă la mezat, că n-aveau nici păduchi, nenorociții, el a scos-o din datorii pe bătrînă. Și acum uite că face pe nebuna și, fără să aibă pic de dreptate, pornește proces... Dar las' că o să se căiască ea, că n-o să aibă cine plăti cheltuielile și o să se ducă pe copcă și casa, iar familia Joó o să piară din sat.

Iată-ne așadar niște zurbagii care stricăm liniștea satului. La rîndul ei, mama trebuia să povestească tuturor ce nedreptate i se făcuse atunci, ei, o biată văduvă cu copii minori, care nu puteau să-i sară într-ajutor. Trebui să povestească, biata de ea, cuvînt cu cuvînt, cum fusese chemată atunci la notar, cum o suduise notarul, cum o amenințaseră primarul, ajutorul de primar și Pereszlényi, care se afla și el la primărie. Cum a fost nevoită să se ducă la lege, în orașul Satu-Mare, reședința județului, cum o dusese doamna Krósz cu trăsura, Dumnezeu să-i dea bine, la stația de la Nevetlen, cum fusese ajutată de oameni străini să se urce în tren, ce vorbise și cu cine la Satu-Mare... Domnii cei mari se arătaseră omenoși cu ea, dar ce folos, că tot i-au luat pămîntul și l-au scos la licitație pentru cheltuielile comisiei, așa că pînă la urmă ea s-a ales cu trei forinți drept preț al unui

pămînt de paisprezece mierţe — bani pe care a trebuit să-i dea la spiţerie pentru leacuri.

Bărbaţii şi femeile care o ascultau tăceau chitic şi făceau din cînd în cînd „hm"... „hm"... N-o încurajau, se mirau numai: „Măi, măi, ce curaj, să cutezi să iei încă o dată în piept un drum atît de greu".

Veneau cunoştinţele, nevasta lui Csuka, nevasta lui Turbuk şi celelalte femei sărace care nu-i puteau da ajutor cu nimic, stăteau cu gura căscată de mirare, sau le umbla gura ca o moară neferecată.

A venit şi lelea Berky Biri, fata lui nenea Berky Berti, vădană pe vremea aceea, şi a întrebat-o şi ea despre toate. Lelea Berti avea o fată pe care mama ar fi vrut s-o mărite cu Gedeon, aşa că trebuia să-i înghită vorbăria. Lelea Biri i-a făcut apoi cel mai mare rău, sfătuind-o — nenorocit sfat! — să se ducă la Újlak, la doctorul Treitz Vilmos, că-i un avocat cum nu se găseşte pe faţa pămîntului şi a ştiut să facă dreptate multora.

Mama s-a şi dus, cu lelea Biri, la avocatul ăsta, iar avocatul i-a spus că ceea ce vrem noi este foarte drept, e un proces ce nu se poate pierde. Şi el l-a făcut albie de porci pe notar, pe care cică îl cunoştea cum îşi cunoaşte buzunarul; uite-aşa o să-i sucească gîtul. Îi pare bine că în sfîrşit i-a picat în mînă. „Un ban n-aveţi de plătit, lele dragă, la primăvară dumneavoastră intraţi cu plugul în pămînt."

Mama s-a mai liniştit puţin şi dezbaterile s-au ţinut înainte de Crăciun, la Satu-Mare. Eram şi eu de faţă şi ascultam cum o interogau pe mama şi pe Sarkadi Imre.

Cît era el de măreţ, Sarkadi, tot şi-a tras capul între umeri.

Judecătorul l-a întrebat dacă îi lasă mamii uzufructul pămîntului.

Sarkadi susţinea morţiş că nu are obligaţia asta.

S-a dat sentinţa: văduva lui Joó János a cîştigat procesul; pămîntul trebuie să se întoarcă la proprietarii de drept, contractul se anulează.

Mama s-a îmbolnăvit de atîta bucurie. Cînd am adus-o acasă, abia mai pîlpîia viaţa în biata femeie. Şi în tren a plîns pînă acasă, dar să nu credeţi că de bucurie, ci de teamă: ce-o să fie, Dumnezeule-Doamne, că ea nu se duce pentru nimic în lume la pămîntul acela; Sarkadi Imre e în stare să-l pună pe porcar s-o omoare.

Apoi a venit înştiinţarea că avocatul lui Sarkadi a făcut apel. Şi au meşterit în aşa fel încît noua dezbatere s-a fixat abia pe 27 mai.

A venit şi primăvara. Sarkadi Imre, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, a intrat cu plugul în pămînt şi cînd a isprăvit de arat a trimis după mama.

Mama n-a îndrăznit să se ducă.

Şi atunci Sarkadi a oprit-o pe uliţă şi i-a spus, foarte liniştit, că o chemase pentru pămînt: dacă mama vrea, el e bucuros să-i dea şi-acum, în parte, pămîntul de patru mierţe.

Iar mama i-a mulţumit frumos gospodarului Sarkadi de bunătate şi a adăugat că primeşte.

Dar eu i-am spus:

— Dacă dumneata primeşti, te priveşte, eu nu lucrez pămîntul cîtă vreme nu se sfîrşeşte procesul. Şi, într-adevăr, la prăşitul dintîi nu m-am dus. Am lucrat celelalte pămînturi luate în arendă, dar pe pămîntul pe la pădure n-am pus piciorul. L-a prăşit mama împreună cu lelea Csuka.

Între timp s-a întîmplat o nenorocire. La dezbateri, avocatul nostru, domnul Treitz Vilmos, a făcut cunoştinţă cu notarul, şi de cîte ori se ducea notarul la Újlak, cei doi prieteni se cinsteau la birtul cel mare. Apoi, într-o bună zi, domnul Treitz i-a trimis

vorbă mamii să se ducă la biroul lui, la Újlak, să se înţeleagă cu Sarkadi Imre.

Dar slujbaşul primăriei, nenea Orbán Gábor, a fost atît de al dracului, încît nu i-a spus nimic mamii ; nu i-a spus decît lui Sarkadi Imre.

Sarkadi s-a dus la domnul avocat Treitz şi s-au înţeles ca Sarkadi să plătească toate cheltuielile, obligîndu-se să-i dea mamii în parte, pînă la moartea ei, un iugăr de pămînt spre folosinţă.

Noi n-aveam ştire că atunci cînd Sarkadi se arătase atît de darnic cu mama, poftind-o să lucreze şi anul acela pămîntul de la pădure, era înţeles cu domnul Treitz, care, în calitatea lui de avocat împuternicit, a şi iscălit înţelegerea în numele mamii.

Aşa stăteau lucrurile cînd am ajuns la a doua dezbatere. Acolo matrapazlîcul a ieşit la iveală. Avocatul Medve din Satu-Mare a dojenit-o pe mama : cînd ai făcut o înţelegere cu cineva, să te ţii de ea ! Degeaba a spus, săraca, că ea nu ştie nimic de toate acestea, că nimeni nu i-a spus un cuvînt, ba, dimpotrivă, avocatul a recunoscut că i se cuvine uzufructul pămîntului întreg.

Eu ascultam, ascultam pe domnul avocat Treitz, care vorbea de cîte în lună şi în soare în faţa judecătorilor.

Dar judecătorii nu păreau a-l crede pe Treitz şi au întrebat-o pe mama, dacă ar îndrăzni să jure că uzufructul era pus în contract — asta fiindcă contractul nostru nu mai era nicăieri, nu s-a găsit la Secţia Tutelară, şi nimeni nu ştia ce s-a întîmplat cu el.

Vai, mama a început să plîngă că ea n-a jurat în viaţa ei decît o singură dată : atunci cînd în faţa altarului a jurat credinţă veşnică bărbatului ei. Ea nu-şi împovărează sufletul jurîndu-i credinţă unei bucăţi de pămînt.

În zadar o îndemnau domnii să jure liniştit, dacă simte că are dreptate, ea o ţinea una şi bună, biata, că nu-i jură credinţă veşnică pămîntului ; că pămîntul nu e bărbatul, nu e Dumnezeul ei ; după atîţia ani de zile nu-şi mai aduce aminte cuvînt cu cuvînt ce a spus unul şi altul ; s-o taie în două, dar ea nu jură.

Şi, uite-aşa, mama a fost condamnată să plătească cheltuielile avocaţilor. Ale lui Treitz şi ale avocatului lui Sarkadi, Medve András din Satu-Mare.

Martorul nostru era nenea Mojzes Jósep. Dar nu el trebuia să fie, căci el nu cunoştea cazul, ci nenea Mojzes Pál. Numai că nenea Pál murise. Păcat, fiindcă el ştia tot, aşa cum era de fapt, că mama mereu era pe la ei. Îşi lua furca şi mergea la ei. Dar ce puteam face dacă omul era mort ? Iar nenea Mojzes Jósep lucra mînă în mînă cu Sarkadi, fiindcă amîndoi erau bogătani — şi dădeau nişte răspunsuri în doi peri, nici calde, nici reci.

Omul ăsta, Mojzes Jósep, s-a purtat totdeauna aspru cu noi, copiii lui Joó. O dată, cînd frate-miu Gedeon a căzut în Batár, şi se ţinuse vreo două ceasuri de gheaţă, el a trecut pe mal şi cînd Gedeon i-a strigat că a căzut în apă, i-a răspuns :

— Ce cauţi aici ? Nimeni nu te-a trimis !

Nu i-a aruncat o funie, o cange, o prăjină sau măcar o bucată de scîndură, deşi nenorocirea se întîmplase la capătul grădinii lui şi nu i-ar fi fost greu să-i dea o mînă de ajutor ; rîdea şi îi spunea lui frate-miu :

— Cine te-a pus să treci pe-aici ? Nimeni !

La proces, vorbea parcă în dodii :

— Am auzit că ar fi vrut ei să fie aşa ! Bine ar fi fost dacă ar fi dobîndit uzufruct pe viaţă ! Nu ştiu ce-ar fi spus alţii... Am vrut să cumpăr şi eu bucata aceea de pămînt, dar şi mie mi-a spus că ar vrea s-o vîndă cu condiţia ca uzufructul să-i rămînă

ei. Eu rîdeam de toată treaba... Te cred că ți-ar conveni — mă gîndeam — dar de cumpărat n-am cumpărat-o. Cum a cumpărat-o Sarkadi Imre, nu știu, dar în orice caz a dat mai mult decît făgăduisem eu, că eu mă gîndeam numai la o sută douăzeci de forinți, iar el a dat o sută optzeci... Dacă i-a făgăduit uzufructul sau nu, habar n-am. M-aș mira să aud că i-a făgăduit, că văd că și anul ăsta n-au luat în parte decît o bucată de patru mierțe. Dacă ține așa de mult la uzufruct, de ce l-a luat în parte ?

Așa vorbea nenea Jósep și de aceea ar fi fost nevoie de jurămîntul mamii, dar cum dînsa se sfia să jure credință veșnică pămîntului, Tribunalul i-a adjudecat avocatului Medve András patruzeci și cinci de forinți.

Noroc că domnul doctor Treitz a avut omenia să spună că nu primește bani de la mama.

Îi ajungea, pesemne, ce a încasat de la Sarkadi Imre.

Apoi ne-am întors cu trenul acasă, mîhniți pînă în adîncul sufletului. Mama, sărmana, nu se mai simțea ca atunci cînd cîștigasem procesul. Ba, dimpotrivă. Acum putea să se plîngă din toată inima că domnii i-au luat averea. Și, ce-i drept, toată lumea o compătimea, dar ce-mi folosea mie, care știam că va trebui să plătesc și cei patruzeci și cinci de forinți avocatului de la Satu-Mare.

Cum am ajuns acasă, i-am scris lui frate-miu Gedeon : procesul a fost pierdut, plătește !

Iar el mi-a răspuns : de ce l-ați pierdut, cînd fusese cîștigat o dată ? Nu plătesc nici un ban.

Cînd a venit vorba de bani, toată lumea s-a dat așadar la o parte. Lelea Eszter, cu toate că nu-i cerusem, ne-a trimis vorbă că nu dă nici un sfanț, chiar dacă s-ar scoate casa la licitație. Bine, să nu dea. Și lelea Julcsa ne-a trimis vorbă că nu are nici

un ban în casă ; pe ea să nu contăm. Asta o știam fără să ne-o spună.

Pe de altă parte, avocatul mă strîngea cu ușa, înștiințîndu-mă că dacă nu-i plătesc cheltuielile stabilite de Tribunal, mă dă în judecată, dar atunci va trebui să plătesc dublu, dacă nu mai mult.

Aveam ceva bani în pușculița de porțelan, puși la o parte din cîștigul meu ; am luat din ei patruzeci și cinci de forinți și am plecat la Satu-Mare, la avocatul Medve András. Nu i-am cerut decît să mă ierte de cheltuielile de drum, șaizeci de creițari ; n-a făcut nici atît, m-a silit să-i plătesc pînă la ultimul creițar suma de patruzeci și cinci de forinți. Da, numai că acum oamenii stăpînirii iar au început să socotească ce impozite și datorii avem pe acasă.

Ce să mă fac ? Îi spun mamii :

— Fie, plătesc tot, dar numai dacă știu de ce plătesc. Dacă treci pe numele meu casa.

— Ai dreptate, mi-a răspuns. Să fie a ta. Înțelege-te cu frații.

I-am scris așadar lui Gedeon că m-a vîrît în proces și eu singur trebuie să plătesc totul, și darea, și datoriile, tot. Să semneze actul precum că renunță la moștenire.

Mi-a cerut să-i plătesc o sută de forinți, adică două sute de coroane, și el nu mai are nici o pretenție.

I-am scris că-i plătesc jumătate acum, iar cu jumătatea cealaltă să mă păsuiască pînă la anul. Mi-a răspuns : sau îmi plătești acum totul, sau... Mi-a scris ceva atît de urît, că mi-e rușine să vă spun.

Am dus la tîrg vițica, am vîndut-o cu cincizeci și cinci de forinți.

Da, dar a venit și lelea Julcsa cu pretenții, și a venit chiar ea în carne și oase. Mama i s-a plîns că Gedeon îmi cere o sută de forinți. Cînd a auzit,

lelea Julcsa i-a spus că şi ea se mulţumeşte cu o sută de forinţi.

Din suma asta n-a vrut să scadă nimic. Mi-am vîndut aşadar şi cei doi boi ; erau în putere, buni de jug. I-am vîndut cu o sută de forinţi, pe care i-am dat pe loc lelei Julcsa. Ca să pot plăti pe Gedeon, m-am dus la bancă şi am ridicat un împrumut de cincizeci şi cinci de forinţi. Asta a fost prima mea datorie la bancă. Aşa am izbutit să-i trimit şi lui Gedeon cele două sute de coroane.

Dar la poştă domnul consilier m-a învăţat să trimit banii în aşa fel, încît Gedeon să nu-i poată ridica decît după ce va fi iscălit contractul. Dacă el, ca frate, se purta cum s-a purtat...

Aşa am şi făcut. Gedeon a iscălit şi astfel aveam în mînă toate hîrtiile, iar casa putea fi trecută pe numele meu.

Numai că taman atunci a răsărit şi domnul avocat Treitz, care îmi făcuse contractul, să-i plătesc şi lui treizeci de forinţi, că şi rîndul trecut trudise degeaba.

Ce era să fac ? Am luat de la lelea Biri treizeci de forinţi cu împrumut, iar casa, cu o ogradă de nouă sute de stînjeni pătraţi şi cu grădina, a trecut pe numele meu.

Aşa am ajuns, la vîrsta de nouăsprezece ani şi jumătate, gospodar cu casă şi curte.

Lelea Eszter a aflat totul, deşi n-am mai trecut pe la Nagypalád. Mă lăsasem păgubaş şi de mica Annuska, numai să nu trebuiască să mă duc la lelea Eszter, că n-aş fi putut merge la scumpa mea Annuska fără să intru şi la soru-mea.

La tîrgul de la Jánki m-am întîlnit, toamna, cu soru-mea. M-am dus acolo să cumpăr un viţel, fiindcă auzisem că la Jánki se poate cumpăra mai lesne.

Cum m-a zărit, a venit la mine şi mi-a spus cu multă obidă că ea n-a apucat nimic din moştenirea părintească, că e singura care n-a primit nimic. Cel puţin un viţel să-i dau, ca să ştie că a avut şi taică-su ceva.

— Ei, lele, nu ţi-e bine ? i-am spus. Atîta am şi eu, viţeluşa asta pe care am cumpărat-o în tîrg. Pe asta să ţi-o dau ?

— Nu — mi-a răspuns — dar viţeaua o să crească, şi dacă o avea viţel, mă mulţumesc şi cu viţelul.

— Nu-ţi pot făgădui nimic. Mai bine mi-ai fi dat chezăşie pentru treizeci de forinţi ca s-o pot plăti pe lelea Biri, care mă strînge de gît, fiindcă la toamnă vrea să plece la Budapesta unde, ca văduvă cu trei copii, caută un serviciu şi are nevoie de bani.

Nu poate să-mi dea nimic şi nu poate face nimic. Şi ea are patru copii şi bărbat-su ar omorî-o dacă ar da un creiţar din casă fără ştirea lui. Eu însă cunoşteam pe bărbatu-său şi ştiam că n-ar fi scos un cuvînt. Într-adevăr, omul era, în propria lui avere, ca o slugă plătită. Lelea Eszter îl punea să muncească mînîndu-l de la spate şi nu-i dădea de mîncare decît pe sponci, că ştia şi soru-mea că slugii trebuie să-i dai, fiindcă altfel te părăseşte, dar în averea lui, gospodarul trebuie să lucreze pînă dă în brînci, fie că are de mîncare, fie că nu.

Cînd a văzut că nu-mi poate smulge nici o făgăduială, m-a întrebat :

— Îţi mai aduci aminte de mica Sárosi Annuska ?

— De ce ?

— Vai, ce noroc mare a dat peste ea ! Fratele tătîne-său, ăla de era în America, a murit şi a lăsat o mulţime de dolari ; numai cu înmormîntarea lui s-au cheltuit o mie două sute de dolari. Ce păcat că n-ai mai dat pe la noi, deşi ţi-a trimis vorbă şi prin cumnatu-său, plutonierul de jăndari.

Am roşit pînă peste urechi, mi-a fost ruşine, deşi în gîndul meu niciodată n-am părăsit pe mica Annuska, dar cu atîtea necazuri şi supărări, şi cu procesul ăsta pe cap, îmi era ruşine să alerg după ea.

— Ei — îmi zice într-un tîrziu lelea Eszter — de-acu nu mai are rost să vii. N-a mai putut aştepta, părinţii o sileau, şi acum, că are bani, o mărită cu un învăţător.

— Cu un învăţător — zic eu — e şi mai bine. Cel puţin n-o să aibă o viaţă aşa de grea cum ar fi avut-o alături de un flăcău sărac.

M-a împins de piept.

— Ce prost eşti, mă, György! Murea după tine fata aceea. Un an întreg te-a aşteptat, nu se putea vorbi cu ea, tare te-a îndrăgit, de cînd, într-o noapte, ai răsărit călare în faţa ei şi apoi ai părăsit-o. Tare i-a plăcut purtarea ta domnească.

— Oricum, încă nu m-aş putea însura. Mai am destul pînă la recrutare!

— Şi ea e tînără. Spunea că te aşteaptă oricît, şi trei ani de zile. Abia a împlinit şaptesprezece ani.

Mi s-a făcut negru înaintea ochilor. Atît i-am spus lelei Eszter:

— Lele Eszter, o fi ori nu adevărat ce-mi spui dumneata, dar oricum, puteai să ai atîta dragoste de soră să-mi fi spus toate astea.

— Am vrut, frăţioare, şi te-am aşteptat mereu, dar dacă n-ai mai dat pe la noi...

— Aveţi cal şi căruţă. Şi-apoi, din cînd în cînd mai şi plouă şi nu se poate lucra, puteaţi veni s-o vedeţi pe mama, care n-a fost bună decît cînd dumneata ai născut şi i-ai trimis vorbă să vie să te ajute. Dar cînd ai fi putut face un bine fratelui dumitale, n-ai mai îndrăznit să vii, de teamă să nu dai vreo zece creiţari pentru multele cheltuieli de proces.

Lelea Eszter s-a supărat foc.

— Te iubesc mai mult — mi-a spus — decît propria mea viaţă.

— Se poate — i-am răspuns, că nu mai eram un copilandru nebăgat în seamă, care nu cutează să-şi spună gîndul — se poate să mă iubeşti mai mult decît viaţa, dar bănişorii îi iubeşti şi mai mult decît pe mine.

Vai, trebuie să-şi cate de drum, zice, uite cum a trecut vremea cu atîta vorbă, trebuie să plece spre casă.

— Rămîi cu bine, lele Eszter, fii fericită!

Nu mi-a spus nici măcar că mă duce pînă la Nagypalád, deşi pe-acolo scurtam din drum.

A plecat, iar eu am rămas cu viţeaua pe care-o cumpărasem.

Eram şi eu cu o căruţă. Venisem cu nenea Fitos Bálint, ajutorul de primar. L-am rugat să-mi ia viţelul în căruţă, iar eu am întins-o pe jos.

Am ajuns acasă abia a doua zi dimineaţa. Dar mi-a prins bine o noapte întreagă de drum, că multe aveam de frămîntat în minte, de socotit cît e de grea viaţa. Uite ce mărunte sînt lucrurile de care poate să atîrne fericirea omului! N-o să mai iubesc niciodată pe nimeni cum am iubit-o pe mica Annuska, fetiţa mea bălaie şi dragă, cum am iubit-o şi poate o mai iubesc şi azi.

Am plîns toată noaptea. Am plîns de cîte ori mă gîndeam că din pricina vitregiei soartei am scăpat-o. Ce să fac dacă aşa mi-e firea şi dacă de un an şi jumătate mi s-au adunat atîtea necazuri pe cap, încît n-am putut umbla după fete, iar scumpetea de fratemiu m-a încurcat într-un proces de care nu aveam nevoie cîtuşi de puţin?!

AL DOUĂZECILEA DIALOG

în care se arată ce face omul sărac într-un oraş bogat

Aveam douăzeci de ani şi parcă aş fi fost un moşneag ; eram neajutorat şi nu ştiam de ce să mă apuc.

Aveam o datorie de cincizeci şi cinci de forinţi la banca de la Sonkád. Aveam o altă datorie, de treizeci de forinţi, la lelea Biri, datorie pe care n-o mai puteam amîna. Aş fi vrut s-o plătesc, dar n-aveam de unde să mai împrumut bani.

Grajdul era gol, cocina la fel, toamna era pe sfîrşite şi n-aveam nimic pentru iarnă.

Nu ştiam cu ce să încep.

Ar fi trebuit să cumpăr măcar doi purcei, pentru care aş fi avut ceva cartofi şi puţin porumb. Doi purceluşi ar putea creşte mama.

Fînul mi-l vîndusem, nu mă mai puteam gîndi decît la coceni. N-aveam grîu, n-aveam secară, n-aveam un bob de orz.

A trebuit să vînd totul pentru a face faţă cheltuielilor. Tren, timbre la avocaţi şi Dumnezeu mai ştie ce.

Azi-mîine toamna s-a dus, iarna nu găseşti de lucru, îţi pare bine dacă poţi munci două-trei zile pe săptămînă. Dar chiar dacă lucrezi, ce poţi să faci cu nouăzeci de creiţari, cît cîştigi pe zi ? Şi chiar dacă în fiecare zi ar fi de lucru — numai că nu e — tot nu pot cîştiga mai mult de cinci forinţi pe săptămînă.

O iarnă întreagă nu pot cîştiga optzeci şi cinci de forinţi, cît fac datoriile mele. Hainele mi s-au jerpelit, puteam oare să mă duc la casa unei fete cu cizmele sparte, cu degetul mare ieşit prin spărtură ? Nici vorbă de aşa ceva, fetele-s tare năzuroase şi-ţi întorc numaidecît spatele.

Pe cine m-aş putea bizui ? Fraţii mei mi-au arătat că pe dînşii nu. La bogătani îţi cîştigi doar hrana de toate zilele. Domnii nu mă chemau.

Preotul bătrîn, care cel puţin îmi răspundea cît de cît la salut, era bolnav greu, nu mai putea ieşi din casă. Dar chiar dacă ar fi putut ieşi, ce putea face pentru mine ?

Domnii mi-au dat o lecţie bună. Acuma vedeam ce fel de oameni sînt. Avocatul din Újlak, aşa tînăr cum era, avea o locuinţă de nu te săturai uitîndu-te la ea. Îşi făcuse o mobilă ca oglinda, putea să se vadă în ea dacă n-ar fi avut oglindă, dar avea cîte una în fiecare odaie, toate cu ramă de aur, taman ca în tractirul de la Satu-Mare. Şi ce grădină avea, plină cu flori domneşti, cu trandafiri ! Da' parcă-i ajungea atît ?! A înfipt globuri de argint şi de diamant printre flori, ca să ia şi mai tare vederea bietului ţăran ce venea la el cu cine ştie ce necazuri mari. Cînd vedeam cîte un ţăran intrînd în curte şi aşteptînd în tindă, îi spuneam în gînd : „Bine-ai nimerit, fîrtate ! O să-l pomeneşti cît îi trăi !“ Căci avocatul meu primea pe toată lumea tot aşa de bucuros cum mă primise pe mine şi pe mama cînd fusesem întîia dată la el. „Ei, prietene, cum de te-ai lăsat dus în halul ăsta ? Urîte lucruri, ce să zic ! Dar cine strică ? Tot dumneavoastră, fiindcă răbdaţi să vi se urce toţi în cap.“ Aşa ne vorbise atunci, cu glas răsunător, iar eu îmi spuneam în gînd : „O să se înţeleagă cu notarul pe spinarea ta, n-avea nici o grijă“.

Ştiam de pe atunci că pentru el nu e decît o afacere. Parcă îi pasă lui de dreptate; nu dreptatea o apără el, ci buzunarul. Nu cu necazul omului își bate el capul și nu se întreabă cum ar putea să ajute pe omul năpăstuit, ci cu altceva — și anume: cît are bietul nebun care a venit la el și cum ar putea fi jupuit? Și ciobanul îi spune mielului „mieluțule, mielușelul meu prostuț", cînd îi tunde lîna. Dar cînd a isprăvit cu tunsul, nu-i mai spune nicicum și îi dă drumul din brațe, iar mielușul plăpînd poate pleca să tremure în vîntul de primăvară, printre ceilalți ortaci ai lui, jupuiți la fel.

Toți fac același lucru. Asta le e meseria.

Dar mai bine să tac, că dacă aș arăta ce gîndesc despre ei, ar fi în stare să mă scoată și din mormînt, pentru a se răzbuna. Iaca, de pildă, domnul doctor Treitz Vilmos; se bate pe burtă cu Máriási, notarul de la noi. Nu-l costă nimic să-i spună o vorbă lui Máriási: „Mă, țîngăul ăla de Joó György e prea slobod la gură. Ia vezi, domolește-l un pic." Iar ăsta îi răspunde: „Dragă prietene, las' pe mine"... Și atunci, cine are să-mi poată arăta de ce plătesc anul ăsta de două ori mai mult impozit decît anul trecut, cu toate că anul ăsta nu am nici un venit?

S-o lăsăm moartă.

Dar iată că într-o zi lelea Berky Biri vine la noi și ne spune că mîine pleacă la Budapesta.

Ştiam că vrea banii; i-am spus:

— Mă duc și eu.

— Unde?

— La Budapesta.

— Cînd?

— Mîine dimineață.

— Păi, atunci, plecăm împreună.

— Da, împreună.

Îi spun mamii:

— Mamă dragă, pune-mi ceva merinde în traistă, mîine dimineață plec la Budapesta.

Biata de ea era să leșine de spaimă.

— Unde te duci? Vai, s-a sfîrșit cu mine, gata. Mă părăsește băiatul, ultimul băiat. Cu ce ți-am greșit, Doamne, de mă bați atît de cumplit?

— Nu te amărî, mamă, că nu stau mult. Am să mă întorc, cum m-am întors și de la Beregszász sau de la Forgolány, unde am fost la muncă.

— Dar de-acolo te întorceai în fiecare duminică.

— Iar de la Budapesta am să-ți scriu și am să-ți trimit bani, mamă dragă.

Nu i-am spus nimănui ce gînduri am. De ce să le spun? Au să bage ei de seamă cînd n-oi mai fi acasă. Cui ce-i pasă că sînt aici sau în altă parte? N-am pe nimeni, decît pe mama și căsuța asta.

Dar, pe neașteptate, lelea Biri îmi mărturisește că nu pleacă mîine, ci abia duminică dimineața. Cu atît mai bine, mi-am spus, mai am așadar două zile. În timpul ăsta voi pune în rînduială ce mai am de rînduit.

Începusem să mă tocmesc pentru un vițel la Úszka Trebuia să-i spun omului să nu-l vîndă, să-l țină pînă cînd i-oi trimite bani mamii, și-atunci mama îl va înștiința că poate să i-l aducă.

A doua zi dimineața am mai trecut și pe la doamna Krósz: aveam și acolo o socoteală, pe care am lămurit-o. Nu i-am spus nici ei că mă pregătesc să plec la Budapesta. Am trecut și pe la primărie, fiindcă trebuia să-mi scot un certificat de identitate.

Auzisem că fără el la Budapesta polițiștii te pot înșfăca oricînd.

După prînz mi-am luat pe umăr traista de pînză; fără traistă era necuviincios să ieși din sat. Că, știți, la drum lung se cere traistă de pănură iar la unul mai apropiat numai de pînză, ca și cum te-ai duce

după nişte provizii mărunte. Să meargă însă pe jos, fără nimic în spinare, asta n-o face ţăranul. Cînd iese din sat trebuie să aibă un rost. Am plecat deci şi eu ca pentru un drum scurt. Satul Úszka e aproape de noi, la o jumătate de ceas, ba există chiar un drum mai scurt dacă n-o apuci pe şosea, ci pe cărare, peste semănături. Atît numai că pe potecă nu era voie să treci. Dar nouă puţin ne păsa că e sau nu. Pe vremea aceea nu era ca azi, cînd fiecare bucăţică de pămînt are stăpîn. Avea poate şi atunci, dar potecile brăzdau în lung şi-n lat tarlalele şi grădinile. Mai de mult totul era al satului şi se hotăra prin tragere la sorţi a cui va fi, de pildă, în cutare an, cutare sau cutare parte din cîmp. Da, dar la noi în sat erau doi oameni cărora nu le plăcea de loc ca oamenii să treacă pe pămîntul lor. Unul din ei era naşul meu, Somos Pál, care mi-a spus şi mie că mă cotonogeşte dacă îndrăznesc să pun piciorul pe pămîntul lui.

— Pe mine nu prea, i-am răspuns.

— Ba am să-ţi trag o chelfăneală de-am să-ţi moi toate oasele ! Pămîntul meu e al meu şi n-are ce căuta altul pe el, că-l omor.

Eu trebuia să ajung la Úszka, dar poteca ducea prin dreptul grădinii lui Somos. Anul acela avea grîu pe-acolo.

Mă duc eu cu traista atîrnată într-un băţ de alun tînăr.

Mă întreabă lelea Éva — vecinul naşului Somos era nenea Serka András şi Éva era nevasta ăstuia — mă întreabă unde mă duc. Îi spun că mă duc la Úszka.

Naşul meu aude din curtea de alături, intră la bănuială, iese în grădină, ca şi cum ar fi avut ceva de lucru pe-acolo. Cînd ajung aproape de el, strigă

la mine : „Să nu te puie păcatele să intri pe pămîntul meu !"

Cum să nu intru cînd poteca duce pe acolo ? ! Doar n-am făcut-o eu, o ştiu de cînd eram copil, şi bunicul meu pe-acolo trecea cînd mergea la Úszka. Chiar eu să fiu primul care o ia pe drumul de ţară ? Tot nu mi-a dat niciodată nimic naşul. A fost şi în America şi nu mi-a adus nici măcar o cutie de chibrituri. Măcar atîta hatîr să-mi facă, să pot trece pe pămîntul lui, de vreme ce toată lumea trece pe-acolo.

— Pe-aici e drumul, i-am spus.

A început să zbiere. Era spurcat la gură, striga ca un apucat cînd se supăra, şi avea toane, se supăra repede. Îndată a venit din grădină să-mi aţină calea. N-am scos o vorbă. Am început doar să-mi dezleg traista de pe băţ şi, foarte liniştit, i-am spus doar atît :

— Bine, naşule, vino dacă vrei să mori.

Eram un flăcău bine legat, puteam să ridic oricînd un sac de grîu, iar el era stors de vlagă din America, unde a fost miner. Chiar de îmbrăcat se îmbrăca nu ca ţăranii, ci în straiele cu care lucrase în mină.

Nu ştiu ce s-ar fi întîmplat, dar cum era neputincios, n-a tăbărît pe mine, ci s-a întors în grădină şi de acolo a mai strigat multă vreme după mine. Îmi luasem traista pe umăr şi intrasem în holda lui care crescuse aşa de frumos, de abia se mai vedea poteca. Ajunsesem hăt departe şi tot îl mai auzeam zbierînd.

Am stat şi m-am gîndit : „de ce aş rămîne în sat ? Ca să mi se întîmple asemenea lucruri, să n-am voie să umblu nici pe cărare, să fiu ameninţat chiar de naşul meu ?

Ce sînt slobod să fac la urma urmei în satul nostru ?

Sînt slobod să slujesc pe toţi, sînt slobod să lucrez pe degeaba, sînt slobod să-i dau voie oricui să-mi

scadă simbria, sînt slobod să rabd. Ei bine, să încercăm să vedem ce-i voie să faci în altă parte.

La urma urmei nu plec printre străini, merg într-un loc unde fratele meu e cunoscut, unde am un unchi. O să mă ajute dînsul".

La Úszka m-am tocmit cu omul. I-am dat pentru viţel o arvună de un forint şi ne-am înţeles ca, dacă în două săptămîni nu-i pot plăti preţul, pierd şi arvuna. Era ieftin viţelul : şaptesprezece forinţi în cap. În două săptămîni de zile voi şti să-i cîştig. Şi acasă aş putea în trei săptămîni, dacă ar fi de lucru ; dar la Budapesta voi putea să apuc mai repede la ceva parale.

Aşadar, duminică dimineaţa am plecat cu lelea Biri la Budapesta. Îmi părea bine că nu mergeam singur. Singur poate că nu m-aş fi încumetat să înfrunt atîta drum, dar aşa era mai bine, şi-i mai ajutam şi ei la căratul calabalîcului.

Am sosit la Budapesta seara la nouă şi paisprezece, cu o întîrziere de paisprezece minute. Lelea Biri m-a chemat să mă duc cu ea. O să dormim în aceeaşi casă, iar mîine o să pot pleca la rude. Bine ; am dormit la ea. Dumnezeule-Doamne, ce chichineaţă ! Cunoştinţa ei era o portăreasă, de fel din Tiszabecs, care căpătase slujba asta şi şedea sub scări. Odaia ei era o maghernită cu tavanul într-o rînă. N-a pătruns rază de soare în ea !

Am dormit toţi trei acolo, eu pe straiele mele, întins pe podele. Totuna e. Or fi, desigur, şi în oraşul ăsta mare, oameni cu adăposturi mai bune pentru noapte.

Dimineaţa m-am sculat pe la ora patru.

— Ia mai dormi, băiete, nu te foi atîta, spune portăreasa, una Piskóti, măritată pe vremuri cu un gospodar destul de înstărit, dar care şi-a frînt gîtul cu specula.

Cum să dorm cînd eram obişnuit să-i dau de mîncare vacii ?

— Vai — zice ea — vorbeşti de vacă... Aşa ceva nu vezi la Budapesta.

— Ei drăcie ! Ce-o să mănînc la prînzul mic, dacă nu se găseşte lapte ?

— Nu mai vorbi atîta, dormi. Înainte de ora cinci nu deschidem poarta.

M-am mai perpelit aşadar pe jos un ceas întreg. Capul mi-era aproape sub pat, iar picioarele sub un divănel pe care dormea lelea Biri ca vai de ea, că divanul era scurt, iar ea destul de trupeşă.

Cînd s-a deschis poarta am ieşit în oraş.

Era foarte puţină lume pe străzi ; ici-colo cîte doi-trei oameni.

Cum o să-l găsesc pe frate-miu Gedeon ?

Cum mergeam pe stradă, mă zăreşte un om, părea un fel de domn. O fi fost zidar. Mă opreşte :

— Spune-mi, prietene, n-ai vrea să lucrezi ?

— Păi de asta am venit la Budapesta.

— Atunci vino cu mine.

— Cît plătiţi ?

— Treizeci de filléri, îmi răspunde omul.

— Drace — zic eu — e cam puţin. Cincisprezece creiţari...

— Îţi dau optsprezece, socotiţi în creiţari, dacă vrei aşa, fiindcă văd că eşti băiat zdravăn şi vîrtos. Dacă vei fi tot atît de harnic pe cît eşti de voinic, ai să-i iei, dar o vorbă să nu mai crîcneşti pe urmă.

— Nouăsprezece creiţari, i-am răspuns. Şi pe cîtă vreme ? O săptămînă ?

— Depinde, poate fi şi-o lună.

Am început să rîd.

— Nouăsprezece creiţari pe lună ?

— Pe oră, zice omul.

Nu mă dumiream de fel. Încă nu ştiam că la Budapesta se plăteşte cu ora.

— Şi cîte ore se lucrează pe zi ?

— Se pot face zece, douăsprezece ore.

Am început să socotesc. Cît face asta pe zi. Ce-i cu omul ăsta ? A înnebunit ? Vrea să-mi dea un forint nouăzeci de creiţari pentru zece ceasuri ?

Dar n-am vrut să mă arăt un prostănac, i-am spus că o să încerc.

Apoi m-a luat cu el. M-a dus la o construcţie unde, împreună cu un alt muncitor, trebuia să amestec nisip cu ciment. Toată ziua trebuia să fac beton. Altă treabă nu aveam. Totul era adus acolo şi noi trebuia doar să aruncăm cu lopata nisipul şi praful de ciment şi să-l amestecăm.

La început zîmbeam, dar pînă la urmă s-a dovedit o muncă destul de grea, că nu ne opream o clipă ; pînă seara tîrziu nu făceam decît asta. Materialul amestecat de noi era cărat de alţii cu roaba şi aruncat la etaj cu lopata. Pe-atunci aşa se făcea betonarea.

Nu aveam nici casă, nici masă.

La amiază, pauză de un ceas. Mă uitam să văd ce mănîncă ceilalţi. M-am dus şi mi-am cumpărat şi eu un borcan de lapte prins. Aveam nişte pîine de mălai în traistă, cu pîinea asta l-am mîncat.

Ceilalţi rîdeau de mine. Se minunau de pîinea de mălai. Toată gloata s-a adunat în jurul meu şi se minuna de culoarea ei galbenă. Nu-mi păsa. Laptele m-a costat şapte creiţari ; era un borcan destul de măricel. Acasă mai mîncam şi cîte un fir de ceapă verde şi aşa era şi mai gustos.

I-am spus şefului de echipă : „Ce-ar fi să dorm aici, la noapte, lîngă materiale, cel puţin ar fi cine să le păzească, să nu le fure cineva“. „Bine, mi-a spus, dacă vrei“...

Începeam munca dimineaţa la ora şase şi terminam la şapte seara ; făceam cîte douăsprezece ore.

„Dumnezeule, mă gîndeam, o să-mi plătească atîta amar de bănet ? Păi asta se urcă la doi forinţi şi douăzeci şi opt de creiţari pe zi.“

Dar era greu, mai greu chiar decît săpatul în vie, că aici nu mai stătea conaşul acela măruntel lîngă noi, ci, cînd soseau lăzile, betonul trebuia să fie gata la ţanc. Credeam că mi se rup umerii, mi se frînge în două şira spinării şi braţele mi se duc pe apa sîmbetii.

Nu face nimic, o săptămînă oi duce-o eu cumva.

Mi se isprăvise şi pîinea. Noroc că am avut parale ca să-mi mai cumpăr pîine şi ceva lapte prins. Pe carne nu mă înduram să dau bani, deşi ortacii mei spuneau mereu că pentru astfel de muncă e nevoie de hrană îmbelşugată. N-am cheltuit într-o săptămînă decît vreo doi forinţi. Nici atît. Mi-am cumpărat o bucată de slănină şi pîine, asta a fost tot.

Mi-au rămas ceva bani şi de acasă ; doi forinţi şi patruzeci de creiţari.

Sîmbătă, zi de plată. Iau, în sumă rotundă, treisprezece forinţi şaizeci şi opt de creiţari, iar pentru dormit încă cincizeci de creiţari de fiecare noapte. Total şaisprezece forinţi şi optsprezece creiţari.

Hei, dumnezeule, îmi zic, şaisprezece forinţi, optsprezece creiţari ! Treizeci şi două de coroane, treizeci şi şase de filléri. Într-o singură săptămînă !

Viţelul e ca şi al meu.

Vine şi duminica. De-acum cunoşteam Budapesta cum îmi cunosc buzunarul, că la ora şapte seara, după ce mă spălam, ieşeam în fiecare zi să mă plimb niţel, umblam vreun ceas, mă minunam de ce vedeam, şi întrebam pe trecători pe unde vine strada Mihálkovics, unde locuia unchiul Bálint, şi strada Tömő, unde stătea fratele meu Gedeon.

Dar nu m-am dus să-i văd, trebuia să cîştig mai întîi preţul viţelului.

Duminică seara m-am dus din nou la portăreasă. Lelea Biri nu mai stătea acolo. Portăreasa n-o mai văzuse de atunci, pe mine însă m-a reţinut bucuroasă. Mi-a spus să rămîn la dînsa, că portarul e un om de omenie şi n-o să aibă nimic împotrivă.

— Nu pot să rămîn — i-am răspuns — fiindcă mi se plăteşte şi pentru dormit. Am venit doar să vă întreb cum aş putea să-i trimit mamii nişte parale.

M-a lămurit. A doua zi, dimineaţă la ora opt, eram în poarta poştei. Am intrat, i-am spus unei domnişoare că vreau să-i trimit mamii şaisprezece forinţi.

Mi-a dat un mandat poştal, i-am pus adresa şi mi-a luat banii.

Ei bine, nu era om mai fericit ca mine. Cînd nu mai aveam banii în buzunar, săream de bucurie; lumea întorcea capul mirată după mine.

După aceea am pornit de-a lungul şoselei Üllei, spre strada Mihálkovics.

Nenea Bálint era încă în pat.

Lelea Erzsi nu mă cunoştea, nu mă văzuse niciodată. I-am spus cine sînt, iar ea m-a crezut pe cuvînt şi mi-a dat drumul în casă.

— Ia te uită! face nenea Bálint. Păi ăsta-i băiatul lui Joó János.

— Eu sînt, nene Bálint, băiatul tatii, György.

Băieţii unchiului Bálint — erau o puzderie — s-au adunat toţi în jurul meu, rîdeau şi se mirau foarte că am nimerit la ei.

— Cum ai ajuns la Budapesta?

Le-am povestit că a trebuit să plec fiindcă acasă viaţa e foarte grea.

— Bine ai făcut. La ce bun să stai să te usuci în satul ăla păcătos? Ce se alegea şi de mine dacă rămîneam lipit de glia de la Csécs? Uită-te la băieţii mei, fiecare a învăţat ceva. Dacă ar fi rămas acasă, ar trage şi-acum la sapă cu toţii.

Apoi lelea Erzsi ne-a dat o gustare bună. Cafea cu lapte şi cozonac.

— Ce-s straiele astea pe tine? mă întreabă răstit unchiul Bálint. N-ai nişte haine mai bune? Astea-s ferfeniţă.

— N-am altele.

— Ia daţi-i repede nişte haine mai ca lumea.

Stătea pe marginea patului, parcă îl văd şi acum, în cămaşă şi izmene, bălăbănindu-şi picioarele albe şi curate. Era un omuleţ cu capul alb şi frumos şi mă avea tare drag. Rîdea de fiece vorbă a mea.

— Dar soru-mea Borcsa mai trăieşte?

— Mai trăieşte, biata mama, dar e tare slăbuţă.

— Săraca, multe a pătimit şi ea în viaţa ei!

M-au aşezat cu ei la masă, deşi erau domni, umblau în haine domneşti. Pentru întîia dată mi s-a întîmplat să fiu preţuit de nişte oameni care aduceau a domni.

Am mulţumit lui Dumnezeu că nu s-au ticăloşit toţi cîţi s-au făcut domni la Budapesta.

M-a îmbrăcat din cap pînă-n picioare unchiul Bálint, mi-a dat şi un prînz bun, iar după masă, cînd m-am dus în strada Tömő, la frate-miu Gedeon, nu mă mai recunoşteam. Nu-mi venea să cred că sînt eu, că totul e atît de frumos, că m-am făcut domn aşa de repede.

— Oho, frăţioare — strigă frate-miu Gedeon, cînd am dat ochi cu el — da' pe unde mama dracului îmi hoinăreşti de-o săptămînă? Dacă nici azi n-ai fi răsărit de unde ai umblat, să ştii că anunţam poliţia.

— Am cîştigat un viţel, i-am spus.

— Un viţel. Ăi fi chiar tu viţelul ăla, că stai şi te miri ca viţelul la poarta nouă. Ei, nu-i nimic. Bine că eşti aici.

I-am spus că sînt angajat.

— Şi unde lucrezi ?

— La beton.

— Ce dracu ! Treaba asta nu-i pentru tine. E o muncă istovitoare. N-ai să te mai duci acolo.

M-am speriat grozav. Ce-o să se aleagă de cîştigul meu cel bun ?

— Acolo şi dorm. Păzesc materialele.

— Dormi pe dracu ! rîde cu poftă Gedeon. O să dormi aici cu mine. Eu am preluat o lucrare mare. De ce să plătesc altora, unor străini, un forint patruzeci sau un forint şaizeci pe zi ? Vii cu mine, lucrăm împreună. Cum o să-l las pe frăţiorul meu să se dea la fund aici, la Budapesta ?

Mă bucuram că Gedeon e un frate atît de săritor, dar asta nu mă împiedica să-mi pară rău după cîştigul bun pe care-l părăseam.

AL DOUĂZECI ŞI UNULEA DIALOG

în care se arată că Budapesta e capitala ţării, dar a fi om sărac nici la Budapesta nu e mai plăcut decît în cel mai mic sat

Am început aşadar să lucrez la frate-miu Gedeon. La el am rămas două luni în cap. Vopseam acoperişul Gării de Vest, dar Gedeon nu lucra cu noi. El avea antrepriza şi venea numai în răstimpuri, dimineaţa sau pe la amiază, sau spre seară. Lua cîte o unealtă în mînă, lucra puţin, ne spunea ce ar mai fi de făcut, apoi pleca.

— Ia seama la ăştia, frăţioare, că ăştia toţi îs nişte pungaşi de la oraş, îmi spunea totdeauna cînd pleca.

Eu luam seama, dar ce folos ? Cînd aveau chef lucrau, cînd nu aveau nu lucrau. Toţi erau domni, calfele luau patruzeci şi şase de filléri pe ceas, unii chiar cincizeci. Erau isteţi, îşi cunoşteau bine meseria, am învăţat şi eu cum trebuie să le dai în mînă uneltele, cum să faci foc în sobiţele cu cărbuni, în care îşi înroşeau sculele. Am învăţat şi numele uneltelor, aşa că era o plăcere pentru ei să lucreze cu mine. Eram un fel de ucenic al lor.

La început însă am avut destule buclucuri ba cu unul, ba cu altul. Căci la Budapesta se vorbeşte altfel decît la ţară. Iaca ce-mi spune, bunăoară, domnul Lieb :

— Gyuri [1], dă-mi, te rog, cînepa aceea de colo.
Mă uit în dreapta, în stînga. Cine o fi Gyuri, că la noi nu se spune aşa, pînă şi pe copilul de faşă îl chemi pe numele întreg. Dar domnul Lieb credea că n-am să pricep ce-mi spune decît dacă îmi vorbeşte chipurile mai prieteneşte şi-mi spune „Gyuri". Apoi iar m-am uitat de jur împrejur, nedumerit: „unde Dumnezeu o fi cînepă pe aici? Cînepa se face în pămînt, răsare, creşte stufoasă şi face sămînţă. Ea rămîne cînepă şi după ce e smulsă din pămînt şi e legată în snopi, iar snopii sînt aşezaţi în picioare, încît copiii se ascund sub ei ca în nişte căsulii, sau ca în colibele pepenarilor. Şi tot cînepă e şi cînd se înmoaie sau cînd e scoasă din apă şi răsfirată la soare. Dar după ce e zdrobită la meliţă nu mai e cînepă, ci cîlţi".
Stau pe loc, nedumerit, iar domnul Lieb strigă la mine:
— N-o vezi? Sări-ţi-ar ochii! Mama lui de ţăran! Uite-o acolo, în cui!
Văd în sfîrşit o grămadă mare de cîlţi atîrnată în cui.
O iau, i-o duc şi îi spun:
— Asta nu mai e cînepă, domnule Lieb. A fost cînepă. De-acu e cîlţi.
— Ce vorbeşti!? face şi rîde de mine.
— La Budapesta nu e cînepă, îi spun. Străzile-s toate cu asfalt şi cu pietre şi nu s-ar face cînepă.
— Aoleo — zice domnul Lieb — dar dumneata eşti un muncitor agricol clasa-ntîi!
— Sînt muncitor într-adevăr, lucrez pămîntul, i-am răspuns.

[1] Diminutiv de la György.

— Vă mai trebuiesc douăzeci de ani pînă să vă luminaţi. Nici dracu nu-i poate organiza pe muncitorii agricoli!
— Nu trebuie să ne organizeze nimeni, domnule — i-am spus — sîntem gata organizaţi, că trăim în sat, şi fiecare cunoaşte pe toţi ceilalţi. Mai e nevoie de altă organizare? Sîntem chemaţi la lucru, sîmbătă sîntem plătiţi, în săptămîna următoare ne cheamă fie acolo unde am mai lucrat, fie în altă parte. Ce nevoie e de organizare?
— Şi vă plătesc cum vor ei.
Domnul Lieb rîdea de mine.
— Ba se plăteşte cu ziua de lucru. Primăvara ni se plăteşte mai puţin, dar pe măsură ce ziua creşte, se măreşte şi plata.
— Da, dar cine stabileşte plata zilerului?
— E stabilită. Se formează singură.
— Cît se plăteşte pe ceas la dumneavoastră?
— La noi, ştiţi, e altfel — i-am răspuns — că la noi se plăteşte cu ziua. Atîta sau atîta pe zi, noi nu lucrăm cu ceasul.
— Asta-i jaf curat, treabă de jandarmi, spune domnul Lieb.
— Jăndarul nu se amestecă în treburi din astea. Jăndarul se amestecă doar cînd izbucneşte vreun foc, îi ia pe oameni la întrebări ca să afle pe făptaşi. Dacă izbuteşte să-l prindă pe cel care-a pus focul, îl duce la închisoare, dacă nu-l prinde, nu-l duce.
— Dar pînă-l prinde ia la palme tot satul, nu-i aşa?
— N-aş putea spune, că şi la noi a fost un foc din ăsta, nimeni n-a ştiut cine l-a pus, şi pe la noi a trecut un jăndar, dar n-a pălmuit pe nimeni; nici prin gînd nu i-a trecut, s-a aşezat la masă şi a stat de vorbă cu noi.

— Ei bine, jandarmul ăla nu şi-a făcut datoria, sau poate ţi-a fost cumnat.

— Nu mi-a fost cumnat, dar era cît pe-aci să-mi fie.

— Ei, vezi ? face domnul Lieb şi îmi explică lămurit că moşierii îşi fac afacerile cu jăndarii, se folosesc de baionetele lor. Şi primpretorii sînt tot slugile moşierilor. De aia nu se poate începe munca de organizare la sate.

Dar eu nu mă lăsam, că domnul primpretor nu obişnuia să vină pe la noi. În satul nostru nu se pomeneau nici încăierări, nici răscoale. Pretorii n-aveau la ce să vină acolo.

— Da — spune domnul Lieb — dar ia să încerce o dată oamenii să se unească, să arate că-s nemulţumiţi de plăţi, să vezi cum ar veni.

— Numai că noi ne mulţumim cu cît ni se dă. Că noi ne bucurăm cînd avem de lucru şi nu ne batem capul cu zurbe. Cînd eram copil, eram şi eu mai îndrăzneţ şi am mers pînă acolo că n-am dat bineţe unuia ; îndată m-am lovit cu capul de grindă.

— Ei, vezi ? Şi nu erai decît un copil.

N-am mai discutat cu el, creadă ce-o pofti, nu voiam să-mi fac satul de ocară ; ce şi-ar fi spus despre mine ? Ce să mă laud cu rufele murdare ? Parcă socialiştii din Budapesta ne pot ajuta ? Doar atît i-am spus :

— Domnule Lieb, nouă ne pare bine că trăim.

— Vă pare bine că puteţi flămînzi.

— Nu flămînzim, domnule, că omul se mulţumeşte cu puţin.

— Ştii dumneata cine a fost Dózsa György ? m-a întrebat domnul Lieb.

— Nu ştiu, domnule, fiindcă am făcut puţină şcoală şi n-am prea învăţat. N-am fost cine ştie ce elev bun, recunosc, şi primul învăţător pe care l-am apucat, domnul Kallós, i-a spus mamii cînd m-a dus la şcoală : băiatul dumitale-i foarte isteţ, şi îndată m-a trimis să-i păzesc gîştele deolaltă cu alţi şcolari mici. Iar cînd a venit al doilea învăţător, domnul Piri, eu vedeam de purceii şi de vacile lui.

Domnul Lieb s-a supărat foc şi a început să-mi vorbească de învăţămîntul public, dar eu i-am tăiat vorba :

— La noi copilul învaţă să citească, să scrie şi să socotească puţin ; atîta ajunge, de altceva nu mai e nevoie.

— Dumneata cînd ai învăţat să citeşti, Gyuri ? mă întreabă.

Nu-mi plăcea să rămîn pe vecie Gyuri pentru el ; la urma urmei e angajatul fratelui meu Gedeon, dar nici poftă de ceartă nu aveam.

— La noi numai copiii bogătanilor mai mari şi ai domnilor învaţă de timpuriu să scrie şi să citească, fiindcă pe ăştia îi deprind de acasă. Dar maică-mea nu avea timp să ne înveţe scrisul, că trebuia să muncească din greu, din zori şi pînă-n noapte, aşa că mi-au trebuit doi ani ca să învăţ puţină carte.

— La Budapesta, pînă la Crăciun toţi copiii trebuie să ştie să scrie şi să citească toate literele, îmi spune domnul Lieb.

— La Budapesta e altceva, dar la noi părinţii nu-şi trimit copiii la şcoală decît de teama pedepsei.

Domnul Lieb mi-a explicat că aşa nu e bine şi că eu, cînd mă voi duce acasă, va trebui să răzvrătesc satul împotriva învăţătorului, ca să-şi dea şi dumnealui mai multă silinţă.

— Uite ce e, domnule Lieb — i-am spus — eu n-am nevoie de învăţături din astea. Lasă-mă în

pace; n-am nici o poftă să putrezesc pe paiele din fundul unei temniţi.

— Sînteţi nişte oameni întunecaţi cu toţii — zice domnul Lieb — sînteţi ca animalele, oricine poate să facă ce vrea cu voi.

— Vă rog, vă rog, nu sînt animal şi nu dau voie să mi se spună aşa ceva. La noi alta-i dreptatea: să te porţi cumsecade, să-ţi scoţi pălăria în faţa domnilor, să nu te baţi, să nu furi, să nu faci boroboaţe, şi nu ţi se întîmplă nimic. De alte dreptăţi n-avem nevoie. Noi trăim în dreptatea religiei. Preotul ne ţine cîte o predică în fiecare duminică, nu umblăm la sindicat şi nu citim gazete. În sătucul nostru cătăm să trăim fără sminteală. Eu bunăoară sînt un om sărac, trebuie să ştiu să ar, să semăn, să ascut coasa, să secer, cu un cuvînt, toate muncile cîmpului. Noi nu stăm să tăiem firul în patru.

— Fiindcă toţi sînteţi flămînzi şi niciodată nu apucaţi să vă săturaţi.

— Da' de unde să fim flămînzi! Omul se îndestulează cu puţin. Vitele, da, mănîncă mult, calul, vaca se îndoapă toată noaptea, dar omul se mulţumeşte cu puţin. Omul sărac nu răzbeşte decît dacă nu-şi mănîncă tot cîştigul.

— Dumneata trăieşti şi-acum taman ca o vită, zice. Mă uit la dumneata şi văd ce mănînci. Pîine şi slănină.

— Dar asta-i mîncare bună, domnule Lieb. Pîine albă la orice gustare, slănină frumoasă de la mezelărie, afumată sau cu boia. Nu ajunge? Cui nu-i ajunge n-are decît să se spînzure. Dacă ai vedea că acasă un cosaş care trage la coasă cu mîncare din traista lui nu mănîncă decît pîine de mălai cu cîteva fire de ceapă — şi tot nu moare!... Dar chiar de cină ce-i poate găti nevastă-sa sau maică-sa? Un pic de zeamă. Zeamă cu rîntaş, ciorbă de cartofi, ciorbă de fasole, ciorbă de linte, borş. Tot e mai bună pîinea cu slănină. Cum îţi închipui dumneata că o să-mi mănînc tot cîştigul? Din ce aş mai trimite bani mamii, ca să poată plăti datoriile, să poată cumpăra un purcel, hrană pentru purcel? Atunci de ce am venit la Budapesta, dacă n-am venit decît să mă îndop, şi dacă nu mă gîndesc la cei rămaşi acasă?

— Eşti un ţăran sadea, zice domnul Lieb.

— Da, asta sînt, că aşa m-am născut şi aşa vreau să rămîn.

Domnul Lieb n-a prea scos-o la capăt cu mine şi nu-i mai făcea plăcere să-mi vorbească, fiindcă nu mă grăbeam să-i spun mereu: aşa e, aşa e.

Seara, cînd mă duceam acasă, mă spălam, mă culcam, mă odihneam.

Uneori, după ce mîncam, ieşeam pe stradă şi mă uitam la oamenii care mergeau grăbiţi. Aici nimeni nu se opreşte, nu se aşază în portiţă să stea de vorbă cu vecinul; toată mulţimea asta pe care o vezi aleargă înnebunită, parcă ar fi mînată de la spate.

De cele mai multe ori însă stăteam de vorbă cu gazda mea, Veresvágási.

Această Veresvágási, o femeie bună, mică şi grăsuţă, era spălătoreasă şi murea dacă nu sta la taclale. Bărbatul ei, băiatul unui fierar din Zólyom [1], muncea cu ziua la o tipografie, dar avea un frate suspus, director la un muzeu. Pe tat-su îl chema Brocka, sau aşa ceva, dar cînd şi-a dat băiatul la şcoală şi-a maghiarizat numele, astfel că şi ceilalţi copii au devenit Veresvágási. Cartea de vizită a fratelui

[1] Oraş în munţii Tatra, aflat în fostul judeţ cu acelaşi nume din Austro-Ungaria.

ajuns domn, a directorului, era aşezată alături de poza lui, sub sticlă. Scria : Veressvágássy, deşi a fost Brocka, în toată legea, sau Trocka, nu mai ştiu bine. Era un om tare sucit bărbatul spălătoresei, o vorbă nu scotea niciodată şi venea acasă foarte tîrziu. Cum venea de la tipografie, pleca fără să se spele măcar, aşa cum era, plin de ulei, la cîrciuma din colţ, la „Nenea Gyuri", şi stătea acolo pînă tîrziu. Nu era prea beţiv, stătea cu un şpriţ în faţă pînă pe la zece seara. Frate-său l-a băgat la tipografie, dar nu se întîlneau niciodată. Cînd s-a născut primul copil, Julis — care pe vremea cînd stăteam la ei era o fetiţă măricică şi ţanţoşă —, au trebuit să se ducă la director să i-o arate, fiindcă îl rugaseră să le fie naş, iar nevasta lui naşă. Veresvágási s-a dus cu nevastă-sa pînă la poartă, dar de acolo a şters-o, spunînd că se întoarce imediat. Nu s-a întors, fireşte, şi astfel nevastă-sa a urcat singură în palat. Directorul şi cucoana lui aveau o locuinţă ca-n basme ; n-au prea stat de vorbă cu ea. I-au dat zece forinţi şi cu asta au terminat. Nu s-au mai dus niciodată pe la el, nici ei n-au venit, nici măcar n-au scris.

Din întîmplarea asta am învăţat şi eu ceva : că pentru omul sărac e totuna dacă îşi dă sau nu copiii la şcoală. Domnul director nu şi-a ajutat cu nimic nici fratele, nici părinţii. Şi nici copilul rămas în sărăcie nu le-a fost de vreun ajutor părinţilor, fiindcă ăsta nu avea cu ce să-i ajute. Un singur folos dacă a avut bătrînul : putea să spună vecinilor că are un băiat care a ajuns domn mare.

I-am spus femeii lui Veresvágási că tot are ceva dreptate domnul Lieb : nu e bună de nimic viaţa pe care o duc eu la Budapesta, căci, ce să zic, ameţesc adeseori acolo sus, pe schele, pentru că nu-s obişnuit să trăiesc săptămîni de-a rîndul cu hrană

rece. Îmi era într-adevăr frică să nu cad într-o bună zi. Uneori, cînd chiriaşul se întorcea tîrziu, femeia îmi făcea cîte un ceai. Că aveau două odăi : în cea mare stătea ea cu fetiţa şi cu bărbat-su, în cea mică, eu cu Gedeon. Mai avea apoi un chiriaş, în bucătărie, care nu venea decît noaptea, să doarmă. Ziua, femeia spăla rufe în bucătărie. Uneori, cînd chiriaşul venea mai devreme, ea intra în odaia ei şi călca. Avea mult de lucru. Spăla şi călca foarte frumos, chiar şi cămăşi boiereşti cu piept tare.

Femeia asta crescuse în pustă şi cunoştea bine viaţa omului sărac. Mi-a povestit că în copilărie şi ea se hrănea cu dovleac fiert sau copt în cuptor şi cu seminţe de dovleac, şi, totuşi, uite cum s-a îngrăşat.

— Ei, da — ziceam eu — aşa e viaţa omului sărac : lipsuri şi iar lipsuri. Cine nu ştie să le îndure să nu se facă om sărac. Că pe sărac de multe ori numai sapa şi coasa îl îndeamnă la treabă. Cînd cosaşul munceşte pe pîinea lui, coasa îşi face vînt, tîrăşte pe om după ea şi omul nu face decît să socotească mereu cînd o să fie amiază, cînd o să aducă copilul sau nevasta fiertura ? Sau, seara : cînd o să poată pleca acasă, la blidul de borş ? Carne ?... Mai rar, căci carnea e scumpă. Şi e scumpă şi untura. De cele mai multe ori mănînci zeamă îngroşată cu puţin rîntaş şi cîţiva cartofi, numai de gust, că-s pe sponci.

Aşa am trăit eu la Budapesta. Dar am slăbit.

— Ştii — îi spuneam femeii — la noi, dacă iei pe-un dovleac un fillér e mare minune, dar nu iei nici atît, că n-ai cui să-l vinzi. De altfel aproape nimeni nu mai sădeşte, că dovleacul e dat naibii şi dacă nu-i pui un pic de lapte sau smîntînă, sau măcar zer, poţi să-l zvîrli la porci. Dar aici, dacă intru într-un restaurant cît de mic, trebuie să dau

cel puţin treizeci de filléri pentru o mîncare de dovleac. Ei bine, mă doare sufletul să arunc banii pe nimica. O să mănînc acasă, că o să-mi gătească mama de Crăciun nişte mîncăruri de-mi lasă gura apă încă de pe acum. Tare bine găteşte mama. Ştie să potrivească gustul bucatelor. Chiar dacă nu-s prea grase, mănînci cu poftă.

Îmi spunea şi dînsa că numai în copilărie a mîncat bine, cînd îi gătea maică-sa. Dar acum maică-sa e bolnavă, oarbă şi paralizată, aşa că ea trebuie s-o îngrijească. Bărbatul ei, Veresvágási, nu s-a învoit s-o ia la dînsa; bătrîna stă la sora ei, dar dînsa îi duce în fiecare zi cîte ceva, ca s-o mai ajute, că şi sora ei e atît de săracă, încît abia are din ce trăi.

Îmi plăcea că era bună şi tare harnică. Muncea necontenit zi şi noapte, şi tot nu avea bani. Trebuia să-i ajute şi pe alţii. Pe mulţi. Atunci mi-a fost dat să văd cum e şi cu fraţii. E o vorbă: calului care trage mai bine i se pune cea mai grea povară. La fel şi acolo: fraţii ei nu i-au dat niciodată nimic, dar ea le-a dat tuturor. În schimb, bărbatu-său nu prea aducea la casă, întîi fiindcă avea cîştig puţin şi pe urmă fiindcă cheltuia aproape tot ce cîştiga. Chiar dacă nu era beţiv, banii i se scurgeau printre degete. Doar la chirie mai dădea ceva, cu restul se descurca femeia.

Dar femeia asta mai era vrednică şi pentru că ştia tot despre toţi locatarii. Aşa am ajuns să cunosc şi eu toată casa. Şi, Doamne, ce casă mare era! Optzeci şi două de locuinţe erau în ea, cîte case sînt în sătucul nostru, ba chiar mai multe.

— Vezi — îi spuneam — asta-i buba. Că sîntem un sat atît de mic şi totuşi trebuie să ţinem popă şi notar şi învăţător. Cum s-o mai scoţi la capăt? Şi să mai plăteşti şi impozite, taxe de drum şi cîte de toate!

Eu, cu frate-miu Gedeon, locuiam în curtea din dos. Lîngă noi stătea un birjar cu nevastă-sa şi trei copii. Ăştia se certau într-una. Cum sosea acasă birjarul, cum începea tărăboiul. Peretele dintre odăile noastre era subţire, se auzea fiecare cuvînt, uneori nu puteam dormi, şi fratele meu bătea cu pumnul în perete şi striga la ei să facă linişte, că nu putem dormi. Cînd bătea în perete, se linişteau puţin. Nu ştiu de ce se supăra birjarul ăsta pe nevastă-sa, o făptură pirpirie şi plăpîndă, dar o bătea aşa de cumplit, de se auzeau şi loviturile. În cealaltă locuinţă, faţă-n faţă cu noi, stătea o domnişoară la care umbla un locotenent. Locotenentul îşi avea garnizoana în provincie şi nu dădea decît rar prin capitală. Cînd venea, domnişoara era topită. Se vedea tot pe fereastră, că domnişoara nu închidea niciodată ferestrele. Nu le închidea decît după ce ofiţerul intra pe uşă. Cînd venea ofiţerul, domnişoara se gătea în grabă, apoi ieşeau împreună la cafenea.

Locotenentul avea la dînsa haine civile şi îndată ce sosea se schimba şi plecau.

Cînd soseam acasă, gazda mea mă întîmpina:

— A venit locotenentul.

O interesa atît de mult, de parcă la ea ar fi venit. Şi nu ştiu de ce. Dar aşa sînt oamenii din Budapesta: mor de curiozitate.

Un timp a locuit împreună cu domnişoara un pantofar cu o droaie de copii. Lucra acasă, aducea baloturi de piele de la fabrică, croia şi cosea toată ziua; marfa o ducea în nişte geamantane mari la fabrică.

Între camerele lor, la mijloc, şedea o cucoană văduvă, cu două fete frumuşele. Bunicul lor fusese

colonel, iar tatăl — de care doamna divorţase mai de mult — căpitan. Tot gazda mea îi spăla şi ei rufele, aşa că ştia tot despre ele, între altele şi faptul că fata mai mare s-a făcut artistă.

Nu-i scăpa nimic gazdei mele. Nimic nu se putea întîmpla în casă ca ea să nu afle imediat. Se avea bine cu slujnicele, veşnic şopăia cu ele.

Va să zică asta-i Budapesta, ziceam. De ce-or fi trăgînd aşa de tare oamenii la ea ? Noi, de pildă, sîntem destul de departe de Budapesta, la patru sute de kilometri, şi totuşi, cîţi nu s-au tras încoace şi de la noi, parcă cine ştie ce bunătăţi i-ar fi aşteptat. E adevărat că aici lumea pare să trăiască mai uşor, adică mănîncă mai mult şi lucrează mai puţin. Un oraş care le convine trîntorilor.

Într-o dimineaţă aud nişte ţipete. Scot capul pe geam : pe coridor, locotenentul o cotonogea pe domnişoară.

Seara, gazda îmi spune că locotenentul i-a făcut vînt domnişoarei. Nu-i mai plăteşte chiria. Azinoapte locotenentul s-a îmbătat crup : aşa s-a întîmplat.

— Şi acum ce-o să se întîmple cu domnişoara ? am întrebat-o, fiindcă îmi părea rău de ea ; era destul de frumuşică.

— O să intre şi ea...

— Unde ?

— Păi de, la bordel.

Aşa e viaţa la Budapesta. Dar parcă toată casa a înnebunit de purtarea locotenentului. În noaptea aceea şi birjarul şi-a bătut nevasta şi a alungat-o cu copii cu tot. Pantofarul a prins şi el chef de ceartă şi a făcut gălăgie. Şi de la etajul de jos am auzit o ceartă groaznică.

— Ei bine — i-am spus gazdei — n-aş sta la Budapesta, să-mi plătească ! Mai bine om sărac în satul meu, decît o viaţă ca a ăstora.

De altfel nu-mi prea băteam capul cu ei. N-aveam nici în clin, nici în mînecă cu nici unul, nici numele nu li-l ştiam. Apoi într-o bună zi a căzut zăpada. De-acu n-o să se mai prea găsească de lucru. Cînd s-a isprăvit şi cu lucrarea lui Gedeon, i-am spus că plec.

— Bine faci, frăţioare, că şi eu am nişte planuri.

— Nu cumva te însori ?

Rîdea.

— Bine, mă, dar unde ai să faci nunta aici ?

— Nu e nevoie de nuntă, mi-a spus. Ne ducem la ofiţerul stării civile, apoi la un mic restaurant, luăm masa, iar după masă mergem la o cafenea şi gata.

Nu pricepeam cum se poate cineva cununa aşa.

— Te pomeneşti că nici mama n-o să fie la nunta ta.

— Frăţioare, de ce să mă bag la cheltuieli ? Uite, asta-i Budapesta.

— Ce crezi tu — îmi zice Gedeon — că aici e ca pe-acasă, unde în ziua cînd Joó György face nuntă ştie tot judeţul ? Oamenii din Nagypalád, Úszka, Bökény şi Becs numai de nunta lui vorbesc. Ce mare scofală-i o nuntă ? Aici, la Budapesta, nu trece zi fără trei sute treizeci de nunţi.

— Dacă-i aşa, mulţam frumos de nuntă budapestană. De ce ai venit aici ? Să n-ai nici măcar o nuntă ca lumea ?

Gedeon rîdea : „Ţăran ai fost, ţăran ai rămas". Adică muncitor agricol, cum spunea el. Treizeci de ani vor trece pînă cînd muncitorii agricoli se vor lumina... A învăţat şi el vorbele calfei sale, socialistul.

— Colăcarii tăi n-o să aibă poate nici flori la pălărie, nici pamblică la băţ...

Cînd a auzit ce i-am spus, a rîs şi mai tare: „Nu, n-o să aibă".

Clătinam din cap:

— Păi atunci?...

— O să aibă la nunta ta — zice — dar să mă chemi, că acolo vreau să joc.

— Dacă n-o să joc eu la nunta ta, cel puţin să joci tu la a mea, dar să-ţi aduci şi nevasta.

— Nu-ţi pot făgădui, fiindcă ar costa prea mult.

Ce mult s-a schimbat Gedeon de cînd a venit la Budapesta! Nu mai era cum fusese acasă în sat. Era o vreme cînd tare-i mai plăcea să caşte gura pe la uşile caselor cu nunţi, taman ca mine. Pe vremea aceea era copilandru, iar locul copiilor e după uşă, de acolo se uită la ospeţele cele mari. Gospodina le dă cîte un picior de găină, ca să aibă ce ronţăi. Apoi cînd se încinge hora, au şi ei voie să joace, afară în ogradă, sau, cînd e ger, în tindă.

Abia aşteptam să pot pleca.

Atît am învăţat la Budapesta.

AL DOUĂZECI ŞI DOILEA DIALOG

în care se arată cum e întîia mare încăierare. Nu e rău cînd ai braţul tare şi ceva parale în buzunar

Cînd m-am urcat în tren nu mi-a părut rău de oraşul pe care-l părăseam. „Rămîi unde eşti, Budapesta", mi-am zis cînd trenul s-a pus în mişcare.

N-am îndrăgit nimic. Cît am trudit în oraşul ăsta, Dumnezeule-Doamne, şi cîtă foame am răbdat!

Nu-i nimic. Multe poate răbda un om. Trupul, slavă Domnului, mi-l aduceam nevătămat acasă. N-aveam nici o meteahnă, eram întreg ca o cratiţă bună. Am scăpat de ademenirile Budapestei, mă întorceam cum venisem. La ibovnice nu mă gîndisem. Mă temeam de casieriţe. Erau al dracului de multe. La Budapesta toate femeile se îmbrăcau la fel cu casieriţa de la restaurantul din Satu-Mare. Îmi era scîrbă de ele.

Nici vorba lor nu-mi plăcea, nu avea sunetul şi dulceaţa graiului de la noi, din părţile Tisei. „Acuşi îţi scap o cazma...", sau „dobitocule..."

Îmi părea bine că nu mai văd portari. Mari boieri mai erau! Parc-ar fi căzut cu hîrzobul din cer. Toţi le plătesc o taxă dacă se întorc tîrziu acasă, chiar şi domnii cei mari. Şi pe mine m-a făcut să-i plătesc o dată. Vai, ce m-am oţărît!

Pe-atunci încă nu ştiam că poarta se închide la zece fix. Eu eram la nenea Bálint şi ne întinsesem

la vorbă, că băieții mă tot întrebau cum e la țară, iar eu le povesteam, îmi plăcea să vorbesc după o săptămînă de tăcere, eram bucuros să dau drumul prisosului ce mocnea în mine. Și-apoi unchiul Bálint era un om tare bun, săracul, cunoștea pe toți oamenii de la noi, trebuia să-i spun care mai trăiește, care a murit, care din cei vechi a ajuns la sapă de lemn.

Mi-au spus, ce-i drept, că ar fi timpul să plec, să mă culc, dar n-am priceput de ce. Mă gîndeam că poate or fi avînd de învățat copiii, așa că am plecat... Din casa lor am ieșit fără nici o greutate, poarta era deschisă și n-aveam de ce să mă gîndesc la ceva rău. Dar cînd am ajuns în strada Tömő, am găsit poarta încuiată.

M-am uitat lung la ea. Era o poartă mare, ferecată. Mă uit cu băgare de seamă să văd pe unde aș putea să intru. Dumnezeule-sfinte! Uluci nu erau nicăieri. Și nici ferestre. Nu erau decît uși de fier pretutindeni; uși de prăvălii. Mă scărpinam în cap. Ei, Joó György, aici o să-ți fie masul în noaptea asta... Erau în poartă două geamuri mici. Încep să bat darabana pe ele. Nimeni nu-mi răspunde. Am stat ce-am stat, pe stradă oamenii treceau grăbiți, iar m-am uitat la poartă, vorba ceea, ca vițelul la poarta nouă.

Deodată aud că sus, la etajul întîi, e încă mișcare, cineva cînta la pian. Și fereastra era deschisă. Aștept, aștept, doar s-o uita cineva afară. Și într-adevăr, o domnișoară frumoasă își aruncă privirea pe geam. Îmi iau inima-n dinți și strig:

— Domnișoară!...

Ea începe să rîdă și îmi răspunde:

— Ce vrei?

Rîdea, căci cu siguranță credea că vreau să intru la ea, să-i fac curte.

— Nu s-ar putea deschide cumva poarta? îi strig.

— Nu merge soneria? întreabă.

„Sonerie? Unde Dumnezeu o mai fi și soneria?"

— Vezi că e acolo un buton alb, mă lămurește domnișoara. Apasă-l.

Caut, îl găsesc, apăs pe buton, dar nu sună. Apăs, dar nu sună de loc.

— Nu sună de fel, îi spun domnișoarei.

Ea se prăpădea de rîs. În cele din urmă văd că se ivește un domn la geam.

— De ce vrei să intri?

— Păi aici stau. În curtea din fund, la etajul doi, apartamentul 43.

Se apropie sergentul de stradă și mă întreabă:

— Ce tot apeși pe sonerie?

— Nu știu, domnule sergent. Așa mi-au spus, să apăs.

Ne-am ciorovăit o bucată de vreme. Mă temeam chiar să nu se întîmple ceva, cînd iată că iese domnul portar în persoană. Era un om gras, burduhănos; nici ungurește nu știa ca lumea.

— Vai, domnule portar, bine că vii. Spune-i, rogu-te, domnului sergent că aicea stau din douăzeci octombrie. De atunci stau în casa asta, la frate-miu, Gedeon. E un ceas de cînd aștept și nu pot să intru.

Mi-a dat drumul să intru și a închis poarta în urma mea.

— Mulțumesc foarte frumos — îi spun — că m-ai lăsat să intru.

— Zece creițari! zice.

— Cum zece creițari?

— Atît ai de plătit!

— Să plătesc?... Să mai și plătesc? De ce?... Nu mi-ai dat nimic. De ce să plătesc?

Mi-a spus că se plăteşte o taxă pentru deschiderea porţii.

— Drace, acasă e mai ieftin.

— Cum aşa ?

— Păi da, că acasă, dacă găsesc poarta închisă, sar peste gard.

Dar omul nu s-a înduplecat. Dimpotrivă, mi-a spus apăsat să nu mai sun altădată atît de mult, că se prăpădeşte prea mult curent.

„Prăpădi-ţi-s-ar răsuflarea", mă gîndeam.

Gedeon mi-a spus mai tîrziu că banditul bătrîn m-a tras pe sfoară, că pînă la miezul nopţii se plăteşte numai zece filléri ; numai după miezul nopţii e douăzeci.

Iaca aşa am păţit-o. Dar de-atunci n-am mai întîrziat...

În tren am făcut cunoştinţă cu toţi călătorii. Era printre ei o precupeaţă care ducea pui la Budapesta. Mi-a povestit cîte parale cîştigă. Dacă am putea vinde şi noi orătăniile tot aşa ! Numai că Budapesta e tare departe de satul nostru.

Cînd am sosit în gara din Újlak se întunecase de-a binelea. Am pornit spre casă. Era noroi mare, cizmele-mi plescăiau prin glodul negru pe care-l frămîntam pînă-n genunchi. Că e un noroi şi o băltăraie pe la noi de ţi-e mai mare dragul...

N-are a face. Am ajuns cumva şi am găsit-o pe mama robotind prin casă. Mă aştepta. Nu se culcase încă, fiindcă îi scrisesem cînd sosesc. Îmi făcuse o tocană de pui cu smîntînă. Doamne, da bună a fost ! Nu mîncasem aşa ceva la Budapesta.

N-aveam poftă de vorbă. Nu ştiam ce să-i spun mamii. Zece săptămîni am lipsit de acasă. Am sosit tocmai în ultima zi a celei de-a zecea săptămîni. M-am culcat şi am dormit pînă a doua zi la zece. Atunci m-am sculat, am cercetat cu de-amănuntul

căsuţa. Şi iată că în coteţ erau doi purcei, iar în grajd, un viţel, dar un viţeluş atît de frumos, încît, de bucurie, inima da să-mi sară din piept.

— Mamă dragă, acu nu-mi mai pare rău de cîte-am pătimit în oraşul acela mare, de piatră.

A meritat să plec, că dacă aş fi rămas acasă, n-am fi avut nimic. Am auzit apoi că la Krósz plata a scăzut, nu se mai da decît optzeci de creiţari pe zi şi nici de lucru nu se găsea, că de trei luni de zile ploua într-una. A plouat şi la Budapesta, dar acolo se putea munci şi pe ploaie. Lucram sub acoperiş.

Era zi de duminică, m-am dus la biserică. Cu cizme noi în picioare, în haine noi. Ce se mai uita lumea la mine ! Krajcár Gábor, Orbán Gyuri şi alţii... Ce mă pizmuiau, Dumnezeule-Doamne ! Mi-e uşor mie — ziceau ei — că am frate la Budapesta, pot să mă duc acolo cînd vreau. Să-i iau şi pe ei cînd m-oi duce iar.

— Mă, băieţi, nu-i de voi acolo. N-aţi şti nici pe care picior să staţi. Budapesta-i oraş mare. Şi pe urmă, Budapesta-i ca şi pesta.

Cam aşa le vorbeam.

Pînă şi învăţătorul Piri m-a măsurat din cap pînă-n picioare cînd m-a văzut în haine noi, cu paltonaşul lui nenea Bálint. Ce-i drept, îmi venea ca turnat, doar că era cam scurt. Cu atît mai bine mi se vedeau cizmele, că picioarele îmi rămîneau neacoperite. Nu mi-a spus nici o vorbă, doar s-a uitat la mine. Fie-sa nu era la biserică, dar ştiu că i-a spus, cînd a ajuns acasă, ce cizme are Joó György.

După masă am trecut pe la alde Vas Bálint, să stăm niţel de vorbă. Apoi a venit Kovács Mari pe la noi. Trebuia să le povestesc tot, de-a fir-a-păr.

Mă ascultau cu gurile căscate, de parc-aş fi fost Sfînta Scriptură.

Dar eram încă al dracului de obosit. Seara m-am culcat devreme, şi toată săptămîna am dormit. Mîncam, dormeam, mîncam şi iar dormeam. Mi-a şi spus mama :

— Măi, băiete, te-ai făcut un somnoros...

Dar nu-i părea rău, dimpotrivă, mă îndemna să mănînc şi să dorm. Destul am răbdat la Budapesta. Joi am tăiat godacul mai mare. Cred că avea vreo patruzeci şi două, patruzeci şi cinci de chile. O să avem bunătăţi de Crăciun.

Încă de vineri am început să simt cum prind puteri. Mă simţeam bine. A dat şi gerul. Lemne aveam destule în ogradă. Cumpărase mama şi lemne. Le mărunţeam cu toporaşul, făceam surcele şi încărcam soba. Din fericire, pînă la Crăciun a nins. Am avut un Crăciun tare frumos. Scînteia neaua ca argintu.

Sîmbătă seara, ajun de Crăciun. Veneau copiii la colindat, iar eu le dădeam creiţari.

Ce frumos era ! Mă gîndeam că, Doamne, acum cîţiva ani şi eu umblam pe sub ferestre la colindat, şi-acum iată-mă gazdă. Dădeam şi zece creiţari cîte unui colindător.

A venit şi ziua întîi de Crăciun.

Eram sănătos şi vesel ca pitpalacul. M-am dus şi eu în rîndul flăcăilor, lîngă ulucile lui Krósz. Toţi se uitau numai la mine, numai pe mine mă ascultau.

— Cum a fost la Budapesta ?

— La Budapesta ?... Ştiţi unde lucram ?... Ia uitaţi-vă la turnul ăsta. Dacă aţi mai pune pe el un turn şi în vîrful ăluia încă unul : ei bine, aşa de sus am fost. În vîrful vîrfului Gării de Vest. Şi sub

mine fumega trenul. Adică tot felul de trenuri. Iar pe stradă oamenii păreau nişte furnici.

Am intrat în biserică, ne-am urcat în cor, între flăcăi, dar n-am mai stat lîngă perete, ci lîngă dascăl, şi cînd acesta s-a ridicat, am început să cîntăm cu toţii :

În sfîntul tău lăcaş
Intrăm cu bucurie...

Cîntam cu atîta suflet, de parcă bunul Dumnezeu numai pe mine m-ar fi ascultat cu preaslăvitele-i urechi.

Isprăvim noi cîntecul şi începem sfintele colinzi. În clipa aia intră fetele. Vine Piri Márta şi Éva.

Piri Márta îmi aruncă îndată o privire. Apoi se uită din nou la mine. Zîmbeşte chiar. Pe urmă îşi lasă ochii în pămînt. În sfîrşit, mă priveşte iar.

Era să-mi sară inima de sub straiele noi. Mi-am descheiat paltonul îmblănit, căpătat de la unchiul Bálint, ca să mi se vadă şi mai bine hainele noi, deşi era un frig de crăpau pietrele !

Deodată văd că şi Váradi Piroska mă urmăreşte cu coada ochiului. Mă uit de jur împrejur, cu grijă, să nu stîrnesc zîzanie, să văd pe unde o fi tînărul Sarkadi. Nu era nicăieri. Am uitat că nu-i acasă. Abia atunci mi-am adus aminte că e plecat din sat. Plecat la oaste.

E bine. Nici n-am prins de veste că am ajuns fruntea satului.

Aveam douăzeci de ani. Şi eram răsfăţat de Dumnezeu fiindcă mă născusem de Crăciun, eram dar de Crăciun.

Era şi mama, săraca, la biserică, şedea liniştită în ultima bancă. De acolo asculta predica sfîntă. Dar nu predica preotul cel bătrîn, ci candidatul [1],

[1] Orig. *legatus* — student în teologie aflat la practică.

iar împărtăşania o dădea un preot tînăr. Lumea spunea că e ajutorul parohului, că preotul cel bătrîn era bolnav, aşa că oamenii au trebuit să tocmească unul nou. Era un om mic şi strîmb ajutorul parohului.

M-am împărtăşit şi eu. Cum am coborît spre altar, a trebuit să mă opresc în faţa Mártei Piri. M-am uitat blînd şi adînc în ochii ei. Şi ea în ai mei. Doamne, cum îmi bătea inima ! Oricum, nu mai găseşti fată ca ea în lumea asta mare. La Budapesta ? Nici pomeneală. Un singur lucru nu-mi plăcea : începuse să poarte şi ea pieptănătură de casieriţă. E domnişoară, ce mai...

Şi Váradi Piroska mă privea cu nişte ochi... I-am făcut semn : bine, bine, am priceput. Atunci şi-a pironit ochii în pămînt, cum se cuvine.

Am muşcat cu evlavie din pîinea pe care mi-a întins-o preotul cel mic. Stătea lîngă altar, şi era atît de mic, că nu înţelegeam cum l-au putut îmbrăca în odăjdii. Cînd mi-a dat vinul, mă gîndeam că aş fi în stare să golesc tot potirul de aur, dar n-am băut decît o înghiţitură, de ajuns însă ca să mă ia cu frig.

La biserică era şi domnişoara Máli, fata popii. Ce bătrînă era, cîte zbîrcituri avea pe faţă şi ce bucuroasă mă privea ! Abia într-un tîrziu am aflat că l-a înnebunit pe micul preot. A şi luat-o de nevastă încă în cîşlegi, cînd bătrînul mai trăia. Credea să satul o să-l aleagă paroh. Dar nu l-a ales, deşi popa cel bătrîn a murit. Ce vrei ? Oamenii îşi căutau un popă mai acătării.

Cînd ne-am întors de la biserică, mama a pus pe masă oala cu sarmale.

— Vai, mamă dragă, ce sarmale bune !

Între timp au venit şi nişte ţigani lăutari. Or fi auzit că sînt acasă şi-or fi mirosit că am ceva bani

în buzunar. Cu un cuvînt, s-au adunat sub fereastră şi au început să scîrţîie.

Îi spun mamii să-i cheme înăuntru.

I-a chemat.

— Dă-le nişte sarmale, să mănînce.

Le-a dat. Din belşug. Că erau destule. Un butoi mare de varză stătea în tindă. S-a îngrijit şi de varză, săraca. Aveam de toate. Lada mare era plină de făină. Aveam carne, cîrnaţi, caltaboşi. A fost un Crăciun frumos.

— Dragu mamii, de cînd a murit tat-tu n-am avut un Crăciun aşa de frumos !

— Nu-i nimica, mamă, de-acu tot aşa o să fie.

Le-am făcut vînt ţiganilor, ducă-se la cîrciumă, o să ne întîlnim diseară.

Eram plin de voie bună. Mamii îi plăcea să mă vadă vesel. „Eşti tînăr, zicea, acu ţi-e vremea !"

După masă m-am dus la Kovács Mari. Fata era logodită. Era acolo şi logodnicul ei, Balog István, băiatul lui Balog cel cu mîna ologită. Era un flăcău cam tomnatic, de treabă şi liniştit, un om molcuţ de felul lui.

— Cu ăsta ai să fii fericită, Mari — i-am spus — pe ăsta poţi să-l bagi sub pat.

— Nu bea, nu fumează, îmi spune Mari încet.

Mi se părea că e fericită. Să fie, că merită. Toată lumea să fie fericită, cînd eu sînt fericit.

Am auzit că de Anul Nou învăţătorul Piri se mută din sat. Se duce învăţător la Jánk.

La Jánk. E sat mare. A dat norocul peste el ! Acolo o să aibă o leafă cel puţin de două ori mai mare. A fost chemat învăţător şi cîntăreţ la biserică. Acum fata lui poate să se facă într-adevăr domnişoară.

Nu mă bucuram. Va să zică pleacă Márta mea, cine ştie dacă o mai văd vreodată. S-a isprăvit cu

ibovnica domnişoară. Acum în adevăr s-a isprăvit. Că la Jánk nu mă pot duce după ea să-i cînt „cuvic... cuvic"...

Ştirea m-a tulburat, de ce n-aş recunoaşte-o ? Nu mai aveam linişte, nu mă mai gîndeam decît la un singur lucru : cum s-o fac să nu mă uite.

Să nu uite că a trăit o dată şi în satul nostru. Şi că a fost şi unul cu numele Joó György, care şi-a rupt pingelele umblînd după ea.

Seara m-am întors acasă. Mi-am udat bine părul şi m-am pieptănat.

— Îmbucă ceva, îmi zice mama.

— Nu mi-e foame, mamă.

Se uita săraca la mine, de jos în sus. Poate credea că am auzit de plecarea învăţătorului. Ea nu-mi suflase nici o vorbă. Ştia ce simţăminte aveam pentru mica Márta.

Am îmbucat totuşi ceva, ca să nu-i stric cheful, să nu creadă că nu-mi place mîncarea gătită de ea. Am mîncat vreo două sarmale şi o bucată de carne. Tare îmi plac sarmalele. Le-aş mînca şi la miezul nopţii, numai să fie.

Am pornit spre cîrciumă. Încă de departe auzeam că ţiganii mei cîntă de zor. Daţi-i înainte, băieţi !

Cînd ajung în faţa cîrciumii, mă pomenesc cu Füles Gyuri, care îmi spune :

— Mă, au venit ţîngăii de la hodăi. Îs aici.

— N-au decît.

— Da' nu-i lasă pe ţigani să cînte „Gîsca mea alaltăseară".

— Nu-i lasă ?

— Nu.

— Păi, să nu-i lase... Adică, stai puţin. Cine i-a săturat azi la amiază pe ţigani cu sarmale ? Ei ? Zici că nu-i lasă ?

— Sînt mulţi — zice Füles — şi nu-i lasă.

— Mult îmi pasă dacă-s mulţi sau puţini ! Îi priveşte ! Dar ţiganilor mei eu le poruncesc !

Se mai apropie vreo doi-trei. Orbán Gábor, feciorul lui Ábrahám József, bogătanul Joska, tot de o seamă cu noi, şi Nádor István, un flăcău vînjos.

— Voi să staţi prin preajma mea şi să faceţi ce fac eu.

Bun ! Intrăm în cîrciumă. Ne aşezăm frumos la masa de lîngă uşă. Cea din faţă era ocupată de ţîngăii de la hodăi. Buun !

Cer o jumătate de chil de vin şi le spun băieţilor doar atît :

— Da' să nu vă mişcaţi de-aici.

Dăm de duşcă vinul. Era un vin gustos, dar cam acrişor. Comandă şi Ábrahám o jumătate. Paharele se umplu.

Atunci eu zic :

— Dă-i drumul, Anti !

— Lasă, zice ţiganul.

— Zi-i, mă ! repet eu.

— Las-o, spune Anti din nou.

— Zi-i cînd îţi spun...

I-am pus o coroană de argint în palmă.

— Zi-i, mă, paştele şi hristoşii ei de treabă :

Gîsca mea alaltăseară
S-a cam făcut de ocară,
Prin zăpada ceea mare,
Ceea mare,
S-a suit pe ouătoare.

Cîntam ca scos din minţi.

Vine la mine un tînăr. Vrea să mă lovească. Da' eu îl apuc de nas.

Mamă, ce vîrtej s-a stîrnit !... Deodată bag de seamă că sînt singur în mijlocul cercului. Îmi fac braţul roată.

Ne încăierăm în lege.

Un flăcău mai bătrîior, Kis Bálint, vine lîngă mine. Lampa cea mare cade din tavan.

Era o învălmăşeală cumplită.

I-am scos pe ţîngăi, pe toţi şaisprezece.

Apoi ne-am pus pe chef. Deodată îmi rotesc privirile şi bag de seamă că nici unul din ortacii mei nu mai era acolo, iar băieţoii de la hodăi s-au întors.

Ne încăierăm iar.

Scaune, laiţe, totul se rostogolea. Cîrciumarul, Surján Péter, se tot căznea să aprindă o lumînare. La pîlpîiala flăcării i-am scos din nou pe ţîngăi.

Apoi ne-am aşezat la masa cea mare din faţă şi am început un chef în toată regula.

Aşa a fost.

Dar asta nu-i nimic, să vă spun una şi mai şi.

Am chefuit atunci pînă dimineaţa, la cîrciumă. Dar frumos, fără gălăgie. N-am bătut cine ştie cît, doar cîntam şi jucam, că îndată s-a răspîndit în sat vestea vitejiilor noastre, şi flăcăii şi fetele au început să vină cu duiumul. Aveam destule fete pentru joc. Numai eu nu aveam pe nimeni; mă gîndeam numai la Piri Márta, şi-mi spuneam că n-o să vie, iar de celelalte nu-mi păsa.

Cam aşa pe la unsprezece mi-am adus aminte că o dată tot ar trebui să mă răfuiesc cu Váradi Piroska. Cînd am plecat din sat am lăsat-o aproape logodită. Am trimis aşadar la dînsa pe băiatul cel mai mic al cîrciumarului, s-o cheme la joc.

Mi-a trimis vorbă că s-a culcat. Dar băieţelul mi-a spus că nu s-a culcat, numai vorba mi-a trimis-o aşa: „Spune-i, Péter, că sînt în pat".

Cînd am auzit, parcă m-a pălit un vînt nebun. Le-am spus ţiganilor:

— Mă, Anti, duceţi-vă după mucea ăsta, vă arată el unde, şi cîntaţi-i fetei la fereastră:

Vai cît de rău îmi pare
Că m-am înşelat atît de amarnic.
Trandafir printre flori eram,
Dar să aleg nu reuşeam.

Mi l-am ales, dar nu-mi place,
Ziua-ntreagă-n cîrciumi zace...
M-aş duce în calea lui,
Dar ploaia mă opreşte-n drum.

Fusei şi eu o dată
Între flori garoafă,
Dar dădui de-un grădinar
Lîngă care mă uscai.

În cimitir cînd mă văd plîngînd,
Ştiu că voi muri-n curînd...
În cimitir cresc trandafiri,
Iar pe mormîntu-mi, rozmarini.

— Măi, măi — face ţiganul — un cîntec mai frumos nu ştii?

— Nu — îi răspund — ăsta să i-l cîntaţi.

Ţiganii au plecat, iar noi am rămas pe loc. Şi iată că deodată intră Váradi Piros.

— Ai venit?

— După cum vezi. Cineva a pus ţiganii să-mi cînte sub fereastră: „O fetiţă e în lumea asta mare"... Şi dacă am auzit, am venit — zice — să văd cine a comandat cîntecul.

M-am uitat lung la ea.

— Ce ţi-am poruncit, mă, Anti?

Iar capul tarafului, de colo:

— Păi, cu cîntice din alea nu mă duc să colind fetele la Crăciun.

Aşa m-a tras pe sfoară ţiganul.

— Acu totuna-i — am zis — de vreme ce eşti aici, să jucăm.

Am învîrtit-o pe Váradi Piros şi la dreapta, şi la stînga.

Mă întreabă :

— Cum a fost la Budapesta ?

— Foarte bine, i-am spus.

— Sînt frumoase fetele la Budapesta ?

— Mă mai întrebi ? Şi ce ascultătoare sînt !

— Nu ca astea de acasă ?

— Vezi bine că nu.

Pe Piroska iar a apucat-o ceva ; a băgat de seamă că am căutare, că fetele numai cu mine voiau să joace, rîvneau la braţele mele. Atît i-a trebuit Piroskăi ; niciodată n-a fost aşa de bună cu mine ca în noaptea aceea.

Dar alta era buba, că acum, cînd era alături de mine, nu-mi mai plăcea de loc. Nu ştiu ce m-a apucat, dar mereu mă gîndeam la mica Márta. Aş fi fost în stare să fac moarte de om de ciudă că Dumnezeu m-a blestemat să joc cu Váradi Piros, şi nu mă pot duce acolo unde trăieşte frumoasa mea iubită.

Mă întreba într-una Piros, mă ispitea : „Ce ai." M-a scos chiar în tindă, ba a ieşit cu mine şi în ogradă şi mi-a spus :

— Parcă ai ceva pe suflet, György.

— N-am nimic.

— Atunci de ce nu vorbeşti, de ce nu spui nimic ? Poate că ţi-a rămas inima la Budapesta.

Am sărutat-o pe ochi şi pe gură, i-am strîns sînii, cu un cuvînt i-am făcut tot ce-i faci unei ibovnice,

dar tot nu s-a liniştit, n-a crezut că n-am nimic, fiindcă eram altfel ca altădată.

Am oftat din baierele inimii şi am izbit cu pumnul în grindă.

— Poate te doare că se mută învăţătorul din sat ?

— De ce să mă doară ? Doar nu mai umblu la şcoală !

— Poate că totuşi asta-i pricina.

Avea o limbă tare ascuţită Piros...

Deodată mi-a fulgerat altceva prin minte. Cînd s-a făcut pauza mare, că toată lumea obosise de atîta joc şi era nevoie de o pauză, îl chem la o parte pe Anti.

— Mă, Anti, mînca-ţi-ar viermii capul ăsta sec de vită încălţată ! Îţi trag două palme de-o să ţi se lipească o ureche de turnul de la Becs, iar ailaltă, de cel de la Palád. Nu ţi-am spus, afurisitule, ce să-i cînţi Piroskăi ? Ia spune, acu ce-ai să cînţi acolo unde vreau să te trimit, ba chiar unde am să merg şi eu cu tine ?

— Se găsesc — zice — sînt destule cîntece.

— Dar care, mă spurcăciune, mîncate-ar cîinii ?

— Păi — zice — *Marşul lui Rákoczi.* [1]

Mare dobitoc era Anti ăsta !

— Mă — zic eu — adună-ţi minţile şi ştiinţa şi vino cu toţi lăutarii, da' să-mi călcaţi ca umbrele, să n-aud un scîrţîit pe zăpadă. Ca nişte stafii să-mi veniţi, nimeni să nu prindă de veste că nu mai sînteţi aici, că dacă află vreunu, a hoit o să miroasă Crăciunul, aşa să ştiţi !

I-am dus. Ne-am înşirat sub ferestrele şcolii. Ferestrele locuinţei dădeau spre stradă. Ne-am oprit

[1] Cel mai popular marş naţional maghiar.

sub fereastra mai mică, fiindcă două odăi erau spre uliţă, în cea mare dormeau învăţătorul şi nevastă-sa, în cea mai mică, cu o singură fereastră, cele două fete, Márta şi Éva cea mică.

— Şi-acum zi-i, ţigane :

In cimitir te-am zărit întîia oară...

Nu ştiu cum mi-a dat prin minte cîntecul ăsta. M-oi fi gîndit poate că de Anul Nou învăţătorul ne părăseşte şi trebuie să ne luăm rămas bun de la el.

Cînd pe draga-ţi mamă o înmormîntară...

Zău că nu mi-ar fi părut rău, că din pricina ei fusese învăţătorul aşa de arţăgos încă de cînd eram doar un băieţaş plăpînd ; scîndura de nevastă-sa nu m-a putut înghiţi niciodată, măcar că învăţătorul tot mă mai înghiţea cît de cît, cel puţin la început.

In haina-ţi cernită, bătută de gînduri,
Păreai un fir de crin în umbră de crînguri...

În fereastra mică s-a aprins un chibrit, şi la lumina lui fugară am văzut-o în cămaşă pe Márta, ca pe un adevărat înger de Crăciun.

Mi-am scos şi eu din buzunar pipa mică şi am aprins-o, ca să vadă şi ea că eu sînt, ba să vadă şi taică-su, dacă o vrea. Şi dacă o vrea să mă împuşte, să ştie unde să ţintească.

Dar n-a tras, nu s-a întîmplat nimic.

Întreabă ţiganul :

— Mai tragem o cîntare ?

— Ba trage-l pe taică-tu cu funia la maidan ! i-am spus, apoi i-am luat pe toţi înapoi la cîrciumă.

Asta a fost tot. Dracu s-o ia, ochii mi-erau plini de lacrimi, dar nu despre asta vreau să vorbesc, ci despre nunta ţigănească de a doua zi.

Era la noi în sat o corcitură de ţigan, un fel de fierar. Făcea potcoave şi fereca plugurile. Ţiganul ăsta — îi zicea Páva Gyuri — se nuntea chiar atunci, şi ortacii mei erau poftiţi să-i fie colăcari. M-au chemat şi pe mine, să merg, să jucăm.

— E Crăciun — am răspuns — îmi dă mîna să viu.

M-am dus acasă să mă spăl puţin pe ochi, că tare mi se lipeau. Zice mama :

— Ai petrecut bine, dragu mamii ?

— De-abia de-acu o să petrec, mamă.

— Unde, dragu mamii ?

— La o nuntă ţigănească.

— Da' mai culcă-te şi tu.

M-am culcat, aşa îmbrăcat, şi am tras un somn. Nu m-am deşteptat decît după amiază, cînd au venit băieţii să mă ia.

Ţăranii nu se duceau la masă la ţigani, decît la joc. Cununia se făcuse înainte de prînzul mare, iar noi ne-am dus după.

Da, dar în cocioabă nu se putea intra din pricina fumului ; în potcovărie însă era rînduială, scoseseră tot din ea, aşa că acolo se putea juca. Era zăpadă mare. O zăpadă pufoasă, grea. Ningea şi atunci, dar foarte domol.

Anti făcea treabă, nu glumă, cu taraful lui, iar noi ne-am apucat de joc. Era o nevestică tare frumoasă mireasa lui Páva Gyuri. Frumoasă din cale afară ; pot să spun că în viaţa mea n-am văzut o ţigancă aşa de frumoasă.

A început jocul miresii.

Jocul ăsta se plătea, fireşte, aşa că noi eram în frunte. Am pus şi eu o coroană în farfurie şi m-am

apucat s-o învîrt pe mireasă. Dar nebunul de Páva Gyuri era beat criță. Se vede că a băut tot ce a putut bea din vinul de ospăț ; o fi început de mult beția, de vreme ce era amețit bine cînd am sosit eu — deși nu trecuse decît vreun ceas de la masă... Și văd că nebunul sare pe masă tocmai cînd eu jucam mai îndrăcit cu mireasa, și comandă tarafului, de-acolo de lîngă nicovală :

Aici nuntași sînt destui,
De alții nevoie nu-i,
Afară cu ei, afară !...

Și alte cîntece țigănești, pe limba țigănească.

Da' noi n-am ieșit, și eu am jucat mai departe cu mireasa. O învîrteam, o strîngeam în brațe, iar ei parcă nu-i părea rău.

Numai că s-a mîniat Páva Gyuri și ceilalți țigani, au dat buzna în cocioabă — un fel de bordei jumătate în pămînt — și au început să arunce ciocane și bucăți de fier spre noi.

— Mă, Bálint — îi spun eu prietenului Kis Bálint — d-apoi noi să nu petrecem ?

Am răsturnat cocioaba. S-a dărîmat toată. Țiganii urlau că sînt trei morți și că s-a spart văsăria.

— Ieșiți afară, mă, că punem foc casei !

N-au cutezat să iasă. Páva Gyuri s-a întins sub dărîmături și a adormit. Iar noi am jucat pînă tîrziu. Seara am luat-o pe mireasa cea frumoasă și pe fetele de țigani și le-am dus de-a lungul satului în cîntece și cu taraful după noi pînă la cîrciumă, unde am chefuit pînă dimineața.

Și-acum nu demult, chiar astă-vară, și-a adus aminte țiganca de nunta ei frumoasă. Bărbat-su a murit demult, beat.

Ce Crăciun frumos a fost, Doamne ! Nu vezi așa ceva la Budapesta. Cunosc oamenii de acolo atîta veselie ?

Chiar și domnul notar, cînd ne întorceam dimineața acasă, cu lăutarii în frunte, a ieșit în poartă și mi-a spus :

— Așa da, Joó György, așa zic și eu petrecere ! Fără cuțitari !

— Fără, domnule notar... Am petrecut cinstit.

Rîdea.

Atunci nu m-a mai luat la palme.

AL DOUĂZECI ŞI TREILEA DIALOG

în care se arată că firea omenească e neputincioasă, dar Dumnezeu e bun şi are grijă de mame

A doua zi m-am trezit cu o cumplită durere de cap. Dormisem mult. Cheful a durat două zile, şi eu nu eram obişnuit cu aşa ceva, pentru că nu chefuisem pînă atunci în felul ăsta. Ce erau chefurile mele de pînă atunci? Jocuri de copii. Dar cel de atunci a fost o treabă în toată regula. Mi-am dat seama că am putere în braţe, în picioare, în trunchi, în tot trupul, şi au simţit şi flăcăii de la hodăi cine sînt. După beţia de la cîrciumă, nunta ţigănească a fost aşa, o nimica toată, nu era nevoie să mă strădui să mă ţin tare, eu porunceam. Eram de-acum un om încercat. După ce mă bătusem, aşa-zicînd singur, cu şaisprezece flăcăi, nunta era doar un fulg. L-am suflat şi s-a dus, asta-i tot.

Dar încăierarea de la cîrciumă n-a fost un lucru de şagă şi am învăţat multe din ea. Oricum, şaisprezece flăcăi sînt şaisprezece flăcăi. Nu te poţi pune singur cu ei, chiar dacă ai fi Toldi Miklós [1]. Cum am biruit, totuşi? Nu prin putere, ci prin marea şi cutezătoarea mea voinţă. Eram acasă şi nu puteam să las ca nişte copilandri să-şi bată joc de satul meu.

[1] Erou legendar de o putere extraordinară, cîntat, într-o trilogie epică, de poetul *Arany János* (1817—1882).

Să cuteze să se aşeze la masa cea mare, în cîrciuma satului — cine? — o mînă de băieţoi cu caş la gură! Şi să nu-i lase pe ţiganii care prînziseră la mine să cînte cîntecele pe care le-am comandat eu! Aşa că în mine lucra simţul cinstei şi al onoarei, iar ei ştiau că dreptatea nu-i de partea lor. Şi atunci s-au ferit să se aleagă cu capetele sparte. Mie însă nu-mi păsa şi-mi era totuna dacă mă omorau bucăţică cu bucăţică. Aşa să ştii. Am învins pentru că am avut voinţă. Nimeni nu vrea să se trezească cu picioarele ologite sau cu o gaură în scăfîrlie pentru un gînd greşit. Aşa că au dat bir cu fugiţii. Pentru ei totul era doar o glumă, dar pentru mine, o chestie pe viaţă şi pe moarte. Dacă am luat o dată asupra mea cinstea satului, n-o mai puteam părăsi pentru nimic în lume.

Abia acum, a treia zi, mă dureau cu adevărat capul, umerii, toate oasele, fiindcă abia acum îmi dădeam seama că am primit şi eu destule lovituri. Ţîncii dracului! M-au burduşit zdravăn, ce să zic, dar atunci n-am băgat de seamă. Acum mă pipăiam în toate părţile, dar îmi era ruşine să mă vait în faţa mamii. Pînă şi sub păr am găsit vreo două-trei cucuie.

Nu-i nimic, îmi dădeam curaj singur, fierul rău nu piere. Auzisem eu în copilărie de la tata că aşa se întîmplă cînd eşti ostaş. A cătănit multă vreme, săracu, şi străbunii lui aşişderea au fost neam de ostaşi, fiindcă erau nobili, aşa că noi trebuie să ştim să ne batem. Dar nu m-am gîndit la asta decît acum, cînd simţeam că mă doare. Cînd m-am bătut cu ei, nici prin minte nu-mi trecuse. Atunci m-am repezit de-a oarba ca un cocoşel, puţin îmi păsa cine mă loveşte, că ceilalţi pui de ţăran, care erau cu mine, toţi s-au ferit de lovituri. Numai eu am fost nebunul care m-am bătut şi-am primit lovituri ca orbetele...

Cînd m-am trezit, mama nu era în casă ; eram singur-singurel. M-am dat jos din pat, am luat oglinda atîrnată între cele două ferestre şi m-am uitat în ea ; aveam şi în partea stîngă a frunţii o vînătaie, tot de la încăierare. De mult nu-mi mai văzusem chipul, că la Budapesta nu prea aveam prilejul să mă uit în oglindă. Pentru ras aveam doar un fleac de oglinjoară rotundă, dar nu mă prea foloseam de ea, că omul nu se rade cu ochii, ci cu buricul degetelor. Acum însă tare mă minunam de mine însumi, de parcă nu eram eu. Am descoperit că am mustăţi în toată legea. Aveam şi dungi pe faţă, de amîndouă părţile ; coborau de lîngă nas şi pînă la colţurile gurii. Aveam înfăţişare de bărbat. M-aş putea şi însura, doar am trecut de douăzeci de ani.

În timp ce mă uitam în oglindă, intră mama.

Am tresărit şi am dat la o parte oglinda.

— Ai să răceşti, puiul mamii, îmi spune săraca.

Fiindcă stăteam desculţ pe lipitura rece.

— Nu mi-e frig, mamă, i-am răspuns.

Cînd m-am uitat la ea, am băgat de seamă ceva : biata mama purta pe cap năframa nouă pe care i-o adusesem de la Budapesta.

— Pe unde ai umblat, mamă, că eşti cu năframa pe cap ?

— Vai, dragu mamii — zice — am uitat. E a treia zi de Crăciun şi n-am pus-o încă la o parte.

M-am vîrît din nou în pat, să mă încălzesc niţel. Am văzut-o cum îşi scoate năframa şi o împătureşte cu grijă, dar n-o pune în ladă, ci o aşază frumos deasupra ei.

Dacă se bucură atît de mult de ea, s-o poarte sănătoasă, mi-am zis în sinea mea. Bine face.

Apoi şi-a văzut de treburi, a aţîţat focul şi s-a apucat de dereticat.

— Spune-mi, mamă dragă — o întreb — e frig afară ?

— A îngheţat tun.

— Şi ce se mai vorbeşte prin sat ?

Nu mai puteam de nerăbdare, şi ea o vorbă nu scosese despre isprăvile mele. Să nu fi auzit nimic ? Altădată tot satul vuia cînd se întîmpla o treabă ca asta. Atunci de ce m-am bătut pe viaţă şi pe moarte, dacă nici mama nu pomeneşte nimic ? Mi-era chiar ruşine, mă grozăvisem atît de mult în sinea mea, iar dînsa o vorbă nu scotea.

— Despre ce, dragu mamii ?

Mama era atît de ciudată, părea chiar tulburată puţin.

— Despre mine.

— Despre tine ?...

Se uită lung la mine şi deodată spune :

— Te-ai bătut.

— Da, m-am bătut. Dar vezi dumneata, nu-i lăsau pe ţiganii mei să cînte : „Gîsca mea alaltăseară".

— De ce să cînte ? E un cîntec urît.

Hm, va să zică atîta a înţeles mama...

— Nu pentru cîntec.

— Poate pentru vreo fată.

— Nu, mamă, pentru obraz.

— Ah, obrazul... — zice, dereticînd înainte. Apoi s-a apucat de măturat. Aşa sînteţi voi ăştia din neamul Joó. Aşa era şi tat-tu, fie iertat. Nu-i păsa de nimic, nu-i plăcea nici să se mişte, îmi stătea tolănit pe pat toată iarna, ca tine. Semeni leit cu el, doar că era puţin mai bătrîn, că făcuse armata, dar de lucrat nu-i plăcea să lucreze, nici lemne nu tăia, trebuia să-i spun de zece ori : du-te, omule, şi fă nişte surcele, şi tot nu se îndura. Se uita la mine cum mă căznesc cu mărunţitul lemnelor. O dată s-a încăierat şi el cu nu ştiu cine la cîrciumă, de mi-a venit acasă

cu capul numai vînătăi şi cucuie. Cînd l-am pipăit, parcă avea ouă de gîscă prin păr.

M-a mîngîiat pe cap şi-a început să strige:

— Aoleo, şi tu ai cucuie în cap!

— Vai — zic — nu te atinge de ele, că mă dor!

— Te dor, căţelule, nu-i aşa? Cine te-a pus să te legi de băieţii din pustă?

— Erau şaisprezece, zic eu.

— I-auzi! Poate ai visat.

— Ba n-am visat de loc.

— Dacă te pocneau la mir şi te lăsau lat, nici atîtica nu-mi rămînea. Ce ţi-a trebuit bătaie?

— Era obrazul în joc.

— Da, obrazul. Te duci la Budapesta şi zece săptămîni de zile nu aud nici o vorbă despre tine, apoi vii acasă şi te stîlceşti în bătăi.

A început să plîngă.

— Să-ţi pun o cîrpă cu smîntînă.

— Ba să nu-mi pui nimic, o să se vindece.

Apoi a început să mi se tînguie că aşa a fost şi taică-su, că pe dînsul numai căsătoria l-a adus la Csécse; era din Kóród de fel, acolo se născuse, şi venise în satul Csécse doar cînd s-a însurat. Cum a venit, s-a şi luat la harţă cu lumea, fiindcă unul Magos József n-a avut ce face, l-a luat gura pe dinainte şi l-a făcut „venetic". Alde Magos erau toţi din Csécse, familie veche de iobagi, iar bunicul era cam siriman, şi lumea credea că poate să-i ia în zeflemea. Nu adusese de acasă decît doi bouleni, atîta i-a fost toată averea. L-a făcut „venetic" în cîrciuma satului. Bunicul meu, Mihály, l-a pocnit cu butelca pe Magos József drept în frunte. Într-o clipă faţa omului s-a umplut de sînge, că era o namilă de bărbat şi plesnea de sănătate. Cineva i-a şters apoi sîngele din ochi, şi atunci omul s-a repezit la bunicu-meu, dar bunicu l-a doborît, l-a strîns de gît şi l-a călcat în picioare

cît era de mare. Colo după miezul nopţii, cînd a intrat în casă, i-a spus bunicii:

— Aşterne patul, femeie, l-am omorît pe Magos József.

Biata bunică-mea a început să se jeluie, că iute o podidea plînsul, şi striga de ţiuiau ferestrele:

— Atunci fugi cît vezi cu ochii, că-i vai şi-amar de tine.

— Ba nu fug de loc — zice bunicul — om vedea ce-o mai fi cînd s-o crăpa de ziuă.

Nu i s-a întîmplat mare lucru lui Magos József, doar că a zăcut la pat vreo săptămînă. Pe urmă s-a împrietenit la cataramă cu bunicul.

Rîdeam. Poate că şi eu o să mă împrietenesc cu băieţii de la hodăi, păcat că nu ştiu cum îi cheamă.

Cînd am aflat că strămoşii mei, atît cei din partea tatii, cît şi ai mamii, toţi au fost nişte oameni vrednici, curajoşi, m-am mai liniştit. Atunci n-am de ce mă ruşina.

Mi-a mai povestit biata mama ce omuleţ arţăgos era bunicul meu. Într-o zi s-a certat cu nevastă-sa: i se urîse de ea, că era tare limbută. Şi-a înjugat cei doi bouleni la carul lui hodorogit şi s-a întors la Kóród, la taică-su şi la maică-sa. Dar n-a rămas acasă decît două zile, nu-i plăcea, avea fraţi mulţi, şi averea era tare mică. Aşa că nu le ajungea. Bunicul s-a gîndit ce s-a gîndit, şi deodată a pus din nou boii la jug şi s-a întors la Csécse. A găsit poarta închisă. S-a oprit cu carul în faţa porţii şi a strigat cît l-a ţinut gura: „Deschide, fă!". Bunica a deschis poarta, iar el a mînat boii în ogradă, apoi s-a dus în fundul grădinii, unde era cuptorul de pîine.

— Cuptorul eu l-am făcut, am să-l dărîm.

Şi l-a dărîmat. Apoi, ca omul care şi-a făcut datoria, s-a pregătit să se întoarcă.

Dar pînă să dărîme el cuptorul, bunica a gătit ceva, că era spre ceasul prînzului, o zeamă cu ouă şi bucăţi de cîrnat. I-a spus bunicului :

— Stai, omule, şi îmbucă ceva.

— Să îmbuc ?...

— Da — zice bunica — cum o să pleci flămînd ?

A intrat, a prînzit, prînzul a fost bun, şi astfel omul a rămas acasă. Dar din clipa aceea o vorbă de ceartă n-a mai fost între ei. Bunica nu l-a mai suduit niciodată, doar din cînd în cînd spunea cu glas mieros :

— Măi, omule, măi ! Dracu să-l ia de cuptor !

Era cea mai mare ocară pe care i-o spunea bunicului.

Aşa mi-a povestit mama, apoi a început să plîngă. Mi-a spus :

— Dar vezi că tatăl tău m-a părăsit, a murit, şi eu am rămas singură la tinereţe, nu mai am pe nimeni.

O ascultam pe maică-mea cum se jeluia. Niciodată n-am auzit-o vorbind cu atîta amar. Şi nici tînără nu mai era ; nu era tînără nici cînd murise tata, că avea treizeci şi şase de ani cînd m-am născut eu, şi eu aveam douăzeci de ani. Aşa că dînsa avea cel puţin cincizeci şi şase.

— Nu plînge, mamă dragă — i-am spus — doar sînt acasă.

— Da, dar ştiu că ai să pleci din nou şi, dacă pleci, am să mor de singurătate.

M-am uitat din nou la năframa de pe ladă. Nu pricepeam de ce n-o pusese în ladă.

— De ce n-o pui la loc ? am întrebat-o.

— Am s-o pun.

Bine, n-am mai zis nimic.

Iar dînsa a venit la mine.

— Ia să-ţi văd spinarea.

M-am codit cîtva timp, dar n-am avut încotro, i-am arătat-o. S-a îngrozit de ce-a văzut ; eram pocit rău.

— Vai de mine şi de mine ! a strigat. În viaţa mea n-am văzut aşa ceva ! Te-au stîlcit în bătaie.

— Erau şaisprezece, i-am spus.

Pînă la urmă mi-a pus oblojeli cu smîntînă, iar eu m-am întins în pat cît eram de lung şi am adormit.

Trebuie să fi dormit foarte adînc, de vreme ce nu m-am trezit decît într-un tîrziu, cînd uşa s-a crăpat şi a intrat mama în odaie, tot cu basmaua nouă pe cap.

Nu i-am mai spus nimic, n-am îndrăznit să-i spun, dar bănuiam că trebuie să fie ceva la mijloc. Nu e mama femeia care să se gătească fără rost cu basma nouă. Mă uitam la dînsa, am văzut-o cum o împătureşte din nou şi o aşază pe ladă. N-a băgat de seamă că sînt treaz, credea că dorm. Abia mai tîrziu am început să mă foiesc. Mama încălzea mîncarea. Mai rămăseseră ceva sarmale.

— Hai şi-i mînca ceva.

M-am ridicat în capul oaselor : în odaie era cald şi plăcut.

— N-am nici pe dracu ! am rostit, apoi m-am dat jos din pat şi m-am aşezat la masă, numai aşa, ca să vadă că n-am nimic.

Am mîncat sarmale. Tare îmi plac sarmalele rămase de trei zile ; le-am mîncat cu poftă. Mai ales că mama le făcuse.

Iar ea, săraca, şedea pe läicioara din faţa cuptoraşului ; acolo mînca. I-am spus în glumă :

— Iar ţi-ai pus năframa cea nouă !

— M-ai înnebunit cu năframa asta ! mi-a întors-o.

— Văd eu — zic — cînd ai scos-o nu era împăturită aşa, ci cu floarea în jos.

— Ei, mi-am pus-o — zice — şi ce-ţi pasă ?

— Nu-mi pasă de loc, am zis şi eu aşa.

Dar nu mai aveam chef să mai lenevesc în pat, fiindcă mă nelinişte tăcerea mamii. Stătea cu capul în pămînt. Basmaua albastră pe care o purta de obicei şi-o trăsese atît de tare peste ochi, încît nu-i mai vedeam ochii.

Dumnezeule-Doamne, s-a întîmplat ceva !

M-a cuprins o mare nelinişte, m-am îmbrăcat şi am plecat de acasă.

N-a vrut să mă lase. Trebuie să mă odihnesc încă, zicea, am chefuit mult, nu trebuie să ies în sat.

Iaca na ! Nu vrea să mă lase să plec de acasă ! Nu-i lucru curat !

M-am dus la Kovács Mari.

Acolo era multă lume. Mari se logodise, aşa că veneau mulţi s-o vadă. Tinerii jucau şi stăteau de vorbă. S-a vorbit mult despre vitejia mea, mi se făcuse şi mie lehamite să mai ascult.

Deodată intră sora mai mare a Máriei, nevasta lui Vas Bálint, lelea Emi. Cineva îi spune, aşa într-o doară :

— S-o găsi şi pentru tine un Bimbó, cînd ţi-o muri bărbatul.

Toată lumea s-a uitat la mine, oamenii au rîs, apoi au amuţit. Nu pricepeam ce se petrece. M-am tulburat. De ce s-or fi uitînd la mine, şi de ce s-or fi ferind, să nu-i văd că rîd ?

A, da ! Bimbó ăsta nu poate fi altul decît unul dintre cei doi fraţi Bimbó. Erau la noi în sat doi bătrîni care şedeau în aceeaşi casă : bătrînul Bimbó sta în partea de către uliţă a casei, micul Bimbó, în celălalt capăt. Bimbó bătrînul era văduvoi, iar fratele său, Bimbó cel mic, holtei bătrîn. Bimbó bătrînul se căsătorise în alt sat, dar nu mult după însurătoare şi-a părăsit familia şi s-a întors acasă. Nu-i prea plăcea să muncească, iar acolo fusese pus la treabă. Nu

i-a plăcut, şi-a părăsit cei trei copii şi s-a întors acasă. Avea copii mari, mai mari decît mine, dar el trăia singur în casa bătrînească. Şi-a băut aproape toată averea, nu i-au mai rămas decît două fîşii de pămînt de cîte şase rînduri. Pe ăsta-l chema Bimbó András. Pe fratele lui mai mic îl chema Bimbó Mihály. Îi ziceau micul Bimbó fiindcă era atît de mărunţel, cum nu mai era nimeni în tot satul. Nici armata n-a făcut-o şi nu s-a însurat niciodată. Era un gospodar destul de răsărit printre săraci, avea vreo zece bucăţi de pămînt, dar cele mai multe erau de cîte şase şi nouă rînduri. Prin asta se înţelege cîte rînduri de porumb sau de cartofi încăpeau într-o fîşie.

N-a mai spus nimeni nimic despre fraţii Bimbó, dar mie îmi ajungea. Nu mă simţeam în apele mele, aşa că am plecat devreme.

— Unde te duci ?

— Ei, mă duc şi eu...

Cum mergeam pe uliţă, iată că-l întîlnesc pe nenea Bimbó András. Era un brad de om, cărunt. Mi-a răspuns foarte inimos la bineţe, s-a şi oprit.

— Cînd ai venit ?

— Sîmbătă a trecut săptămîna.

— Şi n-ai dat nici un semn de viaţă.

N-aveam obiceiul să trec pe la el. În viaţa mea nu i-am călcat în ogradă.

Apoi a plecat cu un zîmbet vesel.

Am clătinat din cap. M-am dus la Orbán Gábor. Tatăl lui Gábor era slujbaş la primărie. Ăsta ştie tot, o să-mi spună. Am stat la ei destul de mult, am vorbit şi de una, şi de alta... Şi-acolo tot de băieţii de pe la hodăi a fost vorba. Nenea Orbán mi-a spus că notarul ar fi scăpat o vorbă : mare haiduc piciul ăsta... Mi-a fost ruşine să-l întreb de Bimbó, aşa că mi s-a urît să mai stau, m-am ridicat şi am plecat. Am luat-o

iar îndărăt pe uliţă, şi cînd ajung în faţa casei fraţilor Bimbó, îl văd pe micul Bimbó în ogradă.
— Ia te uită, băiete !
— Bună ziua, nene Mihály.
— Bună.
M-am oprit.
— Eşti singur ?
— Singur, spune.
Am intrat la el, am dat mîna, m-a poftit în casă. Era o casă mică, destul de bună. M-am aşezat lîngă masă.
— Aici trăieşti ?
— Aici.
— Singur ?
— Singur.
— Tot timpul ?
— Tot timpul.
— Cîţi ani ai ?
— Am împlinit şaizeci.
— Şaizeci ?... Frumos.
— Păi de, am doi boi, găini, purcei, o scot la capăt. Merge.
— Nevastă n-ai...
— N-am.
— Şi te descurci totuşi.
— Mă descurc.
— Nu e bine aşa — zic — nu mi-ar plăcea să trăiesc aşa.
— Păi, fătul meu, tu eşti un om întreg, te poţi însura.
Mă uitam la omuleţul din faţa mea. Era un pui de om drăguţ şi cu mustăţi, nu era mai mare ca un copil de şcoală, dar avea tot ce-i trebuia ; mîini, picioare, un cap mărunt, şi nişte mustăţi zdravene ; îmi plăcea

că ştia să rîdă cu poftă, oricînd ; faţa i se rotunjea cînd rîdea.
— În partea dinspre uliţă şade nenea András, nu-i aşa ?
— Da — arză-i focul firea !
— De ce ?
— Păi, ştii cum e...
Auzisem şi eu că lui nenea András îi plăcea să şterpelească. Dar nu ştiam prea multe despre el.
— Uite-acum, nu demult, iar am păţit-o cu el, zice. Astă-toamnă, după ce am cules porumbul şi am ajuns la deşfăcat, am lucrat aşa pînă pe la vreo unsprezece seara, iar el s-a culcat devreme. Zicea că e obosit şi nu mai poate lucra. Pe la unsprezece m-am dus şi eu la culcare. Dimineaţa, cînd mă scol, mă urc la porumb. Porumbul meu s-a împuţinat. Mă duc în şură, şi cînd colo ce să vezi ? Porumbul meu, îngrămădit sub streaşina lui... Se cunoştea uşor... El n-avea porumb de soiul ăla. Cum zic, porumbul meu era înşirat pe prăjina lui... Mă uit lung, el tocmai venea dinspre acareturi... Îi spun : „Măi, András, ăsta-i porumbul meu"... El, nici una, nici două, tabără pe mine, gata-gata să mă omoare... Cît pe ce să mă izbească în cap cu parul pe care-l avea în mînă. Stăteam lîngă chepengul pivniţei şi îmi vedeam moartea cu ochii. Am strigat din toate puterile :
— Foc !
— Foc ?
— Da, foc... Căci încă din copilărie tata m-a învăţat că atunci cînd eşti în primejdie de moarte trebuie să strigi „foc"... Dacă te văicăreşti numai cu „aoleo" şi „daoleo", nimeni nu sare să te scape. Chiar dacă strigi „ajutor", tot nu vine nimeni... Dar dacă strigi „foc, foc !" toată lumea aleargă... Învaţă şi tu, că poate ţi-o prinde bine vreodată... Aşa am scăpat. Am închis chepengul după mine... Dar porumbul nu

mi l-a mai dat îndărăt. Acum am un butoi de varză și mereu ia din el. El n-are nimic, nici măcar o căpățînă de varză, și totuși de Crăciun a avut sarmale... Așa stă treaba.

Mă gîndeam : „Mare belea e să trăiești așa".

— Vezi — îi spun — de ce trebuia să te însori ? Femeia e cel mai bun lacăt, cel mai bun cîine la casă.

— Aici ai dreptate, zice rîzînd.

— Și dumneata tot nu te-ai însurat.

— Cu toate că s-ar fi găsit cineva și pentru mine, zice. Da', știi, dacă Dumnezeu m-a înzestrat cu un trup așa de puțintel, mi-a fost nu știu cum — îs cam rușinos de felul meu — m-am sfiit să umblu din poartă-n poartă să caut o fată care m-ar lua... Iar ortaci aveam și eu, și cu ei mă cîrdășeam. O dată, o fată părăsită de un prieten al meu, care a-nceput să umble după alta, îmi spune : „Vrei să i-o luăm înainte ?"... Eu îi răspund : „Să i-o luăm înainte ?". Dacă îmi spuneai mai din timp, puteam să-l întrecem de mult, dar acum nu-mi mai trebuiești, poți pleca... Uite-așa, nu m-am însurat. Am pățit-o de cîteva ori la fel. Erau și din cele care îmi spuneau : — „Dacă nu mă ia prietenul tău, mă mărit cu tine"... Așa, nici mort nu-mi trebuia.

Am rîs și eu. Firește că așa ceva nu se poate. Cam la fel gîndește și Váradi Piroska. Dacă n-o ia băiatul lui Sarkadi, poate se mărită cu mine... Dar în felul ăsta n-am nevoie.

— De ce am rămas atît de mic ? îmi zice nenea Bimbó Mihály. Fiindcă în copilărie mîncam foarte prost. Aveam o fire tare sucită, nu-mi plăcea decît ceapa roșie... Mama mereu îmi spunea că pe vremea cînd eram sugaci plîngeam cînd mă așeza pe pămînt, și nu mă puteau face să tac decît punîndu-mi în mînă o ceapă roșie. Toată ziua sugeam ceapă, și cu timpul

a început să-mi placă atît de mult, încît mereu pofteam. Bătrînii erau bucuroși că în felul ăsta puteau să-mi închidă gura. „Na o ceapă roșie, joacă-te cu ea." Chiar cînd umblam la școală, nu furam decît ceapă roșie. Părinții mei nu mai voiau să mă vadă că mănînc numai ceapă, dar dimineața aveam grijă să fur două cepe, pe care le ronțăiam în drum spre școală. La amiază veneam din nou acasă, furam alte două cepe, mă urcam de-a fuga în turnul bisericii și le mîncam. De fiertură nu voiam să aud. Și uite-așa, pînă la vîrsta de șaisprezece ani n-am mîncat altceva decît ceapă roșie. Iar ceapa mi-a ars mațele. Mi le-a ars și sarea, mîncam prea multă. Cînd furi, sărezi bucatele în pripă, gros. Nu m-am lăsat de obiceiul ăsta decît tîrziu, cînd am priceput că nu-mi face bine. Da, zău, pe sponci am trăit eu toată viața ! Cînd a murit mama aveam vreo treizeci de ani. De-atunci n-am prea pus mîncare caldă în gură. Mîncam puțină pîine cu slănină ; cam cu asta trăiesc și astăzi... Dar am început să îmbătrînesc, am șaizeci de ani, de-acuma nu mi-ar părea rău să apuc la fiertură.

Cum stam noi de vorbă, deodată intră mama cu năframa nouă în cap. O aud spunînd :

— Varza, Mihály.

În clipa asta mă zărește. Tace. Vai cum a roșit, săraca ! Și-a tras năframa pe ochi. Apoi, tare tulburată, spune :

— Ți-a prins floare varza, Mihály, trebuie spălată.

Mă uitam la biata mama, iar ea și-a șters ochii și a ieșit din casă. Pînă să ieșim după ea, ia-o de unde nu-i.

— Ei, hai îndărăt, îmi spune nenea Mihály. Dar mie îmi pierise pofta. Vino, vino, vreau să-ți spun ceva.

M-am întors, fiindcă ştiam ce vrea să-mi spună şi trebuia să-l ascult.

A pus lemne pe foc, nişte lemne verzi de sîsîiau printre tăciuni, iar nenea Bimbó a început să vorbească în felul lui domol. Era mare şmecher, nu-mi vorbea despre ceea ce aş fi vrut să aud, ci despre politică. Totdeauna i-a plăcut să facă politică.

— Vezi — se apucă să-mi spună — aşa trec peste noi, ţăranii prăpădiţi, domnii noştri. Şi acuma scrie la gazetă că l-am ales deputat pe boierul Ferjentsik, iar dumnealui părăseşte partidul Kossuth,[1] se face mameluc[2], aşa scrie la gazetă... Aşa a fost totdeauna... O singură căpetenie adevărată au avut ungurii, pe Kossuth[3]. Atît... Kossuth lucra în cancelaria lui Ferdinand, unchiul lui Franz Joseph[4]. Era supusul regelui. Lucra acolo cu tot felul de scrisori. Numai că lucra şi pentru Ungaria, împreună cu ceilalţi boieri mari, ca să se rupă de nemţi, şi să facă o patrie maghiară frumoasă... Cînd a văzut că mai mulţi boieri sînt alături de el, Kossuth Lajos

[1] Partidul independenţei *(Függetlenségi párt)*, reprezentînd aripa democratică în parlamentul maghiar, după revoluţia din 1848.

[2] În limbajul parlamentar din Austro-Ungaria: politician, mai ales deputat carierist, guvernamental.

[3] *Kossuth Lajos* (1802—1894), conducătorul revoluţiei din 1848 în Ungaria.

[4] Aluzie la faptul că, în urma presiunii forţelor patriotice din Ungaria, împăratul *Ferdinand I* (1793—1875) al Austriei, unchiul lui *Franz Joseph* (1830—1916), a acceptat alcătuirea primului guvern independent maghiar, în componenţa căruia a intrat şi Kossuth (la 17 martie 1848), deţinînd departamentul Finanţelor. Kossuth a folosit această situaţie pentru a cuceri parlamentul de partea revoluţiei.

a adus acasă scrisorile. Dar asta nu era pe placul nemţilor, din care pricină a început şi războiul. Ce voia Kossuth Lajos? Să vadă o Ungarie frumoasă, în care toată lumea să ducă o viaţă omenească. El a şters şi robotul, şi asta i-a făcut mulţi duşmani; ştiu că şi la noi mulţi au fost supăraţi pe el şi mai sînt şi astăzi. Şi unchiul tău Berti e supărat, fiindcă şi el a fost nobil. Şi pe nobili îi doare că Kossuth le-a şters titlurile, că se deprinseseră cu obieceiurile nemţeşti: să se întîmple totdeauna ceea ce vor dumnealor. Dar sînt printre ei şi din aceia care s-au convins că bine a făcut Kossuth că le-a şters. Nici eu nu-s de părerea că nobilii trebuie să domnească. Cinstit şi omeneşte este ca nobilii să ne lase în pace... Măreaţă treabă a făcut Kossuth Lajos! Cei care s-au strîns în jurul lui nu-s nişte terchea-berchea, ci oameni unul şi unul. Fiindcă neamţul a cărat de aici tot ce a putut căra şi i-a lăsat pe unguri goi ca napul. Eşti încă tînăr, fătul meu, aşa că află de la mine că vrăjbile au început astfel: neamţul i-a zădărît pe sîrbi să le sară ungurilor în spinare, şi pînă la urmă tot austriecii i-au pîrît pe unguri că fac război religios. N-a fost nici un război religios. Ungurii au vrut doar să se rupă de nemţi, ca să poată trăi ei singuri; asta-i tot.

Ştiam că bietul nenea Mihály îmi vorbeşte politică fiindcă nu găseşte cum să-mi spună ce are de spus, totuşi îl ascultam bucuros, că tatăl meu a murit de timpuriu şi n-am prea auzit despre treburile astea, deşi tare aş fi vrut să cunosc ce e prin ţară. Nenea Mihály era agent electoral, şi aşa mic, cum îl vedeai, se pricepea s-o aducă din condei la alegerile de deputaţi. Îmi părea bine că-mi spune tot.

— Numai că, vezi tu — urmează — Görgey[1] a trădat țara, că el ar fi vrut ca ungurii să-l pună pe el în fruntea țării. Dar pe dreptate Kossuth a fost căpetenia, fiindcă el a dobîndit țara. Görgey nu putea fi decît ajutorul lui. Görgey era un bun general, dar curînd s-a dat de gol, fiindcă nu putea să spună mai mult decît că e întîiul general, așa că poporul nu-l putea socoti egal lui Kossuth Lajos. Lui Görgey i s-a spus că, atunci cînd ajunge la Vác[2], să înainteze pe Dunăre în sus, că ceilalți generali i-au alungat pe nemți pînă la Viena, ba se întorceau chiar acasă. Dar iată că, ajungînd la Vác — și tata era acolo în tabără cu el — Görgey a cîrmit armata spre drumul țării, drumul întortocheat al Gyarmatului. Ce știa leatul din Cîmpia Maghiară încotro merge ? Păi da, că înțelegerea cu armatele țarului era făcută. Astfel și-a dus Görgey armata. A intrat ca pe o poartă deschisă și, cînd a fost înăuntru și a aliniat-o, a zis : „Prieteni, vedeți și voi, sîntem încercuiți". Încercuiți, firește, fiindcă Görgey îi dusese între armele celorlalți.

Ascultam cu sfințenie cuvintele lui nenea Mihály și tremuram pentru patria maghiară !

— Da, dar atunci un caporal de husari sare la Görgey și-l lovește cu sabia în cap. Omul a vrut să-i

[1] *Görgey Arthur* (1818—1914), general maghiar, comandantul armatelor revoluționare din Ungaria în 1848—1849. În 1849, după înfrîngerile suferite la *Zsigárd* și *Pered*, Görgey este înlocuit de Kossuth. Nemulțumit, Görgey depune armele în fața armatelor intervenționiste țariste. Görgey scapă cu viață, dar generalii săi (15 la număr) sînt condamnați la moarte. Treisprezece dintre acești generali au fost împușcați sau spînzurați la Arad (6 oct. 1849). Görgey și-a trăit ultimii ani la *Visegrád*, localitate din nordul Ungariei, port la Dunăre.

[2] Oraș în nordul Ungariei, port la Dunăre.

taie gîtul, dar calul n-a sărit bine, că chiar dacă e învățat, calul tot cal rămîne, nu sare taman acolo unde trebuie. Astfel sabia a atins doar capul lui Görgey, luîndu-i un rînd de piele. Caporalul a murit pe loc, moarte de martir, și după el, ceilalți generali, treisprezece la număr. Deși toți treisprezece spuseseră că nici amintirea dușmanului n-ar mai fi apucat să iasă din țară. Avem de ce plînge pe astfel de oameni, care n-au vrut decît binele țării ungurești !

Bietul nenea Mihály, îi lăcrimau ochii cînd îmi povestea lucrurile astea !

— Görgey trebuia dus la spînzurătoare, asta trebuia — zicea nenea Mihály — dar a avut un mare apărător : pe Franz Jóseph. După cele întîmplate, Görgey și Franz Jóseph au fost denunțați, dați în judecată. Dar nu s-a putut lua o hotărîre, că regele nu poate fi condamnat, fiindcă procesul nu se poate judeca împotriva lui. Uite-așa au cîștigat procesul și au scăpat de pedeapsă. Pentru că s-a predat, Görgey a căpătat o mie două sute de forinți, iar cînd procesul s-a încheiat, suma aceasta s-a ridicat cu încă patru sau șase sute de forinți. O mie șase sute sau o mie opt sute de forinți ia în mînă pentru trădarea patriei. Lună de lună, cît trăiește. Pînă la moarte. Iar Kossuth Lajos suferă la Turin[1], n-are voie să vină acasă, fiindcă a făcut binele. Așa e lumea, fătul meu.

Nu știu dacă Görgey ridica sau nu o mie două sute de forinți pe lună, dar nenea Mihály mi-a mai spus :

— Căci, dragul meu, cînd am fost o dată la Budapesta în delegație cu deputatul cel vechi, m-am

[1] Alungat din țară, Kossuth și-a trăit ultimii ani, bolnav și sărac, în Italia, la Collegno al Baraccone și Torino, unde a murit.

întîlnit eu pe-acolo, la minister, cu un ușier care mi-a spus că Görgey trăiește într-adevăr, în carne și oase, la Visegrád. E o adevărată minune că trăiește, că mulți oameni cu simțăminte înalte se duc cu vaporul pînă acolo numai pentru a-i striga la fereastră : „Trădătorule, trădătorule !"... Și s-a întîmplat că cineva s-a dus la el în haine femeiești, iar tatăl ușierului, care era grădinar de felul lui și lucra în via lui Görgey, a băgat de seamă numaidecît că cucoana are pași de bărbat. Omul de serviciu intră și-i spuse lui Görgey că a venit o cucoană care vrea să-i vorbească. Dar Görgey a dat poruncă : „Nu e voie ! Nimeni n-are voie să intre ! Închideți poarta !" Atunci domnul în haine de femeie a spus : „A avut mare noroc, că s-ar fi jucat cu viața", și s-a îndepărtat cu pași domoli... Dar și de muncitori îi e frică. Cînd tatăl ăstuia s-a dus la el, recomandat de un doctor vestit, unul Málnási, sau Szedresi, [1] și a ajuns la conac, a deschis poarta, adică din întîmplare poarta era deschisă. Görgey tocmai atunci se ducea la privată, așa că n-avea revolverul la el... Zărește pe muncitor și strigă la el : — „Stai, nu te apropia !"... Muncitorul la rîndul lui îi strigă că el este trimis de doctor. Dar omul a strigat atît de tare, că Görgey n-a înțeles nimic. Și-atunci ce s-a gîndit ? Să-i poruncească omului să se ducă departe, și de acolo să-i spună ce dorește... Iar muncitorul i-a răspuns : „N-am venit pentru treaba *aia*. Dacă nu va făcut-o cineva pînă acum, eu n-o să v-o fac ; eu nu vreau decît să lucrez via, dacă e nevoie de mine..." — „Bine — spune Görgey — treci pe la bucătărie, are să-ți arate cineva unde e via". Omul a plecat și și-a văzut de treabă, și a lucrat multă vreme acolo, iar Görgey o

[1] Málna—zmeură ; szeder—mură (magh.). Joc de cuvinte.

iscodea pe bucătăreasă și pe frailă [1] despre el. Abia după ce i-au spus că e un om bun, muncitor, harnic și liniștit, trădătorul a prins curaj și s-a dus la el. Toată viața lui a fost un om aspru, o vorbă nu i-ar fi spus unui muncitor, dar cine nu trudea din greu era dat afară cît ai bate din palme. A schimbat mai bine de douăzeci și cinci de servitori într-o lună de zile. Așa se poartă și azi.

Așa-mi vorbea bietul unchiaș, iar eu îl ascultam, parcă era literă de evanghelie tot ce spunea. Uite-așa mai învață și odrasla săracului ce mai e cu soarta țării.

L-am întrebat de unde știe atîtea lucruri. Mi-a spus că are cîteva cărți groase, din ele citește cînd are puțin timp. Mi-a amintit de poeți, de Jókai Mór, de Petőfi Sándor, de Deák Ferenc [2], toți, poeți unul și unul. Căci, spunea unchiașul, poet mare e numai cel care știe să înfățișeze lucruri frumoase și bune, tot ce e mai bun pentru popor. Cînd auzi un lucru frumos ce-ți oprește privirea pe gazetă, ți se umple sufletul de bucurie.

— Că eu, dragul meu, n-am avut niciodată nevastă, așa că am putut să învăț de toate. Dar acum nu mi-ar părea rău să am pe cineva care să-mi gătească. Pe maică-ta aș lua-o bucuros, dacă ar vrea și ea.

Iacă așa a sărit iepurele din tufă.

— Pe mama ?

— Da.

— Dar mama e femeie bătrînă.

[1] Guvernantă (de la germ. *fräulein* — domnișoară).

[2] Om politic maghiar (1803—1876), ministrul Justiției în guvernul Batthyány în 1848, autorul compromisului cu Austria din 1867.

— Nu e bătrînă, dragul meu, şi-acum face mai multe parale decît multe tinere.

M-am ridicat, gata de plecare.

— Am s-o întreb pe dînsa.

M-am dus acasă. Mama încă nu se culcase. Nu i-am spus nimic multă vreme, dar cînd ne-am culcat, i-am amintit :

— Mamă !

— Ce vrei, dragu mamii ?

— Mare vorbă mi-a spus nenea Mihály !

— Bimbó Mihály ? întreabă mama.

— Da.

— Ce-a spus, dragu mamii ?

— Că te-ar lua de nevastă.

Mama a început să rîdă.

— Vai — zice — nu-mi trebuie, dragu mamii. Măcar să fi zis frate-su, nenea András.

Era rîndul meu să rîd, fiindcă mi-am adus aminte ce pidosnică e viaţa. Iaca, iar a păţit-o bietul Bimbó Mihály !

— Dar, mamă dragă, Bimbó András e un hoţ.

— Da, dragu mamii, chiar asta-i buba.

— Păi atunci de ce-ţi pui basmaua cea nouă în cap de trei ori pe zi ?

— Nu mi-o mai pun, dragu mamii, pînă la Paşti ; iaca, am şi aşezat-o în ladă.

Mă uit în toate părţile şi într-adevăr năframa nu era nicăieri.

Biata mama, a avut şi ea încă o tresărire. Dar n-a mai pus niciodată piciorul în ograda fraţilor Bimbó.

AL DOUĂZECI ŞI PATRULEA DIALOG

în care se arată că dragostea e făcută pentru tineri, dar nici pentru ei nu prea

Pe vremea aceea la noi se făceau încă petreceri în cîşlegi. Eu aveam multă căutare, fiindcă lumea vedea viţeaua frumoasă pe care o dusesem la taur. Era o minune de juncă, îţi sălta inima cînd o vedeai. Eu o cîştigasem, eu, prin puterile mele, oricît s-au cîrdăşit împotriva mea toţi bogătanii satului.

Cu un cuvînt, am fost primit în rîndul flăcăilor. Aveam cizme bune, haine noi, pălărie nouă. Eram tînăr, eram frumos. De ce nu s-ar fi bătut lumea pe mine ? Într-o zi i-am spus mamii să-mi dea rochia ei albastră.

— La ce, dragu mamii ?

— Vreau s-o îmbrac. Mă fac mască.

— Vai, dragu mamii, în rochia asta de bătrînă ?

— Totuna-i. Nu-mi eşti mamă ?

Am îmbrăcat-o aşadar, iar pe cap mi-am pus o mîndreţe de aiureală, nu mai ţin minte ce, dar eram tare caraghios ; chelălăiau cîinii cînd mă vedeau şi se ascundeau printre clăi. Gătit astfel, colindam satul cu ceilalţi flăcăi de-a valma, jucînd, spunînd versuri, bînd rachiu, petrecînd.

Nimerim la alde Paládi Jozsi. Aduseseră războiul în casă şi nu prea aveam loc, fiindcă odaia era cam

mică. Aşa că la ei n-am mai jucat, doar în uşă am ţopăit puţin.

— Poftim, poftim, zice lelea Julcsa, iar noi intrăm buluc pe uşă.

— Mă, György — mă îndeamnă lelea Julcsa — a venit nepoată-mea, fata lui frate-miu. E aici. Dă-te puţin pe lîngă ea, să nu spună că pe la noi nu se petrece.

În faţa ferestrei stătea o fată voinică şi frumoasă ; dinspre curte, razele soarelui îi cădeau pe obraji ; mă uitam la ea şi nu-mi venea să cred ochilor, atît era de frumoasă.

Mă apropii de dînsa ţopăind în paşi de joc. Ea rîdea de nu mai putea. Ah, ce muiere trupeşă, de toată frumuseţea ! O întreb dacă-mi dă voie să mă aşez lîngă ea.

— E cam strîmt aici, zice.

— Atunci ridică-te.

— De ce ?

— Nu mă mai întreba, ridică-te repede.

Speriată, fata a sărit în picioare, iar eu m-am aşezat pe scaun şi, încingînd-o cu braţele, am aşezat-o pe genunchi.

Fata rîdea de se prăpădea : de-asta a trebuit să se ridice ?

— Dacă e strîmt locul... — zic.

Toată lumea se tăvălea de rîs, dar fata nu voia să stea în braţele mele, făcea gălăgie şi s-a ridicat în picioare. Dar eu am rămas pe scaun, nu mi-am părăsit locul ca să se aşeze ea.

Da, dar fata nu mă lăsa să şed. Cum să şed, cînd locul este al ei ? Aşa e moda pe la noi ? Băieţii iau locul fetelor ?

— Aşa e — zic — acum în cîşlegi. Dar la prăşit bucuros le dăm întîietatea, numai că atunci nu se prea bat pentru ea.

Rîdeam în hohote. Iar Labanc Lidi, că aşa o chema pe fată, mi-a spus că la dînşii e alt obicei. La dînşii, în cîşlegi, fetele sînt luate la joc, iar la prăşit sînt poftite să şadă.

— Să şadă cum şed cartofii în cuiburi, zic. Dar, ca să nu te doară inima, de jucat se poate juca şi la noi.

O prind de mijloc şi o trag spre război, dar mai mult o îmbrăţişam şi-o pipăiam, iar fata s-a îmbujorat ; ce-i drept, ne-am strîns zdravăn. I-am spus în şoaptă că am să plec mai departe cu flăcăii la petrecere, că aşa se cuvine, să trecem pe la casele cu fete, dar am să mă întorc.

— Bine — zice ea — dar să vii !

— Ce-mi dai ?

— Avem dovleci copţi.

— Nu-mi arde mie de dovleci, ce-mi dai de la dumneata ?

— Ba am să-ţi dau eu ce ţi se cuvine, dacă nu te porţi cumsecade !

Dar nu mi-a spus-o jignitor, mai degrabă avea ceva drăgălaş în glas. Îmi plăcea mult. Cunoşteam şi răscunoşteam fetele din sat, şi îmi plăcea că asta era puţintel mai altfel.

Am colindat tot satul. Să vezi ce-am păţit la casa Piroskăi Váradi. Şi la ei puseseră războiul, dar în odaia din fund. Odaia dinspre uliţă era goală. Cum nu prea era cald în ea, am spus : ia să vă încălzim niţel.

Începem îndată să jucăm, dar nu era decît o singură fată, Piroska. Mă uit la ea : fata asta parcă nu vrea să crească. A rămas tot aşa de mică. Îi spun :

— Ce-i cu tine, Piroska ? Tu nu vrei să mai creşti, să te potriveşti cu mine ? Ia te uită la mine, vezi ce înalt sînt ? Şi tu ai rămas tot mică.

S-a bosumflat.

— Mai bine ai tăcea din gură. Eşti prea mic. Nu-mi ajungi nici la degetul cel mic.

— De ce, Piroska ? Aşa ibovnic mare ai ?

— Am, n-am, nu-i treaba dumitale.

— Pot să viu diseară, să mai stăm de vorbă ?

Piroska tăcea.

— Întreab-o pe mama, zice apoi.

— Nu mai întreb pe nimeni, am să vin.

Dar în timp ce jucam cu ea şi îi vorbeam — trebuia să mă aplec puţin — mi-am adus aminte de fata aceea străină, de Labanc Lidi. Era cu totul altfel ! Abia puteam să-i cuprind mijlocul cu palma, iar asta parcă e un titirez între degete. Era taman ca o zvîrlugă. Oricum o apucai, îţi aluneca din palmă.

— Ia seama ! îi spun.

— La ce să iau seama ?

— Ştii bine la ce. Eu atîta îţi spun, Piros : ia seama !

I-a sărit ţandăra : ce m-a apucat s-o dăscălesc ?... Pînă una-alta, cineva mi-a luat-o din mînă, că şi ceilalţi băieţi voiau să joace cu ea. M-am tras mai la o parte şi mă uitam cum joacă pe rînd cu toţi. Dar cu fiecare se purta întocmai ca şi cu mine, cu nici unul nu era nici mai caldă, nici mai rece. Ştia să se poarte de minune ca nimeni să nu-şi ia nasul la purtare. Mă uitam la casa lor. E mai frumoasă în orice caz decît a noastră. E şi mai înaltă, fiindcă a fost clădită mai tîrziu. Şi mobila lor e mai arătoasă. Nu zic, dacă fata ar fi aşa cum mi-ar plăcea mie să fie, zău că aş veni bucuros aici.

Priveam lucrurile cu ochii omului care se gîndeşte la însurătoare. În alte case nu m-am gîndit la căsătorie, intram, ieşeam, jucam, făceam nebunii, ca tinerii, de ! Aici am simţit întîia dată ce înseamnă să vrei să fii stăpîn într-o casă străină.

Îmi făceam socoteala : bătrînii stau în odaia din fund, iar eu cu Piroş aş sta în cea din faţă. În odaie erau două paturi cu pernele pînă-n tavan, acoperite cu o velinţă de toată frumuseţea. De sub cuvertură, la căpătîiul patului, se zăreau pernele. Erau frumoase şi înfoiate.

Asta ar fi patul meu, celălalt al Piroskăi. La masa asta am prînzi, am cina. Au ceva pămînt, vreo nouă delniţe, dar toate mărunte, de cîte şase şi nouă rînduri. Toate la un loc nu fac mai mult de două iugăre şi jumătate. Tocmai cît aş putea să dovedesc şi singur. Taică-su nu conta ; doar să ţină loc de slugă... Iar maică-sa să poftească să lucreze !... Noi, adică Piroska şi cu mine, am sta tolăniţi, aici, pe cele două paturi din odaia din faţă.

Aşa visam, îmbrăcat mască, şi tare aş fi vrut să fac ceea ce făcusem atît de uşor adineauri la lelea Julcsa, cînd am sculat-o în picioare pe fata aceea străină pe care n-o văzusem pînă atunci şi am aşezat-o fără prea multă vorbă pe genunchi. Dar cu Piroska nu puteai face aşa ceva. Ştiu eu ? N-ar fi spus un cuvînt, nu m-ar fi zgîriat. Nu s-ar fi zbătut, decît că nu puteai face decît ceea ce voia dînsa.

Cum stam aşa şi mă uitam la cei vreo zece-doisprezece găligani care o jucau pe rînd, ţinînd-o în braţe cu toţii şi punîndu-şi palma sub sînii ei mici, m-am mîhnit tare, şi inima mi s-a făcut amară ca fierea. Dracu s-o ia ! Fata asta n-o să-mi îngăduie niciodată să mă dăruiesc aşa cum aş vrea eu. N-o să-mi dea niciodată mai mult decît celui din urmă dintre băieţi, căruia nu-i dă nimic.

Am scos o ţigară şi am aprins-o.

M-am aşezat picior peste picior şi şedeam ca gazda în casa lui, cînd îşi priveşte oaspeţii. Ba, mai mult, m-am răsturnat cu spatele pe scaun şi mă uitam ca un coşcogea stăpîn, care se bucură de oaspeţi.

N-am prea umblat pe la ei, dar mă simţeam de parcă aş fi locuit de cînd lumea în casa asta şi parcă nu mai eram tînăr şi aş fi fost de mult bărbatul Piroskăi. Şi parcă aveam şi copii cu ea, vreo doi... sînt în odaia din fund şi bătrîna îi dădăceşte. Ba îmi trecea prin minte un gînd şi mai năstruşnic. Parcă nu eram gazdă tînără, ci gazdă bătrînă, şi Piroska ar fi fata mea, iar eu mă bucur că flăcăii îi dau tîrcoale, că e prima în sat, şi toată lumea vine la noi să-i facă puţină bucurie.

Aşteptam să vină fetiţa la mine, adică Piroska, şi să-mi spună „tată"...

În momentul acela a intrat mama Piroskăi şi am tresărit speriat. „Uite nevastă-mea. Vai, ce cotoroanţă bătrînă !" îmi zic, apoi sar în picioare, o iau pe Piroska din mîna unui flăcău cu care juca şi încep să sar cu ea, aşa, cu ţigara aprinsă în gură.

— Cît ai cîştigat la Budapesta ? mă întreabă pe neaşteptate Piroska.

— Am cîştigat binişor, i-am răspuns încet. În şase săptămîni i-am trimis mamii o sută de forinţi, poate şi mai mult. Iar eu m-am înţolit şi am trăit bine acolo, aşa că, slavă Domnului, n-am de ce mă plînge.

— Tot anul se poate cîştiga aşa de bine ?

— Asta n-o mai ştiu, că n-am mai stat la Budapesta, dar socotesc că unul care stă mereu acolo musai trebuie să cîştige. Dar de ce mă întrebi ?

Nu mi-a răspuns, ci a început să vorbească cu un alt băiat, pusă parcă pe gîlceavă. Apoi ceata de flăcăi a plecat, aşa că a trebuit să mă duc cu ei.

— Ei, să vin diseară ? am întrebat-o pe furiş.

— La ce ? spune.

Răspunsul ei mi-a îngheţat inima, parcă o boare rece ar fi trecut peste ea.

Mi-a întors spatele şi s-a apucat să se fandosească la ceilalţi. Eu am mai aruncat o privire spre odăiţa drăguţă.

Mi-a trecut cheful de petreceri. Era şi tîrziu, nu-mi mai ardea de nebunii, aşa că am plecat acasă.

Acasă am scos zdrenţele de pe mine şi m-am spălat, fiindcă mă mînjisem cu funingine. Abia am scăpat de ea.

— Ai isprăvit, dragu mamii ?

— Isprăvit, mamă, poate cu toată viaţa.

Mama n-a zis nimic, doar într-un tîrziu a oftat.

— Ce să-i faci, dragu mamii, aşa e inima omului !

Nu ştiu la ce s-o fi gîndit, dar poate a băgat şi ea de seamă că ori de cîte ori mă întîlnesc cu Piroska mă aleg cu o mare durere. Poate că şi ea a încercat să facă ceva, pentru ea, săraca, şi poate că vorbele ei aveau tîlcul : la ce bun să iubeşti pe cineva pe care nu-ţi e îngăduit să-l iubeşti, sau nu e vrednic de iubire ?

Am prînzit, apoi m-am întins în pat, m-am întors cu faţa la perete şi am tras un somn bun. Atîta bucurie are omul sărac în viaţă : să poată dormi. Iarna n-ai nimic de lucru, cu văcuţa isprăveşti repede, aşa că mai mult dormi. Şi e bine să dormi, că nu mai ştii nimic de tine.

Tare mi-ar fi plăcut ca Piroska să se poarte altfel cu mine. Simţeam că m-aş fi împăcat bine cu fata asta. Uite, de pildă, acum, cînd m-a întrebat cît am cîştigat la Budapesta... Dacă mă întreba altcineva, nu răspundeam de-a dreptul, ci mai pe ocolite, cam aşa : „Ce-am cîştigat ? Ziua de ieri. Ce-am aflat ? Ziua de mîine." Sau i-aş fi aruncat cine ştie ce vorbe în dodii. Dar Piroskăi i-am spus adevărul, cum i-l spui soţiei legiuite... Şi de ce mi-a pus întrebarea asta ?... Nu cumva o fi vrînd să-l trimită pe taică-su acolo chiar mîine ?... Sau... s-o fi gîndind să se

ducă ea singură la Budapesta ?... Cine poate ști ce zace în inima unei fete, mai cu seamă cînd nu-ți spune nimic ?

Cînd dormi așa, de silă, totdeauna te alegi cu junghiuri în spate, cu dureri de cap, cu gura amară.

M-am sculat, m-am scărpinat în cap și m-am întrebat : „Acu ce să fac ? La cine să mă duc ?" N-aveam chef de nimic.

Am stat un răstimp chircit în vîrful patului. Mama nu era acasă ; o fi plecat undeva în vecini. Iar în odaie era frig, fiindcă aveam un cuptoraș foarte prost și nici nu prea făceam foc. Căscam, așteptam să se întorcă mama. M-am dus la grajd, am aruncat un braț de nutreț sub botul văcuței, am scărpinat-o pe spate, am mărunțit niște surcele ; mama tot nu mai venea.

M-am luat cu gîndurile. Te pomenești că a plecat iarăși la Bimbó... Hai s-o iau și eu încolo. Am zăvorît întîi casa, am vîrît cheia în streașină, nu prea sus, așa ca mama s-o poată găsi, apoi am ieșit în uliță.

Pe drum m-am întîlnit cu Csereklye Mihály.

— Încotro ?

— Nu știu.

— Atunci hai cu mine.

M-am dus cu el. Știam că merge la alde Kőmives. Mihály ăsta era un flăcău grăsuț, cu obraji roșii și bucălați. Era orfan și singur, taică-su murise, și maică-sa îl ferea de alde Kőmives ca de foc, deși băiatul tare ar fi vrut să se însoare. Dar maică-sa se împotrivea. Toată lumea știa că nu-l lasă.

De bună seamă că m-a chemat ca să scape de gura maică-si. Bătrîna mereu era cu ochii pe el. Așa putea să spună că eu l-am dus la Kőmives. Și, de fapt, cînd am ajuns la poarta lui Kőmives, Mihály s-a oprit în mijlocul uliței și nu știu ce-a făcut, ce-a dres, dar

dacă cineva îl vedea de departe, ar fi putut crede că nu el mă cheamă, ci eu îl trag cu de-a sila după mine.

Mie nu-mi făcea nici o plăcere să mă duc pe la alde Kőmives și nu prea călcam pe acolo, că, de ce să mă ascund, nu mă prea vedeau cu ochi buni. Tatăl fetei, Kőmives bătrînul, era un om tare trufaș, maică-sa la fel. Erzsi era o fetiță drăguță, dar — nu știu de ce — îmi era mai degrabă frică de ea. Nu mă simțeam la largul meu, de parcă aș fi făcut cine știe ce boacănă.

În ogradă m-am oprit, hotărît să nu mai intru.

— Vino, mi-a spus Mihály, și a apucat-o înainte.

„Fie și-așa", mi-am zis, și am intrat.

Kőmives stătea lîngă masă, nevastă-sa ațîța focul, dar pe Erzsi n-o vedeam nicăieri.

Mihály n-a scos o vorbă, a dat mîna cu ai casei, apoi s-a așezat ca la el acasă pe lavița cu spetează din fața ferestrei.

— Ia spune, ce-ai făcut la Budapesta ? mă întreabă Kőmives.

Așa că n-am avut ce face. I-am povestit tot. Într-un tîrziu a intrat Erzsi. A dat mîna cu noi în fugă, apoi s-a așezat lîngă maică-sa pe un scăunel, la foc, și a ascultat taclalele noastre. Le-am povestit toate pățaniile mele de la Budapesta ; ai casei rîdeau.

Vremea trecea, dar eu nu mă simțeam prea bine, eram ca ghimpele sub unghie, parcă toată lumea ar fi vrut să mă scoată din casă. Mă gîndeam că oamenii aveau ceva de vorbit și că n-ar strica s-o iau din loc.

Dar Erzsi mă ruga să nu plec. De ce să nu plec ? Doar am stat destul. Să le mai spun despre Budapesta. „Vă pot povesti, zic, oricît, dacă nu vă e urît !" „Vai, nu, zicea ea, nici un pic." Mi s-a părut că vorbește din inimă, ca și cum într-adevăr n-ar vrea să

plec. Din vorbă în vorbă, le-am povestit că am fost o dată la cinematograf, unde se arăta ceva cu scaldă. Era o stropeală de mi-am ferit ochii să nu mă ude...

Rîdeau cu toții, deși nici unul nu văzuse cinematograf, și erau încredințați că apa m-ar fi putut stropi în ochi. Apoi m-am ridicat și am plecat. Erzsi m-a petrecut. Și-a luat o basma de lînă pe umeri și a venit cu mine pînă la poartă. Mi-a dat mîna. Avea palma moale și caldă. Mi-a spus să mai trec și altă dată pe la ei.

— De ce ?

— Stăm atît de aproape !

— Dar vezi, că e mult de lucru.

— Vai — zice ea — cred că nu te omori.

— Nu, nu, dar...

— Hai, nu mai face atîtea mofturi, vino.

— Dar n-o să-i placă lui Mihály.

— Ba da — zice Erzsi — amîndoi te iubim.

S-a răsucit pe călcîie și s-a întors în casă alergînd, iar eu am rămas pe loc ca o stană de piatră. Bine-mi merge dacă amîndoi mă iubesc ! Văleu ! Într-o casă nu mă iubește nimeni, în alta mă iubesc amîndoi. Am luat-o spre casă, dar ceva mai încolo m-a strigat lelea Julcsa, care stătea în poartă :

— György !...

— Ei ?

— Ci vino odată, omule ! Te așteaptă Lidike.

Dacă mă așteaptă, hai să merg. Bine că mai sînt așteptat undeva.

Am intrat. Ăștia ședeau într-o singură încăpere, că odaia din fund era cămară. În cea din față își făceau veacul. Aproape toată odaia era ocupată de războiul mare cît o zi de post. Înăuntru, cald și plăcut. Trebuia să mă așez lîngă război, unde șezusem și înainte de amiază. Labanc Lidi ședea tot în fața ferestrei, dar cînd am intrat a început să rîdă și s-a ridicat în picioare. Credea că am s-o așez tot pe genunchi.

— Nu-ți fie frică de mine — i-am zis — nu-mi prea place să țin în brațe ditamai grămada de carne.

Toți rîdeau. Lelea Julcsa mai cu seamă rîdea cu hohote. Iar nenea Józsi m-a bătut pe umăr.

— Lasă că am aranjat, zice. Am împins războiul puțin mai încolo, așa că încăpeți amîndoi pe laviță.

— Dar dacă nu încăpem ? zice Labanc Lidi.

— Dar dacă ne mușcăm unul pe altul ? zic eu.

— Cătinel-cătinel ! Învățați-vă și voi. Mulți purеci încap într-o cămașă !

— Și să ne ciupim ? Purecii nu se mușcă între ei.

Uite-așa vorbeam și glumeam, și eram bucuros că totuși se găsește un colț în satul ăsta unde sînt bine văzut.

Labanc Lidi mă încălzea atît de bine acolo, în colțul ferestrei, mai cu seamă că trăgea al dracului de afară. Fata asta făcea cît o pilotă bună, era o plăcere să stai lîngă ea.

— Și unde stai dumneata ? o întreb.

— La Péterfalva, zice. Nici atîta nu știi ?

— N-am avut încă plăcerea să aflu, i-am spus.

— Atunci fă bine și află. Vino pe la noi după ce mă întorc acasă.

— Cînd te întorci ?

— Încă nu știu ; aș vrea să mai stau aici o săptămînă, dacă nu m-or da afară.

— Mai stai, mai stai, spune lelea Julcsa — avem destul mălai. Îți mai aduci aminte, György, că ți-am dat și ție o dată o bucată ?

Îmi aduceam aminte ; mi-l dăduse cînd plecasem la Beregszász. Dar n-aș fi crezut să-și mai amintească și ea. Se vede treaba că n-a uitat pentru că o fi vrînd să-i dau mălaiul îndărăt.

— Ce bun a fost! Avea un gust minunat, că am picurat slănină prăjită pe el.

— Ţi-am dat şi slănină? rîde lelea Julcsa.

— Nu, slănina nu mi-ai dat-o dumneata, mi-a dat-o omul la care am prăşit.

Le-am povestit tot drumul de la Beregszász. Labanc Lidi rîdea cu poftă de joaca mea cu fetiţa tatălui meu adoptiv.

— De ce n-ai venit la Péterfalva? zice. Te puteai juca şi acolo.

— Cu dumneata, te pomeneşti...

— Te pomeneşti.

— E mai bine că ai venit dumneata aici.

— De ce?

— Fiindcă eşti aici. Eu n-am fost niciodată la Péterfalva şi niciodată nu ne-am fi văzut. Dar aşa, uite că sîntem împreună...

Am strîns-o puţin. Nu era prea gîdiloasă, parcă nici n-ar fi băgat de seamă. Iar mie, de cînd mă ştiu, nu mi-au fost dragi decît fetele care se lăsau îmbrăţişate. Aşa mi-e firea, nu-mi plac sălbaticele ca Váradi Piros. Îmi ajungea hîrjoana, voiam să mă mai liniştesc puţin. Mi-am lăsat mîna pe şoldul Lidiei. Poate că prin întuneric nimeni n-a văzut; ai casei nu voiau să aprindă lampa, doar geamul dădea puţină lumină, şi zăpada.

Stăteam pe laviţă, sub oglindă, ca doi îndrăgostiţi. Fata era grasă, îmi intrau degetele în carnea ei, dar mie îmi plac grasele, nici în farfurie nu-mi place carnea macră.

M-am încurcat de-a binelea şi am stat mult. Într-un tîrziu am băgat de seamă că oamenii vor să se aşeze la cină, dar nu în faţa mea; m-am ridicat, aşadar, gata de plecare.

— De ce pleci? mă întreabă lelea Julcsa.

— Trebuie să văd de vacă.

— Pune-i ceva în iesle şi vino îndărăt, zice.

— Nu ştiu dacă mă lasă mama.

— Cum să nu te lase? Doar n-ai să dormi mereu.

— Am să văd.

— Ce să vezi? Hai, spune-i şi tu, Lidike, pe tine te ascultă.

— Ce să-i spun? zice Lidike. Dacă are cap, se întoarce.

„Aha, îmi zic, mă întorc! Cînd cineva îţi spune «dacă ai cap»..."

M-am dus acasă, am îngrijit junca; mama era în odaie, stătea pe întuneric.

— Dă-mi ceva de mîncare — i-am zis — mi-e foame.

— Mai e nişte fasole caldă în cuptor.

A scos-o. Tare îmi place fasolea bună, grasă şi făinoasă. Fasolea albă să n-o văd. N-are gust bun. Dar fasolea asta pestriţă, gălbuie, îmi place. Numai castanele-mi mai plac aşa. Se topeşte în gură, nu alta. În oală era şi un pic de varză; m-am săturat împărăteşte.

— Ei, mamă, eu am plecat.

— Unde?

— La lelea Julcsa.

— Poate la fata aceea grasă.

— Nu-i grasă, mamă, nu-i fată urîtă.

— Ai nişte ochi! Care le vezi, toate-ţi plac.

— Îmi plac în glumă, mamă, să nu crezi că...

— Atunci plec şi eu.

— Unde te duci, mamă?

— Mă duc la nen-tu Mójzes Jósep. Nu s-au culcat încă. Mai arde lampa.

— Du-te, du-te. Eu mă duc mai bucuros unde nu arde.

— De ce?

Dar nu i-am spus de ce. Am adus vorba despre fudulia lui Mójzes Jósep. În locul mamii, eu nu m-aş duce acolo. Şi la proces a răspuns strîmb.

— Dragu mamii, nu trebuie să ţii mînie. Cu atît mai buni sînt acum, cînd văd şi ei că s-au pripit.

Apoi mama a plecat ; eu am luat-o înainte, dar am aşteptat-o în poarta lui Paládi pînă cînd a trecut. Voiam să aflu dacă o apucă spre dreapta sau spre stînga. A apucat-o spre dreapta.

Va să zică n-a luat-o spre Bimbó. M-am liniştit. Deşi numai de la ea am putut moşteni şi eu o atît de mare sete de dragoste. Săraca mama ! E văduvă de atîţia ani. Şi i-ar trebui şi ei ceva. Dar dacă nu e... Cît am stat la Budapesta, i s-o fi urît cu singurătatea, s-au trezit dorinţele în ea. E greu să fii bătrînă.

Am intrat la Paládi cu mare fereală ; nici un cîine nu m-a lătrat. Ei nu ţineau cîine, că iarna cîinele trebuie hrănit şi costă parale. Vara ţineau un căţel care mai prindea cîte un şoarece, cîte un iepuraş. Că de mîncare nu-i prea dădeau. Căţelul trăia mai mult din mila vecinilor.

Înăuntru, tot întuneric era. Făcuseră doar un pic de foc în cuptor, să dea puţină lumină. Lelea Julcsa sufla tocmai în jăratic, că sub spuză mai licărea ceva jar.

M-am aşezat din nou la locul meu. Labanc Lidi mi-l pregătise, parcă asta ar fi fost datoria ei. M-am folosit numaidecît de bunăvoinţa ce mi-o arăta, mi-am petrecut braţul pe după şoldul ei şi am rămas aşa.

Nu prea vorbeam, căci trupurile noastre ardeau, şi în asemenea clipe nu-ţi prea vine să vorbeşti. Doar lelea Julcsa se plîngea că n-are ba una, ba alta, şi treburile nu-i merg de loc cum ar vrea, iar recolta nouă e departe şi nu ştie cum să mai strîngă baierele ca să nu moară de foame.

Cu mîna dreaptă o ţineam pe Lidi de sîn, iar cu stînga îi strîngeam mîna stîngă. Tăceam, şi sîngele clocotea în noi.

Ne simţeam ca-n sînul lui Avraam. Mai tîrziu lelea Julcsa a aprins opaiţ, şi atunci Labanc Lidi m-a făcut mascara ; m-a îmbrăcat în hainele ei, ca să nu mă recunoască flăcăii şi fetele care treceau mereu pe-acolo.

O cunoscusem abia în ziua aceea şi se purta parcă mi-ar fi fost ibovnică de cine ştie cînd, sau chiar logodnică. Am băgat nu o dată de seamă că fetelor le plac mult mai mult băieţii pe care abia i-au cunoscut decît aceia pe care îi cunosc de mult. Căci fata poate îndrăgi într-o clipă pe cineva, şi atunci se poartă cu el ca şi cînd ar fi legaţi de o viaţă, fiindcă nu se gîndeşte la viaţa trecută, pe care repede o uită, ci la viaţa ce o aşteaptă.

Sîmbătă Labanc Lidi a plecat acasă, la Péterfalva. Duminică m-am dus s-o văd.

Era bolnavă. A răcit pe drum sau în altă parte. Zicea că dacă ar bea din apa de la noi, s-ar vindeca.

A doua zi i-am dus. S-a bucurat aşa de mult cînd m-a zărit, încît s-a întremat văzînd cu ochii. S-a sculat din pat, dar obrajii îi ardeau.

— Stai în pat — i-am spus — că-ţi pot vorbi şi aşa. Sănătatea, înainte de toate !

Nu erau oameni bogaţi, două iugăre dacă aveau, şi erau şase copii, toţi mari ; acasă nu mai stătea decît Lidi şi o soră mai mică a ei. Maică-sa era o femeie mărunţică, slabă, adusă de spate şi cu sănătatea şubredă, iar tatăl, un omuleţ roşcat, borţos şi vesel. Iar copiii înfloreau ca viaţa. Pe toţi i-ai fi putut duce la expoziţie. Erau parcă nişte animale de prăsilă. Avere n-au făcut părinţii lor, dar copii frumoşi, da.

De altfel le-am şi spus o dată că regele ar trebui să-i premieze pentru că au ştiut să dea viaţă unor

copii atît de voinici. Pàtru feciori ca brazii printre ceilalţi copaci, şi ce de fete! La nevoie ştiau şi ele să apuce coasa. Eu eram mai înalt decît Labanc Lidi, dar mai subţire, şi cred că Lidi ar fi îndrăznit să se ia la trîntă cu mine. Şi eu cu ea... Cît erau în stare să mănînce oamenii ăştia! Nu erau mofturoşi, mîncau dovleci copţi, nişte hartane înfricoşătoare pe care le înghiţeau unul după altul.

— Vai ce-mi place! zicea Lidi, şi muşca din dovleacul rumenit şi fraged, rîzînd cu poftă.

Şi mie îmi place dovleacul, dar altă mîncare n-am văzut la ei. Poate că nici nu găteau. Aşa era obiceiul casei. Porumb fiert, dovleci copţi la cuptor. De cînd sînt n-am văzut aşa oameni! Erau ca vacile din grajd. Frumoşi, mari, graşi, veseli şi veşnic cu mîncarea în gură. Lua Lidi cîte un pumn de boabe de porumb fiert şi îl turna în gură ca pe jgheab.

Mergeam la ei ca acasă. Ştiu eu? Nu se vorbea de dragoste, de căsătorie, dar toţi rîdeau cu poftă de orice vorbă, şi vremea trecea repede. Cînd se ivea prilejul şi nu era nimeni în odaie, o sărutam pe Lidi. Nu se împotrivea, dar nu-mi răspundea la sărut: rîdea. Orice i-aş fi făcut, nu-i păsa, rîdea. Îşi dădea pe spate capul trufaş şi-mi rîdea în faţă.

Am umblat pe la ea în fiecare duminică, pînă la începutul verii. Mă simţeam bine la ei, uitam de griji. Ştiau să lucreze cu spor şi făceau bani din orice. Băieţii se însurau cu fete mai înstărite şi deprindeau şi familiile în care intrau să nu pună nimic la inimă, să nu se supere de nimic pe sfînta lume. Îşi înălţau capul ca nişte cai de soi şi rîdeau. Dar duceau şi trimiteau totul acasă, mamei cocoşate, iar dînsa îi îndopa, îi hrănea ca pe nişte godăcei puşi la îngrăşat.

O dată am lipsit vreo trei săptămîni. Cu primul prilej cînd m-am putut duce din nou — era într-o duminică — le-am spus că n-am putut veni, fiindcă mereu aveam cîte-o treabă duminica, o adunare, sau o tocmeală pentru seceriş, ori o înmormîntare. Într-un cuvînt, n-am putut veni. Crezi că m-a întrebat careva „pe unde ai umblat?", „ce păcat că n-ai fost aici!"... sau aşa ceva? Au rîs cu poftă, şi atît. Nu le păsa de nimeni şi de nimic. Cel mult de fraţii lor, dar nici de ei nu-i durea prea mult capul: trăiau în devălmăşie şi erau voioşi, asta era tot.

Labanc Lidi a rîs cînd m-a văzut şi m-a poftit în odaia din fund. Acolo mi-a dat un scaun, apoi a ieşit. Habar n-aveam unde e. Aştept, aştept, nu vine. În schimb vine maică-sa, se aşază lîngă mine şi începe să-mi spună că s-au făcut viermi în cartofi, fiindcă anul trecut au fost mulţi gîndaci. Vorbim noi, vorbim, intră cînd unul, cînd altul, soru-sa, fraţii, căci cît ai bate-n palme, toţi dădeau cîte o fugă pînă acasă, aşa erau ei. Dar unde-i Lidi? A înghiţit-o pămîntul?

Mă ridic, ies în ogradă, mă uit de jur împrejur şi, cînd mă întorc, nu intru în odaia din fund, ci în cea de către uliţă.

Ei drăcia dracului! Lidi era acolo. Stătea de vorbă cu un flăcău, cum obişnuia să stea cu mine. Şedea pe scaun, cu picioarele răşchirate, băiatul stătea aplecat asupra ei şi-i vorbea încet, gură-n gură, iar ea rîdea.

Cînd m-a zărit, mi-a spus, dar fără să se tulbure cîtuşi de puţin:

— Viu numaidecît, aşteaptă niţel.

Mi-a sărit ţandăra. M-am oprit în uşă, m-am uitat bine la ei, apoi i-am lăsat în plata Domnului. M-am întors în odaia din fund şi am rugat-o pe maică-sa să o trimită pe Lidi niţel încoace.

— De ce?

— Aş vrea să-i spun ceva.

Vine Lidi, gălăgioasă. Rîdea, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Ce vrei ?

— Mi-a rămas la dumneata o batistă — îi spun — şi aş vrea să mi-o dai.

— O caut îndată — zice, rîzînd — poate că o mai am.

Poate ?... Mi s-a urcat sîngele la cap. Ei, băiete, repede ţi s-a umplut paharul !

Îmi aduce batista. I-o dădusem ca un semn de logodnă, dar fiindcă ei nu stăruiau, nici eu nu prea vorbisem de ea, fiindcă de obicei fata şi părinţii fetei trebuie să se zorească şi să întrebe : „Ce gînduri ai, tinere ?"... Pentru mine afacerea era ca şi încheiată.

— Mă iertaţi, vă rog — le-am spus — eu plec.

— Şi cînd mai vii ?

— N-aş putea să vă spun, fiindcă nu vreau să supăr pe stimaţii domni şi pe stimatele domnişoare.

Aşa mi-am luat rămas bun de la ei şi am plecat spre casă.

— Vai, ce repede te-ai întors, băiete ! mă întîmpină mama.

— De data asta repede.

AL DOUĂZECI ŞI CINCILEA DIALOG

în care se arată că niciodată nu ştii de ce trăieşti. Trăieşti, şi deodată bagi de seamă că ai douăzeci şi unu de ani

Va să zică am păţit-o şi cu Labanc Lidi. Îmi era tare ruşine. E, oricum, prea mult. Să fii atît de tînăr şi să-ţi fie dat să treci prin atîtea dezamăgiri !... Habar n-aveam ce-o să mai fie cu mine, la ce mă mai puteam aştepta, dacă am cunoscut atîtea fete şi toate şi-au bătut joc de mine. Sau poate nu s-a născut fata pe care mi-a hotărît-o soarta ?...

Era în miezul verii. Lucram cu ziua, ca de obicei. Dar anul acela nevasta lui Krósz, proprietarul magazinului de fierărie, n-a mai venit în sat la noi. Cumnatul ei murise, se prăpădise de boala urîtă cu care s-a căptuşit. Bărbatul ei n-avea obiceiul să vină, şi cucoanei îi pierise şi ei pofta să mai bată drumurile. Aşa se întîmplă cu toţi cei care-şi bagă banii în pămînturi. Cînd cumpără pămînt, se bucură, fac cheltuieli, aşteaptă recolte îmbelşugate, iar dacă nu izbutesc, sau scad preţurile, dumnealor se descurajează şi părăsesc pămîntul. Numai noi rămînem pe loc, legaţi pentru totdeauna de glie, noi care nu avem nimic. Fiindcă noi trebuie să rămînem, n-avem unde să mergem. Eu, ce-i drept, am fost la Budapesta, şi eram hotărît să merg din nou, după seceriş, căci la Budapesta se cîştigă bine, dar tot la ţară am să rămîn, acolo vreau şi trebuie să

rămîn, în cătunul nostru. Fiindcă n-am altceva. Am să prășesc porumbul și-am să secer grîul în satul meu... Pentru alții... Că eu nu aveam nici o palmă de loc.

Și voi avea oare vreodată? Cum să am? Cum aș putea face rost de atîția bani, ca să cumpăr o delniță de pămînt? De altfel nimeni nu vinde. Cei care au pămînt din moșia boierească mai bine îl lasă nelucrat decît să vîndă o bucățică din el. Chipurile, își pierde valoarea dacă îl ciopîrțesc. Nici micii gospodari nu vînd, decît, poate, dacă li se stinge toată familia. Dar îndată se ivesc rubedeniile. Așa că la noi în sat nimeni n-a putut cumpăra pămînt, afară de Pereszlényi, dar numai după ce l-au trimis pe tata la oaste. Șase ani de armată... În ăști șase ani tata a fost ruinat, și Pereszlényi i-a luat pămîntul cu japca. Ce putea face bunica, o biată văduvă neajutorată? De atunci nu s-au mai vîndut și nu s-au mai cumpărat parcele mici pînă acum trei ani, cînd cei puternici, unindu-se, mi-au smuls bucățica de pămînt ce-mi mai rămăsese din bătrîni. Cum o să mai apuc eu vreodată un pic de pămînt? Nu pot să fac ce-a făcut Pereszlényi și Salánky Sámuel, nu mă pot cîrdăși cu notarul, ca să despoi pe altul de avere. De altfel nici lor nu le-a ieșit socoteala cum ar fi vrut, că pînă la urmă altul, nu Pereszlényi, a cumpărat pămîntul nostru de la pădure. Ăștia au bani destui, și uite că tot nu pot cumpăra, că nu se găsește nici un petic de vînzare.

Și-atunci, la ce mă zbat eu? Ce-o să se aleagă de mine?

Cînd am învățat că pruncul săracului nu-i bine să se pună în bețe cu boierii, credeam că rostul unui flăcău sărac e să se însoare cu o fată frumoasă și cu ajutorul ei să încropească o umbră de

avere. Dar văd că nici asta nu se poate. Uite, de pildă, această Váradi Piroska. Nu vrea să mă iubească în ruptul capului, deși nici ei n-au decît oleacă de pămînt. Și ea se gîndește ca mine: să se vîre cu frumusețea ei în cuibul altuia, ca o pasăre străină. Numai că n-o să-i meargă. Sarkadi Imre n-o s-o ia, oricît ar trage dînsa nădejde. Căci băieții ăștia mai bogați își aleg ibovnicele pe degete. Ar lua-o dacă ar fi îndrăgostit la nebunie de ea, dar, după cîte văd eu, băiatul nu s-a pierdut cu firea. Nu încape îndoială că-i place de ea, dar nu cred s-o ia, căci cine are mult vrea și mai mult. Vorba ceea: cu musca prinzi peștișorul, iar cu peștișorul, știuca de șaptesprezece chile.

Sau iaca ceilalți ortaci ai mei, Orbán Gyuri, Krajcár Gábor... Săraci lipiți. Ce-o să se aleagă de ei? Toți săraci lipiți. Nu mîncau decît pe la oamenii la care lucrau. Acasă nu aveau decît un călcîi de mălai, cîțiva cartofi și puțin porumb fiert. Fierbeau porumbul pus deoparte pentru porci, singura hrană a acestor oameni foarte-foarte săraci. Părinții, băieții, fetele — toți, aceeași mîncare nenorocită. De aceea sînt așa de liniștiți. Că tare-i liniștit omul sărac. Stă, sau șade și tace. Rar își deschide gura, nu-i vine să vorbească, n-are nici o poftă. În vara aia săpam o groapă mare la părintele cel nou, că ăl bătrîn murise, și satul alesese un popă nou. Groapa o săpam doi inși, o groapă a dracului de mare; trei zile am avut ce trudi la ea. Atît de adîncă, încît abia puteam arunca pămîntul din fund. Era greu să scurmi cu cazmaua și să arunci afară cu lopata pămîntul vîrtos și negru. Cînd eram aproape pe terminate, vine părintele și spune:

— Slavă Domnului, bine că ați isprăvit. Vi s-a urît și vouă, nu-i așa?

M-am oprit cu lopata în mînă, m-am uitat de jos în sus la el. „Uşor îţi vine să vorbeşti! mă gîndeam. Ia să te văd aicea jos, să arunci pămînt cu lopata! Ştiu că n-ai vorbi atîta!"

Pácsi, ortacul meu, nu s-a oprit din lucru, da înainte cu lopata.

Popa a plecat, şi mai tîrziu am auzit că ne-a făcut fuduli peste măsură.

Nu e fudul omul, ci ostenit. Iar cînd e ostenit n-are chef nici măcar să se gîndească. Necum să stea de vorbă. Că una e să dai toată ziua cu cazmaua şi cu lopata, şi alta munca de zidar, unde din cînd în cînd mai poţi căsca gura. Dar cu săpatul trebuie să dai zor, stăpînul e grăbit. Şi omul trage în neştire la jug. Cînd se aud clopotele de amiază, te aşezi să îmbuci ceva, mănînci coltucul de pîine şi Dumnezeu mai ştie ce, o ceapă, un castravete murat sau o felioară de slănină, dacă ai. Apoi te întinzi şi dormi un ceas, ceasul de odihnă de la amiază. Rareori te mai osteneşti şi cu vorba. Că şi vorba e muncă, dar muncă neplătită.

Şi, ciudat, cu cît munca e mai grea, cu atîta cîştigul e mai mic. Cei care lucrează cît de cît ceva mai uşor cîştigă mai bine. Cu cît cîştigă mai mult un grădinar care se plimbă doar de colo pînă colo şi se uită cum creşte gulia, decît zilerul lui, care trudeşte din greu, săpînd pămîntul? Dar ce să-i faci?! Aşa merge! Omul sărac trăieşte ca vai de el, iar cel care trăieşte rău nu apucă decît la munca cea mai de jos. Că n-are poftă să muncească şi cu capul. Omul trudit nu mai are putere să gîndească. Îi merge doar braţul şi unealta din mînă, dar de gîndit nu se gîndeşte la nimic. Abia dacă-i în stare să socotească ce i se cuvine pe-o zi. Uneori uită şi ziua cînd cară pămînt cu roaba de dimineaţă pînă seara. Dacă n-ar fi duminica, n-ar fi în stare să socotească, poate, cîte zile a lucrat într-o săptămînă.

Uite de ce a fost bine că m-am dus la Budapesta şi am adus ceva parale de-acolo! Dacă n-ar fi fost cîştigul ăsta, niciodată nu m-aş fi putut smulge din sărăcia cumplită în care căzusem toamna trecută. Dar aşa, aveam un pic de cheag, nu eram nevoit să trag toată ziua la jug ca boul, pe care nimeni nu-l întreabă dacă vrea sau nu, ci-i mînat cu biciul, şi trebuie să tacă şi să tragă...

Popa mi-a spus că pămîntul pe care l-am scos din groapă trebuie cărat în altă parte cu roaba, dar mi s-a făcut lehamite. „Nu se poate, i-am spus, trebuie să mergem după lemne la pădurea din Saláng."

Nu-l minţeam. Auzisem în seara din ajun că lumea pleacă după lemne fiindcă a doua zi, joi, se dădeau lemnele pe credit. Eram trecuţi şi noi pe listă, cu condiţia să plătim cota după seceriş. I-am cerut lui nenea Mójzes Pali căruţa şi caii, şi a doua zi am plecat la pădure. Eram mulţi, veniseră căruţe şi din Kispalád şi Nagypalád, şi chiar din Istvándi. Bine-i să faci un drum din ăsta la pădure, că, oricum, în timp ce te scutură căruţa, te odihneşti. Tare îmi place hurducătura asta, îţi pune la loc toate oasele. Cînd te dai jos, îţi vine să zici: drumul ăsta face toate paralele.

Dar era foarte cald. Şi omul e ca şi calul, dornic de ceva răcoritor. Iarna de rachiu, vara de bere.

Atunci l-am învăţat pe primarul din Botpalád să bea bere. Ne-am întîlnit în faţa cîrciumii lui Klán. Primarul din Botpalád era un om înalt şi voinic. A plătit un rînd de ţoiuri pentru toată lumea.

— Bea şi tu.

— Domnule primar, eu nu beau rachiu. O să iau o sticlă de bere.

— Bere? Mă, da' boieros te-ai mai făcut!

A rîs cu poftă de mine. Nu mai ştiu ce a spus, dar ştiu că atunci a scos vorba : „Primarul şi taurul satului au voie să facă orice".

— E bună berea ? mă întreabă cînd vede cum trag cîte-o duşcă zdravănă din berea înspumată.

Aveam bani şi i-am spus cîrciumarului :

— Domnule Klán, cinci sticle de bere !

Am golit paharele. Eu comandasem pe contul meu, bani aveam din ce mi-a rămas de la Budapesta.

— Mă — zice primarul — tu nu eşti din Liget, văd că eşti umblat prin lume !

A gustat berea, apoi a mai cerut cinci sticle. Şi a plătit şi comanda mea.

— Nu bea rachiu vara, i-am spus. Te ameţeşte. Da' berea îţi face bine.

— Ai dreptate, ţîcă.

Asta ţi-am spus-o numai aşa, ca să vezi şi dumneata cu cine aveam de-a face. Parcă-i mare lucru să ştii că vara nu-i de băut rachiu ? Dar uite că primarul din Botpalád nu ştia. Nici eu n-aş fi ştiut, dacă n-aş fi umblat pe la Budapesta. Acolo am învăţat. Dar mi-a şi fost de folos. E adevărat că berea e mai scumpă şi nici atîta putere nu are, de aceea nu le place multora, dar, oricum, sănătatea înainte de toate.

De unde să fi ştiut asemenea lucruri Orbán Gyuri, care în viaţa lui n-a ieşit din sat şi n-a avut altă şcoală decît palmele căpătate de la taică-su ?

Nici unul dintre băieţii ăştia n-a ieşit om zdravăn. Toţi se hrăneau slab, mai cu seamă în copilărie. De porumb porcul se îngraşă, dar omul se piperniceşte. Ştiam asta, ştiam bine ! Aşa că niciodată nu mi-a plăcut mălaiul. Totdeauna am mîncat mai bucuros porcul hrănit cu porumb decît hrana lui.

Şi nu era nici o scăpare. Că oamenii ăştia se prostesc într-un hal fără de hal. Sîmbătă era zi de plată : ei bine, o săptămînă întreagă nu erau în stare să socotească ce au de luat. Dacă se întîmpla să plouă o jumătate de zi, nu pricepeau nici în ruptul capului că la plată trebuia să li se scadă o jumătate de zi. Fie scădeau o zi întreagă, fie cereau plata pe-o săptămînă întreagă. Ce păcat că la şcoală nu ne-a învăţat nimeni asemenea lucruri !

Dar să nu uităm că la fel păţesc şi băieţii care au învăţat şi-au fost elevi buni : cu timpul se prostesc, dacă rămîn săraci.

În vara aceea am vorbit mult despre recrutările din toamnă. Trebuia să ne prezentăm la Satu-Mare, unde funcţiona comisia de recrutare. Cînd auzeam de cătănie tremuram ca dracu. Colac peste pupăză, în aceeaşi vară erau şi alegeri de deputaţi.

N-aş fi crezut că nenea Bimbó Mihály bătrînul va fi omul care mă va învăţa ce-i alegerea. Nu-mi prea bătusem capul pînă atunci cu alegerile. Cu cinci ani în urmă încă eram copil, nu pricepeam mare lucru, iar mai tîrziu, după moartea tatii, nu m-a lămurit nimeni. Dar acum eram curios. Într-o zi prăşeam delnicioara noastră de porumb, din Coasta lui Nagypál, iar pe delniţa învecinată lucra, domol cum îi era obiceiul, nenea Mihály. La prînzul mare ne-am aşezat alături să mîncăm.

Nenea Mihály mă întreabă :

— Ia spune-mi, băiete, din ce partid eşti ?

Rîdeam.

— Din nici unul.

— Nu-i bine, băiete — spune — că fără partid nu se poate, dar nu trebuie să fie decît un singur partid : partidul lui Kossuth. Celelalte, toate sînt vîndute ; ăsta e singurul partid adevărat.

Nenea Mihály ştia multe. Cunoştea multă lume şi multe chichiţe. Vorbea cu oamenii şi le spunea lu-

cruri frumoase, le arăta ce măreţ e să porţi grijă patriei.

Atunci m-am gîndit întîia dată la patrie. Dar nu ştiam să vorbesc ca nenea Mihály, nici învăţătură n-aveam atîta. Pot spune că în şcoală am citit puţin, iar de cînd am isprăvit cu şcoala n-am mai văzut slovă tipărită. Cînd era să văd ? Cînd te înhami la lucru n-ai răgaz să citeşti, şi nimeni nu mi-a pus în mînă vreo gazetă. În casa noastră n-am pomenit altă carte decît *Biblia*. Iar *Biblia* pe care-o aveam era atît de veche, că n-o prea puteai citi de ruptă ce era. Şi la urma urmei, ce era să citesc din ea ? Nu ajungea că mergeam la biserică atunci cînd puteam ? Mai aveam şi o carte de cîntări, dar nu mai trebuia s-o citesc, de vreme ce ştiam pe de rost cîntecele pe care le cîntam la biserică. Apoi mai aveam o jumătate de carte de rugăciuni. Şi cartea asta era tare veche, şi în loc de „suspin" scria „fufpin"... Cine putea să le descurce ? Pe urmă nu mai era decît jumătate din ea, fiindcă fraţii mei mai mari, care au murit demult, smulseseră foile şi făcuseră zmeie din ele. Era cam la fel cu cartea de rugăciuni a popii din Peleske, de i s-a dus vestea peste şapte sate... Lucrurile s-au întîmplat aşa : copiii popii smulseseră foile din cartea de rugăciuni, şi părintele, cînd citea din amvon rugăciunea, deodată s-a poticnit. A încheiat cam aşa : „Dumnezeule, Dumnezeule, împărăţia ta... s-a isprăvit, amin".

Abia pe front am învăţat să citesc. Zăceam cu lunile în tranşee şi erau băieţi care citeau romane sau gazete. Gazetele le căpătau de la domnii ofiţeri, unii mai şi cumpărau. Acolo, de urît ce-mi era, îmi aruncam şi eu ochii pe tipărituri şi am început să citesc, dar numai silabisind. Acum însă citesc foarte bine, chiar ieri, aici la Budapesta, pe stradă, un tînăr m-a chemat deoparte şi mi-a spus că i-e tare foame, e sărac lipit şi n-are o para chioară în buzunar. I-am cumpărat o carte, foarte bună carte : *Secretul prinţesei*. Pe şantier, citesc de obicei cu glas tare gazeta ; mă bucur de mare trecere printre ortaci.

Dar pe vremea aceea, cînd îmi vorbea nenea Mihály, eram ca viţelul la poarta nouă ; ascultam atent şi mă minunam cum poate să ştie un om atîtea lucruri.

Pe-atunci vorbeam mult cu el şi într-o zi l-am întrebat :

— Spune-mi, nene Mihály, cum se poate să fii de şaizeci de ani şi să nu fi avut niciodată nevastă ? Se poate ca un bărbat să trăiască o viaţă întreagă fără femeie ? Te întreb pentru că eu am încercat cu multe fete, dar nici una nu-i cu sufletul drept. Iar eu am trecut de douăzeci de ani, la Crăciun o să am douăzeci şi unu, şi aş vrea să ştiu, ce-o să-mi aducă viitorul ? Voi găsi oare o fată care să mă iubească din tot sufletul, sau poate va trebui să trăiesc ca dumneata ?

Nenea Mihály a stat puţin pe gînduri, apoi mi-a răspuns aşa :

— Nu zic că nu mi-ar fi plăcut şi mie. E frumos să te însoţeşti pe o viaţă întreagă cu cineva, foarte frumos, dar cînd se ivesc atîtea piedici, ţi-e lehamite... Eu bucuros stau şi azi de vorbă cu femeile, şi-mi place să glumesc cu ele, dar în ce priveşte căsătoria mi-am încheiat socotelile. Şi cum la blestemăţii nu le poftesc, am isprăvit cu ele pentru totdeauna.

— Dar vezi că sîngelui nu-i poţi porunci, şi cînd sîngele cere, ce te faci ?

— Şi mai e ceva, spune nenea Mihály. Erau pe vremea mea nişte flăcăi tare spurcaţi la gură, care

spuneau despre femei nişte grozăvii de m-am scîrbit de ele... Şi asta în timpul prăşitului... De la sapă nu puteam fugi, şi nici lor nu le puteam astupa gura. Prăşeau la noi, aşa că trebuia să rămîn cu ei, dar spuneau nişte lucruri, că mi-am zis : „Dacă aşa sînt femeile, să nu le mai văd în ochi !" Că, uită-te bunăoară la Péter András, mare agent electoral, întîiul agent al deputaţilor patrioţi. Ce om e şi ăsta ! Cu viaţa pe care o duce, spurcă adevărul. A mîncat bătaie cînd a trădat principiul. Şi totuşi femeile se bat pe el, şi cu toate că are nevastă vrednică şi trei copii, ţine legături necinstite cu vreo opt femei. Ştii cum face ? La cîrciumă, cînd cîntă lăutarii, nevestele tinere şi fetele se adună sub ferestre. El iese din cîrciumă, înşfacă cînd o nevastă, cînd alta, şi o ia cu el. Şi, să vezi, are obiceiul să se împrietenească la cataramă cu bărbatul femeii pe care a pus ochii, pentru ca omul să nu bănuiască nimic. Îl ţine cu băutură şi, după ce l-a îmbătat criţă, se duce şi îi suflă nevasta. Şi încearcă de-i vorbeşte bărbatului încornorat, că ţi-o retează, ştii cum ? Îndată-l auzi : „Péter András ? Păi e prietenul meu ! Nu-i el omul să facă una ca asta !"... A fost şi snopit de cîteva ori, dar ce folos ? Acum, în ultima vreme, aşa stă treaba cu ruda mea, Mojzes István, îl cunoşti... Se ţine de capul neveste-si. Degeaba-i spune cînd unul, cînd altul : „Deschide ochii, mă, cap prost ce eşti !". Ce folos ! Îl îmbată, îl duce acasă şi-i suflă nevasta. Nenorocitul de Mojzes ! Se bucură de un strop de băutură... Cîte lucruri de felul acesta nu se întîmplă, cîte strîmbătăţi nu fac bărbaţii ? !

Femeia a fost ocărîtă nu o dată de socri, dar le-a spus de la obraz că nu-şi poate suferi bărbatul şi că l-a luat numai pentru că are cea mai frumoasă casă în capul de sus al satului.

Ce fel de bărbat e ăsta ? Slab om ! Cu toate că adesea-l auzi fudulindu-se :

— Las' că n-are tot satu minte cît mine !

Pe el, dragă Doamne, nimeni nu-l leagă de gard... Păi eu, dacă aş avea o atîtica bănuială, altfel aş face. Aş sta la pîndă. Că-i mai uşor să prinzi o sută de vulpi decît o femeie. Femeia e dată dracului şi repede oblicește ce şi cum. Nu-i trebuie mult ca să-i pună coarne bărbatului.

— Şi dumneata, nene Mihály, n-ai avut niciodată de-a face cu muieri ?

— Nu zic ba. Am avut chiar cu mai multe, dar lesne m-am lăsat de ele. Cînd vedeam că o femeie se uită în altă parte, făceam şi eu la fel. Dinte pentru dinte !

— Ştiu — i-am răspuns — mi-ai spus şi astăiarnă, totuşi te-aş ruga să-mi spui dacă eşti cu desăvîrşire curat.

— Nu m-am ţinut de lucruri din astea, atît mi-a răspuns.

— Şi n-ai cunoscut nici o fată sau nevastă, cu un cuvînt, o femeie ?

— Ştii, fătul meu, eram flăcău în vîrstă cînd a murit maică-mea... Aveam treizeci de ani.

— Nu-i prea tîrziu.

— Ba e, fătul meu, că pînă la vîrsta asta m-am obişnuit atît de mult cu vorba şi cu viaţa curată, încît un cuvînt murdar nu mi-a ieşit din gură. Numai flăcăii care n-au nici tată, nici mamă sînt aşa, sau dacă au, înseamnă că părinţii nu ştiu să le dea sfaturi bune pentru viaţă. Ăştia se ţin numai de destrăbălări. Dar să ştii că de scîrbit te poţi scîrbi şi de femei, taman ca de mîncare.

Nu mai ştiam ce să întreb, că şi eu eram curat la vorbă, şi toată viaţa le-am dat cinstea cuvenită femeilor, totuşi mi-ar fi plăcut să ştiu dacă se poate

trăi în atîta curăţenie, sau nenea Mihály mă poartă cu vorba.

— Şi cei doi fraţi ai mei erau împotriva căsătoriei, spune mai departe nenea Mihály. Nu voiau în ruptul capului să mă însor. Ce vrei cu cutare sau cutare ? Ai să vezi ce o să păţeşti. Mă înfuria atîta împotrivire. Abia deschideam gura să spun că fata lui cutare ar fi bună pentru mine, că fraţii mei se şi ridicau împotriva ei.

Mi s-a făcut milă de bietul omuleţ. Uite ce păţeşte unul care şi-a păstrat curăţenia : rămîne pitic şi toată viaţa mănîncă uscături. Fiertură, numai cînd şi cînd. Şi ce petrecăreţ era fratele lui mai mare, András, un găligan de bărbat care s-a ţinut toată viaţa lui de muieri !...

— Dar nenea András de ce n-a trăit aşa ?

— Are alt sînge, şi avea mai multă libertate şi acasă.

— Şi acum are mai multă libertate ? Nici el nu-şi duce acasă cîte o muieruşcă, vreo pasăre de noapte ?

— Acasă, nu. Niciodată n-a putut duce. I-am spus din bună vreme să nu aducă murdărie în casă. Le duce în altă parte. Ducă-se unde-o vrea.

I-am mai pus o întrebare :

— Atunci, nene Mihály, ce bucurie ai avut în viaţă ? Uite, eu sînt încă tînăr, dar de cînd mă ştiu numai fetele mi-au dat bucurii. Şi bucurii şi supărări. Dacă n-ar fi fost fete şi n-aş fi avut de-a face cu ele, viaţa mea ar fi goală ca o traistă goală.

— Pentru mine, fătul meu, cea mai mare bucurie a fost cîntecul... Cîntecul şi iar cîntecul. Îmi plăceau cîntecele şi le şi ştiam foarte bine. Le-aş şti şi acum, dar nu se mai cuvine, sînt bătrîn. Dar nici azi, cînd mă duc la biserică, nu mi se îndestulează inima decît atunci cînd pot să cînt în tihnă un cîntec bisericesc. Cunosc multe cîntece. Am cîntat de multe ori în strană, în locul dascălului. Toţi aveau încredere în mine şi m-au pus în loc de cinste. Cînd voiau să se ducă undeva, îmi trimiteau vorbă, venea fuga un copil după mine. Şi tata era bucuros, nu mă oprea la lucru, puteam să mă duc la slujba de dimineaţă... O singură durere am : nu cunosc nici un instrument. L-aş fi învăţat uşor, dar tata nu mă lăsa : „Ce-ţi trebuie ţie muzică ? Doar nu eşti porcar !"

— Dar de jucat îţi plăcea să joci ?

— Nu-mi plăcea. Cînd eram băiat de şcoală ne duceam la horă, unde se cînta din ţiteră sau din cimpoi. „Hai să ne astupăm urechile !" spunea cîte un prieten. Mi le-am astupat şi-mi venea să mor de rîs. Flăcăii şi fetele ţopăiau ca nişte maimuţe. Parcă-i smucea cineva în dreapta şi în stînga. Va să zică, dacă aş juca, la fel aş fi şi eu ! Decît aşa, mă las păgubaş. Totuşi, am jucat de cîteva ori, dar mi-a fost ruşine. Cum să nu te cruceşti cînd îi vezi cum se bulucesc, se învîrt şi pocnesc din degete, parcă a dat diavolu-n ei.

— Dar atunci ce-ţi place ? Să mănînci îţi place ?

— Să mănînc ? Îmi place, dar puţin, fiindcă nu vreau să mă îngraş, că dacă prind osînză nu mai pot lucra.

— Îţi place să lucrezi ?

— Îmi place, fătul meu, dar numai ce-i de folos. Vezi tu, dacă bag bobul de porumb în pămînt, îmi place să ştiu că încolţeşte în pămîntul gras şi reavăn, apoi îşi scoate colţişorul acela drăgălaş, gălbui ca un pui de raţă cînd iese din găoace. Îmi place să-i ajut bietului fir de porumb plăpînd să crească, să se salte. Omul se poate bucura că Dumnezeu i-a dăruit puterea să ajute fiinţele mai slabe decît el. Aşa şi mie... Îmi place să ajut orice făptură. Căci, fătul meu, pretutindeni e nevoie de ajutorul omului.

Și vaca are nevoie, și boul. Și planta, și animalul. Pămîntul nu se face singur vas, dacă omul n-ar da o mînă de ajutor lutului să se rotunjească, să ia forma unui ulcior. Și iaca așa trece viața : de cum te scoli începi să ajuți. Odaia se bucură cînd se vede măturată de gospodină, cum se bucură omul cînd intră în Batárul cel bun și se scaldă în apa limpede. Și așa mai departe. Că ăsta e rostul vieții : să ajuți pe alții. E bine că omul își poate zice : „Dumnezeu mi-a dat minte și înțelepciune ca să mă pricep la toate și să pot ajuta tuturor făpturilor ce au nevoie de ajutor"... În asta stă și vrednicia femeii : să poată ajuta. Îi ajută pruncului să se nască, apoi îl crește... Vezi, maică-ta e o astfel de femeie. Bună și săritoare. Am cunoscut-o, săraca de ea, cînd trăia cu taică-tu : și pe dînsul îl ajuta mereu, că el, săracu, era om moale, și nici la gospodărie nu se prea pricepea, dar maică-ta îl ajuta în toate. Cînd vreunul se îmbolnăvește, pe cine cheamă ? Și chiar dacă n-o cheamă, cine se duce ? Văduva lui Joó György. Ea le dă ajutor și alinare bolnavilor.

— Totuși, pe ea, cînd s-a îmbolnăvit, nimeni n-a sărit s-o ajute.

— Nu trebuie să te aștepți la una ca asta, fătul meu, că omul nu ajută decît ființele mai neputincioase decît el. Nici eu nu aștept ca firul de porumb să mă ajute, cînd dă necazul peste mine. Așa și ea : degeaba așteaptă un ajutor de la bolnavii ei, că omul bolnav, cînd se înzdrăvenește, e bucuros să-și poată ajuta propria sa familie. Așa e, de... La recunoștință să nu te aștepți...

Era atît de bun nenea Mihály, că simțeai o adevărată plăcere să-l asculți. Cuvintele lui mi-au lăsat în suflet urme adînci. În vara aceea n-am mai umblat după fete. Mă gîndeam că dacă Dumnezeu mi-a hărăzit pe cineva, cea hărăzită are să se ivească

oricum. Cum anul acela Serbia era gata-gata să declare război Ungariei, în luna iunie s-au făcut recrutări. Întîmplarea asta ne-a dat multă bătaie de cap. Eram cinci flăcăi cărora le venise rîndul la recrutare. Eu, Orbán Gyuri, Krajcár Gábor, Csereklye Mihály și Vaska Pista. Ăsta din urmă era fiul unui argat. Toți erau băieți săraci, numai Csereklye Mihály era fecior de bogătan. Csereklye ăsta era cu un an mai mare decît mine. Eu mă născusem la sfîrșitul anului, la Crăciun, iar el, chipurile, la început de an, prin ianuarie. Așa l-a botezat popa, că popa cel bătrîn era bun prieten cu ei, și l-a botezat numai în ianuarie, ca băiatul să cîștige un an cînd va ajunge la recrutare. De-adevărat, era născut în decembrie, între Crăciun și Anul Nou. Abia acum a ieșit la iveală. Iată de ce era Csereklye cu un an mai mare decît mine. Din fudulie, îi plăcea să se facă mai bătrîn, însă în fața legii se întinerea.

Dar, oricum, a fost bine că a rămas cu noi, fiindcă numai el avea căruță. Cu căruța lui ne-am dus toți cinci pînă la Nevetlenfalu. Au venit cu noi și preotul, și notarul, dar cu altă trăsură.

Plecasem în zori, și la ora opt eram la Satu-Mare. Recrutarea se făcea într-o casă de lemn, într-un colț al iarmarocului unde se vindeau șubele. La etaj lucra comisia de recrutare, iar jos, la parter, era un restaurant.

Mama îmi dăduse doi forinți, dar douăzeci de creițari îi prăpădisem încă de acasă, unde-am plătit pentru toată ceata o jumătate de chil de rachiu.

Tot drumul pînă la Satu-Mare am cîntat :

Soarele-n Sătmar se-nalță ca un ban,
Vin căprarii și cu ei un căpitan,
Unu-n condică mă scrie, piază rea,
Altu-i scrie mîndrei : nu-l mai aștepta...

Dar nici unul dintre noi nu avea ibovnică, afară de Csereklye Mihály, care ofta după Kőmives Erzsi. Bineînţeles, maică-sa o blestema pe fată. I-am şi spus :

— Mă, Mihály, cred că a ieşit un tărăboi acasă...

— Ce tărăboi ?

— Cum ai plecat din Liget, parcă văd că s-au şi încăierat muierile.

Csereklye s-a supărat foc, deşi eram destul de în măsură să ştiu, doar n-am fost împreună la Kőmives ?

N-a mai schimbat nici o vorbă cu mine, decît după ce am ajuns în hardughia de lemn şi aşteptam, goi puşcă, să fim chemaţi de domnul medic-şef pentru examinare.

— Pe tine n-o să te ia, spune Csereklye.

— De ce să nu mă ia ?

— Aşa, n-o să te ia. Aici e nevoie de oameni.

— Ori că mă ia, ori că nu mă ia, tot om am să fiu oricînd.

Apoi am început să cînt :

Straiele le-arunc cît colo, ghemotoc,
Doftorul mă luară muştră-acu pe loc,
Şi mă-nvîrte, mă suceşte mai avan,
Şi te-mparte : ori călăraş, ori pifan...

Am cuprins umărul lui Csereklye Mihály şi-am cîntat mai departe :

Totuna mi-i, doftore, măria-ta,
Că acasă nimeni nu m-o aştepta.

Iar i-a sărit ţandăra ; de ce mă leg mereu de el ?

— Măi, omule — i-am spus — din partea mea fii liniştit.

Deodată mă aud chemat. Nu era la rînd satul meu, ci comuna vecină, Kispalád. Pesemne că domnii notari s-au încurcat, nu ştiu că eu îs singurul din Magosliget pe care l-au chemat.

I-am făcut cu ochiul lui Csereklye Mihály, în semn că pe mine m-au şi luat.

Intru. Mă aşez sub măsurătoare. Soldatul strigă :

— O sută şaptezeci şi cinci de centimetri.

Medicul primar se grăbeşte să spună :

— Bun. Ia fă-te mai aproape.

Îmi creştea inima : Csereklye Mihály s-a păcălit.

Mă examinează. Medicul mă pune să-mi arăt mîinile. I le arăt. „Ce-i asta ?“... întreabă şi arată spre degete. Că degetele cele mici de la amîndouă mîinile îmi sînt chircite din copilărie. Se uită, le răsuceşte, apoi spune :

— Untagli[1].

Ce ruşine îmi era !

— Să trăiţi, domnule doctor, cu degetele astea pot trage la coasă ca-n brînză.

— Tacă-ţi gura !

Ce să-i faci, am ieşit.

— Te-a luat ?

— Nu.

M-am îmbrăcat şi i-am aşteptat pe ceilalţi. Mai erau şase flăcăi, născuţi la Liget, dar răzleţiţi prin alte părţi, numai ca naştere ţineau de noi. Copii de argaţi şi de cultivatori de tutun. Scurt pe doi : din paisprezece au luat şapte, iar de la noi, din cinci, patru. Satul nostru, deşi era mic, a dat totdeauna soldaţi mulţi. Degeaba plecau de la Kispalád cîte douăzeci şi cinci, treizeci de băieţi, abia dacă luau patru din ei. Cei din Liget însă, parcă de dragul numelui, erau luaţi toţi, afară de schilozi. Poate că şi eu am fost respins numai pentru că m-am rătăcit printre cei din Kispalád.

---

[1] Germ. stricată. Corect : *untauglich* = inapt.

Fireşte că Csereklye Mihály a început numaidecît să mă necăjească şi să mă ia peste picior. De, nu eram bun pentru oaste, iar el a fost trecut la husari [1]. Mi-am pierdut răbdarea, şi în timp ce ne duceam la restaurant să mîncăm tocăniţă şi să bem bere, i-am spus :

— Nu te grozăvi, Mihály, mi-e să nu faci în nădragii ceia roşii, de husar. Tare mă tem că ai să plîngi cînd ai fi singur şi nu te-o vedea nimeni.

S-a supărat al dracului. S-a supărat aşa de tare, că niciodată n-am mai fost prieteni buni. Nici acasă nu m-am mai întors cu căruţa lui, ci le-am spus lui Krajcár Gábor şi lui Orbán Gyuri :

— Am eu aici, la Satu-Mare, o cunoştinţă, Tatár Juliska, o fată cu care a vrut să se însoare frate-miu Gedeon. Hai să mergem la ea.

Băieţii au venit cu mine. Tatăl fetei era cărăuş la fabrica de bere. Am dat de el. Stăteau într-o căsuţă, în fundul curţii ; casă mică şi săracă, o cameră şi bucătărie. Intrăm, le spun cine sînt, faţa li se luminează, ne primesc cu mare bucurie. Ce face Gedeon, cum o duce ?

— Trăieşte, zic. Toamna trecută am fost la el, la Budapesta. E antreprenor.

Atunci am aflat că, în timp ce Gedeon îşi făcea armata, Julis, ca fetele, s-a măritat. Învăţase croitoria, i-am văzut poza pe perete. S-a măritat la Kismajtény. Nu era acasă.

Ne-am pus pălăriile pe pat, ne-am aşezat la masă şi-am stat de vorbă.

— N-ar fi rău — zic eu — să aducem un pic de rachiu.

Era acolo o fetişcană de vreo paisprezece-cincisprezece ani, sora Juliskăi, Esztike. Se opreşte în faţa mea şi-mi spune că aduce ea.

[1] Unităţi de cavalerie, în vechea armată maghiară.

I-am dat numaidecît patruzeci de creiţari, să aducă un chil de rachiu, iar fata a plecat. Dar abia am apucat să schimbăm cîteva cuvinte, că fetiţa s-a şi întors. Deşi mai tîrziu am văzut că a avut de făcut un drum destul de lung pînă la cîrciumă. L-a făcut cît ai bate din palme, ca un spiriduş.

Ne-am apucat îndată de băut şi de taclale. A sosit şi tatăl fetei. Şi el s-a arătat bucuros de oaspeţi, mi-a spus că dacă ar fi ştiut că Gedeon îi ia fata, n-ar fi dat-o la ţară ; ar fi fost mai bucuros s-o ştie la Budapesta. Dar nu te prea poţi bizui pe vorba unui soldat. Aşa că a trebuit s-o dea ; cum era să strice norocul fetei ?

La plecare, cînd ne-am luat fiecare pălăria, am băgat de seamă că din pălăria mea lipsea floarea.

Unde-o fi ?... Ce să vezi ! A luat-o fetiţa şi a pus-o într-un pahar cu apă.

„Ia te uită — îmi zic — de unde sare iepurele !" şi mă uit lung la fetiţă.

— Dumneata ai pus-o aici ?

Fata s-a roşit ca racul.

— Da, zice.

— Dacă-i aşa... — zic, şi îi cuprind capul şi o sărut pe amîndoi obrajii.

În stradă ne întîlnirăm cu nişte flăcăi din Becs ; tocmai atunci îi luaseră şi pe ei la cătănie. Ne-au spus că putem merge cu căruţa lor. Aşa că nu ne-am mai sinchisit de Csereklye Mihály, ne-am dus la tren cu băieţii din Becs ; pe ei îi aştepta o căruţă şi în gara din Becs. De la Becs pînă acasă am făcut drumul pe jos tustrei.

Tot drumul m-am gîndit la nenea Bimbó Mihály. Doamne, i s-a întîmplat oare vreodată în viaţă ca o codană să-i scoată floarea din pălărie ? De bună seamă că nu. Tare mi-a rămas la inimă micuţa Tatár Eszti. Nu ştiam dacă am s-o mai văd vreodată,

că Satu-Mare e departe de noi. Ce știu eu dacă voi mai trece vreodată pe-acolo, sau ba?! Că, nefiind recrutat, cine știe dacă voi mai avea drum prin părțile acelea.

Anul acela s-a abătut asupra noastră o mare nenorocire. Au venit lăcustele din Egipt și au pustiit totul. A rămas cîmpul ca ars. Un fir de iarbă nu se mai vedea, semănăturile erau arse, n-au mai rămas decît coceni și paie. Nu mai aveam nici un braț de nutreț și a trebuit să vînd vaca, pentru că din nou m-au omorît cu dările, care mai de care mai mari. M-am dus așadar încă o dată la Budapesta, la frate-miu Gedeon.

Așa a trecut anul. De Crăciun m-am întors din nou acasă.

Am împlinit douăzeci și unu de ani, și nimic nu s-a ales din mine.

AL DOUĂZECI ȘI ȘASELEA DIALOG

în care se arată că omul sărac are o singură datorie: să fie bun cu toată lumea și să aibă grijă să nu-și facă nici un dușman

Cînd mă gîndesc la copilărie, îmi aduc aminte de tot. Totul e atît de plăcut și de frumos, încît mi se pare vrednic de povestit. Dar de la recrutare și pînă la cununie parcă n-aș fi trăit. Am fost la recrutare în 1909, în orașul Satu-Mare, și în ianuarie 1914 m-am cununat cu nevastă-mea.

Ce s-a întîmplat, ce nu în acești patru ani, să mă omori și n-aș putea să-ți spun. În fiecare toamnă veneam la Budapesta, lucram aici pînă pe la Crăciun, iarna stăteam acasă, iar primăvara începeam munca cîmpului cînd la unul, cînd la altul. S-a întîmplat să lucrez o vară întreagă la un singur boier, fără să mă duc o zi în altă parte. Cum se deschidea vremea, mă duceam la lucru, seara mă întorceam, mă culcam, dimineața iar la muncă, seara acasă, toată săptămîna fără întrerupere. Iar duminică la biserică. Asta era tot. În răstimpul ăsta nu prea ieșeam din sat cu căruța. Nici curios nu eram ca înainte vreme, fiindcă văzusem tot ce se poate vedea în micul nostru județ. Toamna mergeam la Budapesta, și atîta îmi ajungea.

Nici după fete nu mai alergam, că pentru plăceri mărunte găseam destule. Din țărăncuțele care lucrau cu ziua pe la prășit doboram cîte una, și-atît. Prea

mult n-am vrut să mă leg de nici una, fiindcă de însurat nu mă puteam însura, şi atunci la ce bun? Cît eşti atît de tînăr încît îţi zburdă inima după orice fustă, crezi că o fată e toată lumea. Dar îndată bagi de seamă că fata trage nădejde... Trebuie să fii cu ochii-n patru... Să nu te laşi prins... Pe urmă, o aveam pe mama, care îmi gătea, îmi spăla rufele, era bună cu mine. Nu aveam altă treabă decît să muncesc cinstit, să dorm şi să mă întremez, ca să am putere să încep din nou luni dimineaţa. Eram boier, foame nu trebuia să rabd niciodată. Dar de cîştigat nu puteam cîştiga atît ca să pot cumpăra ceva. Dacă cumpăram o juncă, de obicei trebuia s-o vînd cînd se făcea vacă. Atunci încropeam ceva parale şi cumpăram din nou un viţel... Şi iar o luam de la cap. Aşa au trecut cei patru ani.

De un lucru aveam mare grijă: să nu păţesc ceva. De domni mă feream ca de foc, să nu mă mai încolţească încă o dată. Îmi ridicam pălăria de departe în faţa oricărui nădrăgar. Cînd mă întîlneam cu notarul, preotul, învăţătorul sau moşierul, m-am învăţat să le spun: sluga dumneavoastră! Nimeni n-avea de ce să se supere pe mine. Îmi venea să rîd de nerozia mea de altădată. Cum am putut să fiu aşa de nătărău, să mă prind cu gura de ei? Cu un cuvînt, totul mergea strună.

Într-o zi lucram la preotul care a venit după părintele cel bătrîn, că în patru ani s-au vînturat vreo trei popi pe la noi. Primul, părintele Lengyel, era un om tînăr, înalt şi voinic. Ăsta a dus parohia de rîpă. Casa parohială era o hardughie veche, şi el voia s-o repare. Nu avea pivniţă, şi omul, înainte de orice, şi-a făcut pivniţă. Atunci săpasem groapa aceea adîncă în curte. Iar pomii i-a tăiat. Erau nişte nuci uriaşi. Pe toţi i-a vîndut. Pîrjol, nu alta. În locul pomilor a sădit trandafiri. Într-o zi s-a nimerit

să lucrez la dînsul. Mă pusese să-i desfac şopronul, că nu-i plăcea să se ocupe de gospodărie şi a scos şi carul la vînzare.

Să vedeţi ce-a fost în stare să facă...

Zice părintele:

— Măi, György. Aş vinde carul ăsta hodorogit.

Mă uit la car. Era încă în stare destul de bună, doar că trebuia ferecat, şinuit; dacă-i mai schimbi şi lanţul de la tînjală şi-i pui oişte nouă, iese un car pe cinste. Îi spun părintelui:

— L-aş cumpăra eu, părinte.

— Cît dai?

— Dumneata cît ceri, părinte?

— Cincizeci de coroane.

Cincizeci de coroane?... Nu e scump... Pe-atunci un car nou costa trei sau patru sute de coroane. Iar din ăsta, dacă mai pui vreo patruzeci de coroane, am să scot un car nou.

— Îl cumpăr, zic.

Aşa că ne-am înţeles.

Numai că taman în ziua aceea epitropul a trecut pe-acolo şi preotul i-o fi spus şi lui de car. Epitropul i-a spus părintelui că e gata să-i dea optzeci de coroane.

Iar părintele, ca părintele, de, îmi spune:

— Mă, György... nu-ţi dau carul decît cu optzeci de coroane.

— Dar bine, părinte, mi l-ai vîndut cu cincizeci.

— Da, dar nu l-ai arvunit.

— Îl arvunesc acum.

— Dar nu se mai poate decît pentru optzeci de coroane.

— Ce să-i fac, fie! Vă dau optzeci de coroane.

Seara, cînd mă întorc de la lucru, îi spun mamii ce om e părintele, a urcat preţul carului.

— Parcă văd, dragu mamii, că o să-ţi ceară şi mai mult.

Îi duc arvuna, cinci coroane. Le ia. Îi spun că n-am încă toţi banii adunaţi, dar duminică îi plătesc tot.

— Bine, zice părintele.

Cînd colo, duminică, dis-de-dimineaţă, cine intră la noi în bătătură? Părintele.

— Bună dimineaţa, György!

— Bună dimineaţa, părinte! V-aţi sculat aşa devreme?

— M-am sculat.

— Ce vînt vă aduce pe la noi?

Stăteam aproape faţă-n faţă cu biserica, dar pînă atunci părintele nu trecuse niciodată pe la noi.

Zice:

— Am venit să-ţi spun că pentru car s-au ivit noi cumpărători, cu o sută de coroane. N-oi fi vrînd, cred, să mă aleg cu pagubă. Dar fiindcă ţi l-am făgăduit dumitale, al dumitale vreau să fie.

— Vai, părinte, dar l-am şi arvunit.

— Da, e adevărat că l-ai arvunit, dar vezi ce leafă mică are un preot în satul ăsta, şi eu sînt tînăr şi sărac, nu mă pot lăsa în pagubă.

M-am cătrănit rău. Era cît pe ce să-mi ies din sărite şi să-i spun de la obraz: arză-l focul de car cu şopron, cu parohie şi cu popă cu tot — dar mi-am adus aminte că, oricum, carul e bun şi ar fi păcat să fie al altuia.

M-am întors aşadar în casă şi i-am spus mamii ce vrea părintele, de ce a venit.

— Vezi dragu mamii? Aşa-s preoţii!

A scos din puşculiţa de porţelan toţi banii ce se adunaseră acolo, erau peste o sută de coroane; i-am luat, i-am dat popii şi i-am spus:

— Uite suta de coroane, părinte. Dar să fim înţeleşi: azi e duminică, şi duminică n-o să umblu cu carul tăgîrţa după mine. Am încredere în dumneata, părinte, şi cred că o să mi-l dai şi mîine.

A luat banii şi mi-a spus că nici el nu ţine să mă zoresc cu carul în sfînta zi de duminică. Dinspre partea lui, poate să rămînă acolo şi pînă la toamnă.

Apoi a plecat. Dar toată duminica m-am gîndit la întîmplarea asta. În patru zile preotul m-a şmecherit de cincizeci de coroane.

A doua zi n-am stat să pierd vremea. În zorii zilei, pe la trei, am fost în curtea sfinţiei-sale şi am scos carul. Eram afară în uliţă, cînd părintele s-a trezit. A ieşit după mine.

Rîdea de se prăpădea, poate şi cu ciudă, că duc carul, cînd el — cine ştie? — poate ar mai fi stors ceva, mai cu seamă dacă ar fi dat zvon prin tot satul.

— Nu de altceva, părinte — i-am spus — dar la patru trebuie să fiu la lucru, aşa că e totuna dacă îl duc azi sau peste o lună. O dată tot trebuie să-l duc.

Aşa că l-am dus. Am avut însă destulă minte să iau din grajd şi o leasă mare de nuiele. Am aruncat-o în car, iar părintele, care nu se pricepea la de-alde astea, n-a băgat de seamă. Uite-aşa, tot am ciupit vreo douăzeci de coroane din preţ, că leasa era foarte bună, aproape nouă, nu avea mai mult de trei ani, o făcuse epitropul cel vechi pentru curtea parohială.

De, trebuie să fii cu ochii-n patru, mai cu seamă cînd ai de-a face cu preoţii.

Apoi am plecat la Goldmann, la săpat. Căci Krósz, cel cu magazinul de fierărie din Gyarmat, s-a dus de rîpă, toată averea lui a trecut la avocatul Goldmann din Beregszász. Se zice că Goldmann ăsta a fost

avocatul lui Krósz și toată moșia lui Krósz i-a rămas pe gratis.

Goldmann ăsta era un om tare mieros; nu-i plăcea să te privească drept în față, nimeni nu i-a văzut ochii. N-avea de gînd să-și lucreze pămîntul, voia să vîndă totul. Dar nu dădea nimic din mînă. Era ca părintele. Toți domnii sînt la fel. Făgăduia, dar nu dădea. Avea o casă de argat, dărăpănată, gata-gata să se năruie, pe care cerea cinci sute de forinți. Era o hardughie mare — material cît vrei. Dacă s-ar fi dărîmat, se putea clădi o casă frumoasă din ea, grajd, șură, tot.

M-am întovărășit cu Paládi Józsi, s-o cumpărăm împreună.

Trebuia să mergem la el acasă, la Beregszász, că în sat nu venea decît foarte rar.

Cînd ne-am dus la oraș, Goldmann ne-a spus că nu face contract, că are să vină el la noi.

Și, într-adevăr, într-o bună zi a venit și m-a chemat.

— Ei, ce faci? Cumperi casa?

— O cumpăr.

Dar între timp se răzgîndise. N-o mai vindea decît cu ogradă și grădină cu tot.

— Și cît ceri pe ea, boierule?

— O mie patru sute de forinți.

M-am uitat la casă. Mă gîndisem într-adevăr că mica noastră casă bătrînă trebuie s-o schimb, să ridic una nouă în locul ei, că o dată și o dată tot am să mă însor și n-am să pot aduce nevastă tînără în cocioaba cea veche. Abia se mai ținea în picioare. Cînd vedeam că se așază o pasăre pe ea, mă temeam să nu se surpe... Dacă n-ar fi fost apărată de copacul cel mare ce se întindea deasupra ei, de mult ar fi împrăștiat-o vînturile... Casa lui Goldmann, în schimb, era solidă, podită cu blăni groase... Grînarul urma să fie al lui Paládi Józsi; restul al meu. Da, dar Paládi spunea că el n-are ce face cu ograda. Bine, dacă lui nu-i trebuie, am să-mi caut alt tovarăș. Dar pînă să-l găsesc, Goldmann iar și-a mutat gîndul: n-o mai vindea.

N-o puteam scoate la capăt cu el.

Vreo doi ani de zile n-a mai dat pe la noi. În timpul ăsta casa a rămas fără uși, fără ferestre... Nu mai avea nici acoperiș. Încet-încet oamenii au cărat tot ce putea fi mișcat din loc. Cine a luat, cine nu, n-are rost să-ți mai spun. Sărăcimea, pentru foc.

Așa s-a întîmplat și cu celelalte case ale lui Goldmann. Toate s-au ruinat. Nu le vindea, că nu era strîns cu ușa. Ar fi vrut să vîndă întreaga moșie, dar cînd avea cumpărători nu se putea hotărî, și mereu urca prețul. Cu cît lucrurile se părăduiau mai tare, cu atît se încăpățîna să ceară mai mult. Socotea să scoată suma pe care a dat-o la cumpărare, și pe deasupra și ceva dobînzi. Trecea tot omul pe-acolo, punea mîna pe o scîndură și o ducea. Așa a fost cărat și grajdul, bucată cu bucată. Și așa a pățit-o și cu moșia: i-au luat-o cehii, fiindcă ajunsese dincolo de garniță. Nu i-au rămas decît niște ogrăzi pustii.

Mai are o pădure de cinci iugăre. Și azi se mai tocmește s-o vîndă. Vorba vine, că nu apucă niciodată să facă tîrgul: se răzgîndește, n-o mai dă. Și eu am cosit de-acolo cîte o șirincă [1], două, că nu mai are nici un copac în pădure. Și copacii au fost cărați. Paznic nu ține, că nu face. Bună treabă...

Ce să-i faci, mai sînt și boieri din ăștia!

I-am lucrat în parte o tarla cu porumb. La împărțirea recoltei a venit și el s-o vadă. Ne spune că nu-și duce recolta acasă... S-o cumpărăm noi. Era

[1] Hat, răzor.

cu fi-su, Hermány. Ăsta e cam într-o ureche. Îi spune lui taică-su :

— Ascultă, tată, de ce nu-l dai la oamenii ăştia săraci cu preţul la care-l cer ? Ca să-l poată cumpăra.

— Taci din gură !

— Atîta ştii : taci din gură.

A dat din mînă şi ni l-a lăsat pe preţul pe care i-l dădusem de la început.

Zice băiatul :

— Ei, vezi ? Treaba asta puteai s-o faci şi acum un ceas.

— Mă aduceţi la sapă de lemn, a bombănit bătrînul.

Aşa ne chinuim noi cu domnii, de orice neam ar fi...

Din domnii cei vechi nu mai rămăsese nici unul. Nici de prăsilă. A murit şi Salánky Sámuel, bătrînul. I-a rămas casa goală. A stat multă vreme în casa aia, ploua în ea, crescuse iarba prin odăi. Iaca de ce a trebuit să se hărţuiască atîta tatăl şi bunicul conului Sámuel cu oamenii săraci şi cu caii, că trebuiau să lege gura bietelor dobitoace, să nu apuce cîte un smoc de grîu la treieriş. A pierit şi Salánky Arvéd, prefectul ; n-am mai auzit nimic de el. Ăsta avusese nişte fete pe care le-a crescut atît de aspru, că n-aveau voie să joace nici tenis, chipurile pentru că, vezi Doamne, e necuviincios. Una dintre fete s-a măritat cu un pictor, aşa, de ciudă. Nu din dragoste, ci ca să-i facă în necaz tătîne-său. Pictorul o bătea, şi pînă la urmă s-au despărţit. Cealaltă fată a văzut o dată *János Vitéz*[1] la Budapesta şi i-a spus bătrînului că se face actriţă. Bătrînul a snopit-o în bătăi. A ologit-o pe toată viaţa. A treia avea un curtezan şi ăsta a dat bineţe într-o zi unei evreice în plină

[1] Operetă de *Kacsóh Pongrácz* (1873—1923).

stradă ; din clipa aia n-a mai avut voie să calce în casa prefectului.

Aşa erau boierii cei vechi. Uite-aşa s-a isprăvit cu ei. Iar noi ne chinuim cu recolta proastă, cu simbria mică, n-avem ce mînca, dar dăinuim, dăinuim.

Şi cîtă sărăcie e, Dumnezeule-Doamne ! Nu-ţi poţi închipui cîtă ! În spatele casei noastre e o cocioabă mică, o nimica toată. N-are decît o singură odaie ; nici tu bucătărie, nici tu cămară, nimic. Are un acoperiş cît toate zilele, iar pereţi aproape de loc. E casa lui Fencák Márton. Omul ăsta, Fencák Márton, cum ţi-am mai spus, era chior, fiindcă în copilărie moaşa îi scăpase jar în ochi. Toată viaţa a fost văcar, cînd la noi în sat, cînd în altă parte. Pe vremea aceea trăia undeva în alt sat. Într-o zi lucram în grădină şi văd că vine un bătrîn, arăta ca un cerşetor. Venea dinspre cîmp pipăind pămîntul cu bîta.

— Pe cine cauţi, bade ?

— Caut casa lui Joó János, dar nu văd, nu ştiu dacă am nimerit. Doamne, Doamne, sînt orb, nu ştiu pe unde umblu.

— Cum te cheamă, omule ?

— Fencák Márton, dacă nu-i cu supărare.

— Cum, dumneata eşti, nene Márton ?

Bătrînul mi-a povestit cum a orbit şi de celălalt ochi, cum l-a părăsit nevastă-sa şi s-a întors iar slujnică la popa rus ; n-are pe nimeni.

L-am dus în ogradă. Mi-a povestit că s-a întors ca măcar cînd s-o spînzura să fie acasă.

— Vai, să nu faci una ca asta. Doar nu pentru asta l-a făcut Dumnezeu pe om.

Ca unul ce cutreierasem de mai multe ori Budapesta, pricepeam ceva din lumea asta.

Îi spun peste cîteva zile — că noi îi dădeam bietului om de mîncare, mama îl hrănea :

— Nene Márton, n-ai vrea să mai vezi încă o dată cu ochii? N-ai vrea să te vindeci? Am să te duc la Budapesta.

Vai, îmi zice, el nu e în stare să se ducă.

— Nu face nimic, te duc eu, numai spune-mi unde te-ai născut.

— La Bökény. Dar am crescut în Liget.

— Dacă te-ai născut la Bökény, înseamnă că treaba asta ţine de Bökény.

I-am dat o pălărie şi un surtuc.

— Nene Márton, plecăm la Bökény.

L-am dus la primarul din Bökény.

I-am povestit primarului tot. Mi-a spus că nu se obligă la nimic, să nu i-l las pe cap.

— Asta-i datoria dumneavoastră; dacă satul are un nenorocit ca dînsul, trebuie îngrijit. Atîta lucru ştiu şi eu.

— Du-l la notarul din Péterfalva.

L-am dus la notarul din Péterfalva. Acolo îşi avea birourile notarul.

— Domnule notar, iaca ce mă aduce la dumneavoastră. Vedeţi pe omul ăsta. E un biet orb. Păcat de el, că e un om tare cinstit şi cumsecade. De ce să piară ca un cîine în şanţ? Dacă aveţi bunătatea, ajutaţi-l.

— Cheamă-l înăuntru, zice notarul.

L-am dus pe bătrîn în birou.

— Unde te-ai născut?

— La Bökény.

— Acum nu pot să-i fac nimic, dar miercuri mă duc la Bökény şi o să văd. Pînă atunci du-l la primar, să-l ţie cu mîncare.

Mi-a dat şi o scrisoare către primar.

L-am dus îndărăt la Bökény. Nu mi-a fost ruşine să conduc un orb, că din voia lui Dumnezeu îşi pierduse bietul om lumina ochilor.

Notarul i-a dat douăzeci de creiţari lui nenea Márton. Bietul de el şi-a scos basmaua din buzunar — avea ceva bănişori legaţi într-un colţ — a aşezat creiţarii căpătaţi alături, apoi şi-a pus basmaua la loc.

Primarul nu prea era bucuros cînd ne-a văzut din nou, dar n-avea încotro. Bine, a spus, o să-l pună pe Márton să-i strujească nişte ciucalăi. Uite-aşa, nenea Márton a rămas acolo, iar eu m-am întors acasă.

Miercuri m-am dus să-l iau. Bietul bătrîn mi-a spus că şi-a pierdut basmaua în fîn, unde dormea, şi degeaba a căutat-o, că n-a mai găsit-o. I s-a plîns primarului, care de bună seamă a găsit-o, dar nu i-a înapoiat-o; a cumpărat un chil de rachiu, din care i-a dat şi orbului.

Notarul a venit la sorocul hotărît şi a făcut, într-adevăr, rînduială, iar eu m-am dus cu nenea Márton la Budapesta, că tot trebuia să plec acolo la lucru. Omul meu a fost primit la clinică, a fost operat şi vindecat, şi-a redobîndit lumina ochilor. Cînd a început să ningă s-a putut întoarce singur.

Însă degeaba vedea, că de muncă nu mai era bun. Trăia doar din mila oamenilor. Îi dădea cînd unul, cînd altul cîte o bucată de pîine. Cînd m-am întors acasă de Crăciun, stătea la casa lui, dar era tare amărît şi spunea că tot trebuie să se spînzure, că n-o să se mai facă om niciodată.

— Nene Márton — am încercat eu să-l încurajez — ţi-aş spune eu ceva. Du-te la cerşit, dacă aşa ţi-a fost rînduit de la Dumnezeu.

Părea că mă ascultă.

— Mi-ar trebui un copilaş care să mă poarte.

Era la noi un faur ţigan, nenea Pöcsik, care avea un copilaş. Am vorbit cu el şi i l-a dat, că

pruncul o ducea rău şi acasă ; ţiganul era bolnav, nu prea putea lucra, aşa că fi-su mai mult flămînzea.

I l-a dat aşadar şi cei doi au plecat în lume. Umblau la Pócs pe vremea aceea, iar cînd n-au mai găsit la Pócs oameni darnici, au început să colinde iarmaroacele, să se aţină pe la poduri. A izbutit să adune pînă în primăvară vreo optzeci şi cinci de forinţi, o grămadă de făină şi slănină. Cu astea s-a întors acasă la Rusalii. Cînd a aflat, s-a întors acasă şi nevastă-sa, şi trăiau foarte fericiţi, fiindcă de data asta omul avea un cîştig cinstit.

Dar pe mine oamenii au început să mă blesteme cu înverşunare. De ce ? Ce se întîmplase ? Şi satul nostru căpătase un sărac.

Lucrurile s-au petrecut aşa : Un oarecare Vig András i-a fost pus satului în cîrcă pentru că s-ar fi născut la noi şi devenise atît de neputincios, încît nu putea sta pe picioare şi nici să şadă. Era din Liget de fel, aşa că noi trebuia să-l ţinem, dacă aşa i-a fost scris să pătimească. Se ştie doar că prima întrebare pe care ţi-o pune legea asta, cînd ajungi în faţa ei, e : de unde eşti ? Vig András ăsta nu avusese altă legătură cu noi decît că s-a născut la Liget ; părinţii lui, după cîte spunea el, fuseseră argaţi la Salánky bătrînul. Aşa că i s-a dat omului adăpost într-o dărăpănătură. I s-a făcut rost de un pat de scînduri cu saltea de paie şi i s-a tocmit o femeie săracă lipită, care îl spăla în fiecare zi, îl primenea şi îi dădea de mîncare. Dar omul era atît de prăpădit, încît guzganii au început să-i roadă o coastă pe care nu şi-o simţea chiar dacă îşi înfigea un cuţit în ea. De vorbit însă, lucru vrednic de mirare, a putut vorbi, săracul, pînă în ultima clipă. A mai trăit vreo trei-patru luni, apoi s-a săvîrşit.

S-a spus, mai tîrziu, că cei din Bökény ne-au făcut-o, ca să ne-o plătească pentru că noi, cei din

Liget, adică eu l-am tămăduit, pe cheltuiala lor, de boala de ochi pe Fencák Márton.

E adevărat că şi eu am avut de tras de pe urma lui Fencák Márton, că nevastă-sa a început să-şi bată gura că nu stau bine la Liget, că ar trebui să-şi cumpere o căsuţă la Pócs, sau undeva într-un sat din apropiere, ca să nu aibă de făcut atîta drum cînd se duce la lucru. Şi-au vîndut aşadar căsuţa unuia Ferenczi Gergely. Nu există hoţ mai mare pe lume ca Ferenczi ăsta, cu care, cum vedeţi, m-am trezit vecin. Ferenczi s-a mutat într-adevăr în căsuţa lui Fencák, cu o droaie de copii. Are opt sau nouă, nu mai ştiu ; foiesc ca linţiţa.

Toamna s-au mutat acolo. Cînd m-am întors de Crăciun, primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă duc la Csécse, că noi, cînd avem ceva de tîrguit, la Csécse ne ducem. Am adus de acolo făină, cincisprezece hălci de slănină şi grîu pentru măcinat. Noi aveam de toate, ei nu aveau nimic.

Într-o zi o aud pe mama că zice :

— Nu ştiu ce-i cu făina asta de la Csécse, n-are nici un spor.

— N-are spor ?

— Abia m-am atins de lada cu făină, şi jumătate s-a şi dus.

— Rău, rău al dracului, zic eu.

Cuvintele mamii mi-au dat de gîndit. Într-o zi mă duc la alde Ferenczi ; aveam nevoie de tocilă, iar ei aveau una mare, că slujiseră la un moşier şi, cum, necum, şi-au făcut rost de una.

Îmi ascut bărdiţa şi deodată bag de seamă că nevasta lui Ferenczi frămîntă făină de Csécse.

Cunoşteam făina, că în satul nostru nimeni nu are măciniş de culoare albă-gălbuie. De ce ? Fiindcă gospodarii din Csécse n-au neghină în holde. La noi făina are altă culoare, e mai vineţie.

— Ce făină frumoasă ai, zic eu.

— Acum am căpătat-o — răspunde nevastă lui Ferenczi — de la Kovács.

M-am oţărît din cale-afară şi, cu cîtă minte aveam, m-aş fi dus pe loc la jăndari, că pe-atunci şedeau nişte jăndari în casa cea mică a lui Mojzes Pál. Dar mama m-a opăcit:

— Vai, dragu mamii, de ce să te duci la jăndari? E un om sărac şi el. Dacă într-adevăr i-a dat-o cineva ?...

Nu i-am mai spus nimic, ci m-am dus liniştit la Kovács Mihály, chipurile să-i cer un ferăstrău.

— Da' bună inimă ai dumneata, lele Ágnes! zic. Văd că şi azi i-ai dat lelii Ferenczi nişte făină!

— Eu? Nu i-am dat nimic! îmi răspunde femeia. Nici n-am văzut-o de două săptămîni. Nu cutează să treacă pe-aici, că pînă-n ziua de azi nu mi-a dat îndărăt ce a cerut acum două săptămîni.

— Ce vorbeşti?

Mă duc din nou la lelea Ferenczi şi o iau la rost:

— Ia ascultă, ce spui dumneata că lelea Kóvacs ţi-a dat făina?

N-a încercat să tăgăduiască. Zicea că n-a vrut să-mi spună, dar mama i-a dat de-o fiertură.

I-am spus mai tîrziu şi mamii:

— Mamă — zic — nu te mira că făina n-are spor, dacă dumneata îi dai mereu lelii Ferenczi.

Mama a rămas stană de piatră: ei nu i-a cerut nici o lingură.

Am priceput ce s-a întîmplat. Cînd mama ieşea cu treburi în grajd sau în grădină, vecina trecea în ograda noastră, intra în casă şi lua ce-i trebuia.

Am pus lacăt pe ladă şi cheia o păstram la loc bun în casă. Dar mama în viaţa ei n-a închis nimic cu lacăt, nici meşteşugul nu i-l cunoştea, aşa că lada de făină a rămas deschisă şi pe mai departe.

Uite-aşa erau vecinii noştri! În toate erau aşa.

Mă duc o dată la biserică şi văd că vecina rupe gardul de nuiele, că în faţă, spre uliţă, grădina era îngrădită cu nuiele.

M-am cătrănit atît de rău, că m-am lăsat păgubaş de biserică; n-am vrut să mă mai duc cu sufletul plin de mînie. Abia după-masă i-am spus, cînd am văzut-o din întîmplare prin ograda ei.

— Cum poţi face una ca asta, vecino? îi spun. Să ştii că nu mai fac îngrăditură. Gardul ăsta e al meu, eu l-am făcut, nu dumneavoastră.

— Să-mi sece mîna dacă m-am atins de el.

— Tacă-ţi gura, nenorocito, nu te jura, că ai o casă de copii! Nu te-am văzut eu cu ochii mei cînd am plecat la biserică? Mi-a fost aşa de ciudă, de nu m-am mai dus la casa Domnului, că acolo nu te duci ca să-ţi ocărăşti în gînd semenii, ci ca să-i mulţumeşti lui Dumnezeu.

Şi-a pus ochii în pămînt şi a intrat repede în casă.

Într-o zi, spre primăvară, mama îşi adună găinile. Cînd colo bagă de seamă că una mare, galbenă, lipseşte.

Unde-o fi, unde-o fi? O caut şi eu — nu s-o fi pitit pe undeva?

Deodată auzim de peste gard glasul vecinei:

— Ce cauţi, lele Borcsa?

— Ce să caut, draga mea? Mi s-a pierdut o găină mare, galbenă.

— Şi a mea a păţit-o, zice vecina. A înghiţit, vai, un cui. Închipuie-ţi... A trebuit s-o tai.

— Un cui? zic. Dumnezeule!... N-o mai căuta, mamă, s-a găsit.

Iar cînd lelea Ferenczi a intrat în casa ei, cealaltă vecină mi-a spus peste gard:

— N-o mai căuta, György, în faţa mea a tăiat-o!

Asta înseamnă să ai vecini buni! Dar poţi să le faci ceva? Nu, că mă trec sudorile cînd mă gîndesc că ar fi în stare să-mi aprindă grajdul, o dărăpănătură acoperită cu paie.

Omul nu ştie să scrie, e analfabet, ştii dumneata... Crede tot ce i se spune. Şi, totuşi, uite ce e în stare să facă. Într-o zi, mama, întorcîndu-se de la locul dinspre pădure, unde fusese la prăşit, aducea în spate o legăturică de vreascuri. Cît poate duce o femeie bătrînă? Ferenczi e hăitaş şi — nu-ţi vine a crede, nu-i aşa? — a avut neobrăzarea s-o silească să lepede din spinare mărăcinii. N-a lăsat-o să-i ducă acasă. Aşa om blestemat era! Dar se temea de mine. Mamii îi mai dădea bineţe, aşa, cu jumătate gură, dar cînd mă vedea pe mine o ştergea.

Vecinul e întîiul om cu care ai a face, el îţi stă mereu în faţa ochilor.

Puii, cînd cresc, nu cunosc gardul, trec pe sub el. Vecinul meu abătea cîte doi-trei din ei. Nu spuneam nimic. Treceau şi ai lor la noi. Eu nu mă atingeam de nici unul. Niciodată. N-aş fi în stare să lovesc un pui nevinovat. Dar-ar damblaua-n stăpînul lui!

Aşa am învăţat că pretutindeni şi mereu trebuie să-ţi fie frică. Să ai grijă să nu-i faci vreo pagubă cuiva, că din cea mai mică pagubă se iscă supărare, iar dacă îţi face cineva vreun rău, cel mai bun lucru-i să închizi ochii, că altfel ar putea ieşi bucluc şi mai mare.

Aşa era şi la bogătani. Toţi bogătanii îi istoveau pe muncitori.

— Încă un rînd, încă un rînd! spunea cosaşilor lelea Jusztin, nevasta lui nenea Mojzes Pál. Aşa-l zorea şi pe bărbatu-său.

— Ce facem, nene Pál? îl întrebam cîteodată. Cosim înainte pînă dimineaţa?

Toţi bogătanii sînt la fel. Cînd pun mîna pe un ziler, scot şi sufletul din el. O dată unul, pentru o bănicioară de făină de orz, m-a pus să-i cosesc patru zile în şir. Altă dată, pentru o mierţă de grîu, doi inşi am cosit o zi întreagă, şi, cînd ne-a dat-o, nu era decît de trei sferturi, şi plină de bolbotine[1]. De plătit nici unul n-ar vrea să plătească, dar să-i stoarcă pe zileri, asta da. Să-i stoarcă, să-i zorească pînă le plesnesc ochii.

Cată să te temi de oricine şi oricînd. Omul sărac trebuie să aibă grijă, multă grijă, să nu scoată nici o vorbă în faţa nimănui, că niciodată nu poate şti de unde şi cînd i se trage vreo nenorocire. Pot spune că niciodată n-am stat de vorbă cu vreun socialist; cînd pricepeam ce voiau să-mi spună, mă feream, nu voiam s-aud, nu cumva să prindă rădăcini şi-apoi să mă ia gura pe dinainte şi să mă trezesc cu cine ştie ce bocluc. Că e mare belea cînd ţi se pun în cîrcă niscai vorbe de care se poate lega notarul, jăndarul sau primarul. Omul sărac cată să fie cu ochii-n patru, nici pasărea să nu-l simtă; săracul nu poate trăi decît dacă nu-l arată nimeni cu degetul. Nu-i bine să-ţi spună: „Ia te uită, mă, ce zace-n capu ăstuia!" Mai bine să spună: „Cum îl cheamă, frate?... Iaca, îl cunosc de zece ani, şi zău că nu ţi-aş putea spune numele lui. Parcă-l cheamă Mihály... Toţi sînt la fel, dracu-i mai ştie."

De la Fencák Márton am învăţat o vorbă înţeleaptă. Spunea bătrînul:

— Dragu badii, pe mine tata m-a învăţat că omul sărac e cu adevărat sărac numai cînd ştie să rabde douăzeci şi cinci de bîte fără să zică pîs, ba pe urmă îşi lipeşte călcîiele şi le mulţumeşte cuviincios boie-

[1] Buruieni.

rilor de bunătate ; să nu creadă cumva că e un prost-crescut, un bădăran.

Azi nu se mai bate cu bîtele decît arareori, dar mai demult cam asta era ştiinţa din care trăia omul sărac.

Cînd eram soldat... că de război n-am scăpat, ba l-am făcut chiar în locul altuia şi iată cum : s-a întîmplat într-o zi că lui Orbán Gábor, slujbaşului, nu i-am dat tutun şi, drept urmare, notarul m-a trimis pe front, deşi la recrutare n-am fost primit... Că, ştii, cu Orbán Gábor, bătrînul, mă întîlnisem chiar atunci, cu un ceas înainte... Pe-atunci fumam... Bătrînul vine la mine :

— Ia dă-mi, mă, György, un pic de mahorcă.

I-am dat bucuros ; mi-am scuturat pipa şi i-am dat tot ce era în ea.

Apoi am intrat la primărie, unde eram chemat nu mai ştiu pentru ce.

Acolo a trebuit să aştept afară, sub streaşină, şi mi-am aprins din nou pipa, proaspăt îndesată cu tutun. N-am apucat s-o fumez pînă la capăt, că iar mă pomenesc cu nenea Orbán.

— Dă-mi oleacă de mahorcă.

Îi spun :

— Adineauri ţi-am dat.

Bătrînul mă măsoară din ochi :

— Va să zică nu-mi dai, cîine ?

— Nu, pînă n-o fumez toată. Ai şi dumneata puţină răbdare.

Nenea Orbán era din bătrînii de lege veche, care puneau mahorcă pe măsele ca să poată scuipa mai cu poftă, aşa că s-a supărat foc şi a început să facă gălăgie.

Iese notarul :

— Ce-i gălăgia asta ?

— I-am cerut oleacă de mahorcă — zice Orbán — şi dumnealui îmi spune că nu-mi dă.

Notarul se uită la mine.

— Da ? Nu-i nimic ! O să găsim noi ac de cojocul lui !

N-am apucat să-i răspund, că a şi plecat, s-a întors la cancelarie. Într-un tîrziu am fost chemat şi eu, în urma tuturor. Înăuntru erau o mulţime de văduve. Abia după ce a isprăvit cu ele mi-a venit şi mie rîndul.

Zice :

— Uite ce e, Joó György, trebuie să trimitem la muncă obştească doi oameni din sat : pe Kósa Pál şi pe Sovány Imre. Dar Kósa e bolnav, n-ai vrea să te duci în locul lui ?

I-am răspuns :

— Eu nu-s pe listă, domnule notar. Altul e.

— Gura ! Auzi ? Ai să te duci tu ! Două luni de zile. Toată lumea trebuie să-şi dea obolul pentru patrie ! Numai dumneata vrei să tragi chiulul ! Ei drace !

Zic :

— Dacă ziceţi dumneavoastră, pentru două luni pot să mă duc.

N-a mai spus nimic ; m-a trecut într-un registru.

A doua zi trebuia să plec la Satu-Mare. M-am prezentat, un plutonier s-a uitat într-o condică, apoi mi-a spus că altul a fost chemat, nu eu.

— Ştiu, dar domnul notar m-a trimis pe mine. Spune că Kósa Pál e bolnav, deşi n-are nimic, tuşeşte puţin, atîta tot.

— Tu, în schimb, o să strănuţi, mi-a spus rîzînd. Cine te-a pus să-ţi vîri nasul unde nu-ţi fierbe oala ?

Apoi m-au repartizat la o unitate şi a doua zi am plecat pe front. Iar din două luni s-au făcut trei ani, fiindcă pe front am fost recrutat din nou, m-au

găsit bun şi nu mi-au dat drumul decît peste trei ani de zile. Trei ani în cap am pătimit pentru că n-am vrut să-i dau mahorcă lui Orbán.

Iată de ce trebuie să-şi cumpănească omul sărac fiecare pas. Săracul trebuie să se supună ori de cîte ori şi în faţa oricărui om al stăpînirii care i-ar cere ceva.

Ei, dar astea ţin de război, pe cînd eu vreau să-ţi povestesc despre vremea cînd eram holtei.

Şi, cum spuneam, aşa am învăţat : să taci şi să te păzeşti, dacă vrei să n-ai duşmani. De altfel pe vremea aceea n-aveam duşmani, în afară de Csereklye Mihály, care nu m-a iertat pentru că i-am spus că are să plîngă îmbrăcat în nădragi roşii. Deşi am avut dreptate, că omul îi scria maică-si nişte scrisori pline de amărăciune şi se bocea mereu că-şi face seama dacă nu-l scapă. Că milităria nu era de loc jucărie, ci mai degrabă o corvoadă aspră, şi băieţii erau struniţi, nu glumă. Dar de murit nu mureai.

Numai că maică-sa n-a umblat să-l scoată, deşi, dacă ar fi umblat, Mihály n-ar fi cătănit decît doi ani, fiindcă era orfan de tată şi cum mai avea şi-un frăţior la şcoală, i-ar fi dat drumul acasă. Ştii de ce nu şi-a dat maică-sa osteneala să-l scoată ? Fiindcă, înainte de-a pleca la oaste, Mihály a lăsat-o însărcinată pe Kőmives Erzsi şi şi-a făcut socoteala că în felul ăsta bătrîna va fi silită să se învoiască la căsătoria lui. Fata a rămas aşadar grea şi toată lumea ştia cu cine, iar în luna mai a făcut un copil, o fetiţă. Familia ei a pornit îndată proces pentru întreţinerea copilului.

Dar cînd a trebuit să se prezinte la dezbateri, maică-sa şi-a reclamat totuşi fiul, care a fost eliberat prin iulie.

Eu nu ştiam ce se întîmplă, într-o zi însă — eram la secerat de ovăz — aud, pe la amiază, clopotele. Sunau de înmormîntare.

— Cine a murit ?

— S-a spînzurat Csereklye Mihály, zic eu.

Oamenii rîdeau. Nimeni nu ştia, nici eu, că Misi e acasă. Sosise în ajun şi îi spusese maică-si că a venit ca să se însoare cu Kőmives Erzsi.

— Mai bine spînzură-te, i-a răspuns maică-sa.

Şi în zorii zilei Mihály s-a sculat — dormise în grajd — a dat de mîncare la vite, a rînit grajdul, apoi s-a spînzurat. Aşa a fost găsit, cu ştreangul de gît.

Aşadar cuvintele mele s-au împlinit. M-am mirat, că n-aş fi crezut s-o iubească atît de tare pe Kőmives Erzsi.

M-am dus să-i sap groapa. I-am săpat o groapă atît de adîncă, încît, dacă există înviere, ştiu că are ce scurma pînă să poată ieşi.

Cînd am ajuns atît de adînc încît abia mai atingeam cu mîna faţa pămîntului, mi-a spus epitropul că ajunge. Am mai săpat un rînd.

„Ai crăpat, cîine !" mi-am spus în gînd.

Csereklye a fost singurul meu duşman. Avusese grijă să-i scrie unui prieten încă din cazarmă : „Spuneţi-i ciungului că la întoarcere o să-i îndrept degetele".

De-acum n-o să mi le mai îndrepţi, în schimb tu eşti destul de drept.

Nu-i mai purtam mînie, dar mă supăra că a putut să se ducă la moarte fără să se împace cu mine, cu toate că nu i-am greşit cu nimic. Bietul băiat !

M-am şi dus la înmormîntare şi i-am cîntat cum se cuvine, iar după prohod am trecut pe la alde Kőmives şi le-am spus că în faţa morţii l-am iertat.

Biata Kőmives Erzsi mi-a spus că nu trebuia să se omoare ; cînd iubeşti o fată nu trebuie să te spînzuri. Iaca, ea a rămas de ruşine cu fetiţa după ea.

Plîngea săraca fată. Mi se rupea inima de milă. I-am spus cum stau şi eu : am împlinit douăzeci şi doi de ani şi încă nu mi-am putut găsi o ibovnică adevărată.

— Are Dumnezeu grijă să-i găsească fiecăruia ce-i trebuie, mi-a răspuns.

Totuşi, au trecut trei ani de zile pînă să aflu cine-i făptura hărăzită.

AL DOUĂZECI ŞI ŞAPTELEA DIALOG

în care se arată că toate vin la vremea lor, pînă şi însurătoarea

În 1913, pe la Crăciun, cînd m-am întors de la Budapesta, mi-am cumpărat doi cai.

Îi povestisem unchiului meu, nenea Bálint, ce viaţă grea duc eu : nici acasă nu mă procopsesc, nici la Budapesta nu-s în stare să-mi fac o meserie.

— Eşti prea bătrîn ca să te mai faci ucenic, mi-a spus.

Şi, într-adevăr, aveam douăzeci de ani cînd am venit întîia dată la Budapesta, dar atunci n-am vrut să mă angajez din pricina mamii, iar acum era prea tîrziu. Nu-mi părea rău, de altfel, că eram un om prea încercat ca să mai pot face ucenicie. Nu-mi ardea să mă dăscălească la bătrîneţe orice maistru, iar pe de altă parte nu era rău că aşa, în treacăt, am învăţat o mulţime de meserii. La zidărie încalte mă pricepeam : eram în stare să ridic singur o casă. Îmi făcusem un grajd mic din vălătuci, toată lumea s-a mirat ce frumos l-am bulgărit cu lut frămîntat în pleavă. L-am tencuit şi nimeni n-ar fi zis că nu e treabă de zidar. Dar mai cu osebire am învăţat tinichigeria. Ştiam rostul uneltelor şi era o jucărie pentru mine să fasonez tabla, s-o tai, să croiesc. Cînd m-am dus acasă am făcut o mulţime de tipsii şi le-am vîndut prin satele vecine. Lumea rîdea şi zicea că

m-am făcut „drotar". Atîta pagubă ; m-am ales cu o grămadă de grîu. N-a fost o afacere proastă, mai ales iarna. Şi la zugrăvit şi vopsit mă pricepeam. Am auzit că la Csécse un gospodar şi-a făcut o casă cu acoperiş de tablă. M-am angajat să i-l vopsesc pentru o majă de grîu. Într-o săptămînă l-am dat gata.

Mă bucuram, se înţelege, de îndemînarea mea la meserii, dar într-o zi i-am vorbit lui nenea Bálint cam aşa :

— Nene Bálint, mi s-a urît să tot bat drumurile la Budapesta şi înapoi, iar dacă Dumnezeu m-ar ajuta să-mi încropesc doi căluţi, nici faţa nu mi-aş mai întoarce-o încoace. Te rog să mă crezi. Că vezi, şi frate-meu Gedeon s-a însurat şi, ştii dumneata, cînd cineva îşi aduce nevastă în casă, fratele trebuie s-o cam rărească.

— Ei — zice nenea Bálint — cît costă azi doi cai la voi ?

— O sută de forinţi, zic eu.

— Ai noroc că m-ai găsit în toane bune, băiete, zice nenea Bálint. Iaca, îţi dau o sută de forinţi, dar să nu te mai prind pe la Budapesta, că-ţi rup picioarele.

— Aşa să-mi ajute Dumnezeu, nene Bálint ! N-ai să mă mai vezi curînd pe aici, că de-acu mă însor, dacă-mi ajută Dumnezeu.

— Foarte bine, băiete, e timpul. Însoară-te, du-i bietei tale mame o noră bună. Intră şi tu în rîndul oamenilor cinstiţi şi de omenie.

Am pus în buzunar suta de forinţi — aveam o sumă frumoasă, că şi eu cîştigasem bine — şi am plecat spre casă. De-acum, Budapesta, poţi plînge după mine !

Îndată ce am ajuns acasă am cumpărat un cal frumos, pe Bălţatu, şi la scurtă vreme i-am adus un

soţ frumos, pe Grauru. Bălţatu, un cal minunat, de remontă, era pintenog, iar Grauru, sur. O sută patruzeci şi şase de forinţi m-au costat amîndoi, două sute optzeci de coroane.

Erau doi cai zdraveni. Foarte buni cai. M-am apucat îndată de cărăuşie. Toată iarna am cărat lemne de la pădure.

Numai că Bălţatu nu era sănătos. Dar nu ştiam. Trăgea din toată inima, dar tuşea. Spre primăvară tusea i s-a înteţit. Nu ştiam ce să fac cu el, mereu îmi ziceam să-l duc la veterinar şi mereu amînam.

Am primit fel de fel de sfaturi. Ba să-i ung zăbalele cu untură de gîscă, ba să-l duc îndărăt la fostul proprietar, că în termen de treizeci de zile e obligat să-l ia, dar nu mă înduram, fiindcă era tare frumos, frumos cum nu s-a pomenit, şi cînd l-am cumpărat nu tuşea. Nu tuşea, vezi bine, că geambaşii ştiu să oprească tusea. Trei zile nu-ţi mai tuşeşte calul. Dar cum nici mai tîrziu nu se înăduşea prea tare, îmi era milă să-l dau, că era o frumuseţe de cal, făcea singur o sută optzeci de forinţi, dacă i-ar fi trecut tignafesul, poate şi mai mult. În viaţa mea n-am lucrat cu un cal aşa de frumos.

Dar într-o zi, cînd mă întorceam din pădurea de la Salánk, căluţul meu s-a prăbuşit în mijlocul drumului şi a murit.

Ce să mă fac ? Era tocmai în ziua a treizeci şi una de la tîrg, termenul legal trecuse, nu mai puteam face proces.

Şi-apoi, chiar în ajun îi spusesem mamii că nu-l dau îndărăt, are să se înzdrăvenească el cu vremea.

Şi, iac-aşa, Grauru a rămas singur.

Tare mă durea singurătatea lui. Se vedea că-l doare şi pe el, mai cu seamă că avea o fire ciudată : nu voia în ruptul capului să lucreze singur.

Am împrumutat un cal de la nenea Mojzes Pál. Alături de el Grauru mergea de minune, dar singur nici căruţa goală n-o urnea din loc.

I-am spus mamii că trebuie să-i cumpăr un soţ. Dînsa mă sfătuia să-l vînd mai degrabă şi pe Grauru, că, pesemne, caii nu-s de noi, nu mă pricep la ei. Toată viaţa am lucrat cu boi. M-am dus totuşi la tîrgul de la Újlak şi am cumpărat un cal negru şi frumos cu nouăzeci şi cinci de forinţi. Îi zicea Corbu şi era negru ca smoala.

Sosesc acasă, fudul nevoie mare, şi îl înham numaidecît la căruţă, să car nişte gunoi. Încarc eu, încarc, şi deodată bag de seamă că Corbu îşi întoarce capul, se uită la căruţă.

— Văleu — îi spun mamii — mă tem că se lasă cu bucluc. Calul s-a uitat la încărcătură.

— Aş ! face mama. N-o fi avînd chiar atîta minte.

Dar uite că a avut. Cînd am isprăvit cu încărcatul, dau să pornesc. Grauru se opinteşte din răsputeri, dar Corbu nici nu se clinteşte.

Ei, drăcie !... şi-i ard o bătaie bună.

Dar calul începe să se tragă înapoi, sare, şi cît ai bate din palme rupe ştreangul.

E drept că ştreangul era cam slab. Dar mai aveam un ştreang în casă, unul bun, făcut astă-iarnă la comandă. Îl potrivesc la căruţă şi pornesc din nou. Corbu începe să facă ponturi, sare iar, dar nu izbuteşte să-l rupă. Născoceşte însă alte drăcovenii. Se aşază cu fundul pe căruţă şi o împinge înapoi.

Ei, am sfeclit-o cu Corbu. Acum ce-i de făcut ? Mai fac o încercare, să văd dacă am avut dreptate, sau poate numai căruţa plină nu vrea s-o tragă.

Descarc gunoiul şi pornesc cu căruţa goală. Calul se uită îndărăt, vede că în căruţă nu e nimic şi porneşte frumos, în trap uşor.

Bine stăm dacă măria-sa nu vrea să se plimbe decît cu căruţa goală !

Am dus calul îndărăt la Újlak chiar a doua zi. Vînzătorul nu l-a primit. Mă duc la notar. Ăsta însă era un orăşean, aşa că i-a dat dreptate vînzătorului : calul e frumos, e bun, n-am decît să-l învăţ.

A trebuit să-l duc acasă şi să mă necăjesc cu el o bucată de vreme. De cîte ori încărcam căruţa, se uita îndărăt. Cînd nu era încărcată peste loitre, calul trăgea. Se întîmpla să ducă şi douăsprezece, ba şi douăzeci de măji ; cînd nu vedea ce duce, mergea de minune. Dar cînd încărcătura trecea de loitre şi el o zărea, nu se mişca din loc. Saci cu grîu puteam să duc cu el oricît de mulţi şi oricît de grei ar fi fost, dar paie sau fîn — pentru nimic în lume.

Am colindat tîrgurile cu el, dar nu l-am putut vinde ; era atît de zurliu, că nu voia să tragă nici căruţa goală cînd trebuia plimbat prin faţa cumpărătorilor.

Unii m-au sfătuit să-i dau să bea rom. A băut o jumătate de litru. N-a folosit la nimic. Pînă la urmă un ţigan m-a învăţat ce să fac. Mi-a spus să-i dau să înghită un pumn de gunoi de vrăbii. Am făcut şi încercarea asta. Şi iată că dobitocul s-a îmblînzit ca un mieluşel. Aşa am izbutit să i-l vînd unui gospodar din Kishodos.

Mi-a părut bine că am scăpat de el.

A doua zi omul mi l-a adus înapoi.

— Prietene, îmi pare bine că am scăpat de el.

Nu l-am primit. Cum era să-l primesc ?

De data asta calul a ajuns în faţa notarului nostru şi dînsul a spus :

— Ce vrei, omule ? Calul e frumos, e bun, învaţă-l şi dumneata.

Aşa se trăieşte în lume. Iată de ce trebuie să te ai bine cu stăpînirea. Atunci am învăţat ce-i va să

zică un notar, ce-i legea. Cînd e vorba de o nedreptate, te pot ajuta.

Prin cîte nu trece omul tînăr pînă se deprinde cu toate chichiţele vieţii !

Dar de data asta am ascultat-o pe mama, care mereu mă bătea la cap să renunţ la cai, că nu-s de noi. L-am vîndut şi pe Grauru şi am cumpărat în locul lui doi juncani ; o să se aleagă nişte bouleni buni din ei.

Mai mult mă gîndeam însă la însurătoare, că mama era slăbuţă, iar cu vaca, cu purceii, cu prăşitul mergea greu, nu pridídea atîta muncă. Eram şi amărît foarte ; ce-o să se aleagă de mine dacă nu mă însor ? Doar n-o să trăiesc singur cuc, să mă arate lumea cu degetul.

Da, da, dar pe cine să iau ? Mă mai gîndeam încă la Váradi Piroska. Dinspre partea lui Sarkadi puteam s-o peţesc, fiindcă el s-a însurat în primăvară. A luat o fată bogată din Nagypalád, fata bogătanului Semptei. S-a şi mutat la ei, a intrat în familie, n-o să-mi mai tulbure apele pe-aici.

Era duminică... „Azi e zi potrivită, îmi zic, o să-i vorbesc".

Da, dar cînd mă uit mai bine, bag de seamă că mereu îşi aruncă privirea spre cor, unde stăteam noi, flăcăii, dar nu spre mine, ci spre un flăcău tinerel, unul Meggyesi Janika, mai tînăr cu vreo doi ani decît mine.

Asta mi-a dat de gîndit. Pe vremuri, aceşti Meggyesi au fost o familie mare, familie de nobili, dar nu erau de aici, băiatul a venit doar ca oaspete la alde Ábráhám Jósep, cu care se înrudea. Unchiul său era primpretor undeva în plasa Ugocsa. Va să zică Váradi Piroska, dornică de măriri, şi-a aruncat privirea tot spre unul din ăştia. Nu m-am dus pe la ei în ziua aceea, în schimb m-am interesat de Meggyesi Janika şi am aflat că n-are nimic pe sfînta lume. N-are decît o mamă trufaşă, care se gîndea să-şi încurce băiatul — frumuşel băiat, n-am ce zice — cu o fată bogată, pentru a-şi sălta în felul ăsta familia scăpătată.

Dacă-i aşa, a nimerit, vorba ceea, ca Ieremia cu oiştea-n gard, că Piroska are cu totul două iugăre şi jumătate, în care tînărul poate scurma mult şi bine pînă să dea de comoară.

Dar băiatul părea îndrăgostit lulea de fată ; am auzit că seară de seară era la ea.

Îmi spune un prieten, Somodi Pál, că ştie el la Becs o fată care ar fi bună de nevastă pentru mine. Hai să mergem duminica viitoare ; e bal la Becs, o s-o cunoaştem.

Bine. Duminică îmi văcsuisem frumos cizmele, mă duc la biserică, după slujbă stau la masă, iar după prînz mă ridic şi-i spun mamii :

— Dă-mi o coroană.

— Ai şi tu bani, îmi spune.

„Hm. Ce-o fi avînd."

— Am, dar puţini, prea puţini.

Nu-i făcea plăcere că plec ; am băgat de seamă. Deşi nu ştia unde mă duc. Săraca, bănuia că îmi stă capul la însurătoare şi nu prea dorea aşa ceva.

Totuşi, n-a spus o vorbă, ci a luat puşculiţa, a scos din ea o coroană şi mi-a dat-o.

— Şi unde te duci ?

— Oi vedea... La Becs.

— La Becs ?

— Da, la Becs.

— Am fost şi eu o dată la Becs. La un bal. Aveam o rudă acolo, un unchi, Nagy Ferenc. Dar nu mi-a plăcut Becs. E un sat strîmb.

— Am să văd.

— Îl cunoşti doar, ce să mai vezi ?

— Numai că acum am să mă uit mai bine.
A tăcut, săraca, un răstimp, apoi m-a întrebat:
— Eşti în vorbă cu cineva?
— Da.
— Cu cine?
Îi spun. Un cuvînt n-a mai scos şi vedeam că e tare amărîtă. Dar ce puteam să-i fac? Ceva tot trebuia să încerc.
Am plecat. Era o zi frumoasă de primăvară. Totul înverzea minunat. Cînd ajung la podul de la Újlak, din jos de Becs, văd trei fete venind la vale. Mă uit să văd încotro se duc şi bag de seamă că o apucă tot spre Becs. Erau trei fetişcane frumoase; mai ales cea mai mică tare îmi plăcea. Era o codană gata oricînd să rîdă, îmi aducea aminte de Annuska, că şi asta era blondă, nu chiar aşa de frumoasă, ce-i drept, dar potrivită, totuşi.
Şi cum mă uitam la ele, tocmai cea mică începe să-mi vorbească:
— Nu te uita aşa de tare, că ai să rămîi orb!
Rîdea cu poftă şi rîsul ei răsuna ca un tril de pasăre.
— Orb? Numai că eu nu vreau să orbesc.
— Şi ce-i dacă nu vrei?
M-am apropiat de ele şi le-am întrebat:
— Unde mergeţi, domnişoarelor?
— Drept înainte — răspunde mititica — după nas.
— Iar eu o să mă ţin după dumneavoastră, drept înainte.
Fetiţa iar a rîs.
— Dar ştii — urmează ea — cine se ţine după fluturi, calcă în noroi.
Ia te uită cum mă ia!
— Mare ştrengăriţă eşti, drăguţă! îi spun.
— Ştrengar cu ştrengar se potriveşte, zice.

Şi iac-aşa ne mîncam cu vorba. Era iute la minte mititica, iar celelalte rîdeau într-una şi rîsul lor parcă mă gîdila.
Aşa am mers pînă la Becs, cale scurtă, unde mititica îmi spune, pe neaşteptate:
— Ai putea să vii şi pe la noi, dacă nu eşti în vorbă cu cineva.
— De unde ştii că-s în vorbă?
— Ei, vezi? rîde. Am ghicit. Dar zău îţi spun, vino pe la noi; n-o să nimereşti prost, dacă vrei să te însori.
— Hm, hm — fac eu — nu-i lucru de şagă. Cîţi ani ai dumneata?
— Am destui.
— Ei bine, o să vedem.
Cînd dăm să intrăm în ograda lor, maică-sa iese din casă, iar fata aleargă spre ea.
— Ia te uită, mamă, ce lungan am agăţat.
— Taci, tu, nebuno! o potoleşte maică-sa. Ce tot îndrugi?
Dar fata repeta într-una că ea m-a prins pe mine, nu eu pe ea.
— Aşa-i ea, zice maică-sa. Ce-i în guşă şi-n căpuşă.
Apoi m-a chemat şi dînsa în casă şi m-a poftit să şed. Bărbat-su şi fi-su nu erau acasă. Am stat de vorbă cu cele două femei. Bătrîna m-a întrebat cu de-amănuntul cine sînt, din ce neam de oameni mă trag. Pe mama o cunoştea, îmi spuse, că maică-sa fusese o fată Rettegi şi e cimotie cu neamurile mele din Csécse. M-am simţit de la început ca acasă. Îmi plăcea casa lor. Nu era nouă, dar avea doi pereţi cu geamuri şi era o clădire sănătoasă. Apoi a sosit şi omul, tatăl fetiţei. Şi el s-a arătat plin de bună-

voinţă, rîdea de fie-sa, care cică m-a cules de pe drumuri. Mi-a arătat grajdul ; avea doi mînji de toată frumuseţea. La rîndul meu i-am povestit păţaniile mele cu caii. Mi-a dat sfaturi, m-a învăţat ce trebuia să-i fac calului ca să scape de tignafes. Nu trebuie să-l mîi niciodată prea tare. Avea şi o vacă ; mai avea puţin pînă să fete. Curtea, ca paharul, parcă ar fi aşteptat peţitori, deşi fetiţa era foarte tînără, nu avea decît şaisprezece ani.

A trecut ziua. Au pus vin pe masă, că le spusesem că rachiul nu-mi place. Le-am vorbit despre Budapesta ; de, eram om umblat prin lume.

Era o familie bună şi familia gospodarului Szőke Lajos, dar familia neveste-si era prima.

Seara ne-am dus la bal ; am jucat cu mititica, am făcut cunoştinţă cu rudele ei, mă simţeam foarte bine.

Şi pe la miezul nopţii Szőke Zsuzsika îmi spune, nici una, nici două, că s-ar mărita cu mine. Fără peţitori, fără nimic, a spus-o singură, parcă a luat-o gura pe dinainte. Iar mie îmi plăcea că nu e mofturoasă, nu se lasă rugată. Cine ştie ? Poate că aşa mi-a fost rînduit. Totuşi, i-am spus :

— Ştii, nu-ţi pot spune încă nimic. Trebuie să stau mai întîi de vorbă cu mama, că o iubesc pe maică-mea. Dacă ea n-o să aibă nimic împotrivă, atunci, nu zic, s-ar putea...

Pe la miezul nopţii m-am întors acasă, la Liget, şi chiar atunci, în noaptea aceea, i-am povestit mamii ce noroc am avut. Nu i-am spus, fireşte, că fetiţa m-a luat din drum, ci că am făcut cunoştinţă cu familia ei la bal.

— Vai, dragu mamii, ştii ce familie e aia ? Familia Rettegi e prima la Tiszabecs şi chiar în judeţ.

Ai putea să-ţi lingi degetele dacă Dumnezeu ţi-ar rîndui aşa ceva.

Dacă am văzut că mama n-are nimic împotrivă, joi m-am şi înfiinţat la Becs şi m-am logodit cu fata. I-am dus şi un dar de logodnă : un galben de douăzeci de coroane înfăşurat într-o basma roşie de mătase. Tot pacheţelul, închipuind o inimă, era legat cu o pamblică albastră de mătase.

Mă simţeam şi mai bine. Am rămas la ei tot pînă la miezul nopţii. Atunci fratele ei mai mare, Jani, a pus caii la căruţă şi m-a dus pînă în capul satului nostru. Aşa am ajuns acasă. M-am împrietenit la cataramă şi cu Jani. Era un băiat tare cumsecade, avea nouăsprezece ani şi era harnic ca prisnelul, după cîte am văzut. Dacă taică-su, maică-sa şi fratele ei sînt toţi atît de vrednici, nici fetiţa nu poate fi altfel.

O strîngeam, fireşte, pe mititica şi tare-mi plăcea că, aşa fragedă cum era, nu se speria şi nu se trăgea la o parte.

Ei — mi-am zis — de-acu am intrat pe făgaşul cel bun, slavă tatălui ceresc !

Am lucrat cu atîta voie bună în săptămîna aceea, şi cu atîta spor ! Că e cu totul altceva cînd te ştii la adăpost şi totul îţi merge din plin.

Îmi treceau prin cap fel de fel de gînduri. Ei sînt destui acasă, mi-am zis, eu nu le-aş cere decît o mînă de ajutor ca să-mi pot ridica o căsuţă nouă. De altceva nu avem nevoie, zestrea o s-o căpătăm la sorocul cuvenit. Pe atunci se pusese la vînzare casa lui Goldmann, cu ogradă cu tot. Paládi Józsi stricase înţelegerea, dar ograda se putea vinde, şi comuna ar fi cumpărat-o de bună seamă, că era

lîngă biserică. Mă gîndeam să dărîm casa. În ogradă se putea clădi o casă parohială nouă, că cea veche era departe de biserică. Dacă totul ar fi ieşit cum plănuiam eu, casa parohială ajungea în curtea bisericii.

Într-o duminică îmi iau inima-n dinţi şi mă duc la alde Szőke, să le spun că ograda lui Goldmann ar putea s-o cumpere satul. Eram foarte fericit.

Am sosit spre seară la ei. Zsuzsika nu era acasă. Maică-sa a trimis pe cineva după ea. N-au găsit-o nicăieri, că Tiszabecsul era sat mare. Fetiţa aşadar n-a venit acasă. În schimb a venit o prietenă de-a ei cu care se plimbase în ziua cînd o întîlnisem pe şosea, una Beteg Boris.

— Dumneata chiar vrei să te însori cu Szőke Zsuzsi ?

— De ce mă întrebi ?

— Nu e în stare să-ţi puie un petic pe nădragi.

Nu m-am lăsat dus de nas.

— O să înveţe, zic.

— Nu-i place nici să ţeasă, nici să toarcă. Nici măcar nu ştie. Nu ştie decît să chicotească. Nu de aşa nevastă ai dumneata nevoie.

Ştiu eu de ce nu e acasă Zsuzsi ? Nu-şi închipuia că, fiind duminică, pot să viu ? Eram tare mîhnit, mă simţeam jignit, iar Boris mă asmuţea.

— Lucru limpede : nu-i bună de nimic ; numai la găteli şi la zorzoane-i stă capul. N-ai să dovedeşti cu paralele.

— Asta nu-i treaba dumitale, i-am retezat-o.

Dar fata nu se lăsa. Mereu găsea ceva de spus. Cică pe toţi care-i vede îi iubeşte. E crudă încă, îi trebuie timp să se potolească. Şi acum lipseşte de

acasă fiindcă aleargă după flăcăi. Şi n-o să vie curînd, se duce la bal, se zgîieşte pe la ferestre, doar o !ua-o cineva la joc. Că aşa-i ea.

Mama Zsuzsikăi mulgea vaca, tatăl ei rînea grajdul, iar Jani avea treabă prin ogradă, că toţi erau oameni harnici, aşa că Beteg Boris a avut timp să-mi vorbească. Şi mi-a vorbit de m-a ameţit.

Iar Zsuzsika nu venea într-adevăr. Cînd s-a întunecat, le-am spus gazdelor că plec la cîrciumă. A venit şi Janika cu mine.

Cum mă apropii de cîrciumă, aud că ţiganii cîntă de joc. Intru şi dau cu ochii de Zsuzsika. Juca de zor cu un flăcău şi rîdea în hohote.

Nu mi-a mai trebuit altceva. M-am aşezat la o masă, am cerut vin şi am chefuit toată seara, fără să mă uit la ea.

Vine fata şi mă întreabă de ce nu mă duc la ea.

— Du-te cu cine pofteşti — zic — du-te şi petrece cu cine vrei. Să mi se usuce piciorul dacă mai fac un pas după dumneata, sau dacă te mai chem o singură dată la joc.

Către dimineaţă începe să plîngă că o fac de rîsul satului.

M-am ridicat şi am plecat, împreună cu flăcăii cu care m-am împrietenit, la cealaltă cîrciumă, unde am petrecut mai departe pînă dimineaţa.

Da, dar cînd să plec mi-am adus aminte că mi-a rămas şuba la ei. Îi spun unui flăcău :

— Du-te şi adu-mi şuba.

Nu poate, zice, că n-a fost niciodată la ei.

Aşa că m-am dus eu.

Fata, zor-nevoie să mă-mbuneze : s-o iert, că e încă tînără.

— Lasă-mă-n pace, te rog. Dumneata nu-mi eşti logodnică. Am schimbat nişte daruri şi-atît.

M-am dus acasă.

Apoi, în aceeaşi vară, cînd a ars şura lui Kisfalusi István la Milota şi m-a chemat să i-o fac, a trebuit să trec prin Becs. La întoarcere am intrat pe la ei. Dar de data asta eram pregătit ; aveam în buzunar darul pe care îl primisem de la ea. Aşa am intrat în casa fetei.

Mamii îi părea tare rău, ar fi dorit din toată inima s-o aibă noră, dar mie îmi trecuse pofta de fată. Are s-o înveţe ea, zicea mama. Eh, n-am nevoie de nevastă pe care mai trebuie s-o înveţi, dimpotrivă, de una care să mă înveţe ea pe mine, care ştie tot ce trebuie să ştie o femeie. Biata mama, a plîns cînd i-am spus că-i înapoiez darul ; tare ar fi vrut să mă vadă înrudit cu familia Rettegi. Şi, ce-i drept, şi darul era frumos : trei basmale de cap, toate trei de mătase, două batiste şi un buchețel de flori de mătase de pus în pălărie.

Intru în casă, nu văd fata nicăieri, dar simt că cineva mă îmbrăţişează de la spate.

Mă uit. Era Zsuzsika, mititica, cu obrajii aprinşi ca doi bujori.

— Uite ce-i, Zsuzsika, mai păstrezi darul de logodnă de la mine ?

— Da — zice — numai pamblica am luat-o de pe el şi mi-am pus-o în păr, atunci cînd m-am dus întîia dată la bal.

Mi-am adus aminte că în seara aceea avea într-adevăr o pamblică albastră în păr, dar nu de la început, ci de pe la miezul nopţii, cînd a venit la mine. Abia acum mi-am dat seama că a dat o fugă pînă acasă, a desprins pamblica de pe pacheţel şi şi-a aninat-o în păr ca să mă împace.

Numai că era prea tîrziu. Nu se mai înnoda firul ce se rupsese.

— Nu face nimic. Caută-l.

L-a căutat în sertarul scrinului, l-a scos, mi l-a întins.

Am luat pacheţelul, un galben înfăşurat în două batiste, închipuind o inimă ; doar pamblica lipsea. L-am pipăit cu vîrful degetelor : aurul era înăuntru.

Am scos din buzunar darul ei, i l-am dat, iar pe al meu l-am pus la loc, în buzunarul dinăuntru, pe stînga.

A început să plîngă.

— Nu plînge, Zsuzsika. Nu e cine ştie ce. Eşti tînără încă, poate să ai mai mult noroc de la Dumnezeu.

Intră maică-sa.

— Ei, cum o mai duci, nepoate ?

Pe vremea aceea aşa se vorbea : cu nepoate.

— Stai de îmbucă ceva, îmi spune bătrîna.

— Mulţumesc, nu mi-e foame.

Dar ea n-a ţinut seama, ci a trimis un băieţel la cîrciumă după o jumătate de vin, apoi s-a urcat în pod după costiţe.

În timpul ăsta eu am luat-o din loc. De atunci nu i-am mai văzut.

Pe Zsuzsi am mai întîlnit-o o dată, la Budapesta, în timpul războiului. S-a făcut într-adevăr o femeie stricată. În timpul războiului nu mai alegea bărbaţii, oricine era binevenit, soldat să fie. A avut totuşi norocul să se mărite cu un invalid. Şi acum stau la Budapesta. Odată, pe la miezul nopţii ci-

neva îmi sare de gît. Era Szőke Zsuzsika. Mi-a spus cu multă amărăciune că bărbatul ei n-are nici un cîştig, aşa că trebuie să-şi cîştige singură pîinea pe stradă.

— Atunci ţi-ai găsit meseria.

— Dacă mă luai de nevastă — mi-a spus — aş fi putut duce şi eu o viaţă aşezată, cinstită, ca lumea.

Poate că a avut dreptate, săraca. Purta o rochie foarte frumoasă, arăta taman ca o cucoană adevărată.

AL DOUĂZECI ŞI OPTULEA DIALOG

în care se arată că, într-adevăr, lucrul cel mai greu din lume este să-ţi găseşti o nevastă bună. Încercarea poate fi norocoasă ; totuşi, rareori izbuteşte

Mi-au spus nişte prieteni să mergem la balul de la Istvándi. N-am avut nimic împotrivă. Să mergem. Începuse vara, era o vreme minunată şi într-o după-amiază de duminică am pornit domol, domol.

Istvándi e un sat lung, foarte lung, înşirat pe cursul rîului Tur, şi are o cîrciumă cît o magazie. Am făcut cunoştinţă cu fetele şi am jucat mult.

Era atunci o fată la Istvándi, o fată trupeşă şi frumoasă, se numea Kánya Erzsébet şi era fata unuia Kánya István, om înstărit. Şi maică-sa era o femeie voinică şi înaltă, prea înaltă chiar, şi cumplit de grasă. Fata însă era frumoasă pe vremea aceea, frumoasă şi crudă, şi avea ceva ce-i înnebunea pe flăcăi.

Nu ştiu de ce, fata asta m-a plăcut din prima clipă atît de tare, încît mi-a spus să părăsim balul şi să mergem la ea acasă.

Căci, după obiceiul de acolo, pe la miezul nopţii taraful lua o pauză de un ceas, jocul înceta, iar flăcăii se duceau la casele cu fete, să îmbuce ceva. M-am dus aşadar şi eu, dar cînd am văzut cîţi flăcăi din sat sînt la ei am ieşit în ogradă. Voiam s-o şterg. La ce să mă încaier şi s-o iau pe spinare ?...

Dar Erzsébet a venit după mine.

— Nu cumva vrei să pleci ?

— Nu, dar văd că aici sînt destui flăcăi, nu vreau să fac moarte de om pentru dumneata. Rîdea. Şi pe urmă — zic eu — sînt destule guri. La ce să mai încurc şi eu lumea ?

— „A — zice ea — ce are a face ?". Ăştia toţi sînt rude cu ei, jumătate din sat erau Kánya şi toţi băieţii neamuri de-ale ei. Să fac bine să intru, că ăştia pleacă îndată şi rămînem singuri.

Nu ştiu ce-a făcut, ce-a dres, dar chiar aşa s-a întîmplat cum spusese. Într-un sfert de ceas au plecat cu toţii, iar noi am rămas în doi.

Mi-a pus fel de fel de întrebări, iar eu i-am spus că am fost pe la Budapesta de mai multe ori, că ar trebui să mă însor, dar nu-mi găsesc o fată potrivită.

Erzsébet era o fată foarte serioasă, rîdea rar şi mi-a spus că o să-mi dea o mînă de ajutor.

Era, cum spuneam, o fată vrednică Erzsébet, iar eu mă obişnuisem să mă uit, cînd intram în casa unei fete, ca la casa mea. Acest Kánya István era un gospodar înstărit. Avea vreo douăzeci şi cinci de iugăre de pămînt arabil, multe vite, cai, de toate. Mi-a părut bine că am fost primit atît de inimos de nişte oameni cu stare, care nu se supărau că fata lor se arată atît de bună cu mine.

Zsuzsikăi nu-i spusesem niciodată că vreau să mă însor, ăsteia însă i-am spus din primul moment, că nu voiam să creadă că umblu aşa, degeaba. Las' să ştie ce gînduri am.

Le-am povestit istoria cu caii. Bătrînul rîdea cu poftă şi mi-a spus că de păcălit cu nimic nu te poţi păcăli mai uşor decît cu caii, mai cu seamă cînd nu te pricepi la ei. Mi-a povestit şi el, cu mult haz, cum a păţit-o cu fel de fel de cai, pînă le-a învăţat meşteşugul. Scumpă învăţătură ! a încheiat.

Le-am povestit şi istoria cu curtea şi casa lui Goldmann. Bătrînul aproba din toată inima planul meu de a ridica o casă nouă, dar a adăugat numaidecît că, dacă-şi mărită fata, ginerele trebuie să se mute la el, altfel nu i-o dă. Pămînt e destul, şi el e gata să-şi dea averea tinerilor, că nevastă-sa e foarte grasă, nu mai poate lucra ca lumea, trebuie să-i uşureze viaţa.

Mi se părea că n-ar avea nimic împotrivă dacă de pildă chiar eu aş intra, ca a doua gazdă, în casa lui. Nici pentru mine n-ar fi fost rău să-mi pot uşura astfel viaţa. Eu însă ştiam că sînt prea sărac pentru ei. Deşi Kánya István vorbea ca unul care nu ţine seama de nimic, afară de cinste şi omenie. Ginerele să fie harnic, să preţuiască ceea ce are. Că şi el a început viaţa ca om sărac. A avut puţin pămînt, două-trei iugăre, dar a ştiut să mai cîştige douăzeci şi două sau douăzeci şi trei. El, aşadar, nu-l vede bine decît pe omul hotărît să cîştige. Şi în satul ăsta se poate cîştiga, zicea. Era o moşie mare la Istvándi, moşia lui Kende Zsiga. Şi Kende e un om „cu cap", a început cu o mie de iugăre şi astăzi are vreo patru mii. E un om care ştie să preţuiască pe gospodarul harnic şi de treabă, îl lasă să cîştige, zicea. Este cărăuşie şi muncă berechet.

Aşa stăteam de vorbă cu bătrînul. Mi-a spus, printre altele, că şi el a muncit de s-a spetit toată viaţa, a ridicat prea mult, aşa că de-acu trebuie să-şi cruţe şalele.

La ora unu ne-am întors la bal. Eu am jucat cu fata pînă dimineaţa. Juca cu o uşurinţă de parcă ar fi întors fînul. Era vrednică şi la horă.

Se crăpa de ziuă cînd am plecat spre casă. Fata şi-a luat rămas bun de la mine, spunîndu-mi că vrea să mă revadă cît mai curînd.

Eram tare tulburat. Cum o să mai dau pe la Istvándi ? mă gîndeam. N-am ce căuta aici. Să alerg după fata unui bogătan ? Nu se poate, că dacă te vede cineva că fugi cu limba scoasă după o căruţă, repede îţi face vînt.

I-am povestit acasă mamii tot. Mi-a spus şi ea :

— Vai dragu mamii, cu bogătanii să bagi bine de seamă, că ei nu caută decît argaţi buni.

— N-o să trăiască ei cît lumea.

— Nu, dragu mamii, dar n-o să-ţi spună cînd are de gînd să moară. O poate duce şi treizeci de ani, iar cîtă vreme trăieşte tu nu vei fi decît vizitiu la el, sau rîndaş. Te pune să dormi în grajd şi să-i rîneşti coteţele.

Dimineaţa, cînd ies la cîmp, cu cine credeţi că mă întîlnesc ? Cu Kőmives Erzsi.

Am apucat-o împreună spre Şesul lui Nagypál. Aveau acolo o bucată de pămînt de vreo douăzeci de mierţe — şi pe seama ei avea de asemenea unul de patru mierţe, că în procesul cu Csereklye Mihály judecătoria i-a dat, pentru întreţinerea copilului, un loc de patru mierţe. Îl luase în stăpînire, aşa că Erzsi se ducea la prăşit pe pămîntul ei. Era pe vremea cînd se prăşea porumbul.

Mă întreabă Erzsi ce mai fac, cum o duc ?

Iar eu i-am spus că vreau să mă însor, că mama a îmbătrînit şi azi-mîine încep să îmbătrînesc şi eu. Trebuie să ne gîndim la viitor, fiindcă aşa nu mai merge. Vreau să-i fac o bucurie mamii : să-şi cunoască nora şi poate şi nepoţii.

Apoi i-am povestit păţania mea cu fata din Tiszabecs, cuvînt cu cuvînt, aşa cum s-a întîmplat.

Erzsi era aşa cum o ştiam din copilărie : liniştită şi aşezată. Era plinuţă ca o nevastă în toată legea şi tare deşteaptă, ce-i drept, e drept.

— Nu-s de dumneata fetişcanele astea crude, György. Dumneata ai nevoie de o fată care ştie ce-i viaţa, ştie să gătească, să facă pîine, să toarcă, să ţeasă. Să fie cumpătată, să preţuiască banul. Că viaţa nu e şagă, azi se trăieşte greu. O să-ţi găsesc eu o dată o fată bună.

Apoi i-am spus ce am văzut cu o seară înainte la Istvándi. I-am spus tot aşa, cu inima deschisă, tot ce gîndeam.

Nici mamii nu i-am vorbit aşa, spunîndu-i tot ce aveam pe suflet. Lui Kőmives Erzsi în schimb i-am povestit tot, ca unei surori, şi aşijderea mă asculta şi ea, ca o soră bună.

La stejarii gemeni a trebuit să ne despărţim : de acolo ea o apuca spre dreapta, iar eu spre stînga.

Am prăşit cu sîrg toată ziua, dar tot timpul mă munceam cu gîndul : cum să fac să pornesc deodată cu Erzsi, ca să ne întîlnim din nou pe drum. Mă gîndeam : fata asta e foarte harnică, are să prăşească pînă tîrziu... Apoi iar m-am gîndit că are copil mic, trebuie să se grăbească, să-l îngrijească. E adevărat că nu-l mai alăptează, dar, oricum, nu-l poate lăsa atîta vreme numai în grija mamă-si.

Ei bine, nu ne-am întîlnit.

Dar abia sosesc acasă, că vine un puşti, băieţelul vecinului lor, să mă cheme la Kőmives.

Plec numaidecît. Ce-or fi vrînd ? Te pomeneşti că Erzsi mă cheamă.

Nu ea m-a chemat, ci tat-su.

A auzit, zice bătrînul Kőmives, că mă pricep la zidărie. N-aş vrea să mă duc cu el la Istvándi ? A luat în antrepriză un grajd mare, lung de şaisprezece stînjeni ; despre asta ar fi vorba.

— Cît plăteşti ?

— Un forint.

— Nu e mult — zic — dar de dragul dumitale, fie.

Dar nu pentru forintul cela m-am dus eu la Istvándi, ci pentru că puteam s-o văd din nou pe Kánya Erzsébet.

Şi uite-aşa am plecat în lunea următoare, şi n-am nimerit-o prost, că toate serile le petreceam la casa gospodarului Kánya István. Mă primeau bine, taman ca pe copilul lor.

Era o vreme minunată cum n-am mai pomenit. După ce isprăveam cu munca mea, le ajutam la grajd, şi omul era mulţumit că toate le făceam după rînduială.

Şi fata era tare bună cu mine, parcă mi-ar fi fost nevastă, afară de un singur lucru. Dar sărutările şi îmbrăţişările le primea cu dragă inimă. Mai departe însă nu mă lăsa. Era şi tare ca un cal şi nici nu prea îndrăzneam s-o pun la încercare.

Am lucrat şase săptămîni în cap, am isprăvit munca de dulgherie, tot.

Eram înţeleşi ca sîmbătă seara să dăm gata toată treaba.

Dar despre căsătorie încă nu mi-au vorbit. Nu ştiu de ce, niciodată n-a venit vorba despre căsătorie. De cîte ori am încercat, fata zîmbea : mai e vreme.

Am băgat însă de seamă că flăcăii din sat nu stau de vorbă cu mine şi îmi aruncau nişte priviri de parcă voiau să mă străpungă, nu alta.

Ce-or fi avînd oamenii ăştia ?

Vineri seara, cînd mă întorc de la alde Kánya, zilerii dormeau. Intru în grajd, că acolo dormeam şi eu, şi îi aud pe doi inşi vorbind în fîn. Unul era feciorașul gazdei, celălalt un flăcău sărac, muncitor salahor. Ascult, ascult, ei nu bagă de seamă că sînt acolo.

Zice feciorul gazdei :

— La pod vor să-i dea la mir ?

Dumnezeule, pe cine vor să-l miruiască ?

— Scump o să plătească mîncările gătite de Kánya Erzsébet ! zice băiatul gazdei.

Dar îndată au simţit că e cineva pe acolo şi au tăcut. Eu m-am făcut că n-am auzit nimic.

Toată noaptea n-am închis ochii. Ştiam că despre mine a fost vorba, dar n-am vrut să întreb pe nimeni.

A doua zi însă m-am dus la Kánya Erzsébet şi am întrebat-o fără ocol :

— Spune-mi drept, Erzsébet, mă iubeşti ?

— De ce mă-ntrebi ?

— Vreau să ştiu.

— De ce ?

— De ce, de ce. Ştii dumneata foarte bine de ce. Dumneata nu eşti de nasul meu, fiindcă eu sînt băiat sărac. Eu n-am pămînt şi voi aveţi mult. Şi dumneata eşti ca un stup de miere. Mulţi bondari bîzîie în jurul dumitale. Dar dacă mă iubeşti, eu am curajul să-i înfrunt, să ştii. Căci curajul nu mi s-a scurs încă în cizme, dragă Erzsébet. Dar dacă nu mă iubeşti aşa cum gîndesc eu, te rog să-mi spui, că n-aş vrea să mă încurc numai aşa, de-a surda.

Iar fata mi-a spus :

— N-ai băgat încă de seamă că ne face plăcere să te vedem, şi mie şi părinţilor mei ?

— Nu-i aşa, drăguţo — i-am spus — că a trecut destulă vreme. Eu astă-seară plec şi nu ştiu dacă mai dau pe aici ori ba. Dacă vrei, viu, dacă nu vrei, nu mai viu.

Ea rîdea şi se ferea să-mi dea un răspuns drept.

— Dacă-i pe-aşa, am să-l întreb pe tatăl dumitale.

Mi-a spus că nu merge chiar aşa.

— Dar cum ?

În satul lor nu flăcăul obişnuieşte să întrebe acest lucru.

— Crezi oare că am să trimit pe nunul mare la peţit ?... Numai că, vezi dumneata, la săraci e altfel. Noi n-avem patru cai ca să-l trimitem pe nunul mare în bondişcă cu fireturi. Noi ăştia săracii trebuie să ispitim singuri cine ce simţăminte are. Spune-mi, Erzsébet, ce-i în inima dumitale ?

Inima ei e curată, zice.

— Atunci poţi să-mi spui.

Dar ea e fată, să n-o mai trag de limbă.

— Iaca eu sînt băiat şi tocmai de aceea te trag de limbă.

Mi-a răspuns din nou în glumă.

Stăteam de vorbă în ogradă, sub dudul cel mare. Atunci a ieşit maică-sa şi ne-a poftit la masă.

Am vrut să spun că am mîncat, dar nu i-am mai spus, ci am intrat cu ei. De ce să nu mă satur ca lumea ? A fost o masă foarte bună. Zeamă pentru cosaşi, cu bucăţi mari de carne prin ea.

În timp ce mîncam, nu vorbeam nici unul. Trei inşi stăteam la masă. Gospodarul, fie-sa şi eu. Bătrîna nu se aşezase cu noi, căra mîncărurile, apoi a mîncat din picioare, în bucătărie. Numai după masă s-a aşezat cu noi.

Mă gîndeam că acasă, cu mama, numai duminică ne învrednicim de asemenea bucate. Cum ar fi dacă fata asta ar veni în casa noastră şi ar trebui să se mulţumească cu cîteva fire de ceapă şi cu un colţuc de pîine ? Seara s-ar mai putea găti ceva zeamă cu aluat. Dar cu foarte puţină untură... Sau eu să vin aici şi să fiu pus la îngrăşat ? Să mă cheme la masă ca pe orice argat ?

După ce am isprăvit cu masa, i-am spus gazdei :

— Ei, jupîne István, eu astă-seară plec, fiindcă am isprăvit lucrarea.

— Frumos, nepoate, zice el. Şi cînd mai vii pe-aici ?

Hm... mă gîndesc eu, asta-i tot ?

Am simţit cum mă trece o boare rece prin inimă.

— Nu ştiu — zic — poate-am să trec pe-aici cînd o să mergem la tîrg.

N-a mai spus nimic. Bine stăm. S-a împlinit sorocul.

Le-am spus bună ziua şi m-am întors la treabă. Dar în ziua aceea am avut mult de lucru. Aşa se întîmplă totdeauna : sfîrşitul merge mai greu. Se înnoptase de-a binelea cînd am ajuns la Kánya ca să-mi iau rămas bun.

Am găsit-o pe fată plîngînd. Mi-a sărit chiar de gît cînd n-a văzut-o nimeni şi plîngea de uda pămîntul.

— De ce plîngi, dragă Erzsébet ?

— Dacă pleci dumneata...

— De asta plîngi, Erzsébet ?

— De asta.

— De ce ?

— M-am obişnuit aşa de mult cu dumneata. Mi-era drag să te văd în fiecare zi.

— De asta ?

— Da. De asta.

— Şi nici acum nu vrei să-mi răspunzi la întrebarea mea de la prînz ?

Ea, cică nu-mi poate răspunde...

— De ce nu poţi ?

Nu poate să-mi spună.

— Atunci, dragă Erzsébet, dacă dumneata nu poţi să-mi spui, nici eu nu pot să-ţi spun altceva decît rămîi cu bine !

Mi-a sărit din nou de gît și mi-a spus, plîngînd în hohote, să nu fiu așa de aspru. Să-mi fie milă de ea.

Nu voia să mă lase să plec. Cred și eu că mă iubea. Și de ce nu m-ar fi iubit, la urma urmei, cînd am fost bun cu ea, bun ca pîinea caldă. Dar degeaba, bogăția-i mare păcat. Fata bogată nu privește pe flăcăul sărac ca flăcăul sărac pe fata bogată. Degeaba îmi spusese încă din prima seară taică-su că și el a fost cîndva sărac... De atunci și-a schimbat de bună seamă gîndul și și-a adus aminte că și-atunci cînd era sărac, avea cinci iugăre, sau cît, iar acum are douăzeci și cinci... Cu un cuvînt, nu mai era altceva de făcut decît să-mi iau rămas bun de la huzur. N-am fost făcuți unul pentru altul și pace.

Într-un tîrziu am plecat. Erzsébet m-a petrecut pînă la poartă, unde m-a mai ținut vreo jumătate de ceas, și cînd mă hotărîsem cu tot dinadinsul să-mi văd de drum, mi-a șoptit la ureche :

— György, sufletelul meu, îngerașule drag, un lucru te rog : să nu treci pe podul de peste Tur, du-te mai degrabă pe drumul cel mare, cu ocol.

— De ce să nu trec pe pod ? am întrebat-o.

— Nu mi-ar plăcea — zice — să cazi în apă ; podul e stricat.

— Bine — zic — dacă dumneata nu vrei, n-o să trec pe acolo.

M-a sărutat cu foc și m-a rugat să fac ce-oi ști, dar să viu neapărat duminica viitoare, că atunci va putea să-mi spună ceva mai mult.

— Bine — zic — dacă va vrea și Dumnezeu, voi veni.

În sfîrșit am plecat. M-am întors la clădire să-mi iau traista cu lucrurile. Am pus-o într-un băț, am

luat-o pe umăr și am pornit spre podul de peste Tur. Dar mai întîi mi-am scos briceagul. Aveam un briceag strașnic, ca o baionetă. Nu se închidea decît dacă apăsam țumburușul.

Haide-hai, flăcăilor ; poate că-mi las ciolanele pe aici, dar oi spinteca și eu cel puțin unul...

Podul era în afara satului. Era o lumină slabă de lună. Ajung la pod și deodată aud un glas :

— Stai, hristoșii mă-ti !

Dau jos boarfele din spate și scot briceagul.

— Stau, zic. Care ești acolo ?

Nici un răspuns.

Erau prin apropiere niște tufe de sălcii, de unde se auzeau șoapte.

— Ei — zic iar — haideți, am să-mi spăl briceagul în sîngele unuia din voi, chiar de-o fi să crăp !

În sfîrșit, cineva răspunde :

— Jură-te că nu mai calci pe la noi prin sat și te lăsăm să pleci în pace.

— Vino mai aproape — zic — spune-mi-o în față.

Din nou un glas de flăcău :

— Cum ai cutezat să umbli la Kánya Erzsébet ?

— Am priceput, dacă asta vă doare... Poate că printre voi o fi și logodnicul ei. Să iasă-n față, dacă-i dă mîna.

— Nu cumva vrei să faci moarte de om pentru ea ?

— Eu nu ; poate voi mai degrabă.

— Ia seama, sîntem mai mulți, iar tu ești singur.

— O viață avem și cu o moarte sîntem datori.

Din desiș iese un flăcău și se proțăpește în fața mea.

— Ți-a dat cuvînt Kánya Erzsébet ?

— Mi-a dat, nu mi-a dat, mă priveşte. Dar dacă mai faci un pas, te împuşc ca pe un cîine şi îţi pun cuţitul în piept, ca şi cum ar fi fost pistol.

Zice flăcăul :

— Feciorii din sat nu-i dau voie unui străin să pună ochii pe ea.

— Bine, mă nene, asta-i singura fată pe care-o aveţi în sat ? Doar sînt destule în toate satele.

Omul meu tace chitic.

— Bine — zice apoi — dinspre partea noastră poţi pleca sănătos, dacă nu eşti logodit.

— Logodit ? zic eu. Mai va pînă la logodnă.

Flăcăul s-a oprit, n-a mai spus nimic, dar din desiş au ieşit alţi doi vlăjgani :

— Dacă vă apropiaţi mai mult de şase paşi, trag ! am strigat, şi-am ridicat din nou briceagul ca pe-o armă.

— Lasă dracului pistolul ! zice unul. Dacă nu eşti logodit, noi n-avem nimic cu dumneata.

Atunci unul a rupt-o la fugă.

Am strigat după el :

— De mine n-aveţi de ce fugi... Eu pot ocoli uliţa mare din Istvándi, dar dacă pe tine te prind prin Liget, te dau jos din căruţă. Aşa să ştii !

— Uite ce e, frate : nu te supăra, zice un flăcău, aruncînd cît colo parul şi apropiindu-se cu mîna întinsă spre mine.

În mîna stîngă ţineam briceagul, că sînt stîngaci de felul meu. I-am întins mîna dreaptă şi am simţit după strîngerea mîinii că n-are gînduri vrăjmaşe.

Ne-am apropiat şi am stat de vorbă.

— Ce vrei cu fata, că taică-su tot nu vrea s-o mărite decît peste vreo doi ani.

Apoi mi-au spus că aşa e obiceiul la ei : flăcăii din sat nu îngăduie ca vreun străin să ducă în alt sat o fată înstărită. De ce să mă războiesc cu tot satul pentru o fată ?

Şi, uite-aşa, ne-am împăcat. Băieţii m-au petrecut pînă la podul din Sonkád. De acolo nu mai e mult pînă la hotarul nostru.

Iar eu m-am întors acasă supărat şi amărît, apoi m-am culcat, hotărît să nu mai umblu după Kánya Erzsébet. Umble mama dracului ! Că dacă m-ar fi iubit cu adevărat, s-ar fi logodit cu mine, dar aşa, la ce să bat drumurile degeaba, fără să ştiu dacă se alege ceva ori ba.

Şi bine am făcut că n-am luat-o. Am văzut-o nu demult : s-a făcut un zdrahon de muiere, mare cît o căpiţă şi lălîie de plînge pămîntul pe unde trece. Pe nevastă-mea nici azi n-aş da-o pentru ea.

Ce folos de atît amar de pămînt ? Taică-su şi miacă-sa mai trăiesc şi azi. Iar eu tot în podul grajdului aş dormi.

AL DOUAZECI ŞI NOUĂLEA DIALOG

în care se arată cîte fete de prisos sînt pe lume

Căci, ce-i drept e drept: multe din ele sînt de prisos. Cele care nu mă iubesc, toate sînt de prisos. Numai cînd umbli să te însori îţi dai seama cîte fete sînt pe lume. Cîţi ciucalăi într-o porumbişte. Dar dacă nu poţi culege nici unul... Fată care să ţi se potrivească în toate nu trebuie să fie decît una pe pămînt. Ei, cum s-o găseşti pe asta din toate?

Şi nu s-ar putea spune că nu mi-am dat toată silinţa s-o găsesc. Pînă la vîrsta de optsprezece ani nu umblam prin sat. Stăteam acasă, munceam, mă întorceam de la lucru şi mă culcam. Dar acum? O seară nu şedeam acasă. Abia apucam să-mi aşez sapa într-un colţ, isprăveam ce aveam de făcut în gospodărie, mă spălam şi plecam. În fiecare seară în altă parte. Serile acelea frumoase de vară!... Apoi veneau nopţile de strujit ciucalăi, de desfăcat porumbul, de fiert magiun.

Dar niciodată nu-mi era somn. De fel. Îmi ajungea să dorm un ceas. Stăteam la taifas pînă după miezul nopţii, iar în zorii zilei trebuia să mă scol. Dar somn nu-mi era niciodată.

E adevărat însă că apucasem să am mai multă glagorie decît înainte, cînd eram mai tinerel. Acasă lucrezi de te speteşti, ca să isprăveşti mai repede. Te odihneşti cînd munceşti la alţii, cu ziua. Aşa făceam şi eu. Nu mă mai omoram cu treaba nicăieri. Totul e să ştii să le potriveşti. De un singur lucru trebuia să te fereşti: să nu te găsească cineva tolănit pe spate. Nimeni, în schimb, nu-ţi poate ţine socoteala cum îţi umblă coasa, sapa sau hîrleţul. Coasa trebuie bătută, sapa ascuţită şi hîrleţul curăţat... „E cleios pămîntul, jupîne... iar grîul, sau fînul, e stufos, plin de buruieni, nu-l taie coasa..." Ce mai! Am învăţat să ascut coasa pe măsură de cîntec, să mă opresc la fiecare capăt de brazdă, s-o ascut din nou, să fur vremea. Cu un cuvînt, mă descurcam.

Că — nu-i aşa? — ori că se zoreşte zilerul, ori că o ia mai domol, tot atîta plată are. Cînd lucram pe brînci de mi se muiau oasele tot atîta-mi oprea din simbrie ca şi celui mai trîndav dintre ortaci, dacă-i căşuna stăpînului. M-am învăţat minte. Am priceput că muncitorul e parcă osîndit să rămînă pe loc, nu poate face un pas înainte. Că dacă gospodarul ar spune: bravo, băiete, ai lucrat straşnic, ai făcut într-o zi cît alţii în două, ei bine, am să te plătesc şi eu îndoit... Dar nu spune. Ba, dacă te sileşti tare, abia se face că nu te vede, ca nu cumva tu, sirimanul, să te-aştepţi la o răsplată mai bună. Sau te plăteşte cu vorbe goale. Te laudă. Îţi dă îndemnuri. Vai ce îndemînatic eşti!... Te pomeneşti că ai să dai gata toată bucata asta de pămînt pînă diseară... A, sigur că da! Un om în putere şi dezgheţat ca tine!... Uite-aşa îl stoarce pe bietul muncitor care e destul de ageamiu ca să se lase dus... Omul, bietul, poate să se perpelească toată noaptea în pat, fără să poată închide un ochi, de trudit ce e. Toate oasele îl dor, parcă i le-ar fi rupt cineva... Dar nici rău nu poţi să te pui aşa, nitam-nisam... Nu-i bine să spui: asta nu se poate. Nu se poate face atîta... Trebuie s-o iei pe ocolite: De, dacă n-ar fi aşa şi pe dincolo... Dar

vedeţi şi dumneavoastră că n-a mai plouat de un veac, uitaţi-vă, pămîntul e ca piatra, scoate scîntei... Nu merge cu hîrleţul... Cazma ar trebui aici... E plin de piatră pămîntul ăsta... Aşa trebuie să-i spui, chiar dacă nu-i nici cîtă piatră-ntr-o pară. Că aşa zicem noi despre fructele părului bătrîn : fac pietre... Omul isteţ îşi arată isteţimea prin sutele de motive pe care le poate născoci... Să lucrezi de să curgă sudoarea de pe tine cînd te vede stăpînul... dar cu cap, să nu te opinteşti peste măsură... Ehei, cît meşteşug se ascunde aici ! Am cunoscut zileri bătrîni care într-o zi la stăpîn nu fac mai mult decît într-un ceas de lucru pentru ei înşişi... Şi atunci, unii boieri, cînd se văd păcăliţi, sau li se urăşte, sau cînd sînt grăbiţi, iau muncitori cu toptanul. „Cît să-ţi dau pentru ce-a mai rămas aici de făcut ?" Te chibzuieşti, te socoteşti în fel şi chip şi spui o sumă mare, bine ştiind că boierul se tîrguieşte ca o precupeaţă şi ţi-o scade la jumătate. Îi spui aşadar o sumă ca să-ţi ajungă şi jumătate. Am avut eu o dată un caz. Săpam la o vie. Nu mergea. Trebuia să săpăm al dracului de adînc, şaizeci de centimetri. O săptămînă întreagă n-am făcut aproape nimic. Atunci mi-au dat-o cu toptanul. Învăţasem minte. Am socotit cîtă vreme mi-a trebuit ca să sap ce săpasem. Apoi am măsurat cît a mai rămas, am făcut socoteala cît timp îmi trebuie ca să ajung la capăt, lucrînd ca şi pînă atunci şi am spus o sumă mai mare. Da, dar şi-au făcut şi ei socoteala, şi bineînţeles au ciuntit-o : mi-au dat cam cît aş fi luat lucrînd cu ziua. Bine, am angajat lucrarea.

Şi după ce ne-am învoit, m-am apucat de treabă. Ieşeam la vie înainte de răsăritul soarelui şi lucram şi la lumina lunii. În două zile am terminat munca de-o săptămînă.

M-au plătit, că n-aveau încotro, dar scrîşneau din dinţi.

Trebuia să-i îmbunez, dragă Doamne. Le-am spus că postata ce mai rămăsese nu mai era atît de pietroasă, uscată şi tare. Pe dracu ! Era la fel. Dar nu trebuie să-i laşi să creadă că umbli cu şoalda... Important e ca bogătanul să nu cîştige din sudoarea săracului, dacă se poate. Că la urmă tot el cîştigă, fiindcă recolta e a lui, a noastră nu-i decît truda.

Vreau să spun doar atît, că nu mai eram pripit ca un copil, nu degeaba am umblat pe la Budapesta. Multe am învăţat şi acolo ! Am lucrat cu fel de fel de meşteşuguri şi am văzut cum trebuie să te ajuţi singur... Meseriaşii se pricep foarte bine la asta. Ştiu cum să facă două lucruri dintr-unul singur. Şi cum să facă să cîştige un ban şi altul alăturea de ei. Tîmplarul dă jos tencuiala pentru ca proprietarul să fie nevoit să cheme şi un zidar. Iar zidarul stropeşte podeaua, ca să aibă de lucru şi parchetarul. Las' să trăiască şi el, săracul ! Şi aşa mai departe.

N-am fost niciodată atît de prost ca să nu pricep cînd vedeam o treabă făcută cu cap. Că, Doamne, greu mai e pentru muncitorul sărac să scoată un ban din buzunarul bogătanului ! Trebuie să se ajute singur şi să ajute şi pe alţii.

Cu un cuvînt, nu mai eram obosit după lucru. Dimpotrivă, după mişcarea puţină din timpul zilei îmi făcea plăcere mişcarea mai mare, adică jocul. Că jucam de duduia pămîntul. Pe unde treceam, se lăsa cu joc. Jankó Tamburistul răsărea ca din pămînt, îşi înstruna ţitera şi în sunetele ei ne apucam să învîrtim fetele.

Fata aceea de la Istvándi, Kánya Erzsébet, mi-a făcut mult rău. M-au tras pe sfoară, ce mai !... Lucram la un zidar din satul meu, aşa că trebuia să lucrez mai cu tragere de inimă ; de, era o antrepriză

şi nu puteam să-l las pe meşter în pierdere. Totuşi, cînd scăpam de acolo şi mergeam la Kánya, mă înhămam la treabă de parcă aş fi lucrat în gospodăria mea. Roboteam ca o vită, ca să mă îndrăgească. Şi nici aşa nu mi-au dat fata.

Eram tare amărît, şi cum să nu fi fost, cînd de dragul acestei fete am pierdut o vară-ntreagă. Eram plătit cu un forint pe zi, cînd acasă aş fi putut lua un forint douăzeci. Mult m-au costat acele şase săptămîni petrecute la Istvándi!

Dar totuna-i! Ceva tot am învăţat şi acolo: nici un bogătan nu-şi mărită fata cu mine.

Cînd m-am întors, sîmbătă noaptea, am dormit atît de mult, încît a doua zi, duminică, n-am mai apucat să merg la biserică. Nici chef n-aveam, ce-i drept. Mai degrabă îmi venea să blestem. Iar la biserică nu te poţi duce cu sufletul plin de năduf, trebuia să mă răcoresc mai întîi.

După-amiază m-am dus la Kőmives. Aveam o socoteală şi cu meşterul. Mi-a mai dat şaptezeci de creiţari. Aş fi vrut un forint, pentru munca suplimentară de sîmbătă. Meşterul rîdea: sîmbăta e sîmbătă... zicea. Totuşi, şaptezeci de creiţari mi-a dat.

Îi spun fetei:

— Ascultă, Erzsi, m-ai dus de nas. M-ai trimis la Istvándi, că, orice-ai spune, numai dumneata ştiai de ce trebuia să mă duc eu la Istvándi. Zidar, dulgher, de toate am fost lîngă tatăl dumitale. Dacă în dimineaţa aceea nu m-aş fi întîlnit cu dumneata, tatăl dumitale niciodată nu m-ar fi chemat să mă duc cu el.

Erzsi a rîs puţin.

— Am vrut să-ţi meargă bine. Ştiam că *tu* doreşti să te duci acolo.

Vai, am uitat că încă din copilărie o tutuiam pe Erzsi! Ce m-a apucat să-i vorbesc cu „dumneata", ca unei fete din Istvándi? Că acolo aşa îşi vorbesc oamenii, cu ifose.

— Bine — i-am răspuns — nu mă supăr, fiindcă mi-ai vrut binele.

I-am povestit apoi tot, cu de-amănuntul. Bine am făcut, zicea Erzsi, că nu m-am lăsat omorît pentru o fată străină. Şi cînd a auzit că la pod au tăbărît pe mine, s-a speriat de-a binelea.

— Vai — face — nu te mai duce la Istvándi, mai bine te trimit eu la altă fată.

— Unde?

— Ştiu eu pe una în pusta de la Csatóház. Locuiesc în cîmp, au douăzeci şi una de iugăre şi o singură fată. Aia ar fi bună pentru tine.

— Cum se numesc?

— Gércze. Gércze András. Pe fată o cheamă Gércze Irén...

— Irén? Nu-i rău...

— Darmite cele douăzeci şi una de iugăre!

— Bune şi alea. N-ar vrea să le dea fără fată? că ar fi şi mai bune.

Rîdea de vorbele mele, dar mă încuraja să mă duc. Îmi zicea că îi cunoaşte de anul trecut, cînd tatăl său a clădit ceva acolo. A fost pe la ei. I-a dus de mîncare lui taică-su.

Eu însă nu m-am dus de loc. Nici prin gînd nu-mi trecea. De ce să mă duc de la o fată la alta, cînd pe cea de la Istvándi n-o uitasem încă? Nu m-am dus nicăieri, ci am rămas acasă, unde trăiam ca peştele în apă. Am mai umblat o bucată de vreme cu coasa la bogătani. Ascuţeam coasa. Apoi am trecut la cartofi. Curăţică muncă, n-am ce zice. Pînă la prînzul cel mic îţi baţi bine sapa, chiar şi părţile care nu ating niciodată pămîntul, apoi te apuci frumuşel de treabă. Cartofii cresc în cuiburi, iar cuiburile sînt îngropate într-o moviliţă de pămînt. Dai cu sapa de

jur împrejur pînă ce dezgropi cuibul. Poţi să-l dezgropi şi altfel, nu-i vorbă, cînd lucrezi pentru tine. Dai cu sapa o singură dată, dar dai, nu te încurci, şi dintr-o singură lovitură ridici tot cuibul. Atît numai că în felul ăsta merge prea repede, nici nu bagi de seamă şi ai şi isprăvit. E mai bine aşadar s-o iei cu-ncetişorul, ca meşterul din Milota la jugănit: mînzul crăpase, dar omul nu s-a tulburat şi a continuat să lucreze zicînd : s-o facem încalte cu dichisul cuvenit...

Aveam noi pe vremea aceea o văcuţă, Bimbó. Era o văcuţă tare curăţică, dar nu prea dădea lapte. Nici nu prea avea din ce, fiindcă a fost o secetă cumplită în vara aceea, iar vaca umbla la păşune, în cireadă. Iarbă nu era, biata vacă lingea doar pămîntul uscat, n-avea ce pune în gură. Şi astfel nu dădea decît un chil dimineaţa, un chil seara. O capră bună dă mai mult.

Îi spun mamii :

— Mamă, peste două săptămîni e tîrg la Újlak. Am s-o duc pe Bimbó la tîrg. N-o mai trimit la imaş, o ţin aici în grajd. O să-i aduc puţină iarbă de la cîmp. Cum se îngraşă puţin, cum iei un preţ mai bun.

Zis şi făcut. Seară de seară îi aduceam, din lunca boierului, o jumătate de car de iarbă. Avea boierul un argat, unul Drofti, care era în stare să-mi aducă uneori o jumătate de căpiţă. Oamenii nu apucaseră încă să-i care fînul de pe cîmp. Astfel văcuţa s-a mai dres puţin, dar lapte tot nu se îndura să dea.

— Nu face nimic. Am s-o dau eu cumva.

Îi spun mamii :

— Mamă dragă, aş vrea să-mi cumpăr nişte straie, că, ştiţi, ea se pricepe mai bine să aleagă.

A mers cu mine. Unii mergeau cu căruţa la tîrg. L-a rugat pe un gospodar s-o ia, ca să nu-şi bată

atîta picioarele, săraca. Apoi, la tîrg s-a ghemuit lîngă văcuţă. Încercam s-o vindem pe mica Bimbó, dar ferit-a sfîntul să vedem ceva parale.

— De, mamă dragă — îi spun — n-ai noroc cu Bimbó şi pace.

Şi-a pus ochii în pămînt şi şi-a întors capul în altă parte. Vorbele mele o usturau. Ştia ea la care Bimbó mă gîndeam.

Cum stăteam acolo, deodată se opreşte în faţa noastră o fetişcană.

— Te-aş întreba ceva leliţo : nu eşti dumneata Joó Zsuzsa, nevasta lui Joó János ?

— Ba chiar eu aş fi, draga mea. Dar tu cine eşti ?

— Eu sînt Bökő Juliska. Şedem într-o ogradă cu fata dumitale, Julcsa, muierea lui Csengödi.

— Vai, draga lelii, ce mai face fie-mea, Julcsa ?

— Trăiesc, dar îs tare supăraţi că băiatul dumitale György n-a fost pe la ei, măcar că toată vara a lucrat la Istvándi.

M-am uitat la fată fără să scot un cuvînt. Alte gînduri mă frămîntau atunci, nu să mă laud pe la Istvándi cu sărăcia lelii Julcsa, cînd acolo umblam după fată bogată.

Pînă la urmă am intrat totuşi în vorbă. Mi-am adus aminte de ea. Am văzut-o cînd eram la lelea Julcsa. Era o fată de oameni înstăriţi, dar a crescut de atunci. Îmi spusese lelea Julcsa că ar fi bună pentru mine. Tatăl ei era gospodar şi ţinea locul vechilului la ferma aceea. N-avea decît o singură fată şi doi băieţi. Era foarte bogat, avea o mulţime de vite. Dar pe vremea aceea nu mă gîndeam încă la însurătoare.

Dar fata nu mă slăbea din ochi. Deodată o aud pe mama că-mi spune :

— Cumpără-i nişte acadele.

— Ba de loc, îi răspund. N-am vîndut încă vaca. Dacă am fi vîndut-o, i-aş cumpăra.
Fata a mai stat ce-a stat, vorbind de una, de alta, apoi a dat mîna cu noi şi a plecat.
— Ei, mamă — am arătat după ea — iată nora dumitale.
— Noru-mea ?
— Păi n-oi fi vrînd să spui că a venit aici aşa, de florile mărului ? ! A venit pentru că lelea Julcsa se dădea în vînt să mă însoare cu ea, ştii, cînd am fost pe la ei. A vrut să mă vadă, de asta a venit.
— De dragu mamii, pare o fată voinică, tare ca piatra.
— Punga li-i tare, mamă. Tat-su gospodăreşte toată averea. Are leafă bună şi mînă liberă la ciordeală.
— Dar atunci de ce nu te-ai dat un pic pe lîngă ea ?
— Mi-e necaz că n-am vîndut vaca ; cum era să cumpăr alta ? Dar peste două săptămîni e tîrg la Halmi, am s-o vînd acolo. Pînă atunci o mai hrănim, că vremea e bună. O să încercăm şi la Halmi.
Ne-am întors acasă cu mica Bimbó. Vreme de două săptămîni i-am dat să mănînce cît i-a încăput în piele. Dar mă gîndeam că la Halmi mama n-are să poată merge. Cum să fac s-o duc ? M-am luat cu binişorul pe lîngă nenea Mojzes Pali şi l-am înduplecat să meargă şi el la tîrg. M-am ţinut de capul lui şi i-am arătat că vitele au preţ foarte bun la Halmi. Pînă la urmă l-am convins. S-o fi gîndit, nu-i vorbă, că scapă cel puţin preţ de-o zi de nevastă-sa, şi-i poate trage o beţie bună. De ce nu ?
Şi iac-aşa am plecat la tîrg. Văcuţa noastră era legată de codîrlă, iar nenea Pali ducea de asemenea două juncane, aşa că am plecat cu căruţa.

Ţineam să mă duc la Halmi fiindcă trebuia să trecem pe la Csatóház şi mă gîndeam să văd pe fata de care-mi vorbise Kőmives Erzsi. Cum însă am plecat cînd se crăpa de ziuă, n-am putut întreba decît în treacăt pe cîte un drumeţ pe unde-i gospodăria lui Gércze.
Abia am ajuns la tîrg, că îndată s-au ivit cîţiva oameni care-au întrebat de văcuţă. Dar mie mi s-a urcat la cap şi am ţinut morţiş la preţ. Bineînţeles că la preţul cerut nimeni nu se îndemna s-o cumpere.
Abia către amiază a apărut un omuleţ cît o sfîrlează, unul din Gombás, cu nevastă-sa, o făptură tot atît de mărunţică. Erau mici amîndoi ca nişte cîrtiţe. Le-a plăcut vaca. Au cumpărat-o şi mi-au şi plătit pe loc optzeci şi doi de forinţi. Bob numărat. E în regulă.
I-am dat mamii să-i pună bine. Ceva însă nu-mi da pace.
— Mamă, lipseşte din bani.
— Cum o să lipsească, băiete, doar i-am numărat împreună.
— Ia mai numără-i o dată.
Îi numărasem nu o dată, ci de trei ori împreună cu cumpărătorul şi erau optzeci şi doi de forinţi în cap.
Au şi rîs de mine că nu sînt în stare să număr optzeci şi doi de forinţi.
— Ei, hai să mergem să îmbucăm ceva şi să bem o gură de apă.
Am intrat în curtea cîrciumii. Mama a băut o ulcică mare de apă, eu am mîncat o tocăniţă.
— Ei, acum sîntem liniştiţi, să numărăm banii.
Ne apucăm de numărat şi, ce să vezi ? Lipsesc cinci forinţi.

S-a speriat şi mama. Un om din Nagypalád trecea pe acolo. Îl chem să ne ajute la numărat. Numără omul, numără, dar oricît numără, cinci forinţi lipsesc.

Cumpărătorul, ia-l de unde nu-i.

Întreb pe un om care stătea în poartă dacă n-a văzut pe un ţăran aşa şi-aşa, trecînd pe acolo cu nevastă-sa şi cu o vacă.

Parcă l-a văzut, îşi aduce aminte, dar fugea mîncînd pămîntul. Iar femeia după el, dar ceva mai domol, că era borţoasă.

— Ei — îi spun mamii — dumneata rămîi aici, eu mă duc după bani.

— Vai, dragul meu, nu te duce. Ăştia din Gombás îs nişte ticăloşi fără pereche, te pomeneşti că te omoară.

— Nici o grijă, că n-au să mă omoare. Doar n-am să-mi las cei cinci forinţi.

M-am luat după ei. Am întins pasul. Deodată îi zăresc hăt departe; o apucaseră spre Gombás. Omul meu şi femeia borţoasă mînau vaca de zor; aproape că alergau.

— Staţi pe loc!

Aş. Oamenii iuţesc paşii.

— Opriţi-vă! strig eu cît mă ţine gura.

Cică el nu se opreşte. Ce s-a întîmplat?

Dar pînă la urmă s-a oprit. Mă duc la el.

— Ia ascultă! Dumneata m-ai tras pe sfoară. Lipsesc cinci forinţi.

Omul nu s-a dat bătut: cică m-a plătit şi pace.

— Uite ce e. Nu vreau să te judec singur, fiindcă nimeni nu poate fi judecător în daraverile lui. Dar banii sînt aici, aşa cum mi i-ai dat. Cu cinci forinţi lipsă.

Nişte căruţaşi treceau pe drum. Unul s-a oprit. Cînd a înţeles despre ce e vorba, mi-a spus:

— Cîrpeşte-l! Ăsta-i din Gombás. Şi la Gombás toţi îs nişte mişei şi hoţi.

Mă întorc către mărunţel.

— Ştii ce? Nu vreau să te bat, că eşti om bătrîn. Hai cu mine; să judece legea.

Trecea un om din Tivadar, cu căruţa. S-a oprit şi ăsta şi-mi spune şi el să-i trag o bătaie.

Pun mîna pe ştreangul vacii, o trag înapoi, cei doi o trag spre dînşii.

Şi uite aşa ne hărţuim pînă cînd ne ajunge şi mama din urmă.

— Ei, iaca banii, spun eu. Scoate-i, mamă, să-i numere şi dumnealui.

— Bine — zice omul — să-i numărăm.

Ia banii din mînă, mi-i numără în palmă. Nu lipseşte nici un creiţar.

Mă uit crucit.

Îi numără din nou, bucată cu bucată, mi-i pune-n palmă. Suma din nou întreagă.

Vedeam că e o înşelătorie la mijoc, dar nu pricepeam cum face.

Îi pun mîna-n piept. Îl scutur zdravăn. Îl trîntesc în şanţ.

— Îmi dai cei cinci forinţi?

Sare şi nevastă-sa cu gura:

— Ascultă-mă, dă-le cinci forinţi; ăştia-s pungaşi.

— Pungaş? Eu sînt pungaşul?

Trecea cineva cu căruţa, îl rog să se oprească, îl chem la faţa locului.

— Fii bun, rogu-te, şi numără banii ăştia; sînt au ba optzeci şi doi de forinţi?

Omul îi numără. Cinci forinţi lipsă.

Atunci femeia îşi sumete fusta şi adună din vreo zece locuri, în piţule şi creiţari, cinci forinţi. Aşa m-a plătit.

— Bine — i-am spus — acum poţi pleca, dar dacă mă mai faci pungaş, te duc la oraş în faţa judecătorului. Iei două zile de închisoare, ca popa.

Închipuie-ţi că am învăţat atunci cum trebuie să numeri gologanii. Printre bani era şi o piesă de cinci forinţi, din alea vechi, care se aseamănă foarte mult cu piesele noi de zece forinţi. Ei bine, cînd ajungea la ea, o întorcea repede, repede, şi adăuga grăbit : zece !...

— Bine, zic. Am învăţat şi din asta ceva : că trebuie să fii cu ochii-n patru. Acum poţi pleca.

Omul stăruia să-mi plătească un aldămaş.

— Lasă-mă-n pace cu aldămaşul dumitale, omul lui Dumnezeu ; mi-ar părea bine să-mi mai găsesc căruţa, că nu mi-ar face plăcere să fac pe jos drumul pînă acasă, din pricina dumitale.

Ne-am întors aşadar liniştiţi la tîrg, numai că eu eram tare supărat şi n-am mai cumpărat nimic.

Nenea Pali era atît de beat, încît a trebuit să-l urcăm în căruţă ca pe un sac. Nu ştiu ce dumnezeu a făcut de s-a îmbătat aşa de cumplit. A vîndut juncanele amîndouă, iar preţul lor l-a cam prăpădit.

Aşa că eu am mînat caii pînă acasă. Am trecut prin Csatóház, dar tot ce puteam să fac era să întreb pe unde e gospodăria lui Gércze. Cînd mi s-a spus, m-am hotărît deodată şi am cîrmit într-acolo.

M-am oprit în faţa porţii. A ieşit o fată.

— Dumneata eşti fata lui Gércze ?

— Da, îmi răspunde.

— Bine. Rămîi sănătoasă.

— De ce mă-ntrebi ?

— Am întrebat şi eu aşa, într-o doară...

— Nici măcar nu intri ?

— Sînt grăbit. Nu vezi că duc un bolnav ?

Am dat bice cailor.

Îmi ajungea. Fata asta era un puradel mic şi gros. Avea şi un pic de păr, o nimica toată, un fleac lins şi atît de strîns, încît pielea sta să-i plesnească pe frunte. Avea şi pistrui. Poate să aibă tat-su douăzeci şi una de iugăre şi încă pe atîta că mie unuia nici mort nu-mi trebuie. Ia te uită ce fete îmi îmbie Kőmives Erzsi !

Am clătinat tare din cap. Am fost la vedere şi aici.

Mi-am zis în sinea mea : fetele astea sînt de prisos. Amîndouă, şi asta, şi cealaltă, pe care mi-a trimis-o lelea Julcsa pe cap. Nu-mi trebuie sticleţi din pustă.

AL TREIZECILEA DIALOG

în care se arată că strechea însurătorii e o boală de care nu-i chip să te lecuiești

I-am povestit Erzsikăi ce fel de fată a vrut să-mi vîre pe gît.

— Nu ți-a plăcut ? s-a mirat cu toată seriozitatea. E o fetiță tare vrednică, muncitoare, că așa a fost crescută de mică. Se pricepe la toate. Știe să gătească, e harnică, vede de purcei, de vaci, de cai, de orătănii. Muncește de dimineața pînă seara ; ea, Erzsi, a văzut-o și încă de atunci a spus : ferice de bărbatul care va lua-o, că fata asta, chiar dacă n-ar avea nimic, e adevărată comoară de harnică ce e. Ar fi în stare să-și țină bărbatul din munca ei.

M-a pus pe gînduri :

— Se poate, i-am răspuns, apoi i-am povestit că am fost pe la ei și îmi ajunge pînă peste cap ce am văzut.

— Ei, ce-ai văzut ?

— Are o mutră ca un ou de curcă.

I-a sărit țandăra. Mi-a spus că nu-i adevărat.

— Nu vrei s-o iei, asta e. Fiindcă eu ți-am spus despre ea, de asta nu vrei.

— Trimite-mă la una mai de soi și o iau.

— Bine — zice Erzsi — te mai trimit la una, dar s-o iei.

— Ei, s-auzim.

— Numele nu i-l știu, fiindcă nu l-am auzit. Astă-vară, în timp ce voi lucrați la Istvándi cu tata, eu am fost în Nagyszőllős, la una Gázsa Biri, unde-am învățat croitoria. Într-o zi mă pomenesc cu o fetiță intrînd în odaie. Era o codană zveltă și frumoasă, tare frumoasă. Și cum a aflat că sînt din Liget, a și început să întrebe de tine.

— De mine ?

— Da. E o fetiță zglobie, numai rîs și voie bună. Odată ți-a pus flori la pălărie.

— Mie, o fată din Nagyszőllős ? Nici pomeneală de așa ceva.

— Ba trebuie să fie ceva la mijloc, că de mințit n-a mințit. Fata aceea e îndrăgostită foc de tine.

— S-o fi îndrăgostit în vis.

— Nu știu cînd și cum, dar ai fost la ei ; ți-a adus și rachiu.

— Mie ? Rachiu, o fată, la Nagyszőllős ? Poate ei i-o fi plăcînd băuturica !

— Are un unchi, aprod la prefectură. L-am văzut și pe dînsul ; mergeau împreună pe stradă. E un om voinic, înalt, cu mustăți mari. E foarte bogat. Ăla o s-o mărite. Îi cumpără de toate. Halal de cine-o lua-o, că aprodul cela are protecție mare la prefectură.

Mă căzneam să-mi aduc aminte cine-o fi și nu izbuteam. Dar nu mai aveam pace. I-am spus mamii că-mi stă capul să mă duc la Nagyszőllős.

— Să te însori, hai ? Ia nu te mai duce, că fetele din Szőllős nu-s de noi !

Poate că are dreptate, mi-am zis, și mi-am schimbat gîndul. Am plecat la Budapesta. Culesesem porumbul, îl și desfăcasem, iar bani nu mai aveam. Ei, cum să mă însor dacă n-am parale ? Am plecat să cîștig ceva parale, să am pentru nuntă.

Dar nu mă mai simţeam în apele mele la Budapesta. Şi unchiul Bálint s-a supărat pe mine pentru că, zicea, degeaba mi-a dat suta de forinţi, că n-am nici cal, nimic, bat din nou drumurile Budapestei, asta-i toată isprava. Aşa că n-am mai trecut decît foarte rar pe la ei, că nu-mi place să văd oameni paraponisiţi. Dar mătuşa Erzsi, buna mea mătuşă Erzsi mi-a spus, biata, că unchiul Bálint e supărat doar pentru că nu mă mai adun de pe drumuri, şi nu intru în rîndul oamenilor aşezaţi.

Parcă eu nu voiam tocmai asta? Iaca şi frate-miu, Gedeon, s-a ales om; spre paguba mea de altfel, că nevastă-sa nu prea era bucuroasă să mă vadă trăgînd la ei de cîte ori veneam la Budapesta. Că aşa-s femeile: nu le plac decît rudele care aduc ceva la casă. Şi n-au ochi să vadă pe cei care le pică în cîrcă. Nu era cazul cu mine, că eu lucram altfel decît calfele lui, cu tragere de inimă, şi mie putea să-mi încredinţeze orice. Dar nu vreau să-ţi vorbesc de ei; fiecare îşi are crucea lui.

Ce-i drept, am început să mă simt ca un cîine plouat. Nu mai stăteam de vorbă cu nimeni, puneam para lîngă para şi nu mai visam decît la un singur lucru: ce lăutari să chem la nuntă? Pe ţiganii din Kispalád, sau pe cei din Becs? Mai degrabă pe ăştia, numai de n-ar costa prea mult; habar n-aveam ce-ar putea cere la o adică, dar aşa mă gîndeam, fiindcă sînt lăutari mai vrednici şi cu ei nunta parcă-i mai grozavă.

Mi-am cumpărat haine noi, cizme noi, pălărie şi două cămăşi. Mi-am făcut trusou, cum s-ar zice, ca să nu-mi scoată ochii viitoarea nevastă că n-am avut nimic şi că numai ea a făcut om din mine. Dar am slăbit al dracului, că nu puteam face economii decît rupînd de la gură. Multe jumări am mîncat în toamna aceea! Am dat de un măcelar la care se găseau jumări zdrobite şi foarte ieftine. Oamenii săraci fac plăcinte cu jumări din astea. Eu le cumpăram, fiindcă ceva mai ieftin nu se găsea. Aici, la Budapesta, trebuie să strîngi cureaua cînd eşti sărac. Doar aşa mai apuci la ceva.

„Că nu se alege odată şi din mine un om cu rosturi!

Dracu s-o ia, n-o să găsesc şi eu o fată potrivită, cu care să mă însor? Mi s-a urît cu viaţa asta. Să mă chinui mereu cu mama, trăind pe apucate, ca un copil! E o femeie bună, sărmana, bună, nimic de zis, dar toată ziua mă cicăleşte şi orice o nemulţumeşte. E drept că în ultima vreme a început să îmbătrînească. N-are cine-o îngriji, şi mai cu seamă de asta ar avea nevoie acum... Aş vrea să-mi fac şi eu un cuib, ca pasărea. Să ştiu că e cineva care mă aşteaptă acasă, să nu-mi spele rufele tot felul de babe străine aici, la Budapesta, găurindu-mi cu clor cămăşile şi luîndu-mi o grămadă de parale. Şi să nu mai mănînc zi de zi pîine de brutărie. De ce să n-am o nevastă frumoasă, vrednică, deşteaptă şi bună, cu care să mă înţeleg şi să pot chibzui tot ce e de făcut. O femeie econoamă, păstrătoare, care să pună la o parte ce cîştig, să nu dorească mai mult decît avem, şi să se bucure de ce avem. O gospodină bună, căreia să-i fie dragă munca, să-i fie drag şi de mine, şi noaptea şi ziua. Cu un cuvînt, să mă văd şi eu om între oameni, dacă mi-a fost dat să rămîn sărac lipit toată viaţa, că mi-au luat bruma de avere ce-am avut, iar din propriile-mi puteri niciodată n-o să mai pot redobîndi locul de paisprezece mierţe pe care mi l-au smuls domnii".

Cu aceste gînduri m-am dus o dată la lelea Berky Lidi. Lelea Lidi apucase să pună mîna pe un chioşc de ziare şi-şi făcuse vad. M-a primit foarte bine. Erau şi copiii cu ea, aici la Budapesta. Avuseseră

parte de o creştere frumoasă. Pe băiat maică-sa îl dăduse ucenic, iar fata a învăţat croitoria. Am rugat-o pe lelea Lidi să-mi recomande o fată care mi s-ar potrivi de nevastă.

— Ştiu eu una care ar fi bună pentru tine, mi-a spus. Una din Nagyszőllős.

— Nagyszőllős ?

— Da. Am eu acolo un cumătru, Vasas Berti ; e aprod la prefectură.

— Aprod ?

— Primaprod pe lîngă prefect.

— Pe sora lui ?

— Da... O cunoşti ?

— N-o cunosc, dar mi-a vorbit cineva de ea. Mi-a vorbit frumos.

— Ei să ştii că fata te cunoaşte foarte bine, ba e chiar îndrăgostită de tine. Odată, cînd ai fost la ei, ţi-a luat florile din pălărie şi le-a pus în pahar. Şi azi mai are buchețelul.

Am rămas uluit. Dar a-nceput să-mi mijească ceva în minte. Avusesem parcă, într-adevăr, o poveste cu un buchet şi cu o fată, dar nu la Nagyszőllős, ci undeva în altă parte. Nu-mi aduceam aminte unde.

— Am auzit ceva despre buchetul ăsta — i-am spus lelii Lidi — dar am auzit că ea mi l-ar fi dat.

— Prostii ! Cum o să fie aşa ? Buchetul de flori uscate stă şi azi în pahar. Du-te şi vezi. Ţi l-a scos din pamblica pălăriei. Pălăria ta era pe pat, unde ai pus-o o dată cu ceilalţi flăcăi.

Parcă mi s-a aprins o lumînare în cap. Deodată mi-am adus aminte de mica Tatár Esztike. Va să zică ea e ?

Am izbucnit în rîs. Va să zică Tatár Eszti îşi aduce aminte de mine de la recrutare ?

— Dar asta nu s-a întîmplat la Nagyszőllős, lele Lidi, ci la Satu-Mare, cînd am fost la recrutare.

Frate-miu vorbise pe vremuri cu o fată de acolo, una Tatár Julis, şi eu, cu doi prieteni, am trecut pe la ea. Numai că fata se măritase, şi acasă nu mai era decît una mică. Acuma mă dumiresc ce-a fost şi cu rachiul. Eu am trimis-o. S-a întors într-o clipită, n-am ce zice.

— Ei vezi ? Fata asta te aşteaptă. Pentru tine a crescut broscuţa asta. Şi s-a făcut frumoasă foc, ţi-e mai mare dragul să pui mîna pe ea...

— Măi, să fiu al dracului dacă m-aş fi gîndit la aşa ceva !... Auzi, să mai aibă şi-acum florile pe care mi le-a şterpelit de la pălărie !

— Şi cum le păstrează !... În mare cinste !

— Dar cum a ajuns la Nagyszőllős ?

— Taică-su a murit la Satu-Mare şi maică-sa s-a mutat la cealaltă fată, în Jánk, iar Eszti a ajuns la alde Vasas Berti. El are s-o mărite. E lucru hotărît că are să-i cumpere mobilă, pat, comodă, dulap lustruit şi o să-i dea şi o sută de forinţi bani gheaţă. Iar dacă ginerele se va dovedi vrednic, îl ia cu el la prefectură.

Rîdeam de mă prăpădeam.

— Ei, lele Lidi, n-aş fi crezut că am să ajung aprod la prefectură. Eu, precum vezi, îmi duc zilele cum pot, şi în taină slujba răsare şi creşte, ca grîul iarna. Îl semeni toamna şi creşte sub zăpadă.

Povestea lelii Lidi m-a pus pe gînduri. Îmi plăcea — cum să nu-mi fi plăcut ? — că mica Tatár Eszti nu m-a uitat, ba păstrează cu sfinţenie buchețelul meu.

Nu mai aveam linişte. Sîmbătă mi-am luat salariul şi mi-am zis : rămîi cu bine, Budapesta, te las din nou. Deşi mai erau vreo şase săptămîni pînă la Crăciun.

Duminică dimineaţa mi-am luat bilet pînă la Nagyszőllős şi am plecat.

Da, dar în tren m-am gîndit că, totuşi, nu mă pot duce la fată fără să mă înţeleg mai întîi cu mama, şi-apoi nu aveam nici albituri curate şi, oricum, trebuia să mă primenesc, aşa că la Tiszaújlak am coborît şi de-acolo m-am dus pe jos pînă acasă, la Liget.

— Ce-i cu tine de-ai venit acasă ? m-a luat mama în primire.

Tare nu-mi plăcea primirea asta ursuză. O clipă m-am gîndit, Doamne iartă-mă, că o fi avînd, poate, vreo taină, o istorie ca aceea cu Bimbó.

Dar mama nu mă slăbea, mă bombănea că am părăsit munca.

— Te pomeneşti că te-a dat afară.

— Da' de unde, abia m-au lăsat să plec.

— Atunci de ce-ai venit să baţi uliţele pe-acasă ? Aici nimeni nu mai găseşte de lucru, fiindcă a plouat mult, nu se poate lucra. Ai venit să pierzi vremea de pomană ?

I-am spus că m-am întors cu gînd să mă însor.

A început să bocească. Ei nu-i trebuie fată din Nagyszőllős. Mi-a spus-o şi altă dată : să nu vadă-n ochi fată din Nagyszőllős. Ce-o fi avînd cu fetele din Nagyszőllős, Dumnezeu ştie ! O ţinea una şi bună : să mă întorc numaidecît, o clipă să nu mai stau în sat.

Aşa stăm cu mamele. Nici una nu i-a plăcut, decît fata lui Rettegi. Şi-acum plîngea după ea şi o durea că n-a ajuns rudă cu ea... Dar cînd îmi spune cineva de o fată bună, sau îmi aleg vreuna, dumneaei strîmbă din nas. Şi cu Váradi Piroska tot dînsa era de vină. N-o putea suferi. Mi-a pierit cheful de orice.

Chiar în seara aceea m-am îmbrăcat frumos şi m-am dus la alde Kőmives să petrec cîteva ceasuri cu ei. Cînd m-a văzut, Kőmives Erzsi s-a bucurat foarte. Niciodată nu mi-a arătat atîta căldură. I-am spus ce planuri am şi că, adevărată minune, nu alta,

lelea Lidi m-a trimis chiar la aceeaşi fată de care-mi vorbise şi ea.

— Ei vezi ? mi-a spus Erzsi. Cînd te trimit eu la cineva, poţi fi liniştit.

— Da, dar mama nu vrea să audă de ea.

— Bine, dar tu te-nsori, nu ea.

— Da, dar nu vreau să aduc foc şi pară în casă. Cu gălăgia pe care mi-a făcut-o azi, parcă văd că n-o să iasă niciodată pace şi dragoste.

Erzsi a încercat să mă liniştească : o să se obişnuiască şi mama cu ea şi o s-o îndrăgească. Important e că fetiţa mă iubeşte, ceea ce înseamnă că am s-o iubesc şi eu.

— Nu-mi prea plac treburile astea, îi spun. Eu pe fetiţă n-o cunosc, aşa că îmi vine mai uşor s-o rup cu ea de pe acum. Iar dacă aş vedea-o şi s-ar întîmpla să-mi cadă cu tronc, îi stric viaţa mamii. Şi aş vrea ca biata mama să-şi trăiască în pace puţinii ani pe care-i mai are de trăit.

Şi, uite-aşa, a doua zi m-am întors iar la Budapesta. Am cheltuit banii de pomană. Ce-i de făcut ? Îmi era ruşine să mă mai prezint la locul de unde am plecat sîmbătă ţanţoş nevoie mare şi fudul. Din fericire, tocmai cînd coboram din gara Kerepes şi mă îndreptam, cu lada-n spate, spre centru, dau de o ceată de muncitori.

Şeful lor mă strigă :

— Vino-ncoa, tinere, vrei să lucrezi ?

— Vreau.

— Atunci, hai cu mine.

Ne-am dus în strada Simor, la un şantier.

Am lucrat o bună bucată de vreme acolo. Dar a venit Crăciunul, trebuia să mă întorc acasă. Să mă însor. Despre însurătoare însă nu i-am suflat nimănui nici o vorbă. Doar bunei Erzsi i-am spus, săraca, atît :

— Ei, lele Erzsi, de-acu eu plec şi cine ştie dacă mă mai întorc la Budapesta, ori ba.
— De ce, György?
— Vreau să mă însor.
— Ai găsit pe cineva?
— Nu încă.
— Atunci cum vrei să te însori?
— Pînă la urmă, îmi găsesc şi eu una.
Vai ce s-a speriat, săraca! Vezi că nu-i aşa, zice. Căsătoria e lucrul cel mai însemnat în viaţa unui om. Pentru nimic în lume să nu te încurci cu un om pe care nu-l cunoşti bine. Că o dată ce ţi-ai pus jugul în cap, trebuie să-l porţi o viaţă-ntreagă.
— Fie ce-o fi, lele Erzsi, eu mă-nsor.
Anul acela Crăciunul s-a întîmplat să fie miercuri şi joi, iar eu am ajuns acasă duminică, aşa că am mai avut două zile. Luni am tăiat porcul şi l-am pregătit cu şartul cuvenit.
Iar marţi dimineaţa mama îmi spune:
— Du-te şi adu nişte paie, vreau să fac focul în cuptor. Doar vezi că am frămîntat aluatul pentru colaci.
Am ieşit, mă uit, mă uit şi văd că jireada de paie e udă de-o poţi stoarce, nu alta. Mă uit din faţă, mă uit din spate: cu neputinţă de găsit o mînă de paie uscate. Îmi vîr braţul pînă în cot: plină de apă. Cu paiele astea nu-i chip să aţîţi focul. Ce-i de făcut? Jireada e mică, o răzbeşte apa din toate părţile. Bineînţeles că jirezile mari nu-s ude, fiindcă-s mari, vîrfurile lor opresc apa, mai la vale găseşti paie uscate.
Asta-mi aduce aminte de ceva. Nu-i spun mamii nimic şi plec de acasă. Am luat cu mine o funie mai zdravănă. Las' c-o să avem îndată paie.
Am ieşit la cîmp şi m-am oprit la jireada cea mai apropiată. Că la noi şi azi se treieră afară, la cîmp.

Recolta nu se cară acasă, fiecare gospodar îşi treieră bucatele pe pămîntul lui, şi cine are mai mult îşi lasă paiele la cîmp peste iarnă.
Smulg nişte paie dintr-o jireadă, le leg frumuşel şi le salt în spinare.
Da, dar jitarul m-a văzut şi s-a luat, al dracului, după mine. Eram aproape de sat cînd m-a ajuns din urmă. Strigă după mine să mă opresc.
Îmi întorc capul. Mie-mi vorbeşte? De ce să mă opresc?
Se apropie, mă ia la rost:
— Cum ai cutezat?...
— Mă, creştine — îi spun — ce faci atîta gălăgie pentru un pumn de paie?
Omul nu vrea să priceapă. Cică asta-i datoria lui, să mă duc cu el la primărie.
— Nu mă duc, Doamne fereşte. Mai bine le las aici.
Le-am trîntit la pămînt, am dezlegat funia şi am lăsat în plata Domnului şi pe jitar şi paiele. Am mai făcut un mic ocol, apoi m-am oprit. Mi-am aruncat ochii înapoi, am aşteptat puţin. Ce crezi că a făcut ticălosul de bătrîn? A legat frumuşel paiele smulse de mine şi le-a dus acasă la el. După paie ieşise şi el la cîmp. Dar, mă rog, dumnealui era jitar şi nu putea să lase pe alţii să ia din paiele gospodarilor.
„Ia stai, că-ţi arăt eu, moşnege! mi-am zis. O să-mi găsesc eu paie pînă ce ajungi tu acasă."
Ochesc o coşcogeamite jireadă pe cealaltă coastă, aproape de sat. Mă duc acolo, smulg cît îmi trebuie, îmi fac o grămadă de două ori mai mare ca cealaltă, o leg, o salt în spinare şi tunde-o, băiete, pe după grădini, pînă acasă.
Trei rînduri de pîine a copt mama cu ele.
— În viaţa mea n-am să mai fur, mamă, dacă nu e nevoie, sau dacă nu mi se nimereşte. E întîia

dată că am furat şi jitarul m-a prins. Tare aş vrea să ştiu dacă mă spune primarului. Că dacă suflă o vorbă, am să spun şi eu că el a cărat acasă paiele furate de mine.

Nu s-a întîmplat, fireşte, nimic. Jitarul n-a suflat o vorbuliţă nimănui.

Spre seară am ieşit la portiţă. Nevasta lui Kánya Zsigmond trecea pe acolo.

— De ce nu te însori, mă ?

— Nu-i nici o grabă. Mai e timp.

— Însoară-te o dată. Mamă-ta moare azi-mîine. Nu stai de loc pe acasă. N-oi fi vrînd să te însori — zice — unde nu te ia Váradi Piroska ?

Şi-şi vede de drum, iar eu stau, stau şi mă uit lung după ea.

„Nu mă ia ?... Dar nici n-am peţit-o... Ei, o să aflu eu dacă mă ia sau nu."

M-am cătrănit cumplit. „Cum îndrăzneşte cineva să-şi bage nasul în treburile mele ?"

Am pornit pe loc spre capul de sus al satului, unde şedea Váradi. Dar n-am intrat la ei, ci la crîşmă, că pe vremea aceea crîşma era tot pe-acolo, aproape de ei. Kocsis Ambrus ţinea crîşma comunală. Se băgase la treaba asta făcîndu-şi socotala că nevastă-sa, nefiind bună de altceva, aici o să facă totuşi faţă. Era cam rea de muscă nevestica.

Intru. Mă aşez pe o laviţă. Cer un chil de vin.

Dădusem pe gît jumătate, cînd m-am pomenit cu Balog István, bătrînul, care fusese vătaful argaţilor pe vremea cînd eu eram pogănici la Salánki Arvéd. Multă vreme i-am purtat sîmbetele cînd eram copil. Mă trîntise o dată la pămînt, fiindcă am scăpat boii din mînă, iar boii au ieşit din brazdă. A sărit la mine, m-a apucat de gît, m-a trîntit de pămînt. Şi ce eram eu de vină ? Doar mă opinteam din răs-

puteri, dar pînă să apuc să sar înaintea lor, juncanii au smuls plugul din brazdă.

Iar ăsta, în loc să-i întoarcă la loc, s-a răzbunat pe mine, m-a bufnit de pămînt. Mi se făcuse negru înaintea ochilor şi mă jurasem că o dată am să i-o plătesc.

Ei, acum şedea în faţa mea. Au trecut zece ani de atunci, eu eram un flăcău bine legat, iar Balog ajunsese un bătrînel sfrijit ca un cocean.

— Mă, nene István... — îi spun.

— Te cunosc, nepoate, îmi răspunde.

— Mă cunoşti ? Şi ştii cam de unde ?

Mă ridic, mă apropii de el.

— Îţi aduci aminte cînd am fost la arat pe tarlaua lui Salánky. Dumneata erai la coarnele plugului, iar eu mergeam în faţa juncanilor. La cotitură, juncanii au ieşit din brazdă, iar dumneata ai sărit la mine şi m-ai doborît la pămînt.

— Erai copil pe vremea aceea, nepoate.

— Tocmai asta e, că eram copil, nu ştiam mai mult decît un juncan. Ce ştie un copil ? Trebuia să mă apuci, să mă trînteşti de pămînt ?

L-am apucat de piept pe moşneguţ şi, aşa cum era, l-am ridicat în aer, l-am scuturat.

— Ce-ai zice dacă te-aş lipi de pămînt, să-ţi sară mucii, cîine bătrîn ?

Apoi l-am pus pe podea. Abia se ţinea pe picioare.

Cînd şi-a venit în fire, că era mort de spaimă, mi-a spus :

— Ai dreptate, nepoate, că acum tu eşti om, iar eu nu mai sînt nimic.

— Bine — zic — vino mai aproape, ia un pahar de vin. E seara de Crăciun.

S-a aşezat la masa mea, i-am dat să bea un chil de vin. Apoi, după ce l-a băut, i-am spus din nou :

— E-n regulă, nene István, să uităm totul, dar dumneata să le spui vătafilor, vizitiilor, sămădăilor şi tuturor oamenilor care dau porunci, să nu se poarte cu copiii cum te-ai purtat dumneata. Atunci n-o să se întîmple nici un bucluc.

Apoi i-am făcut vînt, iar eu am rămas singur cu supărarea mea.

Într-un tîrziu, mă întorc către cîrciumar :

— Cum e obiceiul acum ? Cînd o să fie horă ?

— Mîine seară, spune omul.

— Bine, dar să aveţi lăutari buni.

— O să avem — mă asigură — şi încă de la Becs.

— Foarte bine.

N-am mai zis nimic, m-am ridicat şi m-am dus acasă să serbez seara de Crăciun. A fost o sărbătoare frumoasă, cu ospăţ, ca după tăierea porcului.

Ziua următoare era Crăciunul. M-am dus la biserică. Toţi flăcăii s-au adunat în jurul meu. Dar ortacii mei erau însuraţi. Orbán Gyuri avea chiar un copil. Şi nevasta lui Files Gyurka era însărcinată. Aşa o să fie şi a mea, dar nu ştiu deocamdată care va fi. M-am uitat de jur împrejur prin biserică. Care-i fata care aşteaptă darul de la mine ? Am zărit-o şi pe Váradi Piroska pe acolo. Era cam palidă. Ar trebui îmbujorată oleacă.

Seara m-am dus la crîşmă. Era destulă lume. Unii jucau. Eu n-am intrat în horă ; m-am aşezat la o masă şi am comandat un chil de vin.

Avea cîrciumarul doi băieţaşi, cel mai mare crescuse binişor şi era un copil dezgheţat. Îl chem la mine, dar numai după ce golisem sticla de vin.

— Ia vino niţel la nenea, Ambrus, puiule... Ai şti să te duci la alde Váradi ?

— Da, spune copilul.

— Ei, dă fuguţa pînă acolo şi spune-i lele-ti Piroska să vină la joc. Eu o chem !

Băieţaşul pleacă într-un suflet şi se întoarce degrabă.

— Ei, ce ţi-a spus ?

— Mi-a spus lelea Piros că nu poate veni ; e bolnavă.

— Zace-n pat ?

— Nu.

— Atunci întoarce-te şi spune-i din partea mea aşa : să se vindece şi să vină numaidecît încoace.

Copilul pleacă, apoi peste puţină vreme se întoarce din nou.

— Ei, ce-a mai spus ?

— Mi-a spus maică-sa că de ce nu te-ai dus dumneata, nene György. Că aşa e cu cinste. Dacă o chemi, fata vine, dar numai dacă te duci dumneata după ea.

— Bine, am să mă duc.

M-am ridicat şi am plecat.

Am intrat la ei. Era acolo taică-su, maică-sa şi ea, Piros.

— Bună seara.

— Bună seara.

— Iartă-mă, Piroska... Vii la joc ?

M-au îmbiat să şed.

Iar bătrînul s-a ridicat şi a ieşit din casă.

N-are decît. Tot nu-i bun de altă treabă decît să iasă cînd se discută ceva serios în casa asta.

Apoi am stat de vorbă. Piroska era într-adevăr foarte pierită la faţă. Totuşi, s-a mai îmbujorat de cîteva ori, cînd i-am spus cîte-o vorbă.

Ba la urmă de tot m-a întrebat :

— Cum ţi-ai adus aminte de mine ?

— Uite, Piroska — i-am spus — mi-am adus aminte de tine pentru că, la drept vorbind, de foarte multă vreme nu-mi mai ieşi din minte. De data asta m-am întors acasă fiindcă vreau să mă însor. Acum încă se mai poate. Eşti prima pe care o întreb. Răspunde-mi : vrei să te măriţi cu mine ?

Fata tace. Nu se uită la mine, îşi cercetează batista.

— Mai aşteaptă un an — zice — peste un an te iau.

— Peste un an ?

— Da, peste un an.

— Ei, Piroska, ţi-am înţeles gîndul inimii. Rămîi cu bine.

Maică-sa s-a speriat tare, nu ştia cum s-o dreagă ca să mă oprească. Eu însă am plecat dunăre, parcă niciodată n-aş fi fost acolo. Am plecat pentru totdeauna.

Aşteaptă tu, anafura cui te-a făcut, că am eu cu cine juca !

Am trecut de-a lungul satului, în haină, fără şubă, că aşa plecasem s-o iau pe Piroska, ca flăcăii, vezi Doamne. Era un ger cumplit, aveam în mînă o jordiţă de trestie, cu ea am trecut de-a lungul satului.

Tăiam aerul cu jordiţa vîjîind. Cînd am trecut prin faţa casei notarului, i-am făcut un semn de ameninţare spre fereastră. De la ăsta am pătimit cel mai mult. În faţa casei învăţătorului jordiţa mea a vîjîit din nou cu putere. De la ăsta am pătimit al doilea cel mai mult. Hei, Piri Márta, unde eşti ? Iaca mi-a sosit timpul însurătorii şi la tine nici măcar să mă gîndesc nu pot ! Te-ai dus de aici, te-ai făcut domnişoară, nu mai auzi glasul cucuvaiei.

Şi uite-aşa am cutreierat satul de la un cap la altul, şuierînd din jordiţă în faţa tuturor caselor, după cum îmi aduceam aminte. Şi pentru Kovács Mari, pentru

că m-a învăţat să mă hîrjonesc cu fetele, şi pentru grajdul fetelor de la tutun, pentru că m-au învăţat jocurile dragostei...

Am ajuns la capul satului.

M-am oprit în faţa casei lui Kőmives. Intru.

— Bună-seara !

— Bine-ai venit !

— Ascultă, Erzsike dragă, vii la joc ?

— La joc ?

— Da, da. La crîşma cea mare. Cîntă lăutarii în draci.

— Nu mă duc. N-am pentru cine.

M-am uitat la ea, bătînd aerul cu joarda.

— Acum să vii... că acum te chem...

Erzsi se uită la mine, apoi îşi întoarce privirea undeva în colţ. Tace.

Stăteam în faţa ei, de parcă ar fi luat foc casa. Ştiu eu ce casă ? Casa vieţii mele întregi... Dacă în clipa asta femeia spune „nu", o să ardă toată casa pînă la temelii şi nu ştiu ce-o să se aleagă de mine, biet cerşetor...

Am stat multă vreme unul în faţa altuia. Erzsi nu se mişca, se uita în gol. La căpătîiul patului copilul a început să se mişte. Leagănul îl scoseseră din casă, fetiţa nu mai încăpea în el, dormea în patul maică-si. Erzsi şi prunca ei locuiau în capătul din fund al casei, părinţii în faţă.

Stăteam, cum spuneam, în tăcere. Mă uitam la lampă. Fumega. M-a apucat o ciudă !... Am ridicat cu năduf joarda, gata-gata să dau cu ea în lampa cu gaz. Erzsi a simţit, m-a apucat de braţ.

Ne-am luat la trîntă.

Am cuprins-o cu un braţ. Era vînjoasă. Arunc cît colo joarda şi o încing de mijloc. O răsucesc, o ridic

în aer, fusta îi fîlfîie atît de vijelios, încît stinge lampa. S-a făcut întuneric.

Pe mine m-a cuprins o furie cumplită. Ei, Kőmives Erzsi, s-a isprăvit cu tine!

Nu îndrăznea să ţipe, iar eu o sărutam pe gît, pe unde apucam.

Un cuvînt nu scotea, nici ea, nici eu. Se lupta vitejeşte, muşca, gîfîia.

Am vrut s-o trîntesc în pat, dar acolo era copilul. Şi ea era cu gîndul la copil : să nu se trezească... Am pus-o la pămînt... Era un ţol gros în faţa patului. Nu s-a lovit.

Săraca, s-a aprins toată, şi nu-i mai păsa ce o să se întîmple cu ea.

Apoi am sărutat-o.

— Vii sau nu ? am întrebat-o.

— Aşteaptă-mă să mă îmbrac.

Am ieşit din odaie. Am aşteptat-o în cerdac.

S-a îmbrăcat. Am plecat.

Am trecut de-a lungul satului. Frumos, liniştit. Alături.

Altfel păşeam acum decît atunci cînd venisem. Atunci eram ca un taur întărîtat. Aş fi fost în stare să arunc în aer tot satul.

Acum ?

Puţin îmi păsa de lumea întreagă... Totul îmi mergea parcă în plin... Găsisem o bucurie în viaţă cum nu mi-aş fi putut închipui niciodată. Mi-am găsit tovarăşa vieţii. Aveam un cuib. Aveam un viitor, aveam totul.

Mi-a fost dat să trăiesc această minune : făptura care s-a născut pentru mine era aici, alături de mine, din copilărie, şi eu nu ştiam, nu bănuiam nimic. Pînă acum. Acum însă parcă într-o clipă aş fi putut cuprinde în fiinţa mea tot satul, cîmpul întreg, cerul, pămîntul, stelele.

Femeia menită să rămînă o viaţă întreagă alături de mine mergea, parcă plutind, la dreapta mea.

Rămîi cu bine Piri Márta. N-ai fost decît un clăbuc mic în viaţa mea, iar tu, Kovács Mari, un pistrui. Fetele de la tutun ? Ruşine şi ocară... Váradi Piros ? Ăsteia îi mai datorez ceva. Arz-o focul de strigoaie, cu neamul ei cu tot !

Din cînd în cînd mă uitam la Kőmives Erzsi. Nu, nu mai e Kőmives Erzsi : e Erzsi a mea.

Ajungem şi la cîrciumă. Intrăm. Întîi eu, după mine Erzsi. Venea după mine ca viţelul după maică-sa. Sau după taică-su ? Ca femeia după soţul iubit, ca să zic mai bine.

Am aşezat-o. Nu la locul cel mai de frunte, că aşa ceva nu se cuvenea. Nu e bine să aţîţi curiozitatea oamenilor. Că oamenii sînt tare curioşi din fire. Şi-apoi, cine stă în locul de frunte trebuie să plătească, iar eu începusem să-mi fac socoteala că pentru nuntă trebuie să pun încă de pe acum bănişorii de-o parte.

Vine piciul lui Ambrus şi mă întreabă ce doresc.

— Adu, băiete, o juma din vinul acela fiert, dres cu miere, şi două păhărele.

Aduce tot, iar eu umplu paharele. Ciocnesc cu Erzsi.

Ea apucă paharul, îl ridică spre lumină, se uită la el.

Iar eu mă uit la ea. Şi deodată văd că faţa prinde a i se înviora. Că de felul ei era cam palidă. Pe umerii obrajilor i s-a aşternut o roşeaţă uşoară, iar în jurul ochilor o lumină pe care numai fetele o ca-

pătă după sărutare. O lumină aburită, albă-gălbuie, ca ceara.

Zîmbesc. Dar nu i-am făcut cu ochiul. Şi ea era serioasă.

— Bea şi tu o înghiţitură.

A băut puţin. Vinul era îndulcit cu zahăr şi cu stafide.

— Hai la joc.

A venit. Cînd ţiganii au încetat să zică, ne-am aşezat. Şedeam, şedeam în tăcere. Nu mai simţeam nevoie de vorbe cînd totul era în bună rînduială.

Deodată, fără să-mi dau seama de ce, mă ridic. L-am zărit pe băiatul lui Ambrus; m-am apropiat de el.

— Du-te, băiete, mai du-te o dată la alde Váradi. Spune-i lele-ti Piroska că-i trimit vorbă; dacă vrea să mă mai vadă, poate veni.

Băiatul se uită la mine, se uită la Erzsi. Apoi o rupe la fugă.

Naşul meu, Somos Pál, care stătea ceva mai încolo şi se uita la noi, aude ce spun şi îmi aruncă o vorbă:

— Ia vino încoa oleacă, György... Las-o în pace pe Váradi Piroska. Se supără Kőmives Erzsi.

— O priveşte.

— De ce ai chemat-o aici, dacă vrei să aduci o altă fată?

— Mă priveşte.

Să vezi şi să nu crezi: în cinci minute Váradi Piroska a sosit.

— De ce ai chemat-o pe Váradi Piroska — mă întreabă Erzsi — dacă m-ai adus pe mine aici?

— De ce să n-o fi chemat? I-am rămas dator cu ceva... Las' să vadă şi ea.

Şi după ce-am zis astea, i-am întors spatele Piroskăi. Am lăsat-o în plata Domnului. Nici nu m-am mai uitat la ea. Am jucat cu Erzsi pînă dimineaţa.

— Ei, nene Zsiga — îşi încheie povestea Joó György — asta a fost viaţa mea. De celelalte nu mai face să vorbim. La Anul Nou am peţit-o pe Erzsi. În februarie ne-am cununat. În august a izbucnit războiul.

S-a isprăvit cu viaţa fericită.

ULTIMUL DIALOG

în care se arată că orice greşeală se poate îndrepta, afară de greşeala de a te fi născut şi de a trăi. Sau poate o fi avînd o îndreptare şi ea?

Azi e 1 april 1935.

În obiceiurile poporului maghiar, 1 aprilie e zi de păcăleli. Stam şi corectam nişte şpalturi, mă luptam cu diavolii sprinteni ai tiparului, vînam greşelile ce se strecuraseră în textul cules şi, îndemnat de ziua asta, mi-am adus aminte de cei trei ani ce s-au scurs de cînd apăruse romanul acesta pentru prima oară în coloanele revistei *Pesti Napló*[1]. Trei ani... De atunci am terminat şi cu slujba. Trei ani a ţinut şi ea. Mi-a fost destul. Azi sînt din nou scriitor independent, cum spunea nenea Csontos, care mă întreba într-o zi:

— Şi, zi, nepoate, lucrezi singur, sau la atelierul altuia?... Eşti meseriaş independent? Şi ai destule comenzi?... Mulţumeşte lui Dumnezeu dacă ai.

Corectam aşadar „comanda". Cu multă băgare de seamă, căci pentru ultima lucrare căpătasem chiar o binecuvîntare de la un episcop, cu menţiunea însă că „sînt multe greşeli de tipar în ea". Eram foarte atent, fiindcă menţiunea asta a dăunat mult operei de căpătîi a vieţii mele. Nimeni nu băgase de seamă că am lucrat şaptesprezece ani la roman, toată lumea

[1] Ziar de orientare progresistă din Ungaria, înfiinţat în 1850.

repeta doar, ca un ecou, că sînt multe greşeli de tipar în el. M-am hotărît ca în lucrarea asta să nu las nici una, nici de sămînţă. Numai de n-aş păţi ca Döbrentei Gábor[1], care, înfăţişîndu-se la Virág Benedek[2], şi-a prezentat ultima carte cu aceste cuvinte: „Iată, nene, prima carte ungurească fără greşeli de tipar". „O văd, nepoate", i-a răspuns Virág Benedek, aruncîndu-şi privirea pe cartea *„bălmăcită* de Döbrentei Gábor".

Bîjbîiam prin desişul de litere, cînd deodată uşa se deschide. Cine credeţi că intră?... Joó György.

— Aha, nepoate, soseşti tocmai la timp. Ce vînt te aduce din nou la Budapesta?

— E rău pe-acasă, nene Zsiga, din ce în ce mai rău. M-am gîndit să-mi mai încerc norocul pe-aici, să cîştig ceva părăluţe. O ducem greu la ţară.

— Greu, fătul meu?... Numai de-ale gurii să aveţi.

— Păi, dacă am avea. Dar tocmai asta ne lipseşte. Am avut o recoltă a dracului de slabă. Nici sămînţa nu şi-au scos oamenii. Cine a semănat şaizeci de măji, s-a ales cu patruzeci şi patru la seceriş. Le-am lăsat la ai mei douăzeci de chile de făină de mălai şi mai avem şi puţină fasole. Porc nici pomeneală să tăiem. Nu avem decît o singură vacă, pe care ne-au lăsat-o acum trei ani. Dar nici ea nu mai dă nici un strop, e stearpă şi, totuşi, de ţinut trebuie s-o ţin... Şi iac-aşa m-am urnit de acasă şi am venit încoace... De două săptămîni bat străzile, am rupt o pereche de pingele dar, crede-mă, nene dragă, n-am găsit de lucru, nici măcar pe-o zi, timp de două săptămîni...

O mare descurajare m-a cuprins: „nimeni nu-l poate ajuta pe omul ăsta?"

[1] Om de ştiinţă şi scriitor maghiar (1786—1851).

[2] Poet maghiar (1754—1830).

Mă uitam la el. A îmbătrînit în ultimii trei ani. E numai piele şi os. Ochii căprui îi tresar neliniştit. Mustăţile îi atîrnă pleoştite, buzele-i sînt vinete.

După masă ne-am aşezat la treabă. I-am întins primele coli ieşite de sub tipar ; le-a citit.

— Aşa a fost, Joó György ? Am scris adevărat ?

Aşteptam să se manifeste într-un fel, să văd dacă se recunoaşte în chipul cum l-am înfăţişat, dacă nu cumva e nemulţumit că i-am povestit întregii lumi, şi cu atîta sinceritate, viaţa.

— Da, aşa e şi acum. Nici anul ăsta n-o să se facă nimic. Am avut o iarnă uscată, şoarecii au mîncat grîul. Am trecut peste cîmp şi m-am uitat... Ce-o să iasă de aici, Dumnezeule ?

Ponoasele curgeau din el, duduind, vuind ca o moară ce macină în gol. Mă gîndeam la soarta lui.

— Uite ce e, György, i-am spus în cele din urmă. Totuşi, nimeni nu pleacă din sat. Toată lumea se descurcă într-un fel sau altul. Numai tu nu poţi trăi ?

— Vorba vine că se descurcă şi nu pleacă. Ar pleca ei cu toţii, dacă ar putea. Dar la ce să plece bieţii oameni necăjiţi, dacă nici în altă parte nu-şi pot cîştiga pîinea de toate zilele ?

— Dar, pentru Dumnezeu, nu e nimeni la voi, căruia să-i meargă bine ? Spune-mi, te rog, cui îi merge bine ?

Îşi puse capul în pămînt.

— Îi merge domnului notar, are slujbă, leafă regulată de la stat... Îi merge şi părintelui... Nevastă-sa e pensionară, iar leafa lui merge înainte. Pentru pămîntul dat cu arendă ia zece măji de porumb şi patru de grîu. Capătă şi lemne. Şi ajutor de la stat.

— Şi ce mai cîştigă cu patrafirul, nu-i aşa ? De la botez, de la înmormîntări...

— Din astea nu prea, că la noi nu prea sînt naşteri şi morţi. Anul trecut s-au născut doi copii şi au fost trei cazuri de moarte. Pentru botezuri a luat patru forinţi, cîte doi de fiecare, pentru înmormîntări opt forinţi de înmormîntare, adică în total douăzeci şi patru.

— Nu e mult, ce-i drept... Şi cui îi mai merge bine ?

— Controlorilor de la vamă ; sînt şase. Cum satul nostru e pe graniţă, a ajuns în tratatul de la Trianon [1]... Cu alte cuvinte o duc şi soldaţii bine. Sînt paisprezece inşi la cazarmă. Nici bucătăreasa lor n-are de ce se plînge. Cu un cuvînt, o duc bine toţi cei pe care îi ţine statul. Sau comuna. Că n-o duce rău nici slujbaşul primăriei, nici factorul poştal, nici paznicul de noapte...

— Şi gospodarii ?

S-a apucat să-i înşire, unul cîte unul, pe toţi. A colindat tot satul.

— În douăsprezece case e trai bun, toate celelalte se zbat în mizerie. Unsprezece case s-au stins, în treizeci şi opt nu sînt decît lipsuri. Nu mai avem decît cincizeci de case în sat. Restul a fost dărîmat, cărat în toate părţile ; n-au mai rămas decît maidanele goale... Aşa stau şi eu : nu-s în stare să-mi podesc odaia din fund. Şi, crede-mă, n-am fost beţiv, şi îmi place să muncesc. Am încărunţit în ăşti trei ani... Uită-te la mîinile mele. Le vezi ce frumoase s-au făcut ? Nu-s bătătorite de muncă... Din fericire, am pingele de cauciuc pe cizme, că dacă ar fi fost de piele, ferfeniţă le-aş fi făcut de cînd colind Budapesta în lung şi-n lat !... Nu se găseşte de lucru nică-

[1] Este vorba de pacea de la Trianon (1920), între Antantă şi Ungaria, cînd s-au stabilit graniţele Ungariei după primul război mondial.

ie:i. Întreb în dreapta, în stînga: „Vă rog frumos, n-aveţi nevoie de un muncitor cu ziua?"... „Nu reparăm — ni se răspunde — decît cornişele." Pentru asta se ridică schele de cîte patru etaje. Nici vorbă să angajeze muncitori. Mai degrabă îi concediază şi pe cei vechi... Betonul îl face maşina. Şi pentru maşină e nevoie doar de două roabe şi de un mecanic. Acolo unde înainte lucrau treizeci, treizeci şi cinci de oameni, azi ajung trei.

Dă din cap îngîndurat.

Nu mi-ar părea rău dacă aş şti că o să mai apuc alte vremuri, cînd o să fie din nou nevoie de oameni... Dar ce să fac cu copiii?... Mai ştiu tinerii din ziua de azi ce-i viaţa?... Nu mai beau un strop de băutură... Cîrciuma s-a dus... Cinci, şase chile de rachiu ţin cîte trei săptămîni la negustor. Doar controlorii de la vamă mai beau, pe ascuns, şi contrabandiştii. Vin de dincolo... Aia da, dar ai noştri niciodată... Pe vremea mea? Cînd mă duceam la cîrciumă, la vîrsta de optsprezece ani, trebuia să ne oprim în tindă, că sala mare era plină de flăcăi. Şedeau pe două rînduri... Azi?... Azi nu mai sînt copii. Cel mult unul la o casă. În cele mai multe nici unul. Dacă mergem tot aşa, satul nostru nu numai că nu va spori, dar va pieri în curînd... Şi cei care sînt, ce uşor vezi lipsurile pe faţa lor! Un zece bani n-au de unde le da mamele. Ce bine învaţă copiii lecţia lui „nu avem"! Ştii ce mi-a spus deunăzi băieţaşul meu de doisprezece ani? „Tăticule, nu mai da atîta purceilor, că se isprăveşte şi n-o să mai avem." Bietul copil! N-am fost în stare să-i cumpăr încă, de cînd s-a născut, un rînd de hăinuţe de la tîrg...

Îl ascultam zdrobit şi neputincios. Situaţia economică a ţării s-a înrăutăţit, mai ales în părţile răsăritene. Joó György îşi murmură înainte vorbele-i de jale:

— Mama cocea pîine din făină de cozonaci, că spunea că e mai cu spor. Era ieftină. Cumpăra zece, douăsprezece chile oricînd, nu era un cap de ţară. Acum o majă de grîu costă optsprezece cincizeci. Un kilogram n-am cumpărat toată iarna... Carne n-am cumpărat decît de Crăciun. Treizeci de filléri e un kilogram de făină, doi forinţi patruzeci untura... Nevastă-mea face, numai Dumnezeu ştie din ce, nişte clătite fără lapte. Pune un fir de ceapă în făină şi face rîntaş fără grăsime. Iar eu stau întins pe pat toată iarna; un forint nu pot cîştiga... Unde-s gustoasele plăcinte cu brînză de altădată? Uneori îmi aduc aminte, le visez noaptea şi mă trezesc din somn cu gustul lor în gură. Îi spuneam mamii: „Vai, cum îmi plac plăcintele cu brînză! Fă nişte plăcinte, mamă." Făcea şi în zile de lucru... Sarea? Nu sîntem decît cinci guri, cumpărăm un chil de sare şi, cum l-am cumpărat, s-a şi dus. Pe vremuri sarea fină de la Slatina costa zece creiţari şi era de două ori mai bună, azi plătim şaizeci de filléri pentru un chil de sare neagră, care nu-i bună de nimic. Orezul îl cumpăram cu doisprezece creiţari, azi cu optzeci de filléri... Zahărul? Nici nu mai ştiu cît costă. Am cumpărat de Crăciun: doi filléri bucata. Cinci bucăţi a adus copilul şi a plătit zece filléri; nevastă-mea plîngea... Ca să cumpere o cutie de chibrituri, cîte trei femei pun la un loc cei şase filléri, apoi le împart numărîndu-le băţ cu băţ. Şi negustorii au plecat toţi din sat. N-a mai rămas decît unul singur: cîrciumarul. Erau nouăsprezece pe vremuri. Spune-le, spune-le tuturor, nene dragă, viaţa mea fericită de altădată. Cînd o vedea lumea şi guvernul ce viaţă ducea odinioară în ţara asta ungurul sărac, poate că le-o veni un gînd şi o să-şi zică: hai, să le facem din nou o astfel de viaţă.

— Uite ce e, dragă György. Eu ţi-am scris punct cu punct toată viaţa. Acum am citit-o şi răscitit-o din nou şi o s-o public şi sub formă de carte... Dar cum îmi cunosc eu cititorii, parcă văd ce o să spună : Omul ăsta în copilărie a fost vrednic, dibaci şi plin de viaţă, ca flăcău a fost isteţ, vîrtos şi ager, şi totuşi n-a ştiut să-şi facă un drum în viaţă... Şi o să spună : omul ăsta n-a fost totuşi un erou... Căci asta impresionează pe cititor : să vadă că pruncul de oameni săraci a pornit pe calea basmului şi a ajuns să se însoare cu fata cea mică a împăratului, şi să trăiască viaţă dalbă, dacă n-o fi murit cumva de atunci... Spune-mi, unde ai ajuns tu ?

Joó György mă privi cu ochii lui inteligenţi.

— Unde am ajuns ?... Dacă n-aş fi fost omul care am fost, de mult aş fi murit pe-o margine de şanţ. Că eu am rămas gol ca deştiul la vîrsta de paisprezece ani. M-au hăituit avocaţii şi ceilalţi de mi-au scos sufletul, voiau să pier din sat, să-mi iau lumea-n cap. Dar am rămas pe loc. Azi am opt iugăre, acolo, în satul meu. Am crescut cinci copii. Mi-am măritat două fete. Pe un băiat l-am făcut ucenic croitor. Şi ceilalţi sînt teferi şi cît de cît sănătoşi, şi sînt buni, buni de n-au pereche. Mi-am luat de nevastă o femeie care timp de atîţia ani de zile un ceas neplăcut nu mi-a făcut. Ba în cele mai grele încercări mi-a adus numai mîngîieri, mi-a şters sudoarea de pe frunte... Pot să spun cu inima liniştită că m-am însurat bine. Dintre atîtea femei, am ales-o pe cea mai bună. Mulţumesc lui Dumnezeu că m-a învrednicit de acest noroc, mi-a dat fericirea sufletească... Pentru că ea, Kőmives Erzsi, a fost cea hărăzită mie... Douăzeci şi cinci de ani... Nu e glumă cînd stai să te gîndeşti, dar în răstimpul ăsta un nor n-a coborît pe fruntea mea din cauza ei... Nu ştiu ce fată de împărat ar fi putut face asta pentru bărbatul ei...

În marea tristeţe a sufletului, în marea fericire a inimii lui, Joó şi-a ridicat ochii spre mine. În ochi îi sclipeau fierbinţi două lacrimi şi o bucurie mîndră îi strălucea pe frunte.

Nu-l mai supăr :

— Ce să-i faci, aşa-i, Joó György...

Viaţa ta e o viaţă pilduitoare. E viaţa simplă a ţăranului ungur sărac.

Nu-i vina ta că omul se mistuie în ţara asta ca un firicel de lumînare. În privinţa asta mulţi, aproape toţi îţi sîntem tovarăşi în această patrie urgisită.

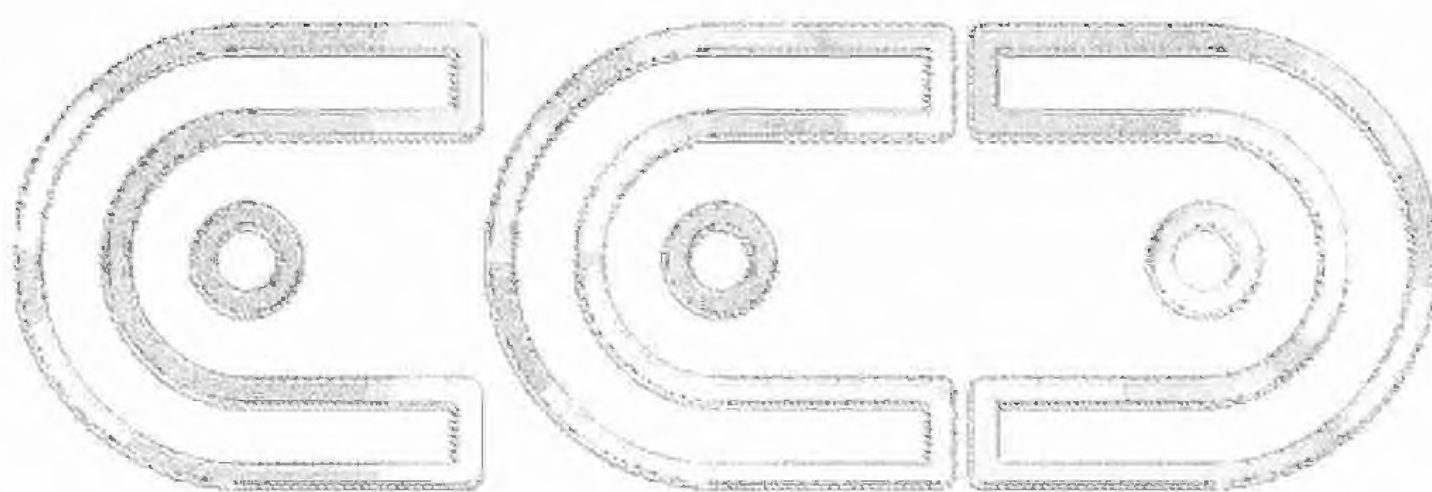
CUPRINS

Redactor responsabil : Tiberiu Avramescu
Tehnoredactor : Tudor Ion

Dat la cules 13.01.1964. Bun de tipar 04.03.1964. Apărut 1964. Tiraj 45.140 ex. broşate. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 19,86. Coli tipar 14,5. Planşe tiefdruck 1. A. nr. 17.833/1963. C.Z. pentru bibliotecile mari 8M. C.Z. pentru bibliotecile mici 8M—31=R

Tiparul executat sub comanda nr. 40.031 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1 — Bucureşti — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

de

Anonim

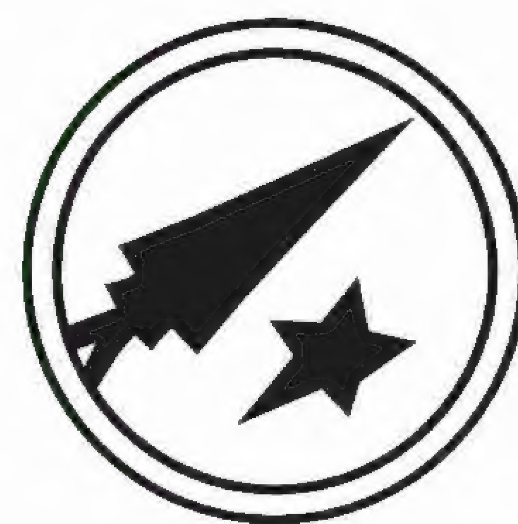

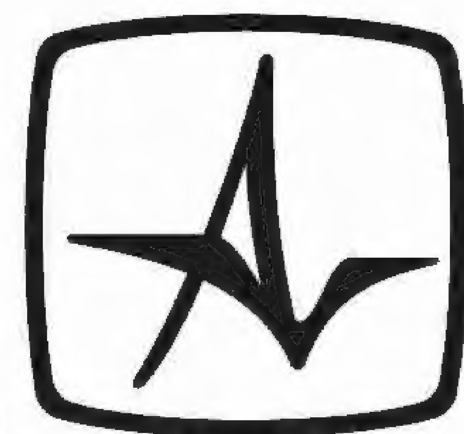

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

